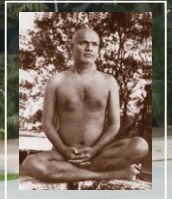

॥ हरिः ॐ ॥

भौतअेडांतनी डेडीअे

पूज्य श्रीमोटा

॥ हरिःॐ ॥

भौनअेकांतनी केडीअे

पूज्य श्रीमोटाअे
भौनअेकांतना साधको समक्ष
करेलां प्रवयनो

: संपादक :
रमेश म. लड्डे

हरिःॐ आश्रम प्रकाशन, सुरत

- ❑ પ્રકાશક : ટ્રસ્ટીમંડળ,
હરિ:ઠું આશ્રમ, (સ્થાપના વર્ષ ૧૯૫૬)
કુરુક્ષેત્ર મહાદેવના મંદિરની બાજુમાં,
જહાંગીરપુરા, રાંદેર, સુરત-૩૯૫ ૦૦૫.
મોબાઈલ ફોન : ૯૧-૯૭૨૭૭ ૩૩૪૦૦
Email : hariommota1@gmail.com
Website : www.hariommota.org

© હરિ:ઠું આશ્રમ, સુરત - નડિયાદ.

❑ આવૃત્તિ	વર્ષ	પ્રત	આવૃત્તિ	વર્ષ	પ્રત
પ્રથમ	૧૯૮૨	૧૦૦૦	છટ્ટી	૨૦૦૯	૨૦૦૦
બીજી	૧૯૮૫	૧૦૦૦	સાતમી	૨૦૧૪	૨૦૦૦
ત્રીજી	૧૯૮૮	૨૦૦૦	પુસ્તક તથા ઓડિયો પ્રકાશન		
ચોથી	૧૯૯૬	૨૦૦૦	આઠમી	૨૦૨૨	૫૦૦
પાંચમી	૨૦૦૨	૧૦૦૦			

- ❑ પૃષ્ઠ : ૧૪ + ૨૩૪ = ૨૪૮
- ❑ કિંમત : રૂ. ૩૦/-
- ❑ પ્રાપ્તિસ્થાન : હરિ:ઠું આશ્રમ, સુરત-૩૯૫ ૦૦૫
હરિ:ઠું આશ્રમ, નડિયાદ-૩૮૭ ૦૦૧
- ❑ મુદ્રણશુદ્ધિ : જયંતીભાઈ જાની, મો. : ૯૪૦૯૨૦૩૦૫૩
- ❑ ડિઝાઈનર : મયૂર જાની, મો. : ૯૪૨૮૪૦૪૪૪૩
- ❑ ઓડિયો રજૂઆત : શ્રી શૌનક વ્યાસ, અમદાવાદ
- ❑ ટાઈપસેટિંગ : અર્થ કોમ્પ્યુટર,
૨૦૩, મૌર્ય કોમ્પ્લેક્સ, સી. યુ. શાહ કોલેજ સામે,
ઈન્કમટેક્સ, અમદાવાદ-૧૪, મો. ૯૩૨૭૦ ૩૬૪૧૪
- ❑ મુદ્રક : સાહિત્ય મુદ્રણાલય પ્રા. લિ.
સિટી મિલ કંપાઉંડ, કાંકરિયા રોડ, અમદાવાદ-૩૮૦૦૨૨
ફોન : (૦૭૯) ૨૫૪૬૯૧૦૧

॥ હરિઃૐ ॥

સમર્પણાંજલિ

(આઠમી સંવર્ધિત આવૃત્તિ)

પૂજ્ય શ્રીમોટા પ્રત્યે શ્રદ્ધા અને ભક્તિભાવ ધરાવનાર, પરમ આદરણીય શ્રી ઝીણાકાકાના અનન્ય સેવક અને સવિશેષ તો આશ્રમનાં કાર્યોમાં સદાય પ્રવૃત્ત, જેમને કોઈ પણ કામ કરવાની શરમ નહિ આવતી, જેઓ દર અઠવાડિયે નિયમિત આશ્રમમાં આવતા અને કામને અનુરૂપ રોકાણ પણ કરતા, જેઓ આશ્રમનાં કાર્યોમાં સદાય પ્રવૃત્ત જ હોય, ક્યારેય નવરા બેઠેલા દેખાય નહિ, જેમની હાજરીની સદાય નોંધ લેવાય, હસમુખા અને વાચાળ સ્વભાવના, જેમની પ્રસન્નવદન મુખાકૃતિ આજે પણ નજર સમક્ષ તરવરે છે, જેમની ગેરહાજરી સાલે છે, જેમનો આભાર ફક્ત શબ્દો વડે માની શકાય એમ નથી, એવા કર્મઠ, આશ્રમના સૌ સેવકોના, સ્વજનોના અને ટ્રસ્ટીમંડળના વહાલા એવા

ગામ વેલુક, તા. ઓલપાડ, જિ. સુરતનિવાસી

સદ્ગત આદરણીય શ્રી ખુશાલભાઈ છીબાભાઈ પટેલ

તથા તેમનાં ધર્મપત્ની

શ્રીમતી વાલીબહેન ખુશાલભાઈ પટેલને

‘મૌનએકાંતની કેડીએ’ પુસ્તકની આ આઠમી સંવર્ધિત આવૃત્તિ માનઆદરપૂર્વક અમો સમર્પણ કરીએ છીએ.

તા. ૧૦-૦૪-૨૦૨૨

રામનવમી, સંવત ૨૦૭૮

પૂજ્ય શ્રીમોટાનો ૮૪મો સાક્ષાત્કારદિન

ટ્રસ્ટીમંડળ,

હરિઃૐ આશ્રમ, સુરત

॥ હરિ:ૐ ॥

સંપાદકીય

(પ્રથમ આવૃત્તિ)

મહાતીર્થ મૌનમંદિર

પૂજ્ય શ્રીમોટાએ ૧૯૫૫માં હરિ:ૐ આશ્રમની સ્થાપના કરી. કુંભકોણમ્ (દક્ષિણ ભારત), નડિયાદ અને જહાંગીરપુરા (સુરત)માં. આ આશ્રમો અનુક્રમે કાવેરી નદી, શેઢી નદી અને તાપી નદીને કિનારે આવેલા છે. હરિ:ૐ આશ્રમ એ તો મૌનમંદિરનો પર્યાય છે.

પૂજ્ય શ્રીમોટાએ આ મૌનમંદિરોની સ્થાપના કરી, એ પહેલાં ૧૯૪૧થી જે કોઈ જીવ પ્રભુમાર્ગે જવા જિજ્ઞાસા ધરાવતો હોય, તેને મૌનએકાંતમાં બેસાડતા. કિરાપટ્ટી (દક્ષિણ ભારત)માં એક એકાંત નિવાસસ્થાનમાં શ્રી નંદુભાઈને મૌનએકાંતમાં સાધના કરાવી હતી. ઉપરાંત, હરિજન આશ્રમ (અમદાવાદ)માંની મીરાંકુટિરનો મૌનએકાંત માટે ઉપયોગ થયેલો. આ રીતે પૂજ્ય શ્રીમોટાને પરમ પદ પ્રાપ્ત થયું (૧૯૩૯-રામનવમી) એ પછી મૌનએકાંતના સાધનથી અનેક જીવાત્માઓને કલ્યાણમાર્ગે વાળ્યા છે.

હરિ:ૐ આશ્રમના મૌનએકાંત ઓરડાઓ મૌનમંદિર તરીકે ઓળખાય છે, કેમ કે એમાં જીવાત્મા એકલો રહીને પોતાના હૃદયમાં નિવસતા પ્રભુને શોધવા મથામણ કરે છે. આ અંધારા ઓરડામાં સાધકની રોજિંદી જરૂરિયાત સમયસર પૂરી પાડવામાં આવે છે. એકાંતમાં રહીને પોતાના સ્વરૂપને ઓળખવાની વ્યક્તિને મથામણ થાય છે. કોઈ પણ ધર્મ, જાતિ કે વયની વ્યક્તિ પોતાની ઈચ્છાશક્તિ પ્રમાણે એક, બે, ત્રણ કે એથીય વધુ સપ્તાહ લગી આ મૌનમંદિરમાં એકાંતવાસ સેવે છે અને પોતાની પ્રકૃતિને અનુકૂળ જણાય એ સાધન દ્વારા પોતાની જાતને શોધવા મથે છે.

મનુષ્યજીવનના કલ્યાણ માટે આવા એકાંતની શી જરૂર ? શા માટે અઠવાડિયું કે વધુ દિવસ માટે આવા અંધારા ઓરડામાં પુરાઈ

રહેવાનું? ઘરના કોઈ ખૂણામાં બેસીને ભગવાનનું નામ ક્યાં નથી લઈ શકાતું? આ થઈ શકે તો પછી આવા અંધારા ઓરડામાં જવાની જરૂર શી? આવા અનેક પ્રશ્નો કોઈ પણ વ્યક્તિને જાગે એ સંભવિત છે. આ પુસ્તકનાં હવે પછીનાં પાનાંઓ પરથી કોઈ જિજ્ઞાસુ આવા પ્રશ્નોનું સમાધાન મેળવી શકશે.

આ મૌનમંદિર એ પૂજ્ય શ્રીમોટાની એક મૌલિક વિશિષ્ટ દેણગી છે. પૂજ્ય શ્રીમોટામાં જે પ્રેમરૂપ પરમ ચેતના પ્રગટ થઈ છે, એ પ્રેમરૂપ પરમ ચેતનાનો અકળ અને ગૂઢ સાથ આ મૌનમંદિરમાં અનુભવાય છે. એ રીતે પૂજ્ય શ્રીમોટા મૌનમંદિરમાં બેઠેલા જીવો સાથે ગૂઢ રીતે ગાઢ સંકળાયેલા રહે છે અને મૌનએકાંતના ગાળા દરમિયાન એ જીવાત્માઓની સર્વ પ્રકારે રક્ષા કરે છે, એને સતત ઊર્ધ્વજીવન તરફ વાળ્યા કરે છે. જે ભાગવતી-દિવ્ય સંસ્કારો સંસારમાં રહીને ચિત્તમાં સ્થપાઈ શકે નહિ, એવા એ સંસ્કારો મૌનએકાંતના સમય દરમિયાન ચિત્તમાં સ્થપાય છે. પૂજ્ય શ્રીમોટા આવા સંસ્કારોને વજ્ર લેપ જેવા ગણાવે છે. મનુષ્યના આ જીવન દરમિયાન કે પછી જ્યારે આ દિવ્ય સંસ્કારો જાગ્રત થાય ત્યારે એ જીવ સહજ રીતે પ્રભુના પાવનકારી પંથે પ્રયાણ કરી જવાનો જ. આ સાથે સૌંદર્ય એ સ્મરણમાં રાખવું આવશ્યક છે કે જીવાત્મા પોતે પોતાના પ્રાકૃત જીવનના સંસ્કારોને વાળવાના અને એ રીતે પોતાના જીવનને ઉન્નત કરવાના હેતુથી આ મૌનમંદિરમાં પ્રવેશે છે. વળી, આ મૌનમંદિરમાં એક સપ્તાહ કે એથી વધુ સમય બેસવાથી આત્મસાક્ષાત્કાર થઈ જતો નથી, પરંતુ પ્રભુ પ્રત્યેની અભિમુખતા રહ્યા કરે એવી જાગૃતિ તો તેનામાં આવી જાય છે. પરિણામે સાંસારિક સંતાપ, ક્લેશ, અથડામણ, મૂઝવણ વગેરેથી ઊગરવામાં એને સહાય મળે છે. મતલબ કે સંસારમાં એવાં પરિસ્થિતિ અને સંજોગો ઊભાં થાય ત્યારે એ જીવનના ધ્યેય પરત્વે જાગૃત રહેવા મથે છે અને પરિસ્થિતિ તથા સંજોગોને તટસ્થભાવે નિહાળે છે. સંસારમાં આવો અનુભવ થવો, એ મૌનમંદિરમાં પડેલા સંસ્કારોનું વિરલ પરિણામ ગણાય.

પૂજ્ય શ્રીમોટાએ મૌનમંદિર વિશે ક્યારેય પણ જાહેરાત કે પ્રચાર કર્યો નથી, એટલું જ નહિ પણ એવું કશું પણ ન થાય એની તકેદારી રાખી છે, કેમ કે તેઓશ્રી કહેતા કે જીવનને પ્રભુમાર્ગે વાળવાની જીવાત્માને ભૂખ લાગવી જોઈએ. તેઓશ્રીએ જ્યારે સમાજકલ્યાણની યોજનાઓનું કાર્ય શરૂ કર્યું ત્યારે જાહેરમાં બોલવાનું બનતું. એવે પ્રસંગે પણ તેઓશ્રીએ મૌનમંદિર વિશે એક શબ્દ પણ ઉચ્ચાર્યો નથી. પોતાનામાં પ્રગટેલી અનંત શક્તિઓ વિશે તેઓશ્રી દેહત્યાગપર્યંત મૌન જ રહેલા. આમ છતાં એ પરમ ભાગવતી શક્તિ નિમિત્ત મળતાં સક્રિય બનીને પરિણામો નિપજાવતી જ રહી છે.

આમ છતાંય પૂજ્ય શ્રીમોટા મૌનસપ્તાહની પૂર્ણાહુતિ ટાણે, મૌનમંદિરમાં પ્રવેશનાર તથા મૌનમંદિરમાંથી બહાર આવનાર તથા તે વેળા એકત્ર થયેલાં ભાઈબહેનોની સાથે બેસીને પ્રેમળદાસનું જાણીતું ભજન ‘હરિને ભજતાં હજી કોઈની લાજ જતી નથી જાણી રે...’ ગાતા-ગવરાવતા. એ પછી એક ટૂંકું પ્રવચન કરતા. એ વખતે મૌનમંદિરનો હેતુ, એમાં થતું સૂક્ષ્મ કાર્ય, એમાં બેસનારને થતા આધ્યાત્મિક લાભ વગેરે વિશે સમજાવતા. આવાં અનેક પ્રવચનોમાંથી સિત્તેર જેટલાં પ્રવચનોની નોંધ સદ્ગત ભાઈ શ્રી ચૂનીભાઈ તમાકુવાળાએ તથા શ્રી ચંપકભાઈ ભૂતવાળાએ લીધી હતી. એના આધારે આ પુસ્તકમાં સોળ* પ્રવચનો સંપાદિત કર્યાં છે.

પૂજ્ય શ્રીમોટા કહેતા કે ‘મારા ગુરુમહારાજ તો દંડો આપતા હતા, પણ મેં ના લીધો.’ પૂજ્ય શ્રીમોટાનું આ વચન ઘણું માર્મિક છે. પૂજ્ય શ્રીમોટાએ નજરે જણાય એવો ગુરુદંડ ન લીધો એ ખરું, પણ એમની પાસે જે અતિ સૂક્ષ્મ પ્રેમદંડ છે, એનો ઉપયોગ તેઓશ્રી એમનાં ‘સ્વજનો’ને જગાડવા કર્યા જ કરે છે અને એ ‘ગુરુદંડ’નો ઉપયોગ મૌનમંદિરમાં બેસનાર જીવાત્માના અંતઃકરણની શુદ્ધિ માટે થાય છે. જ્યારે એ જીવાત્મા પૂજ્ય શ્રીમોટાની ચેતના દ્વારા થતી ગૂઢ ક્રિયાની પ્રતીતિ કરે છે ત્યારથી એ જીવાત્માનો હૃદયસંબંધ પૂજ્ય શ્રીમોટા સાથે

* હવે નવા ઉમેરણ સાથે બાવીસ પ્રવચનો છે.

બંધાય છે. જીવનના હેતુને લક્ષમાં રાખીને આવો હૃદયસંબંધ પૂજ્ય શ્રીમોટાની ચેતનાશક્તિની એક અવિરત ચાલતી રહેલી સૂક્ષ્મ પ્રક્રિયા છે. જીવાત્માનું પાંસરાપણું કેળવાય એ માટે, પ્રયોજાતી પૂજ્ય શ્રીમોટાની પ્રેમદંડશક્તિની અનુભૂતિ પૂજ્ય શ્રીમોટા સાથે અંતરથી સંકળાતો જતો જીવ અનુભવ્યા વિના રહેતો નથી.

પૂજ્ય શ્રીમોટાએ આ મૌનમંદિરને એક તીર્થ તરીકે ઓળખાવ્યું છે, એમાં ઘણું તાત્પર્ય રહેલું છે. આપણે તીર્થયાત્રા કરીએ છીએ, પવિત્ર ધાર્મિક સ્થળે જઈએ છીએ, સ્નાનવિધિ કરીએ છીએ અને ભગવાનની મૂર્તિનાં દર્શન કરીએ છીએ. આટલું કર્યાથી આપણે તીર્થયાત્રા કરીને પાવન થયાંનો સંતોષ મેળવીએ છીએ, પરંતુ આટલું કરવાથી આપણાં રાગદ્વેષ, કામક્રોધ, લોભ, મોહ, આશા, ઈચ્છા, તૃષ્ણા, લોલુપતા વગેરે મોળાં પડે છે ખરાં ? મૌનમંદિરમાં પ્રવેશેલો જીવાત્મા ભગવાનનું નામસ્મરણ અવિરત કર્યે જ જાય છે. આથી, એના જ્ઞાનતંતુઓ (Tone up) શક્તિશાળી બને છે. વળી, અંતઃકરણ શુદ્ધ બને છે, કેમ કે પોતાની પ્રકૃતિનાં વળાંકો, વલણો, મનના વિચારો-વિકારો, વૃત્તિના ઊથલાઓ-ઊભરાઓ એ નિહાળે છે, એને ઓળખે છે. આથી, ઘણી વાર સાત્ત્વિક પશ્ચાત્તાપની તપશ્ચર્યાથી હૃદયને શુદ્ધ કરે છે. મૌનમંદિર એ અકળ ચેતનાશક્તિથી સભર સ્થળ છે. એમાં જીવાત્માનાં મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ અને અહમ્ની ઊલટસૂલટ ગતિ ઊભરાયે જાય છે અને ઠલવાયે જાય છે, તેમ જ હોમાયે જાય છે. અંતઃકરણનાં પ્રાકૃતિક વલણોને કર્મોમાં પરિણમવાની શક્યતા જ ન હોવાથી, જીવનમાં એના સંસ્કારો બંધાતા નથી. આટલા પ્રમાણમાં જીવાત્મા વૃત્તિ-વલણોની પકડમાંથી મુક્ત થતો જાય છે. ઉપરાંત, મૌનમંદિરમાં બેસનાર જીવાત્માનાં ઘણાંય પ્રારબ્ધકર્મો ઉદય પામે છે, છતાં એ પ્રારબ્ધકર્મો સંસ્કાર પાડ્યા વિના વહી જાય છે. આવી ક્રિયા જીવાત્મા ન જાણે એવી રીતે મૌનમંદિરમાં થયા કરે છે, જે અન્ય કોઈ પણ તીર્થમાં શક્ય નથી. એવી અંતર્મુખતાથી જીવાત્મા પોતે જેવો છે તેવો પોતાને જોનારો-દ્રષ્ટા-બને છે અને પૂજ્ય શ્રીમોટામાં પ્રગટેલી ચેતનાશક્તિથી પોતાના જીવનના હેતુને જાણનારો-

જ્ઞાતા પણ બની શકે છે. આ રીતે એ આત્માના ગુણની પ્રતીતિ કરે છે. વળી, સતત જપયજ્ઞ દ્વારા પોતાના અંતરમાં આકાશતત્ત્વને (સાત્ત્વિકતાને) વિકસાવે છે. આથી, એ જાગૃતિ રાખે તો સંસારના આઘાત-પ્રત્યાઘાતને જ્ઞાનપૂર્વક ઉકેલતો રહે છે. આ રીતે મૌનમંદિરમાં જ્ઞાનવારિના સ્નાનથી એ સંસારમાં પણ પવિત્ર રહેવા માટે મથવાની શક્તિ પ્રાપ્ત કરે છે. આ મૌનમંદિરમાં જીવાત્મા આત્મસ્વરૂપને પામવા મથે છે. આ મથામણ એનું અદીઠ તપ છે. માનવજીવનના પરમ હેતુને જાણવા-સમજવાનું અને પામવા માટે ઝંખનાગ્નિ જગાડવા માટેનું ખરા અર્થમાં આ મહાતીર્થ છે.

પરમાત્મારૂપ પૂજ્ય શ્રીમોટાએ જીવાત્માને પરમાત્માભિમુખ કરવા માટેની આ આધ્યાત્મિક પ્રયોગશાળા યોજી છે. ‘પોતે’ એના એક સિદ્ધ પ્રયોગવીર છે. જીવાત્મા માટે તો આ જીવન સુવર્ણની શોધનશાળા (Gold Refinery) છે. શુદ્ધ સોના જેવું મહામૂલું આત્મરૂપ જીવન આ મૌનમંદિરમાં શોધાય છે. અને પોતાનામાં અનેક જન્મોના મિશ્ર સંસ્કાર ભેળવાઈ ગયા છે, એનાથી છૂટું પડે છે. પરિણામે પોતાના જીવનના અનોખાપણાની પ્રતીતિ પામે છે. પૂજ્ય શ્રીમોટાની ગૂઢ કળાના ઘણા સંકેતો આ પુસ્તકમાં છે. તેથી, તે પૂજ્ય શ્રીમોટાનાં આવાં વિલક્ષણ-લાક્ષણિક કાર્યને સમજવામાં તેમ જ જીવનને ઊર્ધ્વ માર્ગે લઈ જવામાં ઘણાં જ માર્ગદર્શક અને પ્રેરક બને એવાં છે.

પૂજ્ય શ્રીમોટાએ પ્રેમળદાસનું પદ ‘હરિને ભજતાં હજી કોઈની લાજ જતી નથી જાણી રે’-નું રહસ્યદર્શન કરાવ્યું છે, એ કોઈ પણ અધ્યાત્મજિજ્ઞાસુને પ્રતીતિકર જણાશે. જીવનમાં કલ્યાણમાર્ગે જનાર જિજ્ઞાસુ સાધકે કેવા પ્રકારની ભાવના દઢાવવી જોઈએ એનો ખ્યાલ આવાં રહસ્યદર્શનથી મળે છે. પૂજ્ય શ્રીમોટાએ પ્રેમળદાસના આ પદને પોતાના વક્તવ્યના કેંદ્રમાં રાખ્યું છે. એનો હેતુ પણ એમણે સ્પષ્ટ કર્યો છે. આપણા પ્રાકૃતિક વહેવારમાં શબ્દોના જે અર્થ કરીએ છીએ, એ જ શબ્દોના અર્થ જીવનના વિકાસની ભાવનાના સંદર્ભમાં ઘણા જ બદલાતા હોય છે, એટલે દિવ્ય જીવનની ભાવનાને પ્રેરે અને

પોષે એવાં રહસ્યદર્શનથી આપણે એવા પ્રકારનાં ભજનપદોનું હાઈ પામવા પ્રેરાઈએ છીએ, તેમ જ જીવનના નિમ્ન અને ઊર્ધ્વરૂપને સમજવા માટે માર્ગસૂચક ગણીએ છીએ.

આમ તો પૂજ્ય શ્રીમોટાના પત્રો તેમ જ પદ-ભજનોરૂપે વ્યક્ત થયેલાં છે જ, પણ આ પાનાંઓ પર તો હરિ:ૐ આશ્રમના ચોતરા પરથી પૂજ્ય શ્રીમોટાએ પોતાનાં ‘સ્વજનો’ને ઉદ્દબોધેલા શબ્દો છે. એમાં કોઈને સળંગ સૂત્રતા ન જણાય, તેમ જ એ એક જ બાબતનું પુનરાવર્તન પણ લાગ્યા કરે, પરંતુ મુક્ત પુરુષ પોતાની સામે બેઠેલાંઓની ભૂમિકા તેમ જ પ્રાકૃતિક અવસ્થાઓને અવલંબીને જ વ્યક્ત થતા હોય છે. આમ તો, એમનું ‘મૌન’ એ જ સાચી ‘વાણી’ રૂપ હોય છે, એમને કશું કહેવાનું બોલવાનું હોતું જ નથી, પણ આવાં નિમિત્તોથી વાણી પ્રગટ થાય છે. માટે, એમાં સળંગ સૂત્રતા ન હોય એ સહજ છે. બીજું, પૂજ્ય શ્રીમોટાએ ભગવાનના નામને ‘કોમન ફેક્ટર’ તરીકે ઓળખાવ્યું છે. એટલે એનું માહાત્મ્ય એ ગાયા જ કરે છે. તેઓશ્રીએ સ્મરણનું સાધન અતિ સૂક્ષ્મ કોટિનું સાધ્યું છે-સિદ્ધ કર્યું છે. નામસ્મરણ, જુદી જુદી ભૂમિકાઓના તેમ જ પ્રકૃતિના રૂપાંતરની શક્યતાના સંદર્ભમાં નવા નવા અર્થભાવ સૂચવે છે. આથી, નામસ્મરણ વિશે નજરે ચઢતું પુનરાવર્તન સૂક્ષ્મતાથી વિચારનારને અનિવાર્ય જણાશે. પૂજ્ય શ્રીમોટાએ આ ‘સ્મરણ’ સાધનને એટલું બધું ઘૂંટ્યું છે અને એથી એની શક્તિમત્તા એટલી તો સૂક્ષ્મ અને અસરકારક બની છે કે પોતાનામાં પરમાત્માનું પ્રાગટ્ય થયા પછી એમનું સ્મરણમાત્ર કોઈ પણ જીવાત્મામાં ઊર્ધ્વભાવ પ્રેરનારું સિદ્ધ થયું છે. વળી, નામસ્મરણ વિશેનું પુનરાવર્તન વાંચનારના ચિત્તમાં સ્મરણ ભાવનાને દૃઢ કરવામાં સહાયરૂપ બને છે.

પૂજ્ય શ્રીમોટાની આ વાણી શ્રેયાર્થીને તેમ જ સર્વ સંસારીજનોને પ્રભુમાર્ગે આગળ વધારવામાં સહાયકારી નીવડે એવી પૂજ્ય શ્રીમોટાને ચરણે પ્રાર્થના કરું છું.

તા. ૯-૧૧-૧૯૮૧

રમેશ મ. ભટ્ટ

અમદાવાદ

॥ હરિ:ૐ ॥

નિવેદન

(આઠમી સંવર્ધિત આવૃત્તિ)

પૂજ્ય શ્રીમોટાની કાર્યપદ્ધતિમાં પ્રવચનોનો હિસ્સો ઘણો જ નાનો રહેલો છે. પ્રવચનમાંથી પરમ તત્ત્વની પ્રાપ્તિ થતી નથી, એવું તેઓશ્રીનું વ્યક્ત થયેલ મંતવ્ય છે. તેમાં જે કંઈ અપવાદરૂપે પૂજ્યશ્રીએ સ્વજનો સમક્ષ ઉચ્ચારણો કર્યાં છે, તેમાં સુરત આશ્રમનાં સ્વજનો અને મૌનાર્થીઓ સદ્ભાગી રહેલાં.

મૌનરૂમમાંથી નીકળેલાં અને મૌનરૂમમાં બેસનારાં તેમ જ રવિવારની પ્રાર્થનામાં જોડાયેલ સ્વજનો સમક્ષ સરળ અને સાદી ભાષામાં પૂજ્ય શ્રીમોટાના હૈયેહોઠેથી જે વાક્યો વ્યક્ત થયાં હતાં તેની નોંધ સદ્ગત શ્રી ચૂનીભાઈ તમાકુવાળા તથા શ્રી ચંપકભાઈ ભૂતવાળાએ રાખી હતી. લાંબાગાળે આ નોંધ ઉપરથી તૈયાર થયેલ પુસ્તક ‘મૌનએકાંતની કેડીએ’ની સાતમી આવૃત્તિની સને ૨૦૧૪ સુધીમાં કુલ ૧૧ હજાર પ્રતો સ્વજનોનાં કરકમળમાં પહોંચી ગઈ છે.

હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરતના ટ્રસ્ટીશ્રી રજનીભાઈ બર્માવાળાએ આ પુસ્તકને હસ્તલિખિત નોટબુકો સાથે સરખાવતાં વધારાનાં છ પ્રકરણો મળી આવ્યાં છે, જેનો આ આવૃત્તિમાં તારીખવાર અનુક્રમે પ્રકરણ નં. ૧૨ થી ૧૭નો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. પૂજ્ય શ્રીમોટાની વાણીનાં આ પ્રકરણોની માહિતી સાંપ્રત સમયને અનુરૂપ માર્ગદર્શક છે. શ્રી રજનીભાઈની ચોકસાઈ અને સૂચકતા બદલ અમો તેમના આભારી છીએ.

ત્યાર બાદ અમદાવાદ સ્થિત શ્રી નચિકેતનભાઈ ઈંદુકુમાર દેસાઈ તરફથી અમોને (૧) શ્રી બાબુભાઈ રણછોડદાસ તમાકુવાળા અને (૨) શ્રી અરવિંદભાઈ બાબુભાઈ તમાકુવાળા બન્ને રહેવાસી સુરતના હસ્તાક્ષરમાં લખેલ પૂજ્ય શ્રીમોટાનાં મૌનપ્રવચનોની બે નોટબુકો પ્રાપ્ત

થઈ. તેને મૂળ પુસ્તક સાથે સરખાવવાનું કાર્ય સુરત સ્થિત ડો. મનસુખભાઈ પટેલ તથા ડો. શૈલેશભાઈ ગોટીએ કર્યું છે. તે નોટબુકોમાંથી ઘણી બધી મહત્વની માહિતીઓ અને પ્રસંગો મળી આવ્યાં છે. જેનો સમાવેશ પુસ્તકની શરૂઆતથી જ જે તે પ્રકરણમાં કરવામાં આવ્યો છે જે કાર્ય તેઓએ પૂર્ણ કર્યું છે. યુ.એસ.એ. સ્થિત શ્રી એન. સી. પટેલના સહયોગથી મૌનમંદિરશ્રેણીનાં તમામ છ પુસ્તકોને ઓડિયો બુક સ્વરૂપે રજૂ કરવાનું પણ આયોજન છે. આ ઓડિયો પુસ્તકો ઓનલાઈન વેબસાઈટ તથા પેનડ્રાઈવમાં ઉપલબ્ધ કરવામાં આવશે અને તે ઉપરાંત, દરેક પુસ્તકના ટાઈટલ ઉપર **QR Code** આપવામાં આવશે જેને સ્કેન કરવાથી પુસ્તક વાંચવાની સાથે ઓડિયો સ્વરૂપે સાંભળી શકાશે. ઘણી જગ્યાએ ફકરાના વિષય સાથે મથાળાં સુસંગત ન હતાં. જેને ધ્યાને લેતાં હવે આ આઠમી સંવર્ધિત આવૃત્તિથી મથાળાંની સંખ્યા ઘટાડવામાં આવી છે તથા મથાળાંમાં ફેરફાર કરવામાં આવ્યાં છે. અને જ્યાં જ્યાં જરૂરી લાગ્યા છે ત્યાં ત્યાં પૂજ્ય શ્રીમોટાની વાણીમાંથી તેમના જ શબ્દોને મથાળાં સ્વરૂપે રજૂ કરવામાં આવ્યાં છે. આમ, મથાળાંને વધુ અર્થસભર બનાવવામાં આવ્યાં છે. આખરે તો આમ કરવાનો હેતુ વાચકની સળંગતા ને એકસૂત્રતા જાળવવાનો જ છે. પૂજ્ય શ્રીમોટાની વાણી અત્યંત અર્થસભર ને વાચકને સ્પર્શી જાય તેવી છે. પુસ્તકને મૂળ નોટબુક સાથે સરખાવી તેમાં ઉમેરણ કરવાનું, યોગ્ય મથાળાં મૂકીને તેને ઓપ આપવાનું કાર્ય ઘણું ઘણું મહત્વનું અને એકાગ્રતા માગી લે તેવું છે. ડો. મનસુખભાઈ પટેલ અને ડો. શૈલેશભાઈ ગોટીએ ઘણો શ્રમ લઈને આ કાર્ય પૂર્ણ કરેલ છે, જેનાથી હવે આ પુસ્તક સંપૂર્ણ બન્યું છે. અમો તેઓશ્રીનો અંતઃકરણપૂર્વક ઘણો ઘણો આભાર માનીએ છીએ.

ઉપરોક્ત પ્રયાસોને લીધે આઠમી આવૃત્તિ સુધીનું મૂળ પુસ્તક જે ૧૫૦ પાનાંનું હતું તે હવે આઠમી આવૃત્તિથી ૨૩૨ પાનાંનું બન્યું છે.

મોડર્ન ટેકનોલોજીનો ઉપયોગ કરતાં મૌનમંદિર સીરીઝનાં તમામ પુસ્તકો હવે ઓડિયો સ્વરૂપે પણ ઉપલબ્ધ છે. દરેક પુસ્તકનાં ટાઇટલ ઉપર ઓડિયોની QR Code લિંક આપવામાં આવી છે. જેને મોબાઇલ, આઇપેડ, અન્ય માધ્યમથી સ્કેન કરવાથી આ પુસ્તકો ઓડિયો સ્વરૂપે માણી શકાશે તથા ડાઉનલોડ પણ કરી શકાશે.

આ સુવિધા અંગે અમોને USA સ્થિત શ્રી એન. સી. પટેલનો સહયોગ અને અમદાવાદ સ્થિત શ્રી બિરેન પટેલનું માર્ગદર્શન મળેલ છે, તે બદલ અમો તેમનો ખૂબ ખૂબ આભાર માનીએ છીએ.

આ પુસ્તકની મુદ્રણશુદ્ધિનું કાર્ય શ્રી જયંતીભાઈ જાનીએ પૂરા સદ્ભાવથી, ખંતથી અને ચોકસાઈપૂર્વક કર્યું છે, તે બદલ અમો તેમના ખૂબ ખૂબ આભારી છીએ.

સાહિત્ય મુદ્રણાલયના શ્રી શ્રેયસભાઈ વિષ્ણુપ્રસાદ પંડ્યાએ પૂજ્ય શ્રીમોટા પ્રત્યેના ભક્તિભાવથી આ પુસ્તકનું મુદ્રણ કરી આપ્યું છે. તેઓશ્રીના આવા અમૂલ્ય અને ઉદારતાભર્યા સહયોગના કારણે જ પૂજ્ય શ્રીમોટાનો અક્ષરદેહ ઘણી ઓછી કિંમતે સમાજચરણે મૂકી શકીએ છીએ. શ્રી શ્રેયસભાઈ પંડ્યાના અમો ખૂબ ખૂબ આભારી છીએ.

હાલમાં આ પુસ્તક અપ્રાપ્ય હોઈ અને સ્વજનોની ખરીદીમાં આ પ્રકાશનનો સમાવેશ થતો હોઈ, તેની આઠમી સંવર્ધિત આવૃત્તિનું પ્રકાશન કરતાં અમો કૃતાર્થ થયાનો ભાવ અનુભવીએ છીએ.

આશા છે કે સ્વજનો આ પ્રકાશનને આવકારશે.

તા. ૧૦-૦૪-૨૦૨૨

રામનવમી, સંવત ૨૦૭૮

પૂજ્ય શ્રીમોટાનો ૮૪મો સાક્ષાત્કારદિન

ટૂસ્ટીમંડળ,

હરિ:ઝં આશ્રમ, સુરત

અનુક્રમણિકા

ક્રમાંક	વિષય	પૃષ્ઠ
૧.	હરિને ભજતાં (૧૬-૮-૧૯૫૯)	૧
૨.	સુખનો ઉપાય (૨૩-૮-૧૯૫૯)	૧૧
૩.	પ્રેમપૂર્વક ત્યાગ (૬-૯-૧૯૫૯)	૧૯
૪.	ઉત્તમ સેવા (૨૮-૯-૧૯૫૯)	૩૩
૫.	સાધનાનું રહસ્ય (૧૨-૧૦-૧૯૫૯)	૪૨
૬.	ભક્તોનાં દુઃખ (૧૯-૧૦-૧૯૫૯)	૫૯
૭.	જપ એ જ યજ્ઞ (૨૧-૧૨-૧૯૫૯)	૬૪
૮.	ભાવનાની ધારણા (૪-૧-૧૯૬૦)	૬૮
૯.	સાયું તપ (૧૨-૧-૧૯૬૦)	૭૫
૧૦.	કર્મનું મહત્ત્વ (૨-૨-૧૯૬૦)	૮૩
૧૧.	મૌનમંદિર શા માટે ? (૨૩-૨-૧૯૬૦)	૯૨
૧૨.	આત્માને ઓળખતા શીખો (૧૫-૩-૧૯૬૦)	૧૦૪
૧૩.	ત્યાગની ભાવના (૫-૪-૧૯૬૦)	૧૧૪
૧૪.	જેવી ભાવના તેવું કર્મ (૨૬-૪-૧૯૬૦)	૧૨૬
૧૫.	સર્વને સુલભ : નામસ્મરણ (૧૦-૫-૧૯૬૦)	૧૪૨
૧૬.	મૌનએકાંત (૧૭-૫-૧૯૬૦)	૧૫૦
૧૭.	સંતાપને હરનાર શ્રીહરિનામ (૨૪-૫-૧૯૬૦)	૧૫૯
૧૮.	સંસારવહેવાર (૭-૬-૧૯૬૦)	૧૬૮
૧૯.	ભાવનાનું મહત્ત્વ (૨૩-૮-૧૯૬૦)	૧૮૧
૨૦.	સંતનું સૂક્ષ્મ કાર્ય (૩૦-૮-૧૯૬૦)	૧૮૮
૨૧.	સ્મરણનો અભ્યાસ (૨૦-૯-૧૯૬૦)	૧૯૭
૨૨.	‘મોટા’ સાથે દોસ્તી (૨-૧૦-૧૯૬૦)	૨૦૯

મૌનમંદિરશ્રેણીનાં છ પુસ્તકો પ્રકાશિત થયાં છે
અને આશ્રમમાં ઉપલબ્ધ છે.

ક્રમ	પુસ્તકનું નામ	પ્રવચન વર્ષ
૧.	મૌનએકાંતની કેડીએ	(૧૯૫૯-૬૦)
૨.	મૌનમંદિરનું હરિદ્વાર	(૧૯૬૦-૬૧)
૩.	મૌનમંદિરનો મર્મ	(૧૯૬૧-૬૨)
૪.	મૌનમંદિરમાં પ્રભુ	(૧૯૬૨)
૫.	મૌનમંદિરમાં પ્રાણપ્રતિષ્ઠા	(૧૯૬૨-૬૩)
૬.	મૌનમંદિરમાં હરિસ્મરણ	(૧૯૬૮)

‘હું સર્વત્ર વિદ્યમાન છું.’

‘જીવનદર્શન’, ૧૧મી આ., પૃ. ૪૩૧

- શ્રીમોટા

॥ હરિ:ૐ ॥

૧. હરિને ભજતાં

હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરત

તા. ૧૬-૮-૧૯૫૯

હરિને ભજતાં હજી કોઈની લાજ જતી નથી જાણી રે,
જેની સુરતા શામળિયા સાથ, વદે વેદવાણી રે...ટેક
વહાલે ઉગાર્યો પ્રહ્લાદ, હિરણ્યકશિપુ માર્યો રે,
વિભીષણને આપ્યું રાજ, રાવણ સંહાર્યો રે. હરિને (૧)
વહાલે નરસિંહ મહેતાને હાર હાથોહાથ આપ્યો રે,
ધ્રુવને આપ્યું અવિચળ રાજ, પોતાનો કરી થાપ્યો રે. હરિને (૨)
વહાલે મીરાં તે બાઈનાં ઝેર, હળાહળ પીધાં રે,
પાંચાળીનાં પૂર્યા ચીર, પાંડવ કામ કીધાં રે. હરિને (૩)
આવો હરિ ભજવાનો લહાવો, ભજન કોઈ કરશે રે,
કર જોડી કહે પ્રેમળદાસ, ભક્તોનાં દુ:ખ હરશે રે. હરિને (૪)

આપણે હમણાં જે ભજન ગાયું, તે દેખાય છે સીધું સાદું,
પણ આ માર્ગમાં જવાનું થયું ત્યારે મારા ગુરુમહારાજે મને આ
ભજન ગાવાની સલાહ આપી હતી. આ ભજન મને પણ સાદું
લાગ્યું. એના અર્થની તે વખતે મને સમજ પડી ન હતી, પણ
પછી ધીમે ધીમે સમજ પડી. એનું રહસ્ય ઊંડું છે. પહેલું પદ
'હિરણ્યકશિપુ માર્યો' એમ કહેતા નથી પણ 'વહાલે ઉગાર્યો
પ્રહ્લાદ' એમ કહ્યું છે. એટલે કે પ્રહ્લાદમાં જેવી જીવતીજાગતી
તમન્ના હતી તેવી તમન્ના આપણામાં જાગે અને તેવી તમન્ના
વડે હિરણ્યકશિપુનો નાશ થાય. આપણામાં પણ બન્ને વૃત્તિઓ
હોય છે, પણ દેવી વૃત્તિઓને જાગતી કરીએ તો આસુરી

વૃત્તિનો આપોઆપ નાશ થાય છે. એટલે અહીં તો પહેલાં ટટ્ટાર થવાનું છે અને તો જ એ માર્ગમાં આગળ જવાની તક મળે છે.

વિભીષણને રાજ્ય

બીજા પદમાં વિભીષણને રાજ્ય આપવાની વાત છે, તે રાજ્ય કેવું? આપણાં લોકોની સમજણમાં છે તેવું રાજ્ય નહિ, પણ એ તો રામનો પરમ ભક્ત છે. સામાન્ય રાજવી નથી. એને તો આત્માનું રાજ્ય મળે છે. એ ભગવાનમાં લય થઈ જાય, સમર્થ બની જાય, એ પ્રકારનું ચેતનનું રાજ્ય મળે છે.

હાથોહાથ હાર

ત્રીજા પદમાં ‘નરસિંહ મહેતાને હાર’ હાથોહાથ આપવાની વાત કરી છે. આપણે એવી વાતોને હસી કાઢીએ છીએ. હું તો નાનો માણસ છું. મારાં વખાણ કરવાં કહેતો નથી, પણ મારા જીવનમાં પણ એવી પ્રત્યક્ષ બનેલી હકીકત કહું છું. મને પણ ભગવાને હાથોહાથ આપ્યું છે. હું હરિજન સેવક સંઘમાં કામ કરતો હતો. ફાળા અંગેના કેટલાય પ્રસંગો બનેલા છે. પરીક્ષિતલાલભાઈ વગેરે એના જાણકાર છે. એવા એકબે પ્રસંગનું વર્ણન કહું. એક વખત (ઈ.સ. ૧૯૩૯માં) પૂજ્ય ઠક્કરબાપાની ૭૦મી વર્ષગાંઠ નિમિત્તે, રૂ. ૭૦,૦૦૦/-નો ફાળો ઉઘરાવવાનું નક્કી થયું. મહાત્મા ગાંધીજીએ પણ એ અંગે ‘હરિજન’માં અપીલ કરેલ હતી. હું એ વખતે કરાંચીમાં હતો, સિંધિયા સ્ટીમ નેવિગેશન કંપનીના મેનેજર (શ્રી પરસદરાય મહેતા)ને ત્યાં રહેતો હતો. મને તે વખતે ઘણું લાગી આવ્યું. હું હરિજન સેવક સંઘમાં પણ ઘણાં વર્ષ રહ્યો, પણ ગરીબાઈને

કારણે ફાળામાં આપવાને મારી પાસે કશું મળે નહિ. મને ખૂબ સાલ્યું. ૨૩વું પણ આવ્યું. આપણામાં સદ્ભાવના જાગે એટલું જ પૂરતું નથી, પણ આંતરિકપણે ભાવ પણ જાગવો જોઈએ. તેના વિના સદ્ભાવના ચાલે નહિ. તેને આકાર આપવો જોઈએ. એનાથી જ નિરાકાર સાકારમાં ફેરવાય. ચેતન આણુઆણુમાં પ્રસર્યું. આ અનંત કાળની રમત છે, પ્રક્રિયા છે. એવી જીવતીજાગતી ભાવના હોવી જોઈએ. તે વખતે ચાગલા સાહેબ કોર્પોરેશનના મેયર હતા. તેઓ કુરાનના ભક્ત હતા. તેઓ કુરાન વાંચે ને સંભળાવે ને તેની મને જેવી સમજણ પડે તેવો અર્થ હું કહું ને કહું. પાદરી આવે અને કહે કે 'I and father are one.' તેમને પણ કહેતો કે એ તો અમારા વેદાંતકાળનો સિદ્ધાંત છે. એક વખત ચાગલા સાહેબના બંગલા આગળ ઊભો હતો. ત્યાં પડીકામાંથી રૂ. ૫/- (પાંચ)ની નોટ મળી. (તા.૧૧-૧૧-૧૯૩૯) કરાંચીના રસ્તા સાફ. જમશેદજી (મેયર)ની મહેનતને કારણે સફાઈની બાબતમાં કરાંચી હિંદુસ્તાનમાં પ્રખ્યાત હતું. એ પડીકામાં લખાણ હતું અને તે ઉર્દૂમાં હતું. મેં તે ચાગલા સાહેબને વંચાવ્યું. તેમાં લખ્યું હતું કે આ પડીકાની રકમ જેને મળે, તે પોતાની ઈચ્છામાં આવે તેમ વાપરી શકે છે. આમ, મારું હરિજન સેવક સંઘના ફાળામાં રકમ ભરવાનું આપોઆપ બન્યું.

બીજી એક વખતે માલવિયાજીએ ફાળા માટે અપીલ કરેલી. માલવિયાજી વિદ્વાન હતા. આપણી હિંદુ સંસ્કૃતિના પ્રતીક સમા હતા. તેમની અપીલના જવાબમાં ફાળો ભરવાની ઉત્કટ ઈચ્છા હતી. તે દરમિયાન એક વખતે ચંદ્રભાગા અને

સાબરમતી વચ્ચે હેમંતભાઈ સાથે જતો હતો. તેમની પાસે તો ઈશ્વરે આપેલા બે પૈસા છે. એટલે તેમણે તો રૂ. ૫૧/- મોકલી આપવાનું કહ્યું, પણ મારી પાસે તો કશું હતું નહિ. હું તેમની અપીલના જવાબમાં કશું આપી શકું એવી ઉત્કટ તમન્ના હતી. તે વખતે પણ ભગવાને મારું કામ કર્યું. મને ચાલતાં ચાલતાં લઘુશંકા થઈ. હું લઘુશંકા કરવા બેઠો. ત્યાં પડીકું મળ્યું. તેમાંથી બે વીંટી મળી. તેમાં પણ પહેલાં વખત જેવું જ લખાણ હતું. જીવનમાં આવા સાતઆઠ બનાવો બન્યા છે. એટલે આ હકીકત બની શકે તેવી છે, એ સત્ય હકીકત છે. આપણી બુદ્ધિ ભલે ન સ્વીકારે, પણ ભક્તોના જીવનમાં બનેલું છે ને હાલમાં પણ બનતું હોય છે, પણ ખરી વાત તો સુરતા લાગી જવી જોઈએ. જેનું એવું થઈ જાય છે તેની - તેવાં ભક્તોની ક્યારેય આબરૂ જતી નથી. મારા તમારા જેવાની જતી રહે છે.

મીરાંબાઈનાં ઝેર

પછીના પદમાં ‘વહાલે મીરાં તે બાઈનાં ઝેર હળાહળ પીધાં રે’ - આપણામાં તો હળાહળ ઝેર ભરેલું છે. કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ, મત્સર પ્રસરેલા છે. આપણે પણ ચેતનાની અપેક્ષાએ ભક્ત બની રહીએ તો એ આપણા હળાહળ ઝેર પી જાય છે. એટલે આ બધું દૂર થાય. મેં તો આ બધું રૂપકના અર્થમાં ઘટાવ્યું છે. આવું એકદમ બનતું નથી. ભગવાનના ભક્ત થાય તેને માટે ‘with conscious motive’ ઉત્કટ પુરુષાર્થ કરો તો ઝેર જરૂર પી જાય. આજે પણ એવાં ભક્તોના દાખલાઓ છે ને અનેક લોક કહી ગયા છે કે

મીરાંબાઈનાં ઝેર પીધાં ને પાંચાળીનાં ચીર પૂર્યાં. આપણે પણ પાંચાળીની માફક નગ્ન થવાનું છે, વસ્ત્રો કાઢી નાખીને નહિ, પણ મોહ, મદ, મત્સરરૂપી આવરણો જે આપણને વળગેલાં છે, તેને કાઢી નાખવાનાં છે. ને એ રીતે આવરણોથી મુક્ત થવાનું છે. ને તેવું થાય તો ભગવાન ચેતનરૂપી ચીર પૂરે છે.

ભક્તોનાં દુઃખ

છેલ્લે ‘આવો હરિ ભજવાનો લહાવો ભજન કોઈ કરશે રે’ ગાયું છે, લખનારે વિશેષ સત્ય મૂક્યું છે. ભક્તોને પણ દુઃખ હોય છે. તેઓને તેની આજુબાજુ રહેલાં અનેક લોકોને દુઃખથી આવરાયેલાં જોઈને ચેન પડતું નથી. એ તો બધાંમાં ચેતનને જોતો હોય છે. અને એ રીતે લોકોને દુઃખી જોઈને સહન કરી શકતો નથી. એ બધાં ભગવાનને માર્ગે જાય તો સુખ પામે. સંતભક્તોએ આધાર આપ્યો છે ભગવાનનું શરણ. એનાથી સહારો મળે છે, ઓથ મળે છે ને ક્લેશ, દુઃખ, મૂંઝવણ વગેરેમાં ભગવાનના શરણથી હળવાશ થાય છે. સંસાર-વહેવારમાં બીજું પણ એક પાસું છે અને તે ગૂંચ-મુશ્કેલીથી આવરાયેલું છે. જ્ઞાનીને પણ તેવું હોય છે, પણ સંસારનાં લોકો આવરાઈ જાય છે. ભક્ત કદીયે આવરાઈ જતો નથી. એટલો ફેર છે. કોઈ મનુષ્ય બાકી નથી. ને હવે પછી પણ એ બધું રહેવાનું જ, પણ ભક્તના હૃદયમાં શાંતિ, ધીરજ, પ્રસન્નતા, તટસ્થતા જળવાઈ રહે છે. બધાંની ઈચ્છા તેવી હોય છે, પણ કાંઈ એવું ઈન્જેક્શન નથી કે તેવું બની જાય. એને માટે એક જ આધાર અને તે ભગવાનનું સ્મરણ-એવું ભક્તો કહી ગયા છે અને તે પ્રયોગાત્મક છે એવું કહી ગયા

છે. એટલું જ નહિ પણ ન્યોછાવર કરીને-યાહોમ કરીને કહી ગયા છે. એ પ્રયોગ કરીને બતાવ્યું છે. કરુણા લાવીને તેમ કર્યું છે. એથી કરીને જરૂર શાંતિ મળવાની.

અખંડ નામસ્મરણથી ઊર્ધ્વગમન

મને ફેફરું થયું હતું ને હું નર્મદામાં આપઘાત કરવા ગયો હતો. એક વખત એક સાધુની હાજરીમાં મને ફેફરું આવ્યું ત્યારે તે સાધુએ મને નામસ્મરણ કરવાનું કહ્યું હતું. તે વખતે મને ગેંડ બેઠી ન હતી. નામસ્મરણ કરવાનું કહ્યું એના કરતાં કોઈ જડીબુટ્ટી આપી હોત તો મને વધારે ગમ્યું હોત. શબ્દથી રોગ મટે એ વાત ગળે ઊતરી નહિ. તેથી, નામ લીધું નહિ. ત્રણેક મહિના પછી વડોદરા ગયો હતો. કોઈકને* ત્યાં ત્રીજે માળેથી નીચે પડ્યો. વાગ્યું પણ ખરું ત્યારે મને સાધુની વાત યાદ આવી. તે દશામાં તે સાધુનાં દર્શન થયાં અને પ્રયોગ કરી જોવા કહ્યું. એટલે પ્રયોગ કરવામાં શું જાય, એમ કરીને નામસ્મરણ કરવા માંડ્યું. પહેલાં તો વચ્ચે વચ્ચે ભૂલ થાય, ભૂલી જવાય એમ ત્રણેક મહિના ચાલ્યું. Frequency આવે જ નહિ. Intensity પણ ઘટે. પછી મને જુસ્સો આવ્યો. જ્યાં સુધી અજપાજપ-અખંડતા પ્રગટે નહિ ત્યાં સુધી કરણોનું sublimation ઊર્ધ્વગમન થાય નહિ. સાત્ત્વિક રીતે તેવું તો જ થાય. એ ગણિતશાસ્ત્રના જેવી ચોખ્ખી વાત છે. આમ, ગોળ ખાધે ગળ્યું થઈ જાય તેવું નથી. અનુભવ કરવો હોય તો વળગી રહેવું પડે. અભ્યાસ વિના કોઈ પણ વિષયનું હાર્દ

* તેમનાં આધ્યાત્મિક મા પ્રભાબાને ત્યાં.

પકડાય નહિ. એને માટે વૈરાગ્ય જોઈએ. વૈરાગ્ય એટલે અનાસક્તિ ને નિરહંકારીત્વનો sum total (કુલ સરવાળો). તેવી ભાવના લોકોમાં બહુ ઓછી હોય છે.

દુર્લભ મનુષ્યદેહ

લોકોમાં પણ આશા, ઈચ્છા, તૃષ્ણા, લોલુપતા હોય છે. જગતમાં બધે તેવું જોવામાં આવે છે. સેવાનાં કામમાં (હરિજન સેવક સંઘમાં) પણ આવું જોતો. જગત દ્વંદ્વનું બનેલું છે. સ્વાર્થ, પરમાર્થ, તેજ, અંધકાર, એ બધાં પાસાં વિચારવાનું મિત્રોને કહું છું. તેઓ કહે છે કે તો વેપાર કેવી રીતે થાય ? હું કહું કે હમણાં મંદી છે ત્યારે તો કરો. બે પૈસાનો પરમાર્થ કરો. સ્વાર્થ એકલો નહિ ચાલે. મનુષ્યજીવન ઘણું દોહ્યલું છે. એ આમતેમ ફેંકાફેંકીની વાત નથી. સંતભક્તોએ પણ મનુષ્યદેહ દુર્લભ કહ્યો છે. ચૌદ પ્રકારની યોનિ છે. એમાં આ જ યોનિ ઉત્તમ છે, કારણ આપણને બુદ્ધિ છે. દેવ વગેરે યોનિમાં એક જ પ્રકારનું જીવન હોય છે. પશુયોનિમાં પણ ભય, ભૂખ, મૈથુન, નિદ્રા એ ચાર વસ્તુ હોય છે, પણ કશો વિવેક હોતો નથી.

ઉત્તમ કર્મકળા

આપણે એક કર્મ કરતાં અનેક પ્રકારના વિચારો કરીએ છીએ. અને તેમ કરીને અનેક કર્મો ઉપજાવતાં જઈએ છીએ. આપણે ભલે સંસારનાં કોઈ કર્મમાં રત હોઈએ, પણ એકમાત્ર તે કર્મનો જ વિચાર કરતાં હોઈએ, એકાગ્રતા ત્યાં જ હોય તો તે કર્મ સારું થાય છે અને એમ ઉત્તમ પ્રકારનું કર્મ શાંતિ, પ્રસન્નતા, ધીરજ, સમતા પ્રગટ્યા વગર થતું નથી. તેના સિવાય તમે કર્મ પણ ન કરી શકો. યોગ્ય રીતે, એકાગ્રતાથી

કર્મ કરો તો જ કર્મ સારી રીતે કરી શકો. અહમ્પૂર્વક સિદ્ધાંતની વાતો કરતાં કરતાં કર્મ કરશો તો તેવું કર્મ સારી રીતે નહિ થાય.

હરિજન સેવક સંઘમાંથી તો મને ઘઉંમાંથી કાંકરો કાઢી નાખે તેમ કાઢી નાખ્યો છે. કામ કરતો ત્યારે વહાલો લાગતો. હું ક્યારેય બોલતો નહિ. મૌન રાખીને કામ કરતો. ક્યારેય પ્રવચન કર્યું નથી. ભગવાનનો અનુભવ કરવા જ પ્રવૃત્તિ કરી છે. કાર્યકર્તાઓ સેવાની વાતો ભલે કરતા હોય, પણ સ્વભાવ, પ્રકૃતિ તો તેમનાં કર્મમાં ઊતરે જને ! અને તે medium - (માધ્યમ) તો ખરું જને ! રાગદ્વેષવાળી બુદ્ધિ હોય તો તે કર્મમાં ઊતરે જ, એટલે રાગદ્વેષ વધે, ભેદ વધે. ગાંધીજીએ કહ્યું કે અહિંસા પાળો પણ સાચા અર્થમાં કોઈએ તેમ કર્યું નથી. એટલે ભેદ વધવા માંડ્યો.

ઉત્તમ કર્મ માટે શાંતિ, પ્રસન્નતા, ધીરજ, એકાગ્રતા વગેરે ગુણો કેળવવાની ખાસ જરૂર. આ બધું પ્રગટેલું હોય તો જ ઉત્તમ કર્મ થાય, એવું ઘણા ભાઈઓને કહું છું. કેવી રીતે તેમ કરવું તે કોયડો છે. એનો ઉપાય એ જ કે ગૂંચ આવે ત્યારે તે વિષયથી દૂર રહેવું એટલે ઉકેલ આપોઆપ મળે. હું ભણતો ત્યારે ભૂમિતિમાં ગૂંચ આવે એટલે એકી કરવા કે જાજરૂ જાઉં ત્યારે તે ઉકેલ જડતો. એટલે આપણે વેગળાં થતાં જઈએ. દ્વંદ્વ ને ભેદની પ્રકૃતિથી વેગળાં થઈ જઈએ તો ગીતાજીમાં કહ્યું છે તેવી દ્વંદ્વાતીત ગુણાતીતની ભૂમિકા પ્રગટે. એ દુર્લભ નથી. જેવી રીતે નદીમાં પાણી વહે છે, જેવી રીતે

શ્વાસોશ્વાસ લેવાય છે, તેટલું જ તે સરળ છે. આપણામાં ચેતન છે, પણ તેને જાગ્રત કરવાની કોઈ તમન્ના નથી. આપણા જીવનનો હેતુ નથી. આપણા ચેતનનો કશો અર્થ નથી. આપણને જીવનની કશી પડી નથી. મનુષ્યત્વ, માનવશરીરની આપણને પડેલી નથી. આપણે દ્વંદ્વમાં એટલા બધા રત થઈ ગયાં છીએ કે એ ચેતનને નોખું તારવવું, ઓળખવું મુશ્કેલ છે. એટલે તેને માટે ભગવાનનું નામસ્મરણ એકમાત્ર સરળ સાધન છે. એને વળગો તો કૂંણી ભૂમિકા પેદા થાય. મનથી તો માણસ વિચારે, પણ હૃદય કૂંણું નથી. એટલે કરુણા ઊપજતી નથી. ભાવના પ્રગટતી નથી. સમર્થ કાર્યકર્તા-સેવકોમાં પણ ભગવાન વિશે નિષ્ઠા પ્રગટતી નથી. નિષ્ઠા પ્રગટે તો સમાજનાં ઘણાં કામો થઈ શકે. ભગવાન એટલે ચાર હાથવાળા ભગવાન-છબીમાં હોય છે તેવા નહિ, પણ સર્વત્ર વ્યાપેલી જે શક્તિ છે ને ચેતન સ્વરૂપ છે તે ભગવાન. તેને આપણા હૃદયમાં સ્થાપિત કરીએ અને તે થકી સેવા કરીએ તો સમાજને ઉઠાવવામાં બહુ મદદ થાય છે.

માનસિક ભાવના ઊંચે આણીએ તે સૌથી મોટી સેવા

ઈતિહાસ પણ સાક્ષી પૂરે છે. મધ્યયુગમાં જ્યારે મુસ્લિમ સંસ્કૃતિનો ખૂબ ત્રાસ પ્રગટેલો ત્યારે સંતોની પરંપરા જાગી. તેઓ કશું કહેવા ગયા ન હતા કે હથિયાર પકડો, પણ તેમના અસ્તિત્વ માત્રથી લોકોનાં દિલમાં ઓજસ વ્યાપી ગયું. ભગવાનનાં ભક્તોના કારણે તેમ બન્યું. એ લોકોના અસ્તિત્વથી હિંદુ સંસ્કૃતિ ટકી છે. લોકોની માનસિક ભાવનાને જરા પણ ઊંચે આણીએ તે પણ મોટી સેવા છે. સ્થૂળ સેવા કરતાં પણ

એ ખૂબ મોટી સેવા છે. આપણે સેવકોએ આ ઈતિહાસની વાત સમજવા જેવી છે.

અમારામાં હોય તો અમે બીજાંમાં ભરી શકીએ. સમાજ-વ્યક્તિ એકબીજા સાથે જોડાયેલાં છે. એટલે ગુણદોષ પણ આવવાના. ફક્ત સેવાનું કર્મ કરવું. બીજું કશું નહિ. ભૂખે મરવું પડે તો ભલે, પણ આ સિવાય (સેવાકર્મ સિવાય) કર્મ કરવું નહિ. ગરીબી હતી તોપણ તેવું વ્રત લીધેલું.

ગુરુમહારાજે કહ્યું હતું કે સંસ્થાનો, કૉંગ્રેસનો સભ્ય થઈશ નહિ. હરિજન સેવક સંઘમાં વ્રત લેવાનું હોય છે. ત્રણ વર્ષ હરિજન સેવા કરવી. મેં સભ્ય થવા ના પાડી. એટલું જ નહિ વ્રત લેવા પણ ના પાડી. હું તો હરિનું મનનચિંતવન કરીશ. રાખવો હોય તો રાખો નહિ તો નહિ. મને તો ગુરુમહારાજે આવું શીખવ્યું છે. સમાજને લક્ષમાં રાખીએ તો સમાજ આવે. ચેતનને-નિરાકારને લક્ષમાં રાખીએ તો તેવું થવાનું. આ કાળમાં ભગવાનના નામસ્મરણના સાધન સિવાય બીજું કશું બરાબર નથી. યોગ-હઠયોગ વગેરે અન્ય માર્ગો પણ છે. એનાથી જલદી લાભ મળે, પણ તે માટે જરૂરી ચિત્તશુદ્ધિ આ કાળમાં નથી. જૂજ લોકો તે કરી શકે. આમજનતા માટે તો નામસ્મરણ જેવું કોઈ સાધન નથી. એ કોઈ પણ કરી શકે, લઈ શકે એવું આ સરળ સાધન બધાંને લાગુ પડે. નામસ્મરણ કરીએ તો એવી ભાવના પ્રગટે છે. અભ્યાસ પાડી અજપાજપ સુધી લઈ જઈએ ત્યારે જ ખબર પડે કે એનો શું અનુભવ છે.

॥ हरिःॐ ॥

૨. સુખનો ઉપાય

હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરત

તા. ૨૩-૮-૧૯૫૯

વહેવારમાં પ્રવૃત્તિ - સ્વભાવને પ્રકૃતિવશ છે

ભગવાનનું નામસ્મરણ એ એક એવો શબ્દ છે કે જેમની બુદ્ધિ પ્રકાશમાન છે, તેને તર્ક થયા વગર રહે નહિ. તેવાઓને થાય કે તેનાથી જીવનમાં શો પલટો આવે ? તેના કરતાં જીવનમાં બીજી કોઈ પ્રવૃત્તિ કરીએ. સમાજની સેવા કરીએ, સમાજની અંદર સમાજના બીજા જીવો માટે ભાગ લઈ શકીએ, તો પલટો આવે. મને પણ પહેલાંના વખતમાં આવું લાગતું. ભગવાનના નામસ્મરણ માત્રથી જીવન ઊંચે લઈ જવાય તેવું સ્વીકારી શકાતું નહિ. આનો ઉકેલ મને મળતો નહિ, પણ ધીમે ધીમે અનુભવે મને લાગ્યું કે માણસની પ્રવૃત્તિ સાથે પ્રકૃતિ ને સ્વભાવ સંકળાયેલાં છે. આપણે મનુષ્યોની સાથે દરેક પ્રવૃત્તિ સ્વભાવ ને પ્રકૃતિ પ્રમાણે જ કરીએ છીએ. આપણે જીવો સાથેના સંબંધોમાં પણ તેમ જ કરતાં હોઈએ છીએ. વહેવારવર્તનમાં જે રીતે વર્તાતું હોય તેનું medium (માધ્યમ) પ્રકૃતિ ને સ્વભાવ છે. આપણે ઘણા માનવી સાથે પ્રવૃત્તિને કારણે સંકળાયેલાં હોઈએ છીએ. જે જે જીવો સાથે સંકળાયેલાં હોઈએ તે દરેકનાં પ્રકૃતિ ને સ્વભાવ જુદા જુદા પ્રકારનાં હોય છે અને તે પ્રકૃતિ અને સ્વભાવ પ્રમાણે જ વર્તાતું હોય છે. આમાં ઈચ્છા અનિચ્છાનો કોઈ સવાલ રહેતો નથી. જેવી રીતે અગ્નિ ગરમ છે, એ આપણને દાઝે છે. એમાં આપણી ઈચ્છા અનિચ્છાનો સવાલ ઊઠતો નથી. એમાં કોઈ તર્ક ચાલે નહિ.

કર્મવહેવારમાં અનેકની સાથેના સંબંધમાં પ્રકૃતિ ને સ્વભાવને કારણે અશાંતિ, સંઘર્ષ, ગૂંચ, મુશ્કેલી પ્રગટે છે. શાંતિ રહેતી નથી. સમાજમાં આપણે કોઈનાં બાપ, મા, બહેન, ભાઈ, દીકરી, દીકરા હોઈએ છીએ. જીવનમાં દરેક સાથે જે રીતે સંબંધ હોય તે રીતે વર્તતાં હોઈએ છીએ. તેમને કારણે આપણને દુઃખ-અશાંતિ વગેરે થાય છે અને આપણા કારણે તેમને પણ તેવું થતું હોય છે. સંસારમાં બીજા જીવોથી આપણને ત્રાસ, સંતાપ, ક્લેશ, હરકત, મુશ્કેલી થયા વિના રહેતી નથી. એનાથી મુક્ત થવું હોય તો ગમે તે પ્રકારની પ્રવૃત્તિ લઈએ તો મુક્ત ન થઈ શકીએ. પ્રવૃત્તિ એવા પ્રકારની હોવી જોઈએ કે જેનાથી બીજાં સાથેનો સંપર્ક ઓછામાં ઓછો હોય અને આપણે તેનાથી અલિપ્ત થતાં જઈએ. આવી પ્રવૃત્તિ એ નામસ્મરણ છે. તેની સાથે આપણી ચાલુ પ્રવૃત્તિ પણ થઈ શકે.

નામસ્મરણથી એકાગ્રતા પ્રગટે

ભગવાનની કૃપાથી મને ફેફરું નામનો રોગ થયો. મને એક મહાત્માએ નામસ્મરણ કરવાનું કહ્યું. તેમાં એવું જોશ પ્રગટતું ગયું કે તેને કારણે ગુંજન પ્રગટવા લાગ્યું. શબ્દના ગુંજનને કારણે ભાવનાપૂર્વક ઉચ્ચારણ થવા લાગ્યું. અને જ્યારે તે ભાવનાપૂર્વક થવા લાગ્યું ત્યારે ધૂન પ્રગટવા લાગી. આ જે કરે તેને ખબર પડે. આ જાત અનુભવની હકીકતની વાત છે, કલ્પનાની વાત નથી. જ્યારે નામસ્મરણમાં સાતત્ય પ્રગટે ત્યારે ધૂન પ્રગટે. અને ધૂન પ્રગટે તો લય (રીધમ) થાય. તેને કારણે ડોલન થવા લાગે અને ડોલન થવાની સ્થિતિથી એકાગ્રતા આપમેળે થાય. નામસ્મરણમાં જેમ જેમ સાતત્ય વધે તેમ તેમ

એ વિશેષ ગાઢતાવાળું થાય. એવું થાય ત્યારે પ્રવૃત્તિ કરતાં હોવા છતાં, બીજાં સાથે સંબંધમાં આવ્યા હોવા છતાં, દુઃખ, ક્લેશ, સંતાપ વગેરેની હાજરી હોવા છતાં, તે લેપાતો નથી. જેમ જેમ તમે આગળ વધતા જાઓ તેમ તેમ અશાંતિ સ્પર્શે નહિ. હું ભણતો ત્યારે ગણિત સારું જાણતો. મેટ્રિકમાં distinction સાથે પાસ થયો હતો. તે વખતે અક્ષરગણિત કે ભૂમિતિના વિષયમાં જ્યારે કોઈ ઉકેલ જ જડે નહિ. તો પછી તે છોડીને જાજરૂ જતો કે એવી બીજી પ્રવૃત્તિ કરતો. આવી ઈતર પ્રવૃત્તિને કારણે જે પેલી વાત—કોંચડો આપણા subconscious (સૂક્ષ્મ મન)માં પડેલો હોય, તેનો ઉકેલ જડી આવતો અને ફરી ગણવા બેસતો ત્યારે એક પછી એક steps (પગલાં) આપોઆપ મળી આવતાં અને કોંચડાનો ઉકેલ થઈ જતો. આવી રીતે ઉકેલ જડે છે. એટલે પ્રવૃત્તિ કરતાં કરતાં જ્યારે ગૂંચ-કોંચડા આવે ત્યારે તેનાથી વિમુખ થઈને પ્રવૃત્તિ કરતાં જવી જોઈએ.

નામસ્મરણથી આત્મબળ

એટલે પ્રાપ્ત કર્મની સાથે નામસ્મરણ કરતાં જઈએ તો આપણામાં સુખ અને શાંતિ પ્રગટે છે અને આપણું આત્મબળ ટકી રહે છે. એ અનુભવેલી હકીકત છે. ભગવાનનું સ્મરણ એ હાલની જીવદશાની પ્રવૃત્તિ કરતાં જુદી પ્રવૃત્તિ છે. આપણે બધાં દ્વંદ્વાત્મક ગુણાત્મક સ્થિતિમાં છીએ. આપણે દ્વંદ્વાતીત, ગુણાતીત થયાં નથી. નામસ્મરણથી એ સ્થિતિ પ્રગટે છે. ક્લેશ, સંતાપ, દુઃખ, મુશ્કેલી ઓછાં થાય છે. નામસ્મરણને

કારણે ધીમે ધીમે એવો અનુભવ મને થયો. ૧૨-૧૪ કલાક કામ સાથે નામસ્મરણ કરતો. તે વખતે થોડી વાર પણ ભગવાનના ગુણધર્મ માટે અને એના મનનચિંતવન માટે ભાન જાગતું, થોડીવાર પૂરતું જ રહે. એટલે નામસ્મરણ એકલાથી નહિ ચાલે એમ લાગ્યું. તે વખતે ગુરુમહારાજે કહ્યું કે નામસ્મરણ પણ સાતત્ય પ્રગટે એટલે કે અખંડ નામસ્મરણ થાય ત્યાં સુધી લઈ જવું, બીજી કશી ભાંજગડમાં પડવું નહિ. જેમ જેમ ભાવના પૂરેપૂરી શબ્દમાં પ્રગટે અને સાતત્ય પ્રગટે તેમ તેમ ભાવનામાં ગાઢતા પ્રગટે છે અને એવી સળંગતા પ્રગટે ત્યારે સમાજમાં રહેવા છતાં દુઃખ થાય નહિ. આ હકીકતની વાત છે. સંઘર્ષ, અશાંતિ, દુઃખ, ક્લેશમાંથી ઊગરવાની બધાંની ઈચ્છા હોય છે, પણ એમ કાંઈ એમાંથી બચાતું નથી. એમાંથી ઊગરવા માટે તો ઊંચી પ્રવૃત્તિમાં સતત એકધારા પડીએ. ઝંપલાવીએ અને તેને અંગે જીવતુંજાગતું ભાન રખાય, એવી ભાવના જીવનમાં પ્રગટે ત્યારે તે બીજા જીવો સાથે અનેક રીતે દુઃખ, ક્લેશ વગેરેમાં સંકળાયેલો હોય છતાં તે બધાંનો તેને સ્પર્શ થતો નથી. સંતમહાત્માઓ કર્મને જુદી રીતે કરતાં હોય છે. તેમના જીવનમાં તેઓ અનેક જીવો સાથે પ્રારબ્ધયોગે સંબંધમાં હોય છે ને તેને કારણે તે બધાં સાથે જીવદશામાં ભાગ લેતા હોય છે, પણ તેમનું mission (ધ્યેય) તો મળેલા જીવોને ઊંચે ચઢાવવાનું જ છે.

ભક્તનું બધું જ ઈશ્વર ચલાવે છે
ગીતામાતાએ પણ કહ્યું છે -

‘ન મામ્ કર્માણિ લિપ્યન્તે ન મે કર્મફલે સ્પૃહા’

(ગીતા ૪/૧૪)

વૈજ્ઞાનિકો પ્રયોગ કરીને બતાવે છે, તેમ શાસ્ત્રકારોએ ને સંતમહાત્માઓએ અનુભવીને આપ્યું છે. કર્મ કરવાં છતાં આવા માણસો લેપાયમાન થતા નથી. એવાંઓને કર્મ જે પ્રકારે થતાં હોય છે, તેમાં જીવપ્રકારની દશા નથી લાગતી. તેવાંઓને સ્પૃહા ન હોય. નિરહંકારતા, નિર્મમત્વ, નિર્લેપતામાં રહેવા માટે શાંતિની ખાસ જરૂર છે. બધા જીવો સાથે આપણે પ્રેમભાવથી સદ્ભાવથી વર્તીએ. એ આપણી નમ્રતા છે, છતાં બુદ્ધિશાળી માણસોમાં એટલી બધી અલ્પ સમજણ હોય છે, અહમ્ હોય છે કે તેઓ આગ્રહપૂર્વક કહે છે કે આ જ સાચું. આવા આગ્રહો ટળવા જોઈએ. સંતો નિરહંકારતા, નિર્મમત્વની રીતે કર્મ કરવાનું કહે છે. એ ભક્તિપૂર્વક કરવાનું હોય. એટલે બધાં સાથે અનાસક્તિથી, અનાગ્રહની રીતે બુદ્ધિથી વિચારી વિચારી કામ કરવાનું રાખીએ તો નામસ્મરણનો ઉઠાવ આવે છે. જેવી રીતે લૂગડું રંગવું હોય (આ શરીરનો ધંધો રંગવાનો હતો) ત્યારે તેને સાફ કરવાનું હોય છે. કોઈ વાર ધોબીને પણ આપવું પડે. રંગનો ઉઠાવ લાવવા તેને બરાબર સ્વચ્છ કરવું પડે છે. નામસ્મરણમાં ઉઠાવ લાવવા માટે જીવનને એટલું જ સ્વચ્છ બનાવવાની જરૂર છે.

પ્રત્યક્ષ જીવનમાં આ જ બધા ગુણો, ઉદારતા, વિશાળતા, સહનશક્તિ, ધીરજ, શાંતિ, પ્રસન્નતા વગેરે અનુભવી શકીએ

અને તેની ખાતરી થઈ જાય ત્યારે જ સમજણ પડે. આપણે બધાં તેમ કરી શકીએ નહિ. ને બધાં કરતાંયે નથી. ભગવાન છે અને આપણે બધાં તેનાં અંગો છીએ, એમ કહીએ છીએ. તે બધાંને ભમાવે છે, તેમ ભમીએ છીએ. ગીતામાતાએ પણ તેમ કહ્યું છે.

આમયન્ સર્વ ભૂતાનિ (ગીતા ૧૮/૬૧)

હાલની દ્વંદ્વાત્મક, ગુણાત્મક પ્રવૃત્તિથી વેગળા થઈએ તો અનંત પ્રકારનો આનંદ પ્રગટે, કે જે આનંદની સીમા નથી. તે ઉત્સાહને કશા સાથે સરખાવી નહિ શકાય. એટલે તેને અવર્ણનીય કહ્યો છે. એ ન થઈ શકે તેવું નથી. એ બધું બની શકે તેવું છે. એવો સાબિતીપૂર્વકનો પ્રયોગ છે. ન થવાનું કશું કારણ નથી, પણ તેવી તમન્ના પ્રગટતી નથી. એને માટે જ્વાળામુખી જેવી ધગધગતી તમન્ના, ગુરુમહારાજના આશીર્વાદને કારણે કે ઈશ્વરની કૃપાથી પ્રગટે તો અનુભવ થયા વિના રહે નહિ. ગીતામાં ત્રણ પ્રમાણ કહ્યાં છે, ‘અનન્ય ભાવે મારું ચિંતવન કરે, નિષ્કામભાવે કર્મ કરે ને તેમાં સાતત્ય પ્રગટે, તેનું યોગક્ષેમ હું બધી રીતે ચલાવું છું.’ પણ એણે જે પહેલી વાતો કહી છે તે કોઈ પાળતું નથી. દુઃખો પડે ત્યારે તેવું કહીએ છીએ ખરા કે ભગવાનની પ્રસાદી છે. એ હકીકતની વાત છે. અનુભવની વાત છે. પ્રયોગની દૃષ્ટિએ સાચું છે કે એવું અનન્યપણું પ્રગટે ત્યારે એકધારા ઝંપલાવીએ, યાહોમ કરીને પડીએ ત્યારે યોગક્ષેમ ઈશ્વર જ ચલાવે છે, પણ એવું બધાં તો કરતાં નથી. જીવનમાં દુઃખો પડે ત્યારે તેવું કહીએ છીએ ખરાં કે ભગવાનની પ્રસાદી છે. ભગવાન બધું

સારું કરશે, પણ તે પણ બોલવા ખાતર, પણ ભગવાને જે પહેલી વાતો કહી છે ‘અનન્ય ભાવે મારું ચિંતવન કર, નિષ્કામભાવે કર્મ કર ને તેમાં સાતત્ય પ્રગટાવ તો તારું યોગક્ષેમ હું ચલાવીશ.’ તે કોઈ પાળતું નથી. છતાંય ભગવાન ખૂબ દયાળુ છે.

મૌનએકાંતનો અનુભવ

મને તો ગુરુમહારાજે હુકમ કરેલો છે એટલે આ કહું છું. સારુંનરસું વિચારતો નથી. આમ તો હું સેવાના ક્ષેત્રમાં હતો. મને લાગ્યું કે તેમાં આ કામ ન થઈ શકે. ભજન વગેરે ગવાતાં હોય, સારી વાતો થતી હોય ત્યારે ભાવાવેશ થઈ આવતો. મેં મારી મા પાસે આશીર્વાદ માગ્યા ત્યારે કહેવાં લાગી કે ચકલાને દાણો ખવડાવવા જેટલી તો તારી શક્તિ નથી. ગુરુમહારાજે હુકમ કરેલો છે કે તારે કોઈને બોધ દેવો નહિ. પ્રવચન કરવું નહિ. મૌનમાં ઊઠવા બેસવાનું થાય ત્યારે બે શબ્દો બોલવા. તેથી, બે વાત હું કહું છું. બાકી, હું બોલતો નથી. જીવનમાં કોંયડાઓ, ગૂંચ વગેરે તો આવવાનાં. તેવે વખતે નાસી છુટાય નહિ. બધાંને જોઈએ છે બધું જ, પણ તે અંગેનો માર્ગ કોઈ લેતું નથી. કોઈ કહે તો તેને કહું છું કે મૌનમંદિરમાં પુરાશે તો શાંતિ થશે. અંદર બેસનારથી સતત નામ લેવાય છે, એ હકીકત છે. મારો નાનો ભાઈ* સતત મારો વિરોધ કરતો. આ તૂત છે એમ કહેતો. એ મારી સાથે રહે પણ નહિ. અમે ભાઈઓ, એક મા જણ્યા હોવા છતાં જુદી જુદી પ્રવૃત્તિને કારણે સાથે રહ્યા નથી. આ વખતે આફ્રિકાથી આવ્યો. ત્રણચાર

* સોમાભાઈ ભાવસાર

મહિના મારી સાથે રહ્યો. કોઈ દિવસ તે બેસે તેવી કલ્પના પણ થાય નહિ. તેને મરજી થઈ. તેણે કહ્યું, ‘હું બેસું, પણ કરું શું ? બાળકેળવણીનાં ગીતો લખું. લેખો લખું ?’ મેં તો બધાંની ‘હા’ પાડી. તારે જે કરવું હોય તે કર, પણ અંદર રહે તો ખરો, અને જે દિવસે ૨૧ દિવસ બેસવાનું નક્કી કર્યું તે દિવસે મને જે આનંદ થયો તે આજે શબ્દોમાં વર્ણવી શકાય તેમ નથી. સોમાભાઈને ભગવાનની કૃપાથી અનુભવ થયો. મૌનમાં સતત નામસ્મરણ થયું. ૧૭-૧૮ કલાક બોલાયું હતું. ગાંધી આશ્રમનાં એક બહેનથી ૨૨ કલાક થયું હતું. કાઠિયાવાડના ભરવાડ પણ ૨૨ કલાક બોલતા છતાં ઊંઘનો ત્રાસ નહિ. સ્ફૂર્તિ પણ ઓછી થઈ નથી. બે કલાક પણ પૂરી ઊંઘ નહિ ત્યારે પણ વચ્ચે વચ્ચે બોલાતું, છતાં શરીરને નુકસાન થયું નથી. કોઈ નામસ્મરણ લેવા ના પાડે તો તેને બીજી પ્રવૃત્તિ માટે પણ રજા આપું છું, પણ જ્યારે અંદર જઈને નોખા થવાનું બને છે ત્યારે વિચાર્યા વિના તે રહી શકે નહિ. નોખા થવાથી જ એકાગ્રતા આવે અને શાંતિ પ્રગટે, તે અનુભવની હકીકત છે. આ માનવા ન માનવાનો સવાલ નથી. આ એક જુદા પ્રકારનો અનુભવ છે. લેવા જેવો છે અને સમજી શકાય તેવો છે.

॥ हरिःॐ ॥

૩. પ્રેમપૂર્વક ત્યાગ

હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરત

તા. ૬-૯-૧૯૫૯

મરણિયો ટેક

હમણાં જે પ્રાર્થનામાં 'હરિને ભજતાં' ગાયું તે નાનું છે, પણ ૧૯૪૧થી ગુરુમહારાજના હુકમથી મૌન દેવાનું શરૂ કર્યું ત્યારથી આ ભજન ગાવાનું રાખ્યું છે. કોઈ કારણસર પ્રાર્થનામાં તે નથી બોલાતું તોપણ કોઈ ને કોઈ રીતે તે સાંભળવા મળી જાય છે. ગઈ વખતે માતાજી પધારેલાં. તેમનાં ભજનોનો કાર્યક્રમ હતો. એટલે આ ભજન ગાવાનું છોડી દીધું, પણ પ્રાર્થના પૂરી થઈ કે તરત રેડિયોમાં પહેલું એ જ ભજન 'હરિને ભજતાં'-આવ્યું. સાબરમતી આશ્રમમાં પણ આવું બનતું. નડિયાદમાં પણ એકબે વખત એવા બનાવ બન્યા હતા.

માણસે જીવનમાં નિશ્ચયાત્મકપણે ટેક રાખવો જોઈએ, 'પર્વત ડગે પણ ટેક ન ડગે.' જો આવું દૃઢ વલણ રાખવામાં આવે તો તે સાર્થક બને છે. આપણે બુદ્ધિમાન માણસો છીએ. આ વાતનો સ્વીકાર ન કરીએ, પણ ધરતીકંપ થાય છે ત્યારે પર્વત પણ ડગી જાય છે, પણ જેણે મરણિયો ટેક લીધો છે, તે માણસ ડગતો નથી, ખસતો નથી. ટેક તો એક પ્રતીક છે, પડઘો છે. જીવનમાં તેને માટે ખમીર હોવું જોઈએ. કાંઈ પણ કરવાને માટે ખમીરની જરૂર છે. પછી તે સાંસારિક બાબતો હોય કે આધ્યાત્મિક બાબતો હોય, એના વગર કોઈ પણ માર્ગમાં આગળ વધી શકાતું નથી. ટેક પાળવા માટે તો શૌર્ય, ત્યાગ, બલિદાન, સમર્પણની ખાસ જરૂર હોય છે. ટેક વગર

મૌનએકાંતની કેડીએ ■ ૧૯

આગળ ન વધી શકાય. કોઈ કહેશે કે ટેક અને નામસ્મરણને શો સંબંધ ? એકાગ્રતાની તો બધે જરૂર પડવાની. આપણે વેપાર કરતાં હોઈએ ત્યાં પણ આપણી પ્રકૃતિના ગુણધર્મો પ્રવેશ કરે છે. આપણામાં રાગદ્વેષ, મોહ વગેરે હોય તો તે ત્યાં પ્રવેશે. પ્રાર્થના અને નામસ્મરણની ભાવના હોય તો દ્વંદ્વની ભૂમિકા ન રહે. દ્વંદ્વની ભૂમિકાનો નાશ કરવાનો પ્રયોગ તે નામસ્મરણની ભાવના.

નામસ્મરણનું પરિણામ

નામસ્મરણથી ધૂન, એકાગ્રતા, શાંતિ, પ્રસન્નતા વગેરે ગુણો પ્રગટે છે. એ કરતાં કરતાં આગળ જતાં એમ લાગે છે કે આ સારું છે. આ શરીરને ફેફરુંનો રોગ થયેલો છતાં કામ છોડેલું નહિ. હરિજન સેવક સંઘના મંત્રી તરીકે દોઢ વર્ષ કામ કરેલું. તે વખતે ઈંદુલાલ યાજ્ઞિક હરિજન સેવક સંઘના મૂળમાં હતા. તેમનાં ખંત, ધગશ, ઉત્સાહ માટે મને આજે પણ માન છે. તેમનાથી હું ઘણું શીખ્યો છું. નામસ્મરણ કરતાં કરતાં ફેફરુંનો એ રોગ મને મટ્યો ત્યારે મને પણ લાગ્યું કે આમાં કંઈક છે. નામસ્મરણથી વિચારોની માત્રા intensity (આતુરતા) એટલી બધી રહેતી નથી. વિચારોની માત્રા એ પણ દ્વંદ્વાત્મક ભૂમિકાનો પ્રકાર છે. નામસ્મરણની ધૂન પ્રગટવાથી દ્વંદ્વાત્મક ભૂમિકાની પકડ જામતી નથી. એ psychological (માનસશાસ્ત્રીય) સમજી શકાય એવી હકીકત છે કે માણસ ક્રોધ કરે છે ત્યારે બધું ભૂલી જાય છે. તે વખતે એ અવિચારી કર્મ પણ કરી નાખે છે. દેશના ભાગલા પડ્યા, તે વખતે સામાન્ય માનવીઓએ પણ ન કરવાનાં કામો કર્યાં છે, એ હકીકત છે. તે વખતે ક્રોધ medium (માધ્યમ) બને છે. એવી

જ રીતે નામસ્મરણની ધૂન medium બને તો સમય વધતાં દ્વંદ્વની ભૂમિકા રહે નહિ. એમાંથી ટેક પ્રગટે અને એનાથી ધીરજ, બળ, હિંમત કેળવાતાં જાય છે, એવું ગીતામાતાએ કહ્યું છે અને સંતભક્તો પણ કહી ગયા છે. ‘હરિને ભજતાં’ એ પદમાં પ્રેમળદાસે કહ્યું છે : ‘ભક્તોનાં દુઃખ હરશે રે.’ સામાન્ય માનવીઓ અહીં સમજી નથી શકતા. તેઓ વિચારે છે કે ગુણાતીત, દ્વંદ્વાતીતને દુઃખ શાં ? ભક્ત પણ વ્યાવહારિક જીવનમાં લાકડું કે પથ્થર નથી હોતો. એને પણ લાગણી, હર્ષ, શોક વગેરે હોય છે, પણ તે એનાથી આવરાઈ જતો નથી. એનું વર્ણન ગીતાજીમાં આપ્યું છે.

‘ન મામ્ કર્માણિ લિપ્યન્તે ન મે કર્મફલે સ્પૃહા’

(ગીતા ૪/૧૪)

હેતુની સભાનતા સાથે નામસ્મરણ કરો

આવાં ભક્તોને જીવનમાં અનેક પ્રકારનાં નિમિત્તો પ્રગટે છે. એ આજુબાજુનાં ત્રસ્ત લોકોને જોઈને, તેમનાં દુઃખોને જોઈને, તેવાંઓને ભગવાનનું સ્મરણ કરવાનું કહે છે. અને એ રીતે રચનાત્મક પ્રવૃત્તિ તરફ વળવાનું કહે છે. જીવનમાં સદ્ભાવ, સુમેળ, સદ્વૃત્તિ એ બધાંની ખાસ જરૂર છે. એકબીજા ખાતર ઘસાવાનું હોય છે, પણ તે બેળે બેળે નહિ. સમાજની રચના જ એવી છે કે એમાં કોઈનું ચાલતું નથી. જો ઘસાવાનું પ્રેમથી ન થાય તો વિકૃતિ થાય છે. એટલે જ પ્રેમથી કરવાનું હોય છે, એ કાંઈ જુદી પ્રવૃત્તિ નથી. જો આ બધું પ્રેમથી કરવાનું બને તો તે વિકાસ પામે, સદ્ગુણો ખીલે. એના સિવાય ભગવદ્સ્મરણમાં ઉઠાવ નથી આવતો. આની સાથે અનાસક્તિ, નિષ્કામતા, નિર્મમતા, નિરહંકારતા વગેરે

ગુણોવાળી મનની સ્થિતિ પણ પ્રગટાવવાની જરૂર. નામસ્મરણ એકલું અર્ધો કલાક કે પાંચ માળા કર્યે પત્તો નહિ ખાય, તે સતત ચાલવું જોઈએ. આમાં ભાવનાથી વર્તવાનું બને તો શાંતિ પ્રાપ્ત થાય. એ મોટામાં મોટો લાભ છે. એ શાંતિ ટકે અને ભગવાનનું સ્મરણ થાય તો ઉત્તમ રીતે થઈ શકે. મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ ને અહમ્ વગેરે દ્વંદ્વોથી સંકળાયેલાં હોય છે. સ્મરણ એ તરણોપાય છે. જેવી રીતે દરિયામાં ડૂબતા માણસને જો મોટું લાકડું હાથ લાગી જાય તો એ જીવતો રહી શકે, તેવી રીતે નામસ્મરણ આ ડૂબવાનાં ઘણાં ભયસ્થાનોમાં તરતા રહેવા માટેનો મોટો આધાર છે. આ સાધન સ્ત્રીપુરુષો બધાં કરી શકે. ભક્તોએ જોયું કે જો માણસો આ કરી શકે તો તેઓ સુખી થાય. વળી, બીજા અનેક પ્રકારના ભય છે. તે બધાથી મુક્ત થવાના હેતુના જ્ઞાન સાથે, ભાન સાથે નામસ્મરણ કરવાથી જલદી ઉઠાવ થાય છે.

એક ભાઈ જેઓ ભણેલા છે અને વળી સેવામાં જીવન ગાળ્યું છે તેમણે મને પત્ર લખ્યો કે અનાસક્ત, નિરહંકારી, ગુણો વગેરે કેવી રીતે પ્રગટાવી શકાય ? મેં તેઓને જવાબ લખ્યો કે તેનો એકમાત્ર ઉપાય નામસ્મરણ છે અને તે અખંડ બનાવી દે તો તેવું થઈ શકે એવો પોસ્ટકાર્ડ લખેલો મોજૂદ છે. નામસ્મરણ મોટેથી બોલતાં બધું ઘટે એ કહેલું છે. અનુભવની વાતો છે. જાતે કર્યા સિવાય અનુભવ થાય નહિ. વિજ્ઞાનમાં H₂O એટલે પાણી, તેવું પ્રત્યક્ષ બતાવી શકાય છે. તેવું આમાં નથી. આ તો જાતઅનુભવ સિવાય ખબર ન પડે. બુદ્ધિ, તર્ક આ વાતનો સ્વીકાર કરી શકે નહિ. નામસ્મરણથી અહંકાર, આસક્તિ, મમત્વ વગેરેનો જરૂર નાશ થાય. કોઈ કહે કે

‘impossible’ છે. તમે ‘rational’ નથી. બુદ્ધિના એક તુકકાથી વાત ઉડાવી દો છો. તેને હું કહું છે કે ‘અખતરો તો કરી જુઓ, પ્રામાણિકપણે અને ભક્તિપૂર્વક sincerely, honestly, devotionally પછી જુઓ કે શક્ય છે કે નહિ.’ જ્યાં સુધી આમ કરે નહિ ત્યાં સુધી impossible કહે તે બરાબર નથી. બુદ્ધિવાળા એમ કહે છે કે થઈ શકે કે ન પણ થઈ શકે તો તે હજુ સમજાય એવું છે. મહાત્મા ગાંધીજી નાના હતા ત્યારે બીકણ હતા. તેઓ ભગવાનનું નામ લેતા અને એ શ્રદ્ધાથી બીક લાગતી ન હતી. હું તો કહું છું કે બને કે ન બને તોપણ સ્મરણ તો કરો. સમજીને કરશો તો ઉત્તમ થશે. કરો તો આ જન્મમાં પણ થઈ શકે, પણ ખરેખર ખામી તો એ છે કે એટલો ઉત્સાહ, એટલી ધગશ, એટલી તમન્ના હોતી નથી. એમાં તામસ, આળસ નહિ ચાલે. જો નામસ્મરણ નિરાગ્રહપૂર્વક અજપાજપ સુધી લઈ જવાય તો બધું શક્ય છે. ૧૨-૧૪-૧૫ કલાક થાય તો પાસ લાગે એ વાત સાચી, પણ અજપાજપ સુધી જાય ત્યારે જ એ વસ્તુ શક્ય બને.

હિમાલયમાં એક સાધુની મુલાકાત

ચેતનામાં નિષ્ઠા પામેલા આત્માઓ હોય, તેમને પણ જીવનમાં સંઘર્ષ થવાનો છે. તે સમાજથી વેગળો નથી. ગુફામાં બેસીને જીવન ગાળનાર આત્મા તો જવલ્લે જ હોય છે. તે પણ સમાજથી વેગળો નથી જ હોતો. હું આવા મહાત્માઓનાં દર્શનના જ હેતુ માટે એકલો, ૧૯૩૩ની આખરમાં નીકળેલો. હિમાલયમાં મને એક મહાત્મા મળ્યા. તે બરફમાં રહેતા. ફક્ત પાસે એક નાનું હથિયાર રાખ્યું હતું કે જેથી બરફ ખોદીને હવા આવવાનો રસ્તો થઈ શકે, આ માર્ગમાં તો પેશાબ-મળત્યાગ

ઉપર પણ કાબૂ આવી શકે છે. ઊંઘ ઉપર પણ સ્વામિત્વ લાવી શકાય. એવા આ મહાત્માનાં દર્શન થયેલાં. તેમને મેં પૂછ્યું, ‘તમે સમાજથી અળગા રહીને શું કરી શકો?’ તેમણે કહ્યું, ‘સમાજથી ભલે અળગો લાગતો હોઉં, પણ બ્રહ્માંડ સાથે જોડાયેલો છું, એનાથી અલગ નથી. તત્ત્વજ્ઞાનની દૃષ્ટિએ એમાં fallacy (દોષ) નથી.’ તેમને મેં પૂછ્યું, ‘અહીં રહે વ્યક્તિ સાથેનો તમારો સંબંધ કઈ રીતે શક્ય છે?’ એમણે કહ્યું, ‘શરીર પરંપરાનું બનેલું છે કે નહિ? જીવનની અનંતતા છે કે નહિ? ફળફૂલ વગેરે થાય છે કે નહિ? કોઈ પણ વસ્તુ ફેરફાર વગરની છે? છતાં પણ અનંતતા કાયમ છે કે નહિ? તેવી જ રીતે સાંકળ ચાલ્યા જ કરતી હોય છે. મનુષ્યજીવન પણ અટકેલું રહેતું નથી. તે અહીં અટકતું નથી, એ આગળ પણ રહેવાનું અને પાછળ પણ હતું. તારું નાનકડું મગજ વહેવારમાં ચાલે નહિ. સંશય ટળે તો તો મોટી વાત થાય, પણ બુદ્ધિથી આ વાત ન સમજાય. અનુભવ વગર થાય નહિ.’ મેં તેમને બહુ પ્રાર્થના કરી કે સમજાવો. તેમણે કહ્યું કે ‘એકલો પૃથ્વી સાથે સંબંધ નથી. સકળ બ્રહ્માંડ સાથે સંબંધ છે. અહીં બેઠાં બેઠાં નિમિત્ત પ્રગટે છે.’ મેં કહ્યું, ‘એ સ્વીકારાતું નથી. સમજાતું નથી. મને આમાં સમજ પડતી નથી.’ તેમણે કહ્યું કે ‘પૃથ્વી કશાક સાથે સંકળાયેલી છે, તે આપણે માનીએ છીએ. તે સૂર્યમાળા સાથે સંકળાયેલી છે - બીજાં સાથે - ત્રીજા સાથે સંકળાયેલ છે, એ બુદ્ધિ કેવી રીતે માને છે?’ મેં કહ્યું, ‘તેની સમજણ તો નથી પણ એવું શીખેલા એટલે તે દિલમાં ચોંટી ગયું છે.’ મેં પૂછ્યું કે ‘તમે અહીં રહે કેવી રીતે સંકળાયેલા

છો ?’ તેમણે કહ્યું કે ‘આપણને જેવી રીતે એમ નથી લાગતું કે પૃથ્વી સંકળાયેલી છે, છતાં હકીકતમાં તે વાત સાચી છે. તેવી રીતે અનુભવથી માનીએ તો તે (ચેતન) સૂક્ષ્મમાં પ્રગટે છે. અહીં બેઠાં બેઠાં જેનું જેનું નિમિત્ત પ્રગટે છે, તે બધાં અહીં હાજર થાય છે. ફક્ત મનુષ્યો જ નહિ, દેવદેવીઓ પણ. સૃષ્ટિમાં ૧૪ પ્રકારની યોનિઓ છે, તેમાં દેવદેવીની પણ એક યોનિ છે. પ્રેતયોનિ પણ છે. મારે એ બધાં સાથે સંબંધ છે. એ લોક સાથે નિમિત્ત પ્રગટે તોપણ શું અને ન પ્રગટે તોપણ શું ? શરીર છે ત્યાં સુધી એ ચાલ્યા જ કરવાનું છે. મારી પાસે થોડી પળો માટે આવવાથી પણ તેનો ઉદ્ધાર થાય છે. મારી સાથે સંબંધ થવાથી તાદાત્મ્ય કેળવાય છે. બુદ્ધિથી સંશય ટળે એવી ખાતરી નથી. કોઈ વ્યક્તિ બધાંને લુચ્ચી લાગતી હોય પણ મને તેનો સારો અનુભવ હોય. આપણને અનુભવથી જ ખાતરી થઈ શકે. માણસે અનુભવ ઉપર મક્કમ રહેવું જોઈએ. અનુભવ વગર સંશય જાય નહિ. બુદ્ધિથી નહિ જ જાય.’ આ તેઓ હકીકતરૂપે કહેતા અને હું જડસું માફક સાંભળી રહેલો. તેમને મેં પૂછ્યું, ‘તમારા જેવા ઘણા મહાત્મા આ દેશમાં છે. છતાં સમાજનો ઉદ્ધાર કેમ થતો નથી ?’ તેમણે આગળ કહ્યું, ‘આનાથી બીજ રોપાય છે. એ તરત ફળી નથી જતું, પણ જ્યારે એ સંસ્કારનો ઉદય થાય ત્યારે એ નિમિત્ત જાગે છે. તું પણ પહેલાં ક્યાં માનતો હતો ? તું માનતો કે આવા મહાત્માઓ જગતને ભારરૂપ છે. તને તારા નામ સાથે બોલાવ્યો, છતાં તું જઈ શકતો ન હતો. તને ઓળખતા ન હતા, પિછાન ન હતી, છતાં તને બોલાવ્યો હતો.’ (હિમાલયમાં મહાત્માએ બાળયોગી પ્રસંગનો ઉલ્લેખ કર્યો. - સં.)

સંતનો પ્રેમ

જીવનમાં સાચી રીતે સુમેળથી, ત્યાગથી વર્તવું જોઈએ. જેને માટે સહન કરવાનું હોય તે પ્રેમથી કરો તો તે દિલથી ભળશે. તે પણ તપ છે. એનાથી શક્તિ અને ગુણ બન્ને પ્રગટે છે. ભક્તોને અનેક જીવાત્માઓનો સંપર્ક થાય. તેમની આડીઅવળી વિચારસરણી તરંગોનાં નિમિત્ત કારણે ખબર પડે. પરિચય થયા વગર એ મહાત્માને ઓળખી ન શકો. દા.ત. અમારે તમારી સાથે સંબંધ છે અને તમે યોગ્ય રીતે ન વર્તો તો અમને દુઃખ થાય. બાબુભાઈ મારો ભક્ત છે. તે યોગ્ય રીતે ન વર્તે તો મને દુઃખ થાય. ભક્તોમાં તો પ્રેમ હોય છે અને તે એટલો બધો હોય કે લોકો તેમને સ્વાર્થી કહે છે. મને પણ ઘણાં કહેતાં, ‘મોટા તો બહુ સ્વાર્થી છે.’ મારા મોઢામોઢ કહેનારાં છે. અને મેં કાનોકાન સાંભળ્યું છે, પણ એ લોકોમાં પ્રેમ હોય છે. ગેરસપ્પાનો (અણસમજૂ, ગાડરિયા પ્રવાહમાં ચાલનારા જીવદશાની ભૂમિકાવાળાનો) ધોધ વહે છે, પણ ભક્ત લોકોના પ્રેમના ધોધ આગળ મામૂલી છે. ભક્તના પ્રેમનો ધોધ જબરજસ્ત છે, પણ આપણે લોકો, આપણી તેવી ભૂમિકા નહિ હોવાથી ભક્તને સ્વાર્થી ગણીએ છીએ. તે પ્રવૃત્તિથી વિખૂટો નથી થઈ શકતો, એને કારણે એ દરેકની સાથે સંપર્કમાં આવે છે. પુરુષો સાથે અને સ્ત્રીઓ સાથે પણ સંપર્કમાં આવે. બહેનો આવે ત્યારે પુરુષો પોકાર (વિરોધ) કરે છે. હું તેમને કહું છું કે તમને કાંઈ ઈજારો લખી આપ્યો છે ? અમારે સંબંધમાં આવનાર સાથે કશો લિંગભેદ નથી. નિમિત્ત પ્રગટવું એ તો તત્ત્વજ્ઞાનની વાત છે. સત્ય ન સમજાય તેથી તે સત્ય મટી

જતું નથી. મહાત્મા ગાંધીજીએ પણ કહ્યું છે. કિશોરલાલભાઈ મશરૂવાળા સાથે વાર્તાલાપ થયો હતો. જેવી રીતે કૃષ્ણ અને અર્જુનનો સંવાદ થયો હતો. ગાંધીજીએ ૨૧ દિવસના ઉપવાસ કર્યા, તે બાબતની પ્રેરણા તેમને થઈ હતી. તેમણે અવાજ સાંભળ્યો હતો. તેમણે કહ્યું કે ‘મેં કોઈને જોયો નથી. કોઈ રૂપ જોયું નથી. મને અવાજ સંભળાતો હતો.’ કિશોરલાલભાઈએ વાંધો લીધો, ‘તમે લોકોને વહેમમાં દોર્યા.’ ગાંધીજીએ કહ્યું કે ‘લોકોને ભલે તેમ લાગે, પણ મારે માટે એ સત્ય છે.’ મારી સાથે સંબંધ રાખનારાંઓને હું કહું છું : આવવું હોય તો આવજો, પણ બહેનો તો અહીં આવશે જ. તેઓને ના પાડવી એ અશક્ય વસ્તુ છે. કેટલાંક કહે છે કે ‘ભક્તાણીઓ આવી.’ માણસ પોતાના શબ્દથી પરખાઈ જાય છે. અમે તો કહીએ છીએ કે અમે જેવા છીએ તેવા છીએ. અમારી વિનંતી છે કે પ્રેમ કરો. હું પ્રેમ કરવા મથું છું એમ નહિ કહું, પણ પ્રેમ કરવાનો મારો સહજ સ્વભાવ છે. આપણે દિલથી સંકળાયેલાં છીએ, એટલે જીવનમાં પણ તે રીતે વર્તીએ. આપણા વર્તનથી અને તે પ્રકારની ભાવનાથી કરીને કોઈનું જીવન ઊંચું આવે એ પણ મોટામાં મોટી સેવા છે. માણસ સહાનુભૂતિથી, પ્રેમથી વર્તે તો જાગૃતિ પ્રગટે છે. સ્થૂળ સેવા કરતાં કરતાં બીજાંના જીવન ઊંચે આણવાની જે પ્રક્રિયા પ્રગટે છે તે પણ મોટામાં મોટી સેવા છે.

જીવનમાં ભાવના પ્રગટાવો

મેં કોલેજ છોડી ત્યારે હું ફર્સ્ટ ક્લાસ વિદ્યાર્થી હતો. મેં અને પાંડુરંગ વળામેએ, (પૂજ્ય શ્રીરંગ અવધૂત મહારાજ) બન્નેએ એકસાથે કોલેજ છોડેલી. તે વખતે પ્રિન્સિપાલ મસાણી

સાહેબે ખૂબ સમજાવેલું. રંગ અવધૂત મહારાજનું તો સંસ્કૃત એટલું સારું કે પ્રોફેસર સાહેબ કરતાં પણ સરસ અભ્યાસ કરેલો. સાધના દરમિયાન મારા ગુરુમહારાજે કહ્યું હતું કે ભાવનાથી કરીને લોકોના જીવનને ઊંચે આણવું, એ પણ મોટામાં મોટી સેવા છે. સમાજની સાથે તારે એ રીતે વર્તવું. આ વાતની પાકી ખાતરી થયા પછી ક્યારેય કોંગ્રેસ કે હરિજન સેવક સંઘનો સભાસદ થયો નથી. હું જેલમાં પણ ગયો છું. મેં લાઠીમાર પણ ખાધો છે. મેં જે કાંઈ કર્યું છે, તે હિમાલયની ગુફામાં રહીને નથી કર્યું. એ વાતના પ્રત્યક્ષ સાક્ષી, મારા મિત્રો, સાથે કામ કરનારાઓ આજેય હાજર છે. આવેલું કર્મ હંમેશાં કર્યું છે, ત્યાગીને ભોગવ્યું છે. ક્યારેય અવગણ્યું નથી. જ્યારે મારે આ (મૌનએકાંતનું) કર્મ કરવાનું થયું ત્યારથી આ કહું છું. હું તો આ મૌનઓરડાઓને sound proof (અવાજ રહિત) બનાવવા માગું છું. ભગવાનની કૃપા હશે અને તેવી સરળતા થશે ત્યારે તેમ કરાવીશ.

આશ્રમનું કામ કરશો તો તમારું કામ નહિ બગડે

મનુ સૂબેદારે ‘લોટસ ટ્રસ્ટ’માંથી મારાં હરિજન સેવાનાં કામથી ખુશ થઈને મને માસિક સો રૂપિયા આપવાનું ઠરાવ્યું હતું. તે પ્રમાણે આઠ વર્ષ સુધી મને રકમ મળી, પણ તેમાંથી એકે પાઈ મેં વાપરી નથી. બધી રકમ હરિજન સેવક સંઘમાં ચોપડે જમા કરાવી છે. મને કેટલાક મિત્રો અંગત રકમ પણ આપે છે. તે હમણાં એક પછાત કોમની બહેનનું નિમિત્ત પ્રગટ્યું તો બધેથી તેવી રકમો એકઠી કરીને રૂ. ૫૦૦૦/- ની રકમ હરિજન સેવક સંઘમાં આપી છે. આખું જીવન દેશસેવામાં ગાળ્યું છે. પૈસાનો ક્યારેય મોહ રાખ્યો નથી. એક વખત

આશ્રમ બનાવવા માટે લાખ રૂપિયા મળેલા. (વર્ષ ૧૯૪૮) તે બધા જેમણે જેમણે આપેલા, તેમને તેમને પરત કર્યા હતા. હેમંતકુમાર નીલકંઠ તથા બીજા સહકાર્યકરો આ વાતના સાક્ષી છે. એટલે હવે બધા મિત્રોને કહું છું કે સંકળાવાનું બન્યું છે તો પ્રેમથી મદદ કરો. આશ્રમ ચલાવવા માટે પૂરતાં સાધનો નથી. ચાર માણસોને તો મળો. આમ તો આ મિત્રો જ આશ્રમ ચલાવે છે. મારા bona fides (સત્યનિષ્ઠા) ખુલ્લાં છે. મારો હેતુ શુભ છે, પ્રામાણિક છે. મારી પાછલી જિંદગી જુઓ. નડિયાદમાં મેં ભક્તિ કરી છે. ધૂનપૂર્વક કરી છે. હરિવદન ઠાકોર, પરીક્ષિતલાલ મજમુદાર, હેમંતકુમાર નીલકંઠ વગેરેને પૂછો.

મારી તો કોરી સ્લેટ છે. અને આ ઉત્તમ પ્રકારનું કર્મ લઈને બેઠો છું તો બધાંને વિનંતી છે કે મને નિશ્ચિતતા પ્રગટે એવી રીતે વ્યવસ્થા ઊભી કરવામાં મદદ કરો. ભગવાન તો ભક્તનું ચલાવશે જ. નરોડામાં એક સામાન્ય કરિયાણાની દુકાનનો માલિક ચલાવે છે. હું ના પાડું છું, પણ તેને અનંત વિશ્વાસ છે અને તે એકલો ચલાવે છે તો તમને પણ વિનંતી છે. તમે ઘેર ખાઓ છો તો ચપટી ચપટી ખાવાનું અહીં પણ આપજો. અમે આશ્રમમાં ઘી, દૂધ તો ખાતા નથી. આ કામ ભગવાનનું છે એમ માનજો. ઘી ફક્ત મોણમાં નાખવા જેટલું વાપરીએ છીએ. તેલ તો ખાવું પડે. ગોળ, ઘી, તેલ, ખાંડ, મરીમસાલો વગેરે જોઈએ. હું ક્યાં બધાંને ઓળખવા જઈ શકું ? હું તો બધાંને કહું છું કે તમારી પાસે બે પૈસા છે, તમે જેટલી મદદ કરશો તેટલો નિકટનો સંબંધ થશે. બીજાં સાથે ન થાય એવું નથી. સુરતના મિત્રોને કહું છું કે પ્રયોગ કરી જુઓ.

આશ્રમનું કામ કરશો તો એળે નહિ જાય. મારા મિત્ર નંદલાલના મામા એલએલ. બી. માં ફર્સ્ટ ક્લાસમાં આવેલા. તેમને કુંભકોણમ્નો આશ્રમ બાંધતી વખતે આશ્રમનાં કામમાં લેવા પડેલા. તેમને સગડગ હતી કે વેપારનું શું થાય ? મેં તેમને લખી આપેલું કે તમારા વેચાણમાં ફેર પડે નહિ. અને એ પાંચ મહિનાનું વેચાણ સરેરાશ વેચાણથી ઓછું થયું ન હતું. ત્યાર પછી તેમના દીકરા હસમુખભાઈએ ત્રણ મહિને બાંધકામ પૂરું કરાવ્યું. તે તો એટલા બધા હોશિયાર કે ઘરાક એમના સિવાય માલ લે નહિ. હીરાની બાબતમાં એવું હોય છે. છતાં એમની ગેરહાજરીમાં પણ પૂરતું વેચાણ થયું હતું. આ તો coincident (યોગાનુયોગ) છે. હું તેથી તમને ભ્રમણામાં નાખવા નથી માગતો, પણ તમે આશ્રમને અંગે કામ કરશો તો તમારું કામ બાકી નહિ રહે. અહીં તેલની મિલો છે તો મિલોવાળાને ત્યાં જાવ. આશ્રમનું કામ કરશો તો તમારું કામ નહિ બગડે.

પ્રેમભરી કરકસર

નડિયાદમાં કુબેરદાસભાઈ એકલા દેખભાળ રાખતા. અઠવાડિયામાં બે વાર આશ્રમે આવે. જાતે કોઠારમાં જોઈ જાય અને બાકીની વસ્તુ પહોંચાડે. દુકાનમાં બહુ ઓછું ધ્યાન આપી શકતા. છતાં એમનો વેપાર ચાલ્યા કરતો. હું તમને આ લલચાવવા નથી કહેતો, પણ આ કામમાં મદદ નહિ કરો તો નહિ ચાલે. ભગવાને મોડું કરાવ્યું તે પણ સારું થયું. આટલી ઓળખાણો થઈ છે. નહિ તો પહેલાં શરૂ થાત તો આશ્રમ ચલાવવો કેવી રીતે એ પણ પ્રશ્ન રહેત ! સામાન્ય રીતે હું કોઈને કહેતો નથી. મૌનના પ્રવચન વખતે જ બોલું છું. આ

વખતે ગુરુપૂર્ણિમા વખતે સાબરમતી આશ્રમમાં હતો. બધા આશ્રમોમાં માલપૂડા અને દૂધપાકની ઉજાણી થતી. વધ્યા તે ભિખારીઓને વહેંચ્યા, પણ આ છોકરીઓને (આશ્રમની) ખવડાવવા કોઈ તૈયાર નહિ. મેં મારી જાતે ૮૦ રૂપિયા ખર્ચીને દૂધપાક ખવડાવ્યો છે. માલપૂડા ખવડાવવાનું મારું ગજું નહિ. કોઈ આપે પણ મનથી ભારે લાગે તે પણ નહિ ચાલે. અમે તો પૂરેપૂરી કરકસર કરીશું. અમે કશું નકામું જવા દેતા નથી. વૈકુંઠભાઈને ત્યાંથી ભાત આવેલો તે ચાર ટંક સુધી ચલાવેલો. ખાખરા, ભાખરી વધી જાય તો વધવા દેવું. મારી માએ વસ્તુનો કેવી રીતે ઉપયોગ કરવો તે બરાબર શીખવ્યું છે. કરકસરથી કેમ જીવવું તે હું મહાત્મા ગાંધી પાસે શીખ્યો છું. પેન્સિલ ખોવાઈ જાય તો કેટલું મથતા, તે મેં જોયું છે. એવા મહાત્મા બીજે ક્યાંયે જોવા મળ્યા નથી.

મિત્રોએ મારું નામ ‘મોટા’ રાખ્યું

જગત હકીકતની દૃષ્ટિએ ખ્યાતિને વરેલું છે. મારી એવી કોઈ ખ્યાતિ-પ્રસિદ્ધિ નથી. મારા ગુરુમહારાજે મને મોટા થવાની ના પાડેલી છે. એટલે તમને શુભ નિષ્ઠાથી, શુભ ભાવનાથી કહું છું કે ભગવાને બે પૈસા આપ્યા છે તો મદદ નહિ કરો તો કેમ ચાલશે ? મારે વધારે તપ કરવું પડશે, મારી બાસઠ વર્ષની ઉંમર તો થઈ છે. ઉંમર શરીરને છે, અંદરનાને (આત્માને) નથી. અહીં એટલી બધી મુસીબત પડી છે. છતાં ભીખુભાઈ અને ઝીણાભાઈ ટકી રહ્યા છે. મારી નિષ્ઠા-મારું જીવન ચોખ્ખું છે. ‘ઘસ્યું ઓસડ અને મૂડ્યો જતિ’ની માફક હું આવ્યો નથી. મારી સાથેના સંપર્કવાળાં કેટલાંયે માણસો દેશમાં છે. તેમને

પૂછી જુઓ. તમે પણ અહીં રહીને જોઈ શકો છો. મને ગાળો દેનાર, અન્યાય કરનાર સાથે પણ મેં તેટલો જ પ્રેમ રાખ્યો છે. તેઓ કબૂલ કરે છે. ગુરુમહારાજે મને મોટાઈ લાવવા ન દેવાની આજ્ઞા કરી છે. મને ‘મોટા ભાઈ’ કહેવા લાગ્યા. મેં ના પાડી. આશ્રમમાં પરીક્ષિતલાલભાઈને બધાં ‘મોટા ભાઈ’ કહેતાં, એટલે મિત્રોએ ‘મોટા’ નામ રાખ્યું. આખરે કોઈ નામની તો શરીરને જરૂર ખરીને ? મેં કહ્યું હતું કે જેમ ટૂંકું હશે તેમ મને ગમશે. એટલે ‘મોટા’ એ નામમાં કાંઈ મોટાઈ નથી. મેં ક્યારેય મોટાપણું કર્યું નથી. ભગવાન જાણે છે અને હું જાણું છું. કદીયે જાણવા દીધું નથી. ભક્તિ પ્રગટ્યા સિવાય જાણી પણ ન શકાય. મહાત્મા ગાંધી ઉપવાસ કરતા ત્યારે માલવિયાજી ભાગવત વાંચતા. એન્ડ્રુઝ સાહેબ બાઈબલ વાંચતા. ભક્તિ પ્રગટ્યા સિવાય હૃદયને જાણી ન શકાય. ચેતન હૃદય દ્વારા મળે છે. હૃદય તે કેવું ? નિરહંકારી, નિષ્કામ, નિર્મમત્વ વગેરે ગુણોથી ભરપૂર, જાગૃતિપૂર્વક પ્રગટેલું અને જેમ જેમ આગળ વધતા જાવ તેમ ધીરે ધીરે ગાઢતા પ્રગટે અને તેનું ઉત્કટતામાં રૂપાંતર થાય. ચેતનનો અનુભવ રૂપમાં નથી થતો, પણ આપણામાં ચેતનના ગુણધર્મો પ્રગટે છે. મીરાંની વાત બહુ ઉત્તમ પ્રકારની હતી. એના પ્રાણ નિઃસ્વાર્થ, ભક્તિપ્રધાન અને સમ્યક હતા. એ ખરેખરું દૃશ્ય છે. જેમ જેમ સદ્ભાવના, સુમેળ, શાંતિ પ્રગટે અને રાગદ્વેષ મોળા પડે તેમ તેમ લોભ, મોહ, આસક્તિ ઓછાં થાય. તેમાં બધાંનું કલ્યાણ છે.

॥ हरिःॐ ॥

૪. ઉત્તમ સેવા

હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરત

તા. ૨૮-૯-૧૯૫૯

શ્રદ્ધાથી ખમીર પ્રગટે

મારા ઘણા મિત્રો - ખાસ કરીને બુદ્ધિવાળા અને જેમની બુદ્ધિ વિકસિત થયેલી છે, અને જેનું તેમને અભિમાન છે, તથા જેઓએ રચનાત્મક કાર્યમાં ભાગ લીધેલો હતો, તેઓ મને કહેતા, ‘ભગત, આ શું ડીડવાણું છે ? શબ્દથી વળી મન, ચિત્ત, અહંકાર વગેરે જતાં રહે ખરાં ?’

હું તેમને કહેતો, ‘આગળ ભક્ત લોકો કહી ગયા છે અને મહાત્મા ગાંધીજી પણ કહેતા હતા કે ભગવાનના સ્મરણથી અહંકાર, અભિમાન વગેરેનો નાશ કરી શકાય અને નમ્રતા વગેરે ગુણો કેળવી શકાય, પણ તેવા તો કરોડોમાં કોઈક એક જ હોય છે.’ ભગવાન ઉપર શ્રદ્ધાને કારણે જગતમાં ખમીર પ્રગટે છે. માણસને દુઃખમાં ટકી રહેવા સાધન જોઈએ. ૧૯૨૭માં ભયંકર રેલ આવી ત્યારે ગાંધીજી, સરદારને કહેતા, ‘ગુજરાતના ખેડૂતોમાં ખમીર છે. તમે તેમને ભિખારી ન બનાવતા.’ જગતમાં એવું કોક બળ છે. લોકો ભલે તેને ગમે તે નામ આપે. એને કારણે જ લોકોમાં શ્રદ્ધા રહે છે અને એવી શ્રદ્ધાને કારણે જગતના લોકો ટકી શકે છે.

ભગવાનના નામ પાછળ ભાવના

મારા મિત્રો કહેતા કે ‘શબ્દથી બધી વૃત્તિઓ સુધરી શકે છે, એવું બુદ્ધિથી સ્વીકારી શકાતું નથી. શબ્દની અસર ભલે

હોય.’ હું તેમને કહેતો કે ‘શબ્દ વિસ્તાર પામે છે કે નહિ ? તે તો તમારા માનવામાં ન આવે એવું નથી. અમેરિકામાં રેડિયો ઉપર ધ્વનિ પ્રસારિત કરવામાં આવે તે સિમલામાં અને અહીં પણ એકીસાથે સંભળાય છે. તે વખતે ધ્વનિ ઉપર વીજળીનો ભારે પ્રવાહ ફેંકવામાં આવે છે, જેથી ધ્વનિ ઈથરમાં (Ether - સૂક્ષ્મ વાયુરૂપ તેજ) પ્રસરી જાય અને તે જ પળે આખી દુનિયાના વાતાવરણમાં પ્રસરી જાય છે. વિસ્તાર પામે છે. એ ક્રિયાને બિલકુલ વાર લાગતી નથી, કારણ કે વીજળીનો પ્રવાહ તો તેની પાછળ હોય જ છે. તેવી જ રીતે શબ્દની પાછળ પણ યુગ યુગથી ચાલી આવતી ભાવના છે. તેની પાછળ પરંપરા છે. ભગવાનના નામની પાછળ ભાવનારૂપી પ્રવાહ છે.’ આવી રીતે સમજાવું ત્યારે એ લોકો આ વાત કબૂલ કરતા. રેડિયોની વાત વૈજ્ઞાનિક રીતે કબૂલ કરવામાં આવે છે, તે પ્રમાણે આને સ્વીકારવી પડે છે. ભગવાનના નામના શબ્દમાં પણ ભાવના છે. એનો જેટલો પ્રવાહ મોટો તેટલો એ વધુ વિસ્તાર પામે. જો ભાવનાનો પ્રવાહ ઓછો હોય તો તેનો વિસ્તાર ઓછો થાય. જો ભાવના પ્રચંડ હોય તો મન, બુદ્ધિ, પ્રાણ, અહંકાર એ ચતુષ્ટય ઉપર અસર કરે જ, ત્યારે એ લોકોને વાત કબૂલવી પડે છે. ત્યારે એ લોકોએ સ્વીકાર્યું છે આવી સમજ અમને કોઈ આપતું ન હતું. એટલે અમે ગપાષ્ટક માનતા. હું તો બધાંને કહું છું કે પ્રયોગ કરી જુઓ, પણ તેવો પ્રયોગ કરનાર કોઈ નથી. અમે હરિજન સેવક સંઘમાં કામ કરતા હતા ત્યારે પરીક્ષિતલાલભાઈ વગેરે મને ‘ભોટ’ કહેતા હતા. એમને ખ્યાલ નહિ કે ભગતમાં આવી ચમત્કારી બુદ્ધિ

હશે. નામસ્મરણ જેટલું વધારે કરીએ તેટલું વધુ કર્મ આપમેળે થયા કરે. જો ભાવનામાં ઊંડા ઊતરીએ તો સતેજ થવાય અને તેમાં ઉત્કટતા આવે. અને એવી ઉત્કટતા થાય ત્યારે એકાગ્રતા થાય અને એકાગ્રતા કેન્દ્રિત બની જાય ત્યારે સ્થૂળ કર્મો આપોઆપ ઉત્તમ રીતે થાય. આવાં માણસોમાં હંમેશાં સદ્ભાવ જ હોય છે.

ગાંધીજીની પ્રાર્થના

આવા માણસ ઉપર સામાન્ય જીવપ્રકારનાં માણસોને ઈતરાજી વગેરે થાય તો ખરી, પણ આપણો સદ્ભાવ હોય તો તે લોકોની પણ તેવી ભાવના થઈ જાય. ગાંધીજીએ પણ કહ્યું છે કે મારાથી અમુક કાર્યો તો ઈશ્વરની પ્રેરણાથી થાય છે. તેઓ તો યુગપુરુષ હતા. તેઓ કાંઈ ખોટું બોલતા નહિ.

મને યાદ છે કે લાહોર કોંગ્રેસમાં ગાંધીજીના હાથમાં સત્યાગ્રહનું સુકાન સોંપવામાં આવ્યું. તે વખતે તેમણે એક મહિનો પ્રસૂતિવેદના અનુભવેલી. તેઓ કશું બોલતા નહિ, પણ સતત વિચાર્યા કરે કે કેવું પગલું ભરવામાં આવે કે જેનો સમાજ સ્વીકાર કરી શકે. તેઓ સતત તે માટે પ્રાર્થના કર્યા કરતા. તેમણે આખો મહિનો પ્રાર્થનામાં જ વિતાવ્યો ત્યારે મીઠાના સત્યાગ્રહનો ખ્યાલ આવ્યો. આવી રીતે ભાવનાથી કર્મો ઉત્તમ રીતે થાય. ફક્ત વિચારીને કરવાથી પત્તો ખાય નહિ. ભાવનાનું સાધન જોઈએ. વૃત્તિને એકાગ્ર બનાવવા, દ્વંદ્વાતીત બનાવવા, ગુણાતીત કરવા માટેનું સરળ સાધન એ નામસ્મરણ. યોગ, ધ્યાન વગેરે પણ છે, પણ તે બધું આમજનોથી બની નહિ શકે.

નામસ્મરણમાં ગૂઢ શક્તિ રહેલી છે

સંસારવહેવારમાં જેમ વેપાર કરવા માટે મૂડી જોઈએ. કોઈ મુનીમ બહુ હોશિયાર હોય, પણ મૂડી ન હોય તો વેપાર ન કરી શકે અથવા તો તેને પૈસાદાર partner (ભાગીદાર) શોધવો પડે. મન એકાગ્ર હોય તો ધ્યાન થઈ શકે. એ મનની એકાગ્રતા માટે પણ કશીક મૂડીની જરૂર ખરી. આપણામાં ભાવના જીવતી રાખવા, તેને સર્જનાત્મક બનાવવા, કેળવવા, ઊંચે ને ઊંચે લઈ જવા કોઈ સાધન જોઈએ. અત્યારે આપણા ચિત્તમાં શુદ્ધિ નથી. દરેકને અહમ્ હોય છે. સેવાનાં કામ કરનારાંને પણ તેનું અહમ્ હોય છે. પોતાને મહત્ત્વ મળે તે માટે દરેકને વૃત્તિ હોય છે. જાહેરમાં ભલે ન બતાવે, પણ દિલમાં તો ઊંડે ઊંડે તેવી ઝંખના હોય છે. તેમને પણ ભગવાનના યંત્રરૂપ જીવવાનો ખ્યાલ હોતો નથી. મહાત્મા ગાંધીજીને તેવો ખ્યાલ હતો. આપણે જો દરેક કર્મ ભગવાનના યંત્રરૂપે કરીએ તો રાગદ્વેષ વગેરે જરૂર મોળા પડે. આપણે વ્યક્તિઓ સાથે સંકળાયેલાં હોઈએ, એટલે આપણું કર્મ તેમનામાં પણ પ્રવેશે. સેવામાં પણ ભાવનાની જરૂર પડે છે. ભાવના કેળવવા માટે નામસ્મરણનો માર્ગ ઉત્તમ છે, એવું સંતભક્તોએ જોયું.

નામસ્મરણ - ઉત્તમ સાધન

‘Word has a mystic power’ શબ્દમાં ગૂઢ શક્તિ રહેલી છે. ભગવાનને મેળવવા માટે તંત્રમાર્ગ પણ નીકળ્યો છે. તેની વિધિ વગેરે ગુહ્ય છે. તંત્રમાર્ગોમાં ગૂઢ શબ્દો બોલવાના હોય છે, જે આપણે સમજી ન શકીએ. છતાં તે માર્ગમાં તે બરાબર બોલવા જોઈએ. તંત્રમાર્ગમાં પણ બે માર્ગ હોય છે,

શુક્લ અને કૃષ્ણ. કૃષ્ણ માર્ગ એ જુગુપ્સા ઊપજાવે એવો છે. તે ઊંચામાં ઊંચો અધિકાર પામેલો જ કરી શકે. જેના રાગ, દ્વેષ, મોહ, લોભ વગેરે ઘટી ગયા હોય તે જ કરી શકે. આપણે શુક્લ માર્ગે કરી શકીએ, પણ તેમાં આપણી વૃત્તિઓ સારી હોય તો. આ કાળમાં આપણે તેવાં પણ નથી. તંત્રમાર્ગથી જલદી નિકાલ આવે, પણ આપણાથી થઈ શકે નહિ. કારણ આપણામાં Concentration of power (શક્તિની એકાગ્રતા) હોય નહિ. એટલે બધાં કરી શકે એવું એક જ સાધન છે. નામસ્મરણ કરવું. પરિણામ સરખું જ આવે, પણ આપણામાં ભાવનાનો પ્રચંડ ધોધ હોતો નથી, એટલે થતું નથી. બાકી, એ અનુભવી શકાય એવું છે. સંતભક્તો થઈ ગયાં, તે બધાં દીર્ઘ દષ્ટિવાળાં હતાં. એટલે આ ઉત્તમ માર્ગ બતાવ્યો છે. વેદમાં પણ નામનો ઉલ્લેખ છે.

ગુરુમહારાજની કૃપાથી મૌનમંદિર

મારા ગુરુમહારાજની કૃપાથી આ રસ્તો મેં લીધો છે. તેમણે મળેલાં નિમિત્તોને મૌનમાં બેસાડવાનું મને કહ્યું. તમે નામ લો. નામસ્મરણની ભાવનામાં દિવસનો મોટો ભાગ પસાર થાય. એટલે એમ કરતાં કરતાં અભિરુચિ થાય. મેં ૧૯૨૨થી સાધનાની શરૂઆત કરેલી. ત્યાર પહેલાં મને આ વાત રુચતી ન હતી. મને ગુરુ સામેથી મળેલા.

તેમણે મને કહ્યું હતું કે લોકોને ભાવનાથી ઊંચે લાવવા એ પણ બહુ મોટી સેવા છે. રચનાત્મક કાર્યથી થતી સેવા કરતાં પણ મોટી છે. ત્યારે મને સમજાતું નહિ, પણ હવે ૧૫-૨૦ વર્ષથી સમજાય છે. સંપર્કમાં આવેલા જીવોની સાથે

સારી રીતે વર્તી શકાય એ પણ સૂક્ષ્મ સેવા છે. આ જ્યારથી લાગ્યું ત્યારથી હરિજન સેવક સંઘનું મંત્રીપદ છોડ્યું, પણ ત્યાં સુધી એક પણ કર્મ મૂક્યું નથી. મિત્રો પૂછતા કે શરીરથી ન થઈ શકે ? શરીરના સંપર્કથી મળેલાંને ઉચ્ચ ભાવનામાં પ્રગટાવી ન શકાય ? મેં સમજાવ્યું, ‘મને તો અનુભવથી થયું છે.’ ગુરુમહારાજે મને કહ્યું છે કે તારે ઉપદેશ કરવો નહિ. જે આમાં આવીને બેસશે તેનામાં ઊર્ધ્વપ્રકારના સંસ્કાર પડશે અને જ્યારે તે સંસ્કારનો ઉદય થશે ત્યારે ત્યાંથી આગળ વધી શકશે. દર વર્ષે બેસે તો ‘Battery charge’ થાય. આ વખતે રેલ આવી. બાબુભાઈએ નિશ્ચય કર્યો કે ગમે તે થાય તોપણ નીકળવું નહિ. ઝીણાભાઈ રેલનાં પાણીમાં ચાલીને પણ મળવા જાય. બેચાર વાર ચા પણ આપે. બને તેટલી સેવા કરી. અમારું સેવાનું ક્ષેત્ર બહુ ટૂંકું છે. મિત્રો પણ તેવું કહે છે. હું તેમને કહું છું, જે કરીએ છીએ તે ભગવાનની કૃપાથી ઉત્તમ રીતે કરીશું. અને બીજાંને મારે ક્યાં બતાવવું છે ? હૃદયથી તપાસીશું. સાચા દિલનો માણસ તો હંમેશાં કર્મને તપાસતો રહે છે. બાબુભાઈએ શ્રદ્ધા રાખી કે ‘મોટા’ જીવતા છે અને એ રીતે મારી ઉપરની શ્રદ્ધાને બળે આનંદથી રહ્યા. મને એ બહુ ગમ્યું. ઝીણાભાઈએ જીવના જોખમે પણ તેમની સેવા કરી. રેલમાં અમારા ઉપર તો ભગવાને અનહદ કૃપા કરી છે. એક હજાર, દોઢ હજાર રૂપિયા ખર્ચતાં પણ પૂરાણ ન થાય એટલું માટીનું પૂરાણ થઈ ગયું. એકબે વર્ષ ચાલે એટલાં લાકડાં આવ્યાં છે. ગુલાબના છોડ કે આંબાની કલમને કે વાડને જરા સરખી આંચ આવી નથી. હું તો ગરીબ છું. ભગવાન પણ વિચારેને !

આને લોકો ભલે Coincident (સાંયોગિક બનાવ) માને, પણ અમે તો આને ભગવાનની કૃપા માનીએ છીએ. આપણે કર્મ ઉત્તમ રીતે કરવાં, પણ ભૂમિકા કેળવવાની જરૂર છે અને ભગવાનનું નામ લેતાં લેતાં તેવી ભૂમિકા કેળવાય. કામ કરતાં કરતાં નામ લેતા રહો. તેમ કરતાં કરતાં અસર થતી જશે. ૧૨-૧૪ કલાક લઈ તો જુઓ. તો ખબર પડશે. એમ ને એમ ખબર નહિ પડે.

તો ભગવાન તમને જરૂર સહાય કરશે

મારા ગુરુમહારાજે કહ્યું છે કે અનેક જન્મો છે. પુનર્જન્મ પણ છે. આગળ અને પાછળ પણ છે. એટલે પ્રારબ્ધ ભોગવવાનું હોય છે. અને મળેલાંની ગતિ ઊંચી થાય તે માટે આ મૌનયજ્ઞ શરૂ કરવાનું કહ્યું. હું તો ગરીબ હતો. તેમણે કહ્યું હતું કે તારા પાંચ* આશ્રમ થશે, તે થઈ ગયા. મને બીજી વૃત્તિ પણ ઊઠતી નથી. મારી સાથે કામ કરનારા હરિવદન ઠાકોર જેવા મિત્રો પણ આશ્ચર્ય પામે છે અને કહે છે કે અમારાથી પણ આવી રીતે રકમ થઈ શકતી નથી. જ્યારે મારા જેવા ગરીબથી પાંચ આશ્રમો થયા, એ ઈશ્વરની કૃપા છે. એની કૃપા હોય તો માણસને રંકમાંથી પણ રાય બનાવે. ભગવાન હજાર હાથવાળો છે, એ વાત બિલકુલ સાચી છે. ચોમાસામાં ખાડાજાજરૂમાં હાજતે જવાની પંચાત હોય છે. અમને તો તેવી ટેવ પડેલી છે. અમે તો ચોખ્ખાં રાખીએ છીએ, પણ શહેરી લોકોને તો ફાવે નહિ. કોઈકે સારાં પાકાં

* (૧) કુંભકોણમ્ (૨) નડિયાદ (૩) સુરત (૪) નરોડા (૫) ડીસા. વિશેષ વિગત માટે આશ્રમનો સંપર્ક કરો.

જાજરૂ માટે સલાહ આપી અને જાજરૂ માટે પૈસા પણ આપી દીધા અને જવાબદારી સ્વીકારી લીધી. અમને તો ભગવાનની કૃપાથી જેની જરૂર પડે તે મળતું જ જાય છે. ખાવાપીવામાં વાંધો આવે તો તેને પણ અમે ઉત્તમ જ માનીએ. અમે દાણોયે નકામો નથી જવા દેતા. અમે કોઈને આપી નથી દેતા. વધે તો બે ટંક પણ ચલાવીએ છીએ. જેઓ કહે છે તેમને કહીએ છીએ કે તમે સલાહ આપો છો તો બે પૈસા આપોને ? પરસેવો પાડેલા પૈસા આપી શકાય. આમાંથી આપવાનો અમને અધિકાર નથી. કણમાત્ર પણ નહિ. ભાત વધે છે તો કલાકે કલાકે ઠંડા પાણીમાં રાખીએ છીએ. ઓચિંતા માણસો આવી પડે તો જે રાંધ્યું હોય તેનાથી ઓછું ઓછું ખાઈને ચલાવી લઈએ છીએ. એને પણ સારું જ માનીએ છીએ કે પેટમાં ભાર ઓછો થાય. અહીં આવી જોઈ શકે છે. અમારામાં ઊણપ હશે. અમે પણ મનુષ્ય છીએ. સંપૂર્ણ હોવાનો દાવો નથી કરતા. ગુણ અવગુણ અમારા હોય તો તે પ્રેમથી સ્વીકારી લો. તમે દિલનો સહકાર આપો. દોસ્તી કેળવો.

અમે વહેવારમાં મદદ નહિ કરી શકીએ. ગૂંચ લઈને આવો તો કદાચ સૂઝે તો રસ્તો બતાવી શકાય. મારો ઈશ્વર માથા ઉપર કોઈનું દેવું નહિ રહેવા દે. નંદલાલ તો યુરોપથી આવેલા. તેમણે મને ઘણી મદદ કરી હતી. મને એમ હતું કે એણે ભાવથી મદદ કરી તેમાં શું ? પણ ગુરુમહારાજે મને કહ્યું કે એ માન્યતા બરાબર નથી. કોઈ પાંચ રૂપિયા આપે તો તેનું કામ કરી આપવું જોઈએ. ભાવનાના ક્ષેત્રમાં એમ નહિ ચાલે. જે આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રમાં ઊંચે ગયો તેની તો વધારે

જવાબદારી છે. હું વેપાર અંગેનું કશું જાણું નહિ, પણ તેનું ઋણ ફેડવાનાં સતત ઝંખના-ભાવના ખરાં. આપમેળે ઈશ્વરકૃપાથી સ્ફુરણા થઈ. મેં તેમને સલાહ આપી કે બને તેટલો પારો ખરીદો. લાખો રૂપિયાનો-મળે તો તેટલો. એ લોકોને વધુ મળ્યો નહિ. ચાળીસ હજારથી વધારે મળ્યો નહિ. તેમાં રૂપિયા વીસ હજારનો નફો થયો. તેમણે મને મદદ કરી હતી, પણ કુલ એટલી રકમ આપી ન હતી. એટલે ઋણ અદા થયા વગર રહેવાનું નથી. એ પૈસાથી જ અદા થાય એવું નથી. માનસિક શાંતિ અથવા એવા જ એક યા બીજા માર્ગ દ્વારા પણ અદા થાય.

મારી બધાંને વિનંતી છે કે અમે સાચે માર્ગે જઈ રહ્યા છીએ તેમાં મદદ કરજો. અમારી સહાયે રહેજો તો ભગવાન તમને જરૂર સહાય કરશે. મારું અંગત ખાતું નથી. ભીખુભાઈની બા આવીને રહે તો તે પણ પૈસા આપીને રહે છે. અમારો માર્ગ ભલે સેવા કરનારાથી જુદો છે, પણ અમે પ્રામાણિકતા, વફાદારી, નિષ્ઠાથી રહીએ છીએ, અહંકારથી નહિ. ભગવાનની કૃપાથી તમારા બધા મિત્રોનો દિલનો સહકાર માગીએ છીએ.

॥ હરિ:ૐ ॥

પ. સાધનાનું રહસ્ય

હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરત

તા. ૧૨-૧૦-૧૯૫૯

પરાક્રમની જરૂર

હમણાં જે 'હરિને ભજતાં' ભજન ગાયું, તે આમ તો સીધું સાદું લાગે છે. મારા એક સ્વજને કહ્યું કે “એમાં અર્થગાંભીર્ય નથી લાગતું. એમાં ઉત્તમતા નથી. સીધું સાદું લાગે છે. હૃદયમાં ચોંટી જાય એવું નથી.” મને તો મારી સાધનામાં આ ભજને ખૂબ સહારો આપ્યો છે. એ તો બધું રહસ્ય બતાવે છે. પ્રહ્લાદના જીવનમાં કેટલાં કેટલાં તોફાનો આવ્યાં ! હિરણ્યકશિપુનો દીકરો હોવા છતાં એ બાપે દીકરાને તાવ્યો છે. આ માર્ગમાં તો પરાક્રમની ઘણી જરૂર. આ માર્ગમાં જે ઝંઝાવાત પ્રગટે તેની આગળ કુદરતનાં તોફાનોનો કશો હિસાબ નથી. એ તો સાધનામાં આગળ વધે તેને ખબર પડે. દ્વંદ્વાતીત, ગુણાતીત થવા માટે ભગીરથ પ્રયાસ કરવો પડે છે. તેવા થવા માટે ભયંકર તોફાનોનો સામનો કરવો પડે છે. તે વખતે ભગવાનનો સહારો પકડી રાખીએ તો હિરણ્યકશિપુ રૂપી અહંકાર, એને જે ગણો તે. આ તો રૂપક છે. અહંકારનો. નાશ કરી નાખે છે. ભગવાનનો સહારો અહંકારને હણી નાખે છે.

ગુરુ સાથે દિલ મેળવો

મુશ્કેલી, આફતમાં આપણો સાચો મિત્ર હોય તે સહાયરૂપ નીવડે છે. સહાયરૂપ થઈ રહે છે. એવી આફત વખતે મિત્રના

વચનનાં ઓથ ને સહાનુભૂતિ રહે છે, તો તેવાની સાથે દિલની મિત્રતા થઈ જાય છે. તેવી દિલથી મિત્રતા ભગવાન સાથે પણ થઈ જાય તો અનુભવ થાય. આ વાત બુદ્ધિ નકારી શકે એવી નથી. કેટલાંયે સ્વજનોને આવી ઓથના અનુભવો થાય છે, પણ તે માથા ઉપરથી જતા રહે છે. ગુરુની સાથે દિલ એક થતું નથી. ઓથ હોવા છતાં કશું થતું નથી. જેવી રીતે મિત્રો વચ્ચે દિલની લાગણી હોય છે તો એકબીજાની ઓથ અનુભવાય છે, તેવી જ રીતે આમાં ગુરુની સાથે દિલ મળી જાય તો ભગવાનની ઓથ મળે. પ્રહ્લાદ મુશ્કેલીમાં આવવા છતાં નમી પડ્યો નહિ. અને છતાં પિતા પ્રત્યેના સદ્ભાવમાં એણે જરાયે ઊણપ આવવા દીધી નથી. તેણે પ્રભુને પિતાનો નાશ કરવા પ્રાર્થના પણ નથી કરી. ફક્ત ભગવાનમાં અડગ શ્રદ્ધા અને ટેક રાખ્યાં. આવી શ્રદ્ધા રાખીએ તો ભગવાન બધાં દુઃખ દૂર કરી દે. આપણે ઝઝૂમીએ તોય તોફાનો આવવાનાં, પણ એ તોફાનોની પળોમાં ખમીર પ્રગટાવીએ, પરાક્રમ દાખવીએ તો જ તેની ખરી કિંમત હોય છે. એવા ખમીરવંત માણસનું આ માર્ગમાં કામ હોય છે.

‘તું મારો થા, તો હું તારું બધું સંભાળીશ’

આ ભજનમાં ગાયું છે કે નરસિંહ મહેતાને ભગવાન હાર હાથોહાથ આપે છે. મને આ વાત બિલકુલ સાચી લાગે છે. હું તો બિલકુલ ગરીબ હતો, છતાં આ આશ્રમો થયા છે. કલ્પના પણ કરી ન શકાય એટલી રકમો ઝપાટાભેર આપી દે છે. ‘તું મારો થા, તો હું તારું બધું સંભાળીશ’-ગીતામાં આવું અભયવચન ભગવાને આપ્યું છે. મારામાં લીન થઈ

જઈશ તો ‘યોગક્ષેમમ્ વહામ્યહમ્’* પણ એની શરત છે-અનન્ય ભક્ત થવાની. લોકો કહે છે આ વાત લાગે છે સાચી, પણ એમાં ભરોસો બેસતો નથી. આપણે સંસારમાં સગાંવહાલામાં, પૈસામાં, બૈરીછોકરાંમાં મનને પરોવાયેલું રાખીએ છીએ, પણ ભગવાનમાં મન લગાડતાં નથી. પછી ભગવાન શું કરે? એની ઓથ હોવા છતાં સમજાય નહિ. સૂર્યની ગરમીની ઉષ્ણતા વાદળાંનાં આવરણથી લાગતી નથી. આપણે પણ કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ, મત્સર ને અહંકાર વગેરેનાં આવરણથી ઢંકાયેલાં છીએ. એટલે ભગવાનની ઓથ હોવા છતાં અનુભવી શકતાં નથી.

‘ધ્રુવને આપ્યું અવિચળ રાજ’ એ પદ છે. ધ્રુવને મા પણ રોકે છે ને નારદમુનિ પણ સમજાવે છે, છતાં બાળક ધ્રુવ મક્કમ રહે છે. જંગલમાં જઈને તપ કરે છે ત્યારે તેને અવિચળ રાજ્ય (મનની નીરવ શાંતિની અનુભૂતિ) મળે છે. જ્યારે માણસને એકમાત્ર ભગવાનનો સહારો સાચો લાગે, તેનામાં શ્રદ્ધા ને વિશ્વાસ રાખે તો એની ઓથ લાગ્યા વિના રહેતી નથી.

મીરાંબાઈનાં ઝેર ભગવાને પીધાં

‘મીરાંબાઈનાં ઝેર પીધાં’ આને પણ રૂપક ગણીએ તો આપણામાં પણ અહંકાર, મદ, મત્સર, ક્રોધ, મોહ, માયા વગેરે રૂપી ઝેર છે. આપણે એને કાઢવા પ્રયત્ન કરીએ છીએ. એને દૂર કરવા અંખીએ છીએ, છતાં પણ એ નીકળતું નથી. કુરાનમાં લખ્યું

* અનન્યાશ્ચિન્તયન્તો માં યે જનાઃ પર્યુપાસતે ।

તેષાં નિત્યાભિયુક્તાનાં યોગક્ષેમમ્ વહામ્યહમ્ ॥

(ગીતા ૯/૨૨)

છે, ‘ઉત્તમ ભક્ત ટેકરી ઉપર જાય છે અને કકડા કરીને નાખે છે, છતાં તે વધતો જાય છે.’ કરાંચીમાં એક અમલદાર આવતા અને મને આનો અર્થ પૂછતા. મેં કહ્યું કે અહંકાર વિશે પયગંબર સાહેબે એવી વાર્તા મૂકી છે. અહંકારને કાપવા છતાં એનાં નવાં માથાં ફૂટતાં જાય છે, કેમ કે એ અનંત છે. સ્થૂળ કાપતાં સૂક્ષ્મ થાય અને તેવું થાય તો તેનો નાશ થવો દુર્લભ, કાપવો દુર્લભ એને તો વિવેક પણ દુર્લભ. ભગવાન બધાંનું ઝેર પીવાનું કહે છે. ભગવાનની કૃપાથી અને ગુરુમહારાજની કૃપાથી એમાં મન લગાડવાનું થયું ત્યારે તેમ થયું છે.

ગુરુ ઘણા કરો પણ દિલ એક થઈ જવાનું-ગળી જવાનું બનતું નથી ત્યાં સુધી આકરી કસોટીમાંથી નીકળવાનું બનતું નથી. કેટલાંક કહે છે કે ગુરુ તો આવા છે. ગુરુનું વર્તન જોવા જાય છે. કોણ ચોખા મૂકવા આવ્યું છે કે ગુરુ કરજે ! ક્યાં જાહેરખબર આપેલી હતી ? પહેલાં અગ્નિ પરીક્ષામાંથી પસાર થા. શાંતિ રાખ. જેનું દિલ લાગ્યું હોય તેને મન તે સરળ છે. આમ તો ઘણું કઠણ છે, પણ દિલ લાગવાથી સરળ થઈ જાય છે. તો બધું ઝેર પી લેવાની વાત છે. મીરાંએ તેવું કર્યું એટલે ભગવાને ઝેર પીધાં.

ગીતામાં અર્જુન પણ કહે છે, ‘વાયરાને વશ કરાય પણ મનને વશ કરવું અઘરું.’ અહીં પણ આપણે જ અર્જુન છીએ, પણ આપણે હિંમત હારી જઈએ છીએ. કોઈ પણ કોયડો એવો નથી જેનો ઉકેલ ન હોય. ફક્ત મનનો વૈરાગ્ય જોઈએ. અભ્યાસ જોઈએ. ગીતામાં પણ ભગવાને સાતત્યયોગ કહ્યો છે. ચિત્તશુદ્ધિથી વૈરાગ્ય પ્રાપ્ત થાય. વૈરાગ્યની continuity

(સળંગતા) આવી જાય અને અભ્યાસ હોય તો મનને વશ કરી શકાય.

અચળ શ્રદ્ધા

વેપારી કે ખેડૂત વેપારમાં કે ખેતીમાં ગમે તેટલી મુશ્કેલી આવે તોપણ હિંમત હારતો નથી. વેપારમાં પણ તોફાનો આવે છે. ખોટ આવે છે. ભાવની ઊથલપાથલ થાય છે, છતાં હિંમત રાખે છે, કારણ તેને સ્વાર્થ હોય છે. ગરજ હોય છે. રોટલાની પંચાત હોય છે. ખેડૂતને પણ ખેતીમાં મુશ્કેલીઓ આવે છે. કુદરતી આફતો આવે છે, છતાં તેને તે મૂકી દેતો નથી. તેવી ગરજ આ માર્ગમાં સાચેસાચી પ્રગટી નથી અને જ્યાં સુધી એની સાચી ગરજ ન લાગે ત્યાં સુધી કશું વળે નહિ. આ ઉકેલ આ ભજનથી મળ્યો છે.

‘પાંચાળીનાં પૂર્યાં ચીર પાંડવ કામ કીધાં રે.’ દુઃશાસન ચીર ખેંચે અને પાંચાળી જોરથી પકડી રાખે છે. દ્રૌપદીએ પોતાના પુરુષાર્થથી ખમીર પ્રગટાવવાનું કર્યું છે અને પછી ભગવાનને પોકાર પાડ્યો છે અને ભગવાને ચીર પૂર્યાં છે. એવી રીતે આપણે પણ આ માર્ગને અચળ શ્રદ્ધાથી પકડી રાખીશું તો ભગવાન ચીર જરૂર પૂરશે, પણ તે એના થઈ જઈએ તો. માટે, આવા થવું જોઈએ. અને તેવા થઈએ તો તેમ થશે. આવું થાય તે માટે સત્સંગ કરો. આપણે માયામાં-ભેદમાં ફસાયેલાં રહીશું તો જીવપ્રકારની વૃત્તિઓના સંસ્કાર લઈને જન્મીશું.

મૌનએકાંતમાં નામસ્મરણ

મારા ગુરુમહારાજે ઉકેલ કર્યો કે પ્રારબ્ધયોગ તો તારે પણ

ભોગવવો પડશે. એટલે તમને કહું છું કે મૌનઓરડામાં અંદર બેસીને જે ભજન-કીર્તન, નામસ્મરણ, જે પ્રયત્નો કરીશું એ મરીશું ત્યારે સાથી બનશે. એ સ્મરણ કોઈ રીતે નુકસાન કરવાનું નથી. પુનર્જન્મનાં વિજ્ઞાનની આ હકીકત છે. જે શાસ્ત્રવાંચન, ઉપદેશ કે કથા સાંભળવાથી પણ ન બને. એ તો પ્રયોગથી જ મેળવી શકાય. કોઈ કહે છે ભગવાનમાં શ્રદ્ધા નથી તો હું કહું છું કે શબ્દમાં શક્તિ રહી છે. વિજ્ઞાને તે પુરવાર કરેલું છે. શબ્દને કારણે ધૂન પ્રગટે છે. વિચાર ઓછા આવે છે. બીજા સંસ્કાર મન ગ્રહણ કરે તો તેની અસર ઝાઝી ન થાય. આવું સ્મરણ બહાર ન થાય. અંદર ૧૫-૧૭ કલાક નામ લેવાય છે. કોઈ દલીલ કરે છે તો ઝાડ નીચે બેસીને કેમ ન લેવાય, આની શી જરૂર ? તેનો જવાબ એ છે કે આપણે તે રીતે ટેવાયેલાં નથી. આપણું મન ચંચળ છે. બહારના વાતાવરણમાં એકાગ્રતા પ્રગટે નહિ. અંદર ખાવા-પીવાનું, નાહવા-ઘોવાનું મળે છે, ચા-પાણી, ભોજનની સુવિધા છે. સરળતા હોય તો ભગવાનનું નામ સરળતાથી લઈ શકાય. મન એકાગ્ર થાય. જંગલમાં ધ્રુવ, પ્રહ્લાદ જેવા કોઈક જ જઈ શકે. આ આશ્રમ થયો છે તો સુરતનાં ભાઈબહેનો આવે છે. અંદર બેસનારને શરીરથી કશી હેરાનગતિ થાય છે, પણ આપોઆપ મટી જાય છે. કશો વાંધો આવતો નથી. કોઈ અંદરથી લખે કે શરીરને આમ થયું છે. હું તેને હિંમત આપું છું અને સારું થાય છે. મારામાં શક્તિ છે એવું નથી પણ અંદર એવી ચેતનાશક્તિ છે કે ભગવાનને પ્રાર્થના કરવાથી શારીરિક પીડા

જતી રહે છે.

આપણામાં પણ ચેતન છે. આંખે જોવું, કાને સાંભળવું, મોંથી બોલવું વગેરે ચેતનને કારણે જ બને છે. તે આપણારૂપ થઈ ગયું છે. ચેતન ઝાડ સાથે ઝાડરૂપે, અગ્નિ સાથે અગ્નિરૂપે, વાયુ સાથે વાયુરૂપે અને તેજ સાથે તેજરૂપે હોય છે. તે આપણા સ્વભાવ સાથે એકરૂપ થઈ જાય છે. જે ચીલામાં તેને મૂકીએ તે રૂપ તેનું થઈ જાય છે. વીજળીનો પંખામાં ઉપયોગ કરો તો હવા આપે, ગોળામાં ઉપયોગ કરો તો પ્રકાશ આપે. તેવું ચેતનનું છે. પ્રકૃતિ અને સ્વભાવ તકલીફ આપે તો ધીરજ રાખવી. પ્રયત્ન કરીશું તો તે જતું રહેવાનું છે. ણા ઉપર ભરોસો રાખવો-વિશ્વાસ રાખવો. રેલ આવી અને ગઈ. બાળપણ, શરીર બધું જવાનું છે. અંદર બેસનારે નિશ્ચિંતતા રાખવી. મનમાં શા માટે ગભરાઈને નાહિંમત બનવું ? આવેલું જવાનું જ છે. રેલ જતી રહી, તોફાનો જતાં રહ્યાં.

જે ટેક રાખે તેને ચેતન મદદ કરે છે

આ આપણા ઈશ્વરભાઈને જીવનમાં અનેક મુશ્કેલીઓ આવી છે. પ્રાંતિક સમિતિના પ્રમુખ પણ તેમની વિરુદ્ધ તોપણ તેમણે એકમાત્ર મજૂર પ્રવૃત્તિને પકડી રાખી. મુશ્કેલીનો પાર ન હતો. મુશ્કેલી આવે ત્યારે જ ખમીરની ખબર પડે. છતાં તેમણે આદર્શ મૂક્યો નથી. શેહમાં તણાયા નથી. પોતાની શક્તિ ઉપર અટલ વિશ્વાસ રાખ્યો છે. તે જીવનમાં અસર કરે છે. ધારાસભામાં પણ લીધા છે, પણ તે બીજાં ન ચૂંટાય

એટલા માટે લીધા છે, છતાં તેમણે ટેક મૂક્યો જ નથી.

જે ટેક મૂકતો નથી તેને ચેતન મદદ કરે છે. ચેતન સર્વ કાંઈ થવા શક્તિમાન છે. એનામાં અનંત શક્તિ છે. એને લાચાર ન બનવા દેશો. આપણે જો વિચારીશું કે ‘આટલું મોટું કામ કેમ કરીને થાય ?’ તો એ કામ નહિ બને ! પણ જો ‘શા માટે ન થાય ?’ એમ વિચારીશું તો જરૂર બનશે. ચંદ્ર, મંગળ ઉપર પણ ઉપગ્રહ-રોકેટ ઊડવાં માંડ્યાં છે. વૈજ્ઞાનિકોએ બુદ્ધિ એકમાં જ લગાડી. વૈજ્ઞાનિક પોતાની પત્ની સાથે બેઠો હોય કે સિનેમામાં હોય કે દરિયે ફરવા ગયો હોય તોપણ તે એકમાં જ રમમાણ, પોતાની શોધમાં જ એકતાન. એની સાથે લગ્ન કરી લીધાં હોય તો કામ બની શકે. સદ્વર્તન, સદ્વિચાર કરી તો જો ! સંસારવહેવારમાં એની ઓથ મળે છે. સારા વિચાર પ્રગટાવવા માટે પણ સાધન જોઈએ. સુર અને અસુરના સંગ્રામમાં સુરને સાથ તો આપો. એક જ ઘરેડે ચાલ્યા કરો. બીજ તો હોય, એ ફૂલશે, ફાલશે તો ફળ પણ આપશે, પુરુષાર્થ કરશો તો જલદી ફળશે, નહિ તો ન બને. ચારેતરફથી દાવાનળ પ્રગટે છે. પુરુષાર્થ સતત નહિ થાય તો કશું ન બને, કારણ મન આ કે તે કરવામાં પરોવાયેલું રહે છે. આમાં તે ન ચાલે. આ સરળ સાધન છે. મૌનમાં અંદર બેઠા પછી આ જ કરવાનું એટલે સંસ્કાર પડે.

એક જ પ્રકારની એકધારી ૧૭-૧૮ કલાકની પ્રવૃત્તિ થાય. આને સાતત્યયોગ કહે છે. એના સંસ્કાર પડે છે અને એ સંસ્કારનો જ્યારે ઉદયવર્તમાનકાળ થાય ત્યારે ત્યાંથી આગળ

જવાનું બને છે.

સદ્ભાવથી વર્તીએ

જીવનમાં સદ્ભાવથી વર્તીએ, પ્રેમભક્તિ રાખીએ, મળેલાંને ત્યાગની ભાવનાથી અને પ્રેમથી સહન કરીએ, બેળે બેળે કર્યું નહિ ચાલે. સંસારમાં દરેકને ઈચ્છા કે અનિચ્છાએ સહન કરવાનું આવે છે. ઘસાવું પડે છે. બૈરીછોકરાં માટે ઘસાવું પડે છે. સાથે અને ભેગાં રહ્યાં હોય તો કુટુંબ માટે પણ ઘસાવું પડે છે. હંમેશાં સમજીને વધારે માર પડે છે. જ્યારે જ્યારે ઘસાવું જ પડે છે તો પ્રેમથી ઉમળકાથી કેમ નહિ કરવું ? પ્રેમથી તેમ કરીએ તો શાંતિ મળશે. એને માટે મેં આ કર્યું ને તે કર્યું એવું વિચાર્યા કરીએ તો કશો અર્થ નહિ રહે. તેથી તો કૂલેશ, સંતાપ પણ આવશે. આશા, અપેક્ષા પણ આવવાનાં, દુઃખી થશો.

દરેક ધર્મમાં માળા હોય છે. જપ થાય છે. બીજગણિત (એલ્જિબ્રા)માં જેવી રીતે કૉમન ફેક્ટર શીખતા, એવું આ જપ દરેક ધર્મનું કૉમન ફેક્ટર છે. બુદ્ધિથી સમજવું હોય તો સમજી શકાય, આ બાબતમાં કશો તફાવત નથી. એ અનુભવેલી હકીકત છે. એની ઓથ અનુભવવા સહજ-સરળ સાધન ભગવાનનું સ્મરણ. એ કરી શકાય એવું છે, પણ બહાર એને માટે સરળતા નથી, નિરાંત નથી. કાંઈ ને કાંઈ કામ રહ્યા કરે છે. બહાર મોકો મળે નહિ. આ મૌનએકાંત એક એવું સાધન છે કે જેમાં સમયસર ચાપાણી, જમવાનું તથા બાથરૂમ-જાજરૂ એવી બધી સગવડ અંદર છે. નામસ્મરણ એકધારું લીધા કરો. જે સંસારમાં ન થઈ શકે. આ સાધનનો લાભ લઈએ. સ્મરણનો કાળ જેટલો વધતો જશે તેટલું ભગવાનની દયાથી એવું

વાતાવરણ ઊભું થશે કે જેનાથી momentum (જોશ) મળ્યા કરશે. જે જોશ યોગીઓએ પ્રગટાવ્યું તે આપણામાં પણ પ્રગટી શકશે. કોઈ પૂછે છે, ‘નામસ્મરણથી કામ, ક્રોધ જશે?’ હું કહું છું ‘હા, જશે.’ આ કરી તો જો. નામસ્મરણ અજપાજપ સુધી લઈ જા. બીજું જેમ કરવું હોય તેમ કરજે. રાગદ્વેષ રાખશે તો પરિણામ જલદી ન આવે, તે જલદી લાવવા, ઉઠાવ લાવવા નિર્મોહ, નિરહંકાર, નિર્મમત્વ વગેરે ગુણો કેળવવા પડશે.

મહાપુરુષનો સંગાથ મિથ્યા જતો નથી

ખંભાતના અખાતમાં ગેસ છે. તે પૃથ્વીના પેટાળમાંથી ઉપર આવવા, જેટલું દબાણ આપે છે તેવું સતત, એકધારું દબાણ હોવું જોઈએ. શ્વાસોશ્વાસ સાથે નામસ્મરણ તું કર, આપમેળે ખબર પડશે. Sublimation (ઊર્ધ્વગમન)ની ક્રિયા છે. પ્રાણ ચેતનની ઊર્ધ્વ તરફના પ્રયાણ પ્રક્રિયા ત્યારે શરૂ થાય છે. દર્દી વૈદ્યની દવા કરે તો પહેલાં મળશુદ્ધિ કરાવે. આજે નથી કરતા. સાત જુલાબ થાય પછી દવા આપે તો ગુણ લાગે. આ કરવું પડશે તો પત્તો ખાશે. કરવું હોય તો અજપાજપ સુધી લઈ જવાય તો થશે. આ જમાનામાં સાચા ગુરુ પણ મળવા મુશ્કેલ છે. કઠણ કાળ છે. ભલભલા મહાત્માનાં દર્શન કર્યાં, પણ પાયાની હકીકતનું જ્ઞાન નથી મળતું. ચમત્કાર જોયા કરે. એક મહાત્માએ ચમત્કારનું પૂછ્યું, પણ નિરહંકાર, નિષ્કામ, નિર્મમત્વની માત્રા કેટલી ઘટી તે કોઈ પૂછતું નથી. જે કરવાનું છે તે કોઈની ચેતનાશક્તિથી પ્રગટે છે, તે તો જીવાત્મા સાથે મહાત્માનો પ્રારબ્ધયોગ હોય છે. શ્રદ્ધા પ્રગટાવવા સહજમેળે મથામણો માથા ઉપર આવી

રહે, શ્રદ્ધા વગેરે ચમત્કારથી નહિ પ્રગટે. આ રેલને પણ વર્ષ બે વર્ષમાં ભૂલી જઈશું. ૧૯૨૭માં ખેડામાં આફત આવી પણ તે ભુલાઈ ગઈ. ચમત્કારને મહત્ત્વ આપવાનું નથી. નિષ્કામી, નિરહંકારી, નિર્મોહી કેમ થવાય તે જોવું. એ સાચી રીત છે. નહિ તો અટવાઈ જઈશું. આનો પ્રચાર ન કરવો. કેટલાક મિત્રો અતિશયોક્તિ કરે છે. તેઓ મારા પ્રત્યેની લાગણીથી તેમ કરે છે, પણ તેઓ મને મુશ્કેલીમાં મૂકે છે. આ માર્ગમાં તો નગદનાણું જોઈએ. જેવી રીતે રૂપિયો લઈને જઈએ તો ભૂસું આપે. જે કરવાનું છે તે આપણે કરવાનું છે. આ દેખાય છે કે તે દેખાય છે તેનો વિચાર ન કરવો. નડિયાદમાં જુદા જુદા અનુભવો થયા છે, એ ખોટા નથી. ભગવાન અનંત છે. **I and my father are one.** બાઈબલમાં કહ્યું છે.

બ્રહ્મનાં ગુણધર્મો-શક્તિ પ્રગટ થાય તો સાક્ષાત્કાર થાય. મહાત્મા કશું કરતો નથી. ઍજિનની પ્રચંડ શક્તિ તેના દ્વારા વ્યક્ત થાય. Abnormal power (અસાધારણ શક્તિ) દિલ પ્રગટેલું હશે તો અનુભવાશે. શંકરાચાર્ય ભગવાને કહ્યું છે, ‘સાગર અને એક બિંદુના ગુણધર્મો સરખા છે.’ પણ સાગરની પ્રચંડ શક્તિ બિંદુમાં ના આવે, તેવી રીતે શરીરમાં મહાત્મા આવેલા છે. કાંકરો, લોહું નથી થતો ને લોહું, સોનું નથી થતું, છતાં પ્રારબ્ધ નિમિત્ત પ્રગટે ત્યારે એ પાર જઈ શકે છે. એ મર્યાદાને પણ ઓળંગી શકે છે. એવો અનુભવ થાય છે. અંદર બેઠેલાંને અનુભવ થાય છે. આપણે સમજી શકતાં નથી, એટલે ચમત્કાર કહીએ છીએ. જેમ રેડિયો પર ભજન ગવાય ત્યારે એ એક જ વખતે બધે સાંભળી શકાય તે

ચમત્કાર નથી, એટલે જેમ ધ્વનિતરંગો વિસ્તાર પામે છે તેમ ચેતન વિસ્તાર પામે છે. પ્રથમ ભાવના એકાગ્ર બને અને તેને કેંદ્રિત કરવામાં આવે અને ઉચ્ચ કોટિએ લઈ જવામાં આવે ત્યારે તેમાં ભાવની ગાઢતા પ્રગટે છે ને વિસ્તાર પામે છે તે સિવાય નહિ.

પ્રચંડ શક્તિ ભાવનાને ફેંકે છે. મહાપુરુષનો સંગાથ મિથ્યા જતો નથી. મહાત્મા ગાંધીજીએ જીવનચરિત્રમાં લખ્યું છે. સ્વરાજ્ય મેળવવાનો મારો જન્મસિદ્ધ હક્ક છે. સ્વરાજ્ય મળ્યું પણ વહેવારનું સાધન medium (માધ્યમ) બરાબર નહિ. પરિણામ અવળું આવ્યું. પચીસ વર્ષ કઠણ ગાળવાનાં છે. પછી સુખી થઈશું, સંકલ્પ ફળે પણ medium (માધ્યમ) બરાબર ન હોવાથી પરિણામ અવળું થઈ જાય છે. એ ચમત્કાર નથી. સમજવા બેસીએ તો સમજી શકાય એવું છે. ન સમજાય એટલે ચમત્કાર કહીએ છીએ. આની પાછળ વિજ્ઞાનનું શાસ્ત્ર છે. આપણે તો કામના, લોભ, મોહ, આશા વગેરે રાખીએ છીએ. સંગ્રહપણું જાય તો લોભ જાય. એ સાચું સુખ મેળવવાનો માર્ગ છે. તેના પ્રત્યે વિશેષ લક્ષ કેળવાય એ મહત્ત્વનું છે. આ માર્ગે જઈને જે કરવાનું છે તે આ કરવાનું છે. કોઈ પ્રત્યે વેર ન રાખો, બધાં સાથે પ્રેમભાવથી વર્તો, તેમ નહિ કરો તો પોતે દુઃખી થશો. માનસિક ફ્લેશ-ત્રાસ થશે. આપણે બીજાંના વિશે વિચારીએ છીએ. પોતા વિશે વિચારતાં નથી. સાત દિવસ કે એકવીસ દિવસ બેસે તે સંપૂર્ણ નથી થઈ જતો. એ બધાં પણ તમારાં જેવાં છે. મને તો ભક્ત કહીને ઘઉંમાંથી કાંકરો કાઢે તેમ (હરિજન સેવક સંઘમાંથી) કાઢી નાખ્યો. લોકો તો વિદાય લે ત્યારે બેન્ડ કાઢે, ફૂલેકું

કાઢે. અમારાં દોષ યા કુટેવો જોશો તો તમે બગડશો. અમે તો જીવપ્રકારના છીએ. અમારા દોષ માફ કરશો.

મહાત્મા ગાંધીજી

આપણે જે કંઈ કરીએ તે આપણા પોતાને માટે કરીએ છીએ, એવી ભાવના રાખીએ તો શાંતિ મળે. અહીં એકધારી પ્રવૃત્તિ આ માર્ગની રહ્યા કરે છે. અહીં સંસારથી કાંઈ પણ અલગપણું રહે છે. મૌનએકાંતના સંસ્કાર એટલા બધા ગાઢ પડવાના છે કે બીજા જન્મમાં ઊગી નીકળશે અને ઊર્ધ્વમાર્ગે લઈ જશે. જે કાંઈ થોડું ઘણું ભજન થાય તે સદ્માર્ગે લઈ જશે. ભગવાનના સ્મરણમાં બિલકુલ અણગમો ન લાવીએ. વહેવારવર્તનમાં પ્રયત્ન કરીએ તો સુખશાંતિ મળશે અને એવી શક્તિ મળશે કે અડગ થઈ જઈશું અને તોફાનમાં ઇનો સહારો મળશે. નામસ્મરણ એવું સાધન છે કે જેનાથી સહારો જરૂર મળે છે. મહાત્મા ગાંધીજીએ પણ લખ્યું છે કે તેમને નાનપણમાં અંધારામાં જતાં બીક લાગતી, પણ તે એવી પ્રચંડ વ્યક્તિ થઈ ગઈ કે આવી મોટી સલ્તનતને પણ કાઢી. ‘નવજીવન’માં લેખો વાંચો. ‘લોઢાના યણા’ વાંચો તો રોમરોમમાં ખમીર પ્રગટે. એ પણ સામાન્ય માનવી હતા, પણ એક બાઈના કહેવાથી (નાનપણમાં તેમની કાળજી રાખનાર આયા) ‘રામ’ નામનું સ્મરણ કરવા લાગ્યા. તેથી તેમનો અંધારાનો ભય દૂર થયો. તેઓ તો હંમેશાં સાચું હોય તેનો જ સ્વીકાર કરતા. પ્રયોગ કર્યા સિવાય કોઈ વાત માને નહિ. સત્યાગ્રહનો પ્રયોગ કરવાનું મોકૂફ રાખ્યું. છતાં તેઓ સંજોગોને વશ વર્તનારા કે ભાગી જનારા ન હતા. લોકો કહેતા કે સત્યાગ્રહ ફોગટ ગયો. ચારેતરફથી

છાપાંઓ બોલે (ટીકા કરે). સંતભક્તોની વાતમાં ભક્તોએ અતિશયોક્તિ કરી હોય તેમ છતાં તેમણે હાર કબૂલી નથી. હારનો સ્વીકાર કર્યો છે, પણ હાર નવું પરાક્રમ જાગવા માટે છે. ફરીથી ઊઠવા માટે છે. પડી રહેવા માટે નથી. જેને ચાલવું હોય તેનો કાદવમાં પગ ફસાઈ જાય, પેસી જાય, છતાં આગળ જાય છે. ભાવ હોવાથી કાદવવાળા રસ્તામાંથી પગને ખેંચીને પણ બહાર નીકળાય છે. બીજી વાર તેવું બને તોપણ ચાલીએ છીએ. યુદ્ધ આપતાં આપતાં ગાંધીજીને ભગવાનના નામમાં વિશ્વાસ હતો. તેઓ સત્યનો પ્રયોગ કરનાર હતા. તેમણે કોઈ પણ બાબત પ્રયોગ વિના સ્વીકારી નથી. એમાં ચેતનાશક્તિનો સહારો લીધો છે. મહાત્મા ગાંધીજીનું જીવન બતાવે છે-એમનામાં નિરાસક્તિ, નિરહંકાર, નિર્મમત્વ, નિર્લોભ, નિષ્કામની ભાવના તેમ જ સદ્ભાવ, ઉદારતા, મતસહિષ્ણુતા જેવા પ્રચંડ ગુણો હતા કે જેમાંથી આપણે ઘણું શીખી શકીએ.

આપણી દાનત પ્રગટી નથી હોતી ! સાક્ષાત્ ભગવાન મળે, પણ દાનત ન પ્રગટી હોય તો કશું નહિ વળે. એમાં મન લાગશે તો બની શકશે. અત્યારની કક્ષાએ શારીરિક, માનસિક રીતે લાયકાત ન લાગતી હોય છતાં શક્તિ મેળવી શકાય છે. એ અનુભવની વાત છે. ગાંધીજીના જીવનચરિત્રમાં લખેલું છે. નાનાંમોટાં બધાં કામો ભગવાનની પ્રેરણાથી કર્યા છે. એમણે આટલું બધું શક્તિબળ ક્યાંથી અનુભવ્યું ? ભગવાનના સ્મરણમાંથી. અકબંધ અખંડપણે સાતત્ય જાળવી રાખ્યું તો, અને દિલ એક થયું ત્યારે ગાંધીજીને ભગવાનની હૂંફ મળી છે.

આત્મનિવેદન કરો

જેમ મિત્ર સાથે દિલ મળેલું હોય તો વાત કહેવાય ને દિલ હળવું થાય. ગમે તેને વાત કરવાથી દિલ હળવું થાય નહિ. દિલ મળેલું હોય ત્યાં જ વરાળ કાઢી શકાય. સાધનામાં આત્મનિવેદનનો એક પ્રકાર છે. જેમ જેમ અભ્યાસ કરવાનું રાખીએ અને ભગવાનને કહ્યા કરીએ તેમ તેમ ઉત્તમ પ્રકારે આત્મનિવેદન થાય. આત્મનિવેદન દ્વારા અદૃષ્ટ એવી શક્તિ અનુભવાય છે.

આંધળાને સહારા માટે લાકડી જોઈએ, તેમ જીવનમાં સહારા માટે ભગવાનનું સ્મરણ ઉત્તમ ઉપાય છે. જીવનમાં એ જે ઓથ આપે છે તેવી ઓથ કોઈ આપી ન શકે. મહંમદ પયગંબર સાહેબ પર દુશ્મનો ચઢી આવે છે. લોકો તેમને સંતાઈ જવાનું કહે છે. એ લોકો ખુવાર થઈ ગયા. તાજિયાં એમના પુણ્યસ્મરણ માટે છે. છેલ્લે બે જ જણા બચે છે અને ગુફામાં જતા રહે છે ત્યારે પયગંબર સાહેબ કહે છે, ગભરાવ છો શા માટે ? આપણી સાથે ત્રીજો ખુદા છે.

અત્યારની પરિસ્થિતિનો વિચાર કરો. લીલો દુકાળ પડ્યો છે. ખેડૂત આવે વખતે હતાશ થઈ જાય તો કેમ ચાલે ? સુરતમાં મુશ્કેલી આવી, લોકો તારાજ થઈ ગયા, છતાં માણસ ટકી રહ્યો છે. આપઘાત કરી મરી જતો નથી. નિરાશા સેવતાં સેવતાં પણ ટકી રહે છે. એ ભગવાનની શક્તિને કારણે છે. એને છતી કરવા નામસ્મરણનું સાધન જોઈએ. નામસ્મરણરૂપી સાધન સરળ સાધન છે. આબાલવૃદ્ધ, લૂલાં, લંગડાં બધાં જ કરી શકે એવું છે. જે યોગમાર્ગ, તંત્રમાર્ગના જેટલું જ પરિણામ આપશે.

સુખી થવું હોય તો ભગવાનનું નામ લેવું

જીવનમાં સુખી થવું હોય તો નામસ્મરણ કરવું. આનાથી શાંતિ, પ્રસન્નતા ટકે ને સુખી થવાય. એ માટેનો ઈલાજ આ જ છે. બીજાંથી કરીને આપણા મનમાં ઘર્ષણ કેમ ઓછું થાય તે સમજાય તો નામની જરૂર નથી. એક ભાઈએ મને કહ્યું કે ‘હું ભગવાનને માનતો નથી.’ મેં કહ્યું, ઉત્તમ વસ્તુ છે. તું ભગવાનને ભલે ના માને પણ આપણે સુખ જોઈએ છે. બધાંથી ત્રાસ ન થાય તેવું ઈચ્છીએ છીએ પણ તેં વિચાર્યું છે કે આપણાથી કોઈને ત્રાસ થાય છે કે નહિ ? આ કાળમાં આઠે પ્રહર મનને શાંતિ મળે તે માટે બીજાંથી કરીને મનમાં ઘર્ષણ ન થાય તેટલું કર. ગમે તેમ કરીને પણ મારે મારા મનમાં શાંતિ, પ્રસન્નતા મેળવવાં છે. આવું વિચારશો તો શાંતિ વહેલી આવશે. એ જાગૃતિ રાખશો તો જ શાંતિ થશે. એ ખ્યાલમાં નહિ રાખો તો નહિ મળે. દિલ લાગેલું નથી એટલે ગમતું હોય તોય ન મળે દિલ લાગે તો જરૂર મળે. જ્યાં સુધી પ્રયત્ન થઈ શકતો હોય તેટલો પ્રયત્ન કરવો જ. તો જ ઉખા આવે, જ્ઞાન આવે, ચેતન આવે. આપણા પુરુષાર્થમાં જરૂર ફરક હોવાનો. જો શાંતિ ને પ્રસન્નતામાં રહેવાનું ગમતું હોય તો એકબીજાના દોષ જોવાનું મૂકી દઈએ, તો જ શાંતિ ને પ્રસન્નતા ટકશે. આવું કરતાં કરતાં ભગવાનનું સ્મરણ કરશો તો બહુ ઉત્તમ રીતે થશે. તે ભાઈને આ વાત બહુ ગમી ગઈ. એ મને કરાંચીમાં મળેલો. મેં તેને આ કરવાનું કહ્યું.

દિલ લાગે તો ગરીબમાં ગરીબ માણસ પણ કરોડાધિપતિ થઈ જાય છે. ચરોતરના મફત ગગલનો* તાજેતરનો દાખલો છે. તે કાપડની ફેરી કરતા. માથે ગાંસડી મૂકીને વેચવા જતા, પણ તે જીવતે જીવત કરોડાધિપતિ થઈ ગયા. આપણું દિલ લોલુપતાઓમાં લાગ્યું છે. એટલે એ તરફ વળાયું છે. બુદ્ધ ભગવાનને વૈભવ ક્યાં ઓછો હતો ? પણ તેમાંથી દિલ નીકળી ગયું એટલે ખલાસ. મનમાંથી નીકળી જાય તો બધું નકામું ! તો કહે લોલુપતાઓમાંથી કેવી રીતે દિલ નીકળી શકે ? દિલ તેમાં લાગેલું છે એટલે તે નીકળતું નથી. કોઈ મહેમાન ચારપાંચ દિવસ રહેવાની ઈચ્છાથી આવે, પણ યજમાનનું દિલ ન જુએ તો ભાગી જાય છે. એટલે આપણું દિલ લોલુપતાઓમાં લાગેલું છે, એટલે તેમાં ટકી રહેવાય છે. તેવી રીતે જો આ માર્ગમાં દિલ લાગશે તો આ માર્ગનો પુરુષાર્થ થશે.

જેમ છોકરો નાનપણમાં ભણવા ન જાય તો માબાપ મારીને પણ મોકલે, બેળે બેળે પણ ભણવાના સંસ્કાર નંખાય. તેમ બેળે બેળે પણ ભગવાનનું નામ લેશે તો ભગવાન તમને મદદ કરશે. મહાત્મા ગાંધીજીએ પણ પુરવાર કર્યું છે. પ્રયોગ વિના તેઓ માને તેવા ન હતા. વૈજ્ઞાનિકોએ H₂O એટલે પાણી પુરવાર કરીને બતાવ્યું, તેમ મહાત્માજીએ પણ પ્રયોગ કરીને બતાવ્યું છે કે નામસ્મરણથી મુશ્કેલીમાં ટકી શકાય છે તો આપણે બધાં ભેગાં મળીને એવો પ્રયત્ન કરીએ.

* મફતલાલ મિલ્સ

॥ હરિ:ૐ ॥

૬. ભક્તોનાં દુ:ખ

હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરત

તા. ૧૯-૧૦-૧૯૫૯

ભક્તોનાં દુ:ખ હરશે રે

આ ભજનમાં છેલ્લી કડી

આવો હરિ ભજવાનો લહાવો ભજન કોઈ કરશે રે !

કર જોડી કહો પ્રેમળદાસ, ભક્તોનાં દુ:ખ હરશે રે.

ભજનનું આ છેલ્લું ચરણ સમજવા જેવું છે. ‘ભક્તોનાં દુ:ખ હરશે રે.’ સમાજમાં ભણેલાંઓની માન્યતા છે કે ભક્તોને સમાજની દરકાર નથી. તેઓ સમાજને ભારરૂપ છે, પણ ભક્તોને આપમેળે સમાજની વ્યક્તિઓ સાથે પ્રારબ્ધયોગથી સંબંધ હોય છે. તેઓનું લોકો સાથે એવું તાદાત્મ્ય કેળવાયેલું છે કે તેઓ પ્રત્યક્ષ પરિચયમાં આવે તો એની ખબર પડે. પરિચય સિવાયની માન્યતામાં ભ્રમણા રહેલી છે. ભક્ત કવિએ ગાયું છે, ‘ભક્તોનાં દુ:ખ હરશે રે.’ ભક્તને, સંબંધમાં આવેલી વ્યક્તિઓને ત્રાસિત અને ક્લેશવાળી જોઈને બહુ કરુણા ઊપજે છે. તે તેમનાં દુ:ખોને નિવારવા પ્રયત્ન કરે છે.

જગતની રચના દ્વંદ્વની બનેલી છે. પ્રકાશઅંધકાર, સુખદુ:ખ વગેરે. દુ:ખ પણ આવે છે, તે હેતુપૂર્વક કેળવણી માટે હોય છે. ઘડાવા માટે હોય છે, પણ આપણે દુ:ખ આવી પડે ત્યારે ત્રાસી જઈએ છીએ. ગભરાઈ જઈએ છીએ. ભક્ત આવે વખતે ગભરાતો નથી અને દુ:ખ એ શક્તિ મેળવવાનું સાધન છે, એ રીતે સ્વીકાર કરે છે ત્યારે ઘડાય છે, પણ આપણે તેવું સ્વીકારી શકતાં નથી. પછી શાંતિ કઈ રીતે મળી શકે ?

જેનામાં તટસ્થતા, સમતા વગેરે હોય તે દુઃખથી લેવાઈ જતો નથી. એ બધું લાવવું ક્યાંથી ? આપણામાં એવી શક્તિ નથી કે આવા ગુણો કેળવી શકાય. પ્રભુકૃપાથી અને ગુરુમહારાજની કૃપાથી ગુણ કેળવવાનું બન્યું. યુવાની એવા ધગધગતા કાળમાં પસાર થઈ છે કે જે વખતમાં કિશોરલાલભાઈ મશરૂવાળા તો આવા ગુણો ઉપર ખૂબ ભાર મૂકતા હતા.

હું કાંઈ હિમાલયમાંથી આવ્યો નથી. મેં જે ગડમથલ કરી છે, મારા સાથીઓ તેના જાણકાર છે. આવા ગુણો કેળવવા માટેનું સર્વોત્તમ સાધન નામસ્મરણ છે. શબ્દમાં શક્તિ રહેલી છે. પ્રસંગો દ્વારા જ એ વાતનો વિશ્વાસ પ્રગટે. ફક્ત બોલ્યા કરવાથી શું વળે ? સ્મરણની સાથે ભાવ ન હોય, પ્રેમ ન હોય તો કશું વળે નહિ. હું કહું છું કે એક જ શબ્દનું વારંવાર રટણ કરવાથી મનની એવી સ્થિતિ થાય કે બધી બાબતોથી અળગા થઈ જવાય. જુદા જુદા શબ્દોનું રટણ કરવાથી નહિ થાય.

નામસ્મરણથી સમતા કેળવાશે

હું જ્યારે મેટ્રિકમાં ભણતો ત્યારે એલજીબ્રા (અક્ષરગણિત) જિયોમેટ્રી (ભૂમિતિ)ના દાખલાઓના ઉકેલ ન મળે પણ જાજરૂ જાઉં ત્યારે subconsciousમાં પેલા વિચારો જાગ્રત હોય, એટલે ત્યાં આપોઆપ ઉકેલ મળી આવતો. ભગવાનનું સ્મરણ એ એક એવું સાધન છે કે સંસારની અનેક આધિવ્યાધિ ઉપાધિ આવે ત્યારે તેમાંથી સમતા કેળવી શકાય. એક જ શબ્દના વારંવાર ઉચ્ચારથી ધૂન પ્રગટે છે. ધૂનથી એકાગ્રતા પ્રગટે છે અને એકાગ્રતામાંથી rhythm (લય) પ્રગટે છે. એ જ્ઞાનતંતુને માર્દવતા પ્રગટાવનારી છે. અત્યારના કાળમાં જ્ઞાનતંતુ એટલા

બધા ઉશ્કેરાયેલા હોય કે એને શાંત પાડવા ભગવાનનું સ્મરણ એ પ્રયોગાત્મક ક્રિયા છે. પ્રયોગ કરો તો ખબર પડે. મને તો દેશસેવાની ધૂન હતી. આધ્યાત્મિક માર્ગની કશી ખબર નહિ. ગરીબી પણ ભયંકર હતી. એ પરિસ્થિતિમાં માના મહેણાથી મારાથી બદલાઈ ન જવાય એ માટે ગંગાજળ હાથમાં લઈને દેશસેવા કરવાનો ટેક લીધેલો.

મહાત્મા ગાંધીજીનો આખો પાયો નામસ્મરણ ઉપર હતો. આપણે તે છોડી દીધું છે. બધાં જ માણસો ભક્તો થઈ જવાનાં નથી. રાગદ્વેષ ગયા સિવાય સાત્ત્વિકપણું પ્રગટે નહિ. જ્યાં સુધી સાત્ત્વિકપણું પ્રગટે નહિ ત્યાં સુધી અથડામણ જગતમાં થવાની. આપણે બધાં ગાંધીજીની અહિંસાનું હાર્દ સમજ્યાં હોત તો આપણી આ સ્થિતિ ન હોત. મહાત્મા ગાંધીજીએ તો આગળ વધીને કહ્યું છે, રોગમાત્ર પણ નામસ્મરણથી મટી શકે છે. એમણે અમને જગાડેલા. ભગવાનનું સ્મરણ એકધારું થયું. અંગ્રેજી શિક્ષણનો એક મોટામાં મોટો લાભ છે, કે એનાથી કરીને analysing power (પૃથક્કરણની શક્તિ) અને research power (સંશોધન કરવાની શક્તિ) આવે છે. પાશ્ચાત્ય કેળવણીનો એ મોટામાં મોટો લાભ છે. ભલે લોકો એને વખોડે, પણ એ કબૂલ કર્યા સિવાય ચાલે એમ નથી.

હું અને પરીક્ષિતલાલભાઈ સવારે ૪ થી રાત્રે ૧૦ સુધી ટેબલ ઉપર સામસામે બેસી કામ કરતા. સેવાનાં કામ અંગે રખડતા પણ ખરા, છતાં અમને થાક લાગતો નહિ. ‘કર્મગાથા’ની પ્રસ્તાવનામાં મારા વિશે ઠક્કરબાપાએ લખ્યું છે. તેઓ એમ

ને એમ કદી લખે નહિ. તે વખતે તો ભાવનાનો જુવાળ પ્રગટ્યો હતો. તેની વાતાવરણમાં પણ અસર હતી. જેમણે તેનો પૂરેપૂરો લાભ લીધો છે, તેઓ આજે પણ ખમીરવાળા છે.

મૌનઓરડામાં હું તમારી સાથે છું

હું નમ્રતાથી કહું છું કે ભગવાનનું નામસ્મરણ પણ કરી શકાય એવી વસ્તુ છે. એને વળગી શકાય છે, પણ આજે ભાવના નથી અને તેના પરત્વે ખરેખરું દિલ પ્રગટ્યું નથી. અહીં તો બ્રાહ્મણ, હિંદુ, મુસલમાન, જૈન, ખ્રિસ્તી, પારસી બધાં જ બેસી શકે છે. હમણાં નડિયાદમાં એક ૭૫ વર્ષના ડોસા બેઠા હતા. તેમને આંખે પણ દેખાય નહિ. મેં તેમને ભય પણ બતાવ્યો હતો કે અંદર બહુ મુશ્કેલી પડશે, છતાં ડગ્યા નહિ અને મક્કમ નિર્ધાર કરીને બેઠા. બેસતી વખતે મેં કહ્યું હતું કે તમારી સાથે અંદર કોઈ હશે, એ નક્કી માનજો. અમે મૌનમાં બેસનારનું પૂર્ણાહુતિના આગલા દિવસે નિવેદન લઈએ છીએ, તેમણે તેવા નિવેદનમાં લખ્યું છે કે કોઈ દિવસ એકલાપણું લાગ્યું નથી.

પરેજી સાથે ઔષધ

ભક્તોએ જીવનમાં સમર્પણ કરીને ન્યોછાવર કરી દઈને, જે જાણ્યું છે તે જ કરુણાભાવે લોકો આગળ ધર્યું છે. તેમને પણ કરુણા પ્રગટી છે. માટે, સંસારમાં આવી મળેલા ધર્મનું પાલન કરતાં કરતાં સમજણપૂર્વક જીવવાનું કરો. વૈદ્ય લોકો જે ચરી (પરેજી) આપે છે તેવી આ ચરી છે. જેવી રીતે વૈદ્યની ચરી નહિ પાળવાથી દવાનો ઉઠાવ (ફાયદો) થતો નથી તેવી રીતે ભગવાનનું નામસ્મરણ નહિ કરીએ તો સાત્ત્વિકપણું પ્રગટતું નથી. આપણે પણ દવા પાછળની ચરી જેવી ચરી

પાળતાં નથી. સ્મરણ કરતાં કરતાં અજપાજપ સુધી જાય ત્યારે sublimation (ઊર્ધ્વકરણ)ની પ્રક્રિયા થવા માંડે. એ થયા પછી જ આપણી પ્રકૃતિનું રૂપાંતર થાય છે, તે અનુભવી શકાય છે. વિજ્ઞાનમાં H₂O એટલે પાણી એ બધાંને સમજાવી શકાય, બતાવી શકાય છે, પણ આમાં તેવું નથી. આ તો જાતે જ અનુભવીને સમજી શકાય છે.

મનને નીરવ કરવા, શાંત કરવા બીજાં પણ સાધનો છે. તંત્રમાર્ગમાં પણ ગૂઢ સાધનો છે. એને માટે ચિત્તશુદ્ધિની ઘણી ઘણી આવશ્યકતા હોય છે. ચિત્તશુદ્ધિ હોય તો જ ચેતનને અનુભવી શકાય અને જે અનુભવેલું હોય તે જ બતાવી શકાય. ગુરુમહારાજની કૃપાથી તે બધું કરેલું છે, અનુભવેલું છે. એનાથી બીજાં પણ લક્ષણો પ્રગટે છે.

મારી સાથે અનુભવમાં આવેલાંઓને પૂછી જુઓ કે વેપારમાં પણ સલાહ આપી છે. કોયડા ઉકેલી બતાવ્યા છે. પરીક્ષિતલાલભાઈ તથા બીજાં બધાં સહકાર્યકરો કહે છે કે યૂનીલાલ ભગત આટલા હોશિયાર હશે, એવું તેઓ કદી માનતા ન હતા. આ માર્ગમાં જવાથી બુદ્ધિનો પણ વિકાસ થાય છે, પણ તે યાહોમ કરીને પડ્યા સિવાય બને નહિ. કોઈ પણ વસ્તુના હાર્દને પકડવા સખત અભ્યાસની જરૂર. યદ્વાતદ્વા નામસ્મરણ કરવાથી ચેતનના હાર્દને પકડી શકાય નહિ. તેમ છતાં વિશેષમાં શાંતિ મેળવવા પણ આ પ્રયોગ કરવાની જરૂર છે. આમ તો હું કોઈને કાંઈ કહેતો નથી, પરંતુ ગુરુમહારાજની આજ્ઞાથી આ મૌનની પૂર્ણાહુતિ વખતે બે શબ્દ કહું છું. જેને પ્રયોગ કરવો હોય તે કરે.

॥ હરિ:ૐ ॥

૭. જપ એ જ યજ્ઞ

હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરત

તા. ૨૧-૧૨-૧૯૫૯

બધા યજ્ઞમાં હું જપયજ્ઞ છું

શરૂઆતમાં જે કહ્યું કે ‘કર જોડી કહો પ્રેમળદાસ ભક્તોનાં દુ:ખ હરશે રે!’ તેમાં અર્થ એ છે કે ભક્ત છે તે ભક્તિના રસમાં તરબોળ હોવા છતાં સમાજથી અલગ પડી શકતો નથી. સમાજથી અલગ પડી શકે જ નહિ. એવું હોય તો એમ લખે જ નહિ કે ભક્તોનાં દુ:ખ હરશે. સંસારનાં લોકો દુ:ખ અનુભવે છે. અનેક જાતની મુશ્કેલીઓ સહન કરે છે, પણ એમને એમાંથી ઊગરવાનો કોઈ આરો નથી. એ ઉપાધિઓમાંથી નીકળવા માટે આશ્વાસન મેળવવાનું સંસારી લોકોને મળતું નથી. તેથી, ભક્ત લોકોને એમ થાય છે કે આમાંથી આ લોકોને ઉગારવા જોઈએ. ભક્તોનાં દુ:ખ હરશે એટલે કે ભક્તોનાં દુ:ખ સહેજે દૂર થઈ જાય છે એવું નથી, પણ આ સંસારના લોકોએ રાગદ્વેષો દૂર કરવા જોઈએ. કુટુંબીઓ સાથે પ્રેમભાવ રાખીએ. એકબીજા સાથે પ્રેમ કેળવીએ, એ રીતે આપણા ચિત્તમાં શુદ્ધિ પ્રગટે અને કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહમાંથી નીકળીએ અને સાથે સાથે ઈશ્વરની ભક્તિ કરીએ. દ્વંદ્વાતીત, ગુણાતીત બનીએ. ભગવાનનું નામ લેતાં લેતાં અનાસક્ત થઈએ. નિર્મોહી, નિરાગ્રહી કેમ કરીને બનીએ તે જોવું જોઈએ. ભગવાનનું સ્મરણ કરતાં કરતાં જો આ ગુણો કેળવાય તો જ સાચા દિલની શુદ્ધિ થઈ શકે. ગુણમાંથી શક્તિ પ્રગટે અને એ

મૌનએકાંતની કેડીએ ■ ૬૪

રીતે કામ ચાલે એમ મને લાગતું, પણ ફક્ત એ ગુણો કેળવાતાં સાધના પૂર્ણ થતી નથી. એમ પણ મને લાગેલું, ગુરુ પાસે પણ જઈ શકાય એમ હતું નહિ. તેથી, મેં દિલમાંથી જ ગુરુને શોધવા પ્રયત્ન કર્યો.

બધા યજ્ઞની અંદર જપ એ મુખ્ય યજ્ઞ છે. ગીતામાતા એ મોટામાં મોટો છતાં નાનામાં નાનો ગ્રંથ છે. બાપુએ પણ ગીતામાતાની વાત કરી છે. ગીતામાં ભગવાન કહે છે કે “બધા યજ્ઞમાં હું જપયજ્ઞ છું.” ત્યારે સ્થૂળ યજ્ઞ તો હું સમજતો ન હતો. આ બધા કરતાં જપયજ્ઞ વિશેષ છે. આપણી અનેક પ્રકારની વૃત્તિઓને સૂક્ષ્મ રીતે, સાત્ત્વિક ભાવે શ્રીભગવાનનાં ચરણોમાં વાળવા માટે જપયજ્ઞનો પ્રયોગ કરવો જોઈએ. આવો એક પ્રયોગ કરવાનો વિચાર આવ્યો. આમ કરવાથી આપણી વૃત્તિઓનું ઊર્ધ્વ રૂપાંતર થશે અને અંદરથી બળ મળશે.

નામસ્મરણમાં સળંગતા પ્રગટે તો જ સાચું રામનું સ્મરણ થઈ શકે. ભગવાનનું નામ લેવાથી એકદમ સ્વભાવ નહિ પલટાય. જન્મોજન્મનો યોગ છે. એક જ જન્મમાં જે મુક્ત થઈ ગયા, એ તો અપવાદ છે. સામાન્ય લોકો માટે તો જન્મોજન્મનો યોગ છે. આનું પણ ગણિતશાસ્ત્ર છે કે નામસ્મરણમાં સળંગતા પ્રગટે તો જ આપણી વૃત્તિઓ ધીમે ધીમે બદલાય. તે થયા પછી જ ધીમે ધીમે આપણા જીવનમાં શુદ્ધિ આવે. ગમે તેવાં દુઃખો પડે, ફ્લેશ થાય તો ઈશ્વરનું નામસ્મરણ કરો તો એનું દુઃખ શમે. મોટેથી નામસ્મરણ કરવાથી વિચારો ઘણા ઓછા આવે. મન હજી એને માટે

તૈયાર નથી. તેથી, મોટેથી બોલવું જોઈએ. હાલની આપણી જીવદશામાં મન સંકલ્પવિકલ્પ કર્યા કરે. તેથી, નામસ્મરણ મોટેથી કરવું, અને એ રીતે કરતાં કરતાં નિર્મોહી બનવું, નિર્મળ બનવું. મનની શુદ્ધિ પ્રાપ્ત કરવી. આમાં કોઈ ચમત્કાર નથી. ચમત્કારને મહત્ત્વ આપવાની જરૂર નથી. મૌનમાં બેસવાથી આપણે કેમ અનાસક્ત બનીએ એવી જાતની જાગૃતિ કેળવીએ, એ જ મુખ્ય હેતુ છે.

નામસ્મરણથી ગુણ અને શક્તિ પ્રગટે

ભગવાનનું સ્મરણ કર્યા કરવાથી ભાવનાની એકાગ્રતા થાય. ભાવના સ્થિતિસ્થાપક નથી. એમાં ગતિ છે. ભાવના પ્રગટે ત્યારે એ વ્યક્તિ ભોળો હોતો નથી, પણ એની બુદ્ધિ સૂક્ષ્મ બને છે. ભક્તો ભોળાં નથી હોતાં. મારી સાથે અનેક ક્ષેત્રનાં માણસો છે. વહેવારકુશળતા મારામાં પણ છે. એટલે દરેકને માર્ગ બતાવી શકું છું. ભક્તિની અંદર મન પરોવાતાં બુદ્ધિ સંકુચિત થાય છે એવું નથી, પણ બુદ્ધિયોગ થાય છે. એની બુદ્ધિ વિશાળ બને છે. જે બધાંની સાથે હળીમળી શકતો હોય છે, એ જ સાચો ભક્ત છે. એ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવા માટેનું સાધન નામસ્મરણ છે. ભગવાનનું નામ જો સતત લીધા કરીએ તો એમાંથી ગુણભાવ અને શક્તિ બન્ને પ્રગટે છે. એમ જો થાય તો જોમ, ઉત્સાહ વગેરે મળે છે. સેવાનું કામ કરતાં કરતાં એમ લાગ્યું કે સેવા બીજાં માટે નથી, પણ એ મારે માટે જ હું કરતો હતો. એ બધાંની પાછળ રાગદ્વેષ દૂર કરી સૌ પ્રત્યે દિલમાં પ્રેમ પ્રગટાવવાનું જ કામ કર્યું છે. પ્રેમનું પ્રથમ લક્ષણ તો ત્યાગ છે. એ પ્રેમથી કંઈ કશું કરીએ

તો એ આપણને સહજ લાગે છે. સાધનાને માટે જો કોઈ ક્ષેત્રમાં કામ કરતાં હોઈએ અને એ કામ પ્રેમથી, ત્યાગપૂર્વક, સેવાભાવે થાય તો રાગદ્વેષ ટળે. દિલમાં પ્રેમ પ્રગટે, મન શાંત રહે. કાર્ય ઉત્તમ રીતે થાય એટલું જ નહિ આપણી ભૂમિકા પણ ઊર્ધ્વ થાય. આપણે સૌ માટે સદ્ભાવ, પ્રેમ વગેરે કેળવીએ. બીજી રીતે કહીએ તો આપણાં દુઃખ વધે, મનમાં ક્લેશ વધે એવું ન કરવું. નામસ્મરણમાંથી સળંગતા પ્રગટે, એમાંથી નીરવતા પ્રગટે છે. ભાવનાથી ધારણા અતૂટપણે આપણામાં પ્રગટે ત્યારે જીવનનો પ્રવાહ બદલાઈ જાય છે. આવી ભાવના પ્રગટે તો જ આપણા કામ, ક્રોધ, મદ, લોભ, મોહ વગેરે આપણામાંથી નાશ પામે. આટલું બધું કરવું એ તો ઘણું આગળનું, ઉપરનું પગથિયું છે, પણ આજે તો નામસ્મરણ કરવું એ જ પ્રથમ પગલું છે.

॥ હરિ:ૐ ॥

૮. ભાવનાની ધારણા

હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરત

તા. ૪-૧-૧૯૬૦

જીવનવિકાસ એટલે કે...

જીવનના કોઈ ક્ષેત્રમાં કે પ્રવૃત્તિમાં જેવી દશામાં હોઈએ તેવા જ પ્રકારની પ્રવૃત્તિમાં રહીએ છીએ. એટલે આપણી પ્રવૃત્તિનું મનન ચિંતવન જરૂરનું છે. સાત્ત્વિક પ્રવૃત્તિ હોય તો એમાં ટકી રહેવા માટે પણ મનન ચિંતવનની જરૂરત છે. એવું ચિંતવન થવાનાં અનેક કારણો હોઈ શકે. કોઈ મુશ્કેલી, ફિક્કર, ચિંતા હોય અથવા કોઈ કોયડાથી કરીને પણ જીવનમાં મનન ચિંતવન હોય છે. આવું દરેક ક્ષેત્રમાં દરેક જીવને વત્તાઓછા પ્રમાણમાં થયા કરે.

જીવનવિકાસ એટલે શું ? જે દશામાં હોઈએ તેમાંથી ઊર્ધ્વગામી જીવન જીવવા માટેનાં વૃત્તિ વલણ થવાં અને તે તરફની પ્રવૃત્તિ સતત રહેવી તે. જીવનવિકાસ પરત્વે જીવને જ્યાં સુધી જ્વાળામુખી જેવી ઘગધગતી લાગણી પ્રગટતી નથી ત્યાં સુધી તે પ્રકારની વૃત્તિ એકદમ જાગતી નથી. આવી રીતે જીવનવિકાસની પ્રવૃત્તિ પ્રત્યે આપણને એક પ્રકારનું ખેંચાણ હોય છે, કારણ એના સિવાય આપણો છૂટકો નથી હોતો. આવી કોઈ પણ પ્રવૃત્તિ આપણે ચલાવવી હોય તો તેનું મનન ચિંતવન રહેવાનું જ. સામાન્ય ધંધાદારી માણસોને પણ મનન ચિંતવન રહેવાનું, કારણ કે તેઓને એનો વિકાસ કરવો હોય છે. જેમણે વિકાસ નથી કરવો તેવાં માણસોને આવું મનન

ચિંતવન ઘણું ઓછું થાય. જેનું સ્વતંત્ર ધ્યેય હોય તેને વધુ થવાનું, જો કોઈ નીતિમાન પ્રામાણિક નોકરી કરતો હોય તેને મનન ચિંતવન થાય ખરું, પણ તે પ્રમાણમાં ઓછું થાય.

‘સ્વ’ની શોધ માટે મૌનમંદિર

આ સંસારવહેવારમાં આપણે અનેક જીવો સાથે સંકળાયેલાં છીએ અને તેને લીધે દરેકની સાથેનાં વહેવાર-વર્તનમાં પ્રત્યાઘાત થાય છે. એનાથી દુઃખ, સંતાપ, ક્લેશ, હર્ષ, શોક વગેરે થાય છે. એવા કોઈ પ્રદેશમાં આપણે જઈએ કે જેનાથી આ બધું દૂર થઈ શકે. જેને આ બધાંથી દૂર થવું હોય તેણે તે માટે પ્રયાસ કરવો જ રહ્યો. જેને ધગધગતી જિજ્ઞાસા થઈ હોય તેને પ્રયત્ન ન પણ કરવો પડે. દા.ત. રામકૃષ્ણ પરમહંસ, રમણ મહર્ષિ, શ્રીઅરવિંદ. તેમને પણ સાધના કરવી પડી છે. એવો જ દાખલો શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનનો છે. તેમને પણ સાધના કરવી પડી. આવા ઉચ્ચ આત્માઓ એમના સાથીઓને પણ સાથે લાવતા હોય છે. દા.ત. કૃષ્ણ ભગવાનને સાંદીપનિ ઋષિને ઘેર નિમિત્તરૂપે પણ સાધના કરવી પડેલી. એટલે આવી ભાવનાને કેળવવાને, વિકસાવવાને પુરુષાર્થની જરૂર છે. એને માટે જુદા જુદા સંપ્રદાયો હોઈ શકે. જો ભાવનાને વિકસાવવી હોય, એકધારી પ્રવર્તાવવી હોય તો પુરુષાર્થની જરૂરત છે જ. બધાંને માટે પુરુષાર્થ વગર શક્ય જ નથી. એ ભાવનાને જીવતી રાખવાને દરેક જીવ પોતાને અનુકૂળ એવા પ્રયત્નથી પોતાની સાધનાને આગળ વધારે. એવો પ્રયત્ન કે પુરુષાર્થ કરતાં રહેવું તે સાધનાની રીત. એને માટે એટલે કે એવી સાધના માટે શાંત અને અક્ષુબ્ધ વાતાવરણની ખાસ જરૂર. એના વિના અસંભવ.

એટલે કે સંસારમાં ભાવનાના વિકાસની પ્રવૃત્તિ વિક્ષેપ વિના ચલાવ્યા કરવી એ સામાન્ય રીતે અશક્ય. એટલે આવા એકાંતની જરૂર ખરી. એટલે એ ભાવનાને સળંગ રાખવા માટે સામાન્ય રીતે દરેક જીવને એની પોતાની પસંદગીની રીત માટે આવા એકાંતની જરૂર ખરી. આ કારણે આવા આશ્રમોની જરૂર છે. અને તેથી આવા આશ્રમો બનાવેલા. અહીં કોઈ પંથ કે સંપ્રદાયનું બંધન નથી. શ્રીમાતાજી, શ્રીકબીર કે બીજાં કોઈ સંતમહાત્મા કે તમારા ઈષ્ટ દેવ-દેવીનો ફોટો મૂકવામાં જરા પણ વાંધો નથી. નડિયાદ આશ્રમમાં જૈન ભાઈઓ પણ બેઠા છે. પારસીભાઈ પણ બેઠા છે. એટલે મૌનએકાંતથી આ રચનામાં જીવ પોતાને પોતાનો શોધનાર બની શકે અને એના ચિત્તમાં જે સુષુપ્ત સંસ્કારો પડેલા છે, તે ઘણાંને ઊભરે પણ ખરા.

જે ભાવનામાં એકધારો રમમાણ છે, તેને આવી જરૂર નથી, પણ જેને પોતે પોતાને શોધવો છે, જેનાં મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ અને અહમ્માં ઘણા સંસ્કારો પડેલા છે, તેને માટે આ આશ્રમ છે. જેને આ માર્ગમાં કોઈ જાતની સૂઝ નથી, તેને માટે આ મૌનએકાંતનો પ્રયોગ જરૂરી છે.

જીવનવિકાસ માટે ભાવનાની જરૂર

જીવનવિકાસના ક્ષેત્રમાં ભાવનાની ધારણાની ઘણી જરૂર છે. મારે માટે મેં પ્રભુકૃપાથી બુદ્ધિને ગુરુ ગણેલી. મારી પાસે પૈસા ન હતા એટલે ગુરુમહારાજ પાસે જવાય નહિ. એટલે બુદ્ધિને આધારે ભાવના કેળવવા માટે નામસ્મરણ, ધ્યાન વગેરે સાધન લીધા કરેલું. આમ તો સંસારમાં રહીને કર્મ કરતાં કરતાં ભાવનાની એકાગ્રતા માટે જપ લઈ શકાય એવું કદી બનતું

નથી. એમાં અપવાદ હોઈ શકે, પણ તેને પણ સાધનાની જરૂર ખરી. એટલે આપણે તો ગમે તે સાધન પકડી લેવાની જરૂર. એટલે ભાવનાની જાગૃતિ રાખવા માટે કોઈ પણ સાધન લેવું જ જોઈએ.

કર્મ કરતાં કરતાં ગુરુમહારાજનું ભાન, ધ્યાન રહે એ પણ જરૂરનું છે, પણ એકદમ એ શક્ય નથી. આ બધું જરૂરનું છે, પણ તે થવા માટે આપણામાં ગુરુ પ્રત્યે ભક્તિ પ્રગટી જવી જોઈએ. અને એવી એકધારી પ્રેમપૂર્વકની ભક્તિ પ્રગટી જાય તો ઘણી સરળતા રહે. નહિ તો એટલું એકધ્યાનપણું ને એકાગ્રતા રહેવાં એકદમ શક્ય નથી. આવું બનવામાં ભાવનાની એકધારી લાગણી પ્રગટે તો બની શકે ખરું.

સાધનાની કોઈ રીતે પુરુષાર્થ કર્યા વગર ભાગ્યે જ કોઈક જીવ ભાવનાની ધારણા કેળવી શકે. એમાં પણ અપવાદ હોઈ શકે, પણ પ્રયત્ન કર્યા સિવાય કોઈની ભાવનાની ધારણા સતત રહે, એમ હું માનતો નથી. એવાંને તો મારું શિર નમે. હા, કોઈને એક એવી જબરજસ્ત ભક્તિ પ્રગટી ગઈ હોય તો એવું બને. એટલે આવી ભાવનાની ધારણા એકધારી રહે તો આપણે દ્વંદ્વાતીત કે ગુણાતીત થઈ શકીએ. ધર્મ એ બહોળો શબ્દ છે. સંપ્રદાય શબ્દ ટૂંકા અર્થમાં છે. ભાવનાની સળંગતા કેમ કરીને પ્રગટેલી રહે તે દરેકનો અલગ વિષય છે. આવી ભાવનાની ધારણા સળંગપણે પ્રગટ્યા સિવાય આપણે કોઈ પણ પ્રકારની લાગણીઓથી પર ન થઈ શકીએ. ભાવનાનું પ્રચંડ પૂર આવે તો આખો ભાવનાનો પ્રવાહ બદલાઈ જાય. દા.ત. આપણે અહીં તાપીમાં પ્રચંડ પૂર આવેલું તો કેટલો પ્રવાહ બદલાઈ ગયેલો !

એટલે આપણામાં રહેલા કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ, મત્સર, રાગદ્વેષ વગેરેને જો આવું ભાવનાનું પ્રયંડ પૂર આવે તો એ બધાંને કાઢી શકાય. એટલે એ ભાવનાનું પ્રયંડ પૂર આવે તો આખો પ્રવાહ બદલાઈ જાય. એટલે કે આપણા બધા ગુણો બદલાઈ જાય. ભાવનાનું લક્ષણ જ ગતિશીલતા. રજસનો સ્વભાવ છે ઉધમાતિયાપણું.* જો ભાવનાની પ્રયંડતા પ્રગટે તો ઉધમાતિયાપણું પણ નીકળી જાય. જો આવી ભાવનાનું પૂર પ્રગટે તો શાંતિ, સ્થિરતા વગેરે રહી શકે. દા.ત. જેમ કોઈ વિજ્ઞાની એની શોધમાં એકધારો રહે છે તેમ. તેવી જ રીતે જો કોઈને આમાં લગની હોય તો તેને એકધારો આ જાતનો પ્રયાસ કરવો જ પડશે.

સંકલ્પનું બળ પ્રગટાવો

જો આઠે પ્રહર સત્ત્વગુણની નીતિ આપણામાં પ્રગટેલી હોય તો સાક્ષાત્કારની ભાવના પ્રગટી શકે. કોઈ પણ ભાવનાના વિકાસમાં આગળ વધીએ તો જ આગળ જવાનો રસ્તો ખુલ્લો થાય. એમ ને એમ ભાવનાના ક્ષેત્રમાં આગળ વધીને સળંગતા પ્રગટવાની નથી. રોજ ધ્યાનમાં બેસો ને જરા જરા વાતવાતમાં ક્ષુબ્ધ થઈ જવાય તો તો આપણી એકાગ્રતા ન થઈ કહેવાય. એટલે એવું Strong will કે સંકલ્પનું બળ પ્રગટ્યા સિવાય આવી એકાગ્રતા પ્રગટી ન શકે. એટલે દરેક માટે અભ્યાસની જરૂર ને દરેકની અભિરુચિ જુદી જુદી હોય, એટલે દરેકની રીત પણ જુદી હોવાની. એટલે અભ્યાસથી અવારનવાર ભાવનાનો મૂડ પ્રગટે અથવા ઊભરા આવે.

* ધાંધલ કરનારું

બાકી, સળંગ ભાવનાની સ્થિતિ ન રહે તો આવા ઊભરાથી આ અંગેનું કામ પતી જવાનું નથી. એટલે આવા અભ્યાસથી બેટરી ચાર્જ થયા કરે. એટલા માટે ભાવનાની એકાગ્રતા ને કેંદ્રિતતા થવાની જરૂર. અને તે થવા માટે મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ અને અહમ્ની નિવૃત્તિ થવાની જરૂર છે. મનનો ગુણધર્મ સંકલ્પવિકલ્પ કરવાનો છે. અને પ્રાણનો ગુણધર્મ કામના, આશા, તૃષ્ણા, લોલુપતા, ઈચ્છા વગેરે પ્રગટાવવાનો છે. તે બધું શમી જવાની જરૂર. એટલે એકલા ભગવાનની ભાવનાના તલસાટની જરૂર.

બુદ્ધિમાં શ્રદ્ધા પ્રગટાવવાની છે. બુદ્ધિથી તર્ક, દલીલ વગેરે કરીએ તો સમતા ન પ્રગટે. સમતા પ્રગટાવવી એ બુદ્ધિનું ક્ષેત્ર છે. અહમ્થી જીવ અને ચેતન બન્ને દશામાં પ્રવર્તમાન થવાય. અહમ્થી સાક્ષી, દ્રષ્ટા, ભોક્તા, પ્રભુ થઈ શકીએ, એટલે અહમ્ બન્નેમાં લઈ જાય છે. એનાથી સાક્ષાત્કાર પણ થાય અને નીચે પણ જવાય, એટલે ભાવનાની સળંગતા પ્રગટાવવાને કોઈ પણ રીતની જરૂર છે જ.

ગુરુ પરત્વે રાગ પ્રગટાવો

ધ્યેય પરત્વેની ખરેખરી ભાવના અને જિજ્ઞાસા પ્રગટ્યા વિના ભાવનાની સળંગતા કેમ કરીને પ્રગટે ? દરેકને એમ બનવાનું જ નથી. એટલે જેને આવું પ્રગટી જાય તેને ધન્યવાદ. જિજ્ઞાસા એ જ એનો સદ્ગુરુ જો કોઈ જીવને ગુરુ પરત્વે રાગ પ્રગટી જાય તો એ આપણને હજારો માઈલ દૂરથી પણ વાયરલેસ માફક દોરવી શકે. એ જો સમર્થ હોય તો. એને માટે આપણામાં ખરેખરી, એવી એકધારી પ્રેમભક્તિ પ્રગટવી

જોઈએ. એ પ્રગટેલી છે કે કેમ તે તપાસવું ઘટે ને તેને તપાસવા માટે આપણા રોજબરોજના જીવનમાં કેવાં વૃત્તિ, વલણ અને દશા ઊગે છે, તેનાથી તે તપાસી શકાય કે આપણામાં આવી એકધારી ગુરુ પરત્વેની પ્રેમભક્તિ પ્રગટી છે કે કેમ ? એટલે જ્યારે આપણામાં વૃત્તિ, વલણ ને દશા પ્રગટે ત્યારે તમારે વિચારવું કે આમાં આપણે ક્યાં છીએ અને કેટલે છીએ ?

શ્રદ્ધા સહસ્રનયની છે

કર્મ ક્ષાથી જુદું નથી. ભક્તિ જ્ઞાનમૂલક છે. શ્રદ્ધા વિના જ્ઞાન પ્રગટતું નથી. ‘શ્રદ્ધાવાન્ લભતે જ્ઞાનમ્’ એમ ગીતામાતામાં (૪/૩૮માં) કહ્યું છે.

શ્રદ્ધા આંધળી હોતી નથી. શ્રદ્ધા સહસ્રનયની હોય છે. શ્રદ્ધા જીવન છે. શ્રદ્ધા હૈયાઉકલત આણે છે. એમાં ગાડરિયો પ્રવાહ થઈ જાય તો એ આંધળી પણ બને. જો એક પ્રત્યે એકધારી એવી ભક્તિપૂર્વકની શ્રદ્ધા પ્રગટે તો નિશ્ચયાત્મક બુદ્ધિ પ્રગટે. એવી શ્રદ્ધા પ્રગટ્યા વિના મનમાં નીરવતા પ્રાપ્ત થવી દુર્લભ અને અહમ્ને ટાળવાનું અશક્ય. ભાવનાની અખંડતા કે સળંગતા પ્રગટે તો જ આ બની શકે. તો શ્રદ્ધા સહજ બની જાય. એ માટે ભાવનાની અખંડતા જરૂરી ને ભાવના અખંડકાળ ટકી રહે તે માટે મનન ચિંતવન જરૂરનું ને મનન ચિંતવન સતત રહે તે માટે સાધનાની કોઈ રીત જરૂરની. આમ, ભાવનાની સળંગતા રહ્યા કરે ત્યારે શ્રદ્ધામાં સાતત્ય પ્રકટે.

॥ હરિ:ૐ ॥

૯. સાચું તપ

હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરત

તા. ૧૨-૧-૧૯૬૦

દોઢલું માનવજીવન

આપણને મનુષ્યજીવન મળ્યું છે. આ પૃથ્વીમાં મનુષ્ય - જીવન મળવું, બીજા જીવોના જીવન કરતાં દોઢલું છે. એ તો મહાદુર્લભ છે, એમ બધાં બોલે છે. સાધુ-સંન્યાસીથી માંડી બધાં સંસારી જીવો પણ એમ બોલે છે. આપણે તેવું બોલીએ છીએ, પણ એનો ઉપયોગ કરતાં નથી. મારી પાસે અહીં આવનાર પણ તેવું બોલે છે, પણ એ પ્રમાણે વર્તતા નથી. એ દિશામાં કોઈની ગતિ નથી. કોઈ સંસારી એમ કહે કે મારી પાસે રૂ. ૫૦,૦૦૦/- છે, તો એ ચોપડે બતાવી શકે ખરોને ? જો લેવડદેવડનો ધંધો કરવો હોય તો પહેલાં જેની સાથે ધંધો કરવાનો હોય તેની શાખ તપાસશે અને તેમ કરશે તો લેવડદેવડનો ધંધો ચલાવી શકાશે. તેવી રીતે બધાં કહે છે કે ભગવાનનું નામ એ સાચું છે પણ કોઈ તે લે છે ખરું ? મારા ગુરુમહારાજે તો મને દંડો આપેલો. મારું ચાલે તો બે લગાવી પણ દઉં. તારો સંસાર, બૈરીછોકરાં, ધંધો સાચો છે, પણ તને ભગવાનનું નામ સાચું લાગતું નથી. અહીં આવનારાંઓ પણ બહાનાં કાઢે છે કે કામ હતું. બહાનાં કાઢવાં તે તો દંભ છે. સાચી વાત કહેવાનો મારો ધર્મ છે. એટલે દંભ ન રાખવો. તમે જો મારા મિત્રો થયા હોવ તો સાચી વાત કરી દેવી. જો તમારાથી મારું કર્મ ન બને તો

ના પાડવી. બને તો કરવું. તમે જો પ્રેમથી કરો તો જુઓ થાય છે કે નહિ ? અહીં તો પ્રેમનું બંધન છે.

અહીં હું આશ્રમની ભૂમિ પર બેસીને કહું છું. મારા ગુરુમહારાજે મને દરિયામાં ચાલ્યા જવાનો હુકમ કરેલો. એના પ્રત્યક્ષ સાક્ષી છે. અમારી પાસે તો દરેક વાતની ખાતરી છે. હું દરિયામાં ગયેલો ત્યારે બીજો કશો વિચાર નહિ આવેલો. ફક્ત ગુરુમહારાજની આજ્ઞાપાલનનો જ ખ્યાલ હતો, એવી રીતે ગયેલો.

આ જાતની શરણાગતિ ભગવાન પ્રત્યે કેળવવી પડશે. એટલે આ માર્ગમાં શરણાગતિ બહુ જરૂરની ગણાય છે. એ જાતની તૈયારી કરવી જોઈએ.

ધનનો સદુપયોગ કરો - લક્ષ્મી શક્તિરૂપે છે

તમને બધાંને સંસાર વહાલો છે. ભગવાનની વાત કરવી તમને ગમતી નથી. હિંદુસ્તાનને માટે કઠણ કાળ આવે છે. પચીસ વર્ષ એવાં જવાનાં છે. આપણી પાસે લક્ષ્મી છે. તે શક્તિરૂપે પણ છે. શક્તિને ત્રણ રીતે વપરાય. (૧) જે લોકો શક્તિનો માતા તરીકે ઉપયોગ કરે અને ખોટી રીતે વાપરે નહિ તેમને લક્ષ્મી માતાની માફક ઉછેરીને મોટા કરે છે. (૨) જે લોકો પોતાના એકલાના જ ભોગવિલાસ અને એશઆરામમાં લક્ષ્મીનો ઉપયોગ કર્યા કરે છે, તેમણે લક્ષ્મી સાથે પત્ની તરીકેનું વર્તન કર્યું ગણાય. (૩) જે લોકો લક્ષ્મીનો સંગ્રહ કરી કરીને વધારે સાચવી રાખીને આખરે તેનો ઉપયોગ બીજા હિતમાં એટલે કે સમાજસેવા અર્થે ઉપયોગ કરવાનું કરે છે, તેમણે લક્ષ્મી સાથે પુત્રી તરીકેનો વહેવાર કર્યો ગણાય. જેમ પુત્રીને

મોટી કરીને બીજાંને અર્પણ કરીએ છીએ તેમ. આ હકીકત છે. તો શક્તિનો જ્ઞાનપૂર્વક ભક્તિપૂર્વક ઉપયોગ ન કરો તો કેમ ચાલશે ? સંસારવહેવારમાં ધન ખૂબ કામ આવી શકે છે. એનો સદુપયોગ કરવો જોઈએ. એકલો ન ખાતો, વહેંચીને સદુપયોગ કરીને ખાજે. તમારી મૂડી તમારી નથી. તમારા બાપની પણ નથી. જો તમે તેનો બીજાં માટે ઉપયોગ નહિ કરો તો તે તમને ખાઈ જશે. તમે બીજાં માટે ઉપયોગ કરશો તો તમારો ઉત્કર્ષ થશે. અને જો તેને વાપરી ખાશો તો કોરા ધાકોર રહેશો. આ હું ભિખારી છું એટલે તમને નથી કહેતો. અમે તો સમર્થ છીએ. અમે તો ખૂબ ધનવાન છીએ. હું તો રંકથી માંડીને શેઠિયાઓ સાથે ફરેલો. જેની પાસે ધન હોય તે ભોગવી નથી શકતા. એટલે મેં તો જોયું છે કે ભોગ એ રોગ છે. જો લક્ષ્મીનો સદુપયોગ કરશો તો સારું થશે. જો ઉમળકાથી અને ભક્તિથી નહિ ખર્ચશો તો લક્ષ્મી માતાને ખોશો અને મુશ્કેલી થશે.

બોલતાં લાખવાર વિચારજો

બોલતાં લાખ વાર વિચારજો. બધું સાંભળજો પણ કોઈને કાંઈ કહેશો નહિ. જરૂર વિનાનું નકામું સાંભળવું પણ નહિ. નકામું સાંભળવાથી ચિત્તમાં એના સંસ્કાર પડશે. તે તમારે ભોગવવા પડે છે. કોઈની એવી વાતો સાંભળવી તે પણ બરાબર નથી. એવું સાંભળવાથી આપણે એ ભોગવવું પડે. કોઈની નિંદા કરવી નહિ, તેમ સાંભળવી પણ નહિ. બીજાંના દોષ મારી આગળ જે બતાવે છે, તેને દંભી ગણું છું. જે બીજાંના દોષ જોયા કરે છે, તે નબળો છે. હંમેશાં પોતે સુધરવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. સંસારવહેવારમાં

ગુણઅવગુણ બન્ને છે. કોઈ સંપૂર્ણ નથી. દેહધારી સંપૂર્ણ હોઈ શકે નહિ. આપણામાં ગુણઅવગુણ બન્ને છે. જો ગુણ જોઈશું તો સારા ગુણનું ધન મળશે. જો અવગુણ જોઈશું તો તેના (અવગુણના) સંસ્કાર પડશે. જો કોઈ ખરાબ હોય અને તેનું પ્રેમથી સહન કરશો તો તે પણ તપ જ છે. મારી પોતાની માએ મારા ઉપર કશું કરવામાં બાકી રાખ્યું નથી. મેં ઘર ન બંધાવ્યું. મેં એને સંસારી સુખ વૈભવ ન આપ્યાં, કારણ કે મારી જીવનની ભાવના જુદી હતી. એટલે હું તેમ ન જીવ્યો. (માની ઈચ્છા મુજબ ના કર્યું.) એટલે જો કોઈ જીવદશાવાળા હોય તોપણ તેમના પ્રત્યે સદ્ભાવ તો રાખવો જ. મારી માએ મારા માટે આખા આશ્રમમાં (સાબરમતી) બધે વાતો કરેલી. તેમ છતાં મેં મારી મા ઉપર પ્રેમ કેળવ્યો છે. હું તો એને પ્રેમથી બૂમો જ પાડતો. એટલે બીજાંના અવગુણ ઉપર જીત મેળવવાને એના તરફ પ્રેમ રાખજો. જો મા તરફનો તમારો સદ્ભાવ ન જાગ્યો તો આ માર્ગમાં તમારો દંભ છે. તેવું હોય તો મારી પાસે આવતા જ નહિ. જેને મા પ્રત્યે પ્રેમ જાગતો નથી તે શું કરવાનો હતો ? એટલે જો કોઈને ખોટું લાગતું હોય તો અહીં ન આવે. હું આ બધું મારા મિત્રોને લક્ષમાં રાખીને કહું છું.

ગુરુમહારાજનું સામર્થ્ય

મારા ગુરુમહારાજે મને કહ્યું છે કે તારાં સ્વજનો તારા દુશ્મન છે, પણ હું તો અભય છું. હું તો એ બધાં સ્વજનો તરફ પણ પ્રેમ જ રાખું છું, પણ કોઈ મારા તરફ તેટલો પ્રેમ નથી કેળવી શક્યા. મારાં સ્વજનો એમના વડીલો પ્રત્યે ધીમે

ધીમે પ્રેમ કેળવતા આવ્યા છે. હું સામાન્ય રીતે બોલતો નથી. એટલે મારે તો આ પ્રવચન વખતે જ બોલનો દંડો ઉપાડવાનો રહ્યો. એમ ને એમ બોલું તો કોઈ મારી પાસે આવે નહિ.

ગુરુ શું કરી શકે અને શું ન કરી શકે, તમે તે વિચારશો નહિ. જો ગુરુમહારાજ સમર્થ હોય તો તે બધું જ કરી શકે. તેને માટે કર્તુમ્, અકર્તુમ્, અન્યથા કર્તુમ્ સમર્થઃ બધું જ (કરવું, ન કરવું, અન્યથા કરવું) શક્ય છે.

ગુરુનું સામર્થ્ય

મારા ગુરુમહારાજ એટલા સમર્થ હતા કે હું અહીં નડિયાદના સ્મશાનમાં પ્રાર્થના* કરું તો એઓ ત્યાં** બોલે. મારા મિત્ર ભાનુપ્રસાદ પંડ્યા એ બધું લખી લેતા અને પછીથી મને વંચાવેલું. મારા ગુરુમહારાજે મને સાધના કરાવી છે. અને મેં જે જે કર્યું છે તેના પણ સાક્ષી છે. ગુરુમહારાજ તેવું ક્યારે કરાવે ? તો ગીતામાતા કહે છે કે સતત અનન્યભાવથી એક પણ પણ વિખૂટા થયા વગર જે એની ભક્તિ કરે, જીવનના એક એક ક્ષેત્રનું (તમામ ક્ષેત્રનું) કર્મ કરવાં છતાં જેનું દિલ ભગવાનમાં લાગેલું છે. એવાંઓ કે જે સર્વ કોઈમાં ભગવાનનું જ મહત્ત્વ રાખે, તેનું બધું હું સંભાળું છું. એવું ભગવાને વચન આપ્યું છે.

ત્યારે કોઈ દલીલ કરે છે કે તમે કોઈનું આમ કેમ થવા દીધું ? આકાશમાં તારો ખરે તો પાછળ તેજનો લિસોટો પડે. તેવી રીતે ચેતનામાં નિષ્ઠા પામેલા જે જે આત્માઓ હોય છે

* પ્રભુ શરણચરણમાં રાખો રે...(ભજન)

** સાંઈખેડા (મધ્યપ્રદેશ)

કે જેઓ એવી રીતે જીવે કે બધું એમ જ થવા દે. (કંઈ કશામાં અવરોધ કરે નહિ.)

પ્રેમભક્તિથી ગુરુ સમજાય

જો પ્રેમભક્તિ જાગે તો ખબર પડી જાય કે એ (સાધક) ચેતનામાં તૈલધારાવત્ જાગૃત છે. એના જીવનની એક જાતની કળા હોય છે. એવા જીવને સદ્ગુરુ એના કબજામાં લઈને એને આગળ વધારે છે, પણ એ અંગે એક શરત છે. એને ગુરુમહારાજ સિવાય કોઈ આધાર ન હોય તો ઝડપથી આગળ વધે છે, પણ એવું કોઈનું બનતું નથી. માનવી લાખ વાર વિચાર કરતો હોય છે. ગુરુ કહેવા આવ્યો છે કે તું મને ગુરુ કર ? જો એના પ્રત્યે ભક્તિ હોય તો મનમાં કેટલી ભાવના રાખે છે એનો વિચાર કર. મારા ગુરુમહારાજે કહ્યું છે કે સાચી વાત કહેવી. ઉપદેશ આપવાની અમને ચળ નથી. આ એક જ વાત કહું છું. જેને જેમ કરવું હોય તેમ ભલે કરે, ગુરુ બધું કરી આપે ખરા, પણ જ્યારે સાચું દિલપૂર્વક એનું કામ કરો તો. જેમ સંસારવહેવારમાં કોઈને માટે ઘસાઈએ તો તે તમારું કામ કરી આપે છે તેમ.

અમારી સાથે પ્રેમ રાખો

ભગવાન તો બહુ પ્રામાણિક છે. એની બરાબરીમાં કોઈ પ્રામાણિક નથી. કોઈ એના જેટલો વફાદાર નથી. એટલે ભગવાન તો એના માથા પરનું દેવું કદી ઊભું રાખતો નથી. ભક્તના માથા પરનું ઋણ એ કદી રાખતો નથી. એના જેવો કોઈ પ્રેમી નથી. એ જેટલો પ્રેમ કરે છે તેટલો કોઈ કરતું નથી. હું તો મારા ગુરુમહારાજની આજ્ઞા અનુસાર બધાંને જ

પ્રેમ કરું છું. અમારું તો ઘણાં ઘણાં ઘણી વાર ખૂન કરે છે. ડોકાં કાપે છે, પણ અમે એનો વિચાર કરતા નથી. જે અમારે માટે ઊંધું વિચારે છે તેને નુકસાન છે. હંમેશાં સદ્ભાવ, સુમેળ, પ્રેમ રાખો અને ભાઈઓ સાથે રહેતાં હોવ તો સાથે રહો. સાથે વેપાર કરો છો અને ઝઘડ્યા કરો તે કેમ ચાલે ? જે કંઈ કરો તે આનંદને માટે છે એમ સમજો. સંસાર, માતાપિતા, સ્ત્રીપુત્ર બધું આનંદને માટે છે.

ઉપનિષદમાં કહેલું છે કે જે તે બધું આનંદને માટે છે, પણ આપણી પોતાની પ્રકૃતિથી આપણે બધું ઉપજાવીએ છીએ. ઘરની શાંતિ માટે ભગવાનનું સ્મરણ કરશો તો બધું ઠીક થશે.

તમારી પાસે જે છે તે તમારા બાપનું નથી. અહીં અમારે તમારું કંઈ લઈ લેવું નથી. ભીખુભાઈએ અહીં આશ્રમ બંધાવ્યો, તે એને પણ જોર પડ્યું છે, એને કંઈ સરળ નથી થઈ પડ્યું.

અમારો દોષ ન જુઓ

જેને અહીં આશ્રમમાં આવવું હોય તેમણે ભીખુકાકાનો દોષ ન કાઢવો, એને અહીં બધું વ્યવસ્થિત ચોક્કસ રાખવું પડે. કોઈ ગમે તેમ થૂંકે, મોડા આવે તેઓને કહેવું પડે, છતાં એણે તો બધાં પ્રત્યે પ્રેમ કેળવવો જોઈએ. કોઈએ કોઈના અવગુણ ન જોવા. બીજાંના અવગુણોને સહન કરો અને તમારા પોતાના અવગુણ જુઓ. તમે તમારા કુટુંબમાં જેટલાં મળ્યાં છે, તે બધાં પ્રત્યે પ્રેમ કેળવો, ખૂબ ઘસાવ એ જ તપ છે. જેટલો તું પ્રેમ રાખીને ઘસાશે તેટલું તપ જ છે. એ રીતે ઘડાવાનું બને છે. હું આ બધું એકને લક્ષમાં રાખીને કહું છું, પણ તે બધાંને જ લાગુ પડે છે.

એટલે તમને જે મળેલું છે, તે બીજાંને માટે ખર્ચો. ક્યાં ખર્ચવું ? તે તમને યોગ્ય લાગે ત્યાં ખર્ચો. જો તમને સૂઝતું ન હોય તો સમજી લો કે તમે સ્વાર્થી છો, દંભી છો. જેની સાથે સંસારમાં મળવાનું થાય તેના પ્રત્યે પ્રેમ રાખો. સુમેળ, સદ્ભાવ રાખો. મનમાં બળાપો ન કરો. અન્યાયને પ્રેમથી સહન કરો. જો તેમ કરશો તો તમારી શક્તિ વધશે. જો પ્રેમ, સદ્ભાવ અને સુમેળ રાખશો તો તમારું કામ આગળ વધશે. સામાને માટે ત્યાગ કરતાં શીખો. આમ કરવાથી તમારામાં એક એવું જોશ પ્રગટશે કે જેની તોલે બીજું કોઈ આ દુનિયામાં આવી શકશે નહિ.

॥ હરિ:ૐ ॥

૧૦. કર્મનું મહત્વ

હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરત

તા. ૨-૨-૧૯૬૦

ભજન - એક પ્રતીક

એક મારા સંબંધી મને કહે કે 'હરિને ભજતાં હજી કોઈની લાજ જતી નથી જાણી રે' ભજન તો સીધુંસાદું છે, નથી આલંકારિક ભાષા કે નથી કાવ્યનો અંશ. છતાં તમે એને કેમ વિશેષ ગણો છો ?

પહેલાં મને સાધનાના વિષયનું બિલકુલ ભાન ન હતું. ફક્ત દેશભક્તિનું માત્ર ધ્યાન હતું. પ્રાર્થના, ભજન વગેરેમાં બિલકુલ રસ ન હતો. (ગાંધીજીના) આશ્રમોમાં બે વખત પ્રાર્થના થતી હતી. તે વખતે પ્રાર્થના કરતાં મને દિલમાં થતું કે ખાલી ખાલી પ્રાર્થનાનો કશો અર્થ નહિ. જો મારામાં જ ભાવ ન હોય તો વિદ્યાર્થીઓમાં ક્યાંથી આવે ? એટલે તે વખતે એમ લાગ્યું કે સંચાલક તરીકે પ્રાર્થના ભાવથી કરવી જોઈએ. માણસમાં કર્મ પરત્વેનાં પ્રામાણિકતા ને સૂઝ પ્રગટવાં જોઈએ. એવી યોગ્ય પ્રકારની સૂઝ ન પ્રગટે તો કર્મ પ્રત્યે તાદાત્મ્ય, નિષ્ઠા, વફાદારી પ્રગટતાં નથી. યથાયોગ્ય રીતે વફાદારી, નિષ્ઠા પ્રગટાવવા માટે પ્રભુકૃપાથી જીવતોજાગતો પ્રયત્ન બનતો. 'આશ્રમ ભજનાવલિ'નાં ભજનો એ રીતે નિષ્ઠાથી ગાતો અને ગવડાવતો. આ ભજન પણ તેમાં ગવાતું. આ ભજનને એક પ્રતીકરૂપે, બહુ જ સ્પષ્ટ રીતે ગણતો.

પ્રહ્લાદને ઉગાર્યો, હિરણ્યકશિપુને માર્યો, વિરોધાભાસ દેખાય છે. આપણામાં પણ તે જ પ્રમાણે બને, પણ તે આપણામાં

રહેલો પ્રહ્લાદ (સદ્વૃત્તિ) જીવતો થાય ત્યારે તો ભગવાન હિરણ્યકશિપુ (અસદ્વૃત્તિ)ને મારી શકે, પણ તે પ્રહ્લાદ પ્રગટે તો જ બને. ભજનની બીજી કડીમાં વિભીષણ અને રાવણને રૂપક તરીકે સામસામે વર્ણવ્યા છે. વિભીષણ એટલે સદ્ભાવના, નિષ્ઠાવાળો જીવ. તે અસુરમાં જ જન્મ્યો છે ને જીવ્યો છે, પણ તેનું તેને ભાન પ્રગટેલું હતું. આપણે પણ અસુરમાં જ છીએ, પણ આપણને ભાન પ્રગટેલું નથી. આપણે રાગદ્વેષાત્મક-દ્વંદ્વાત્મક છીએ, તેની વેદના આપણને અપરંપાર ડંખે તો જ બીજી સ્થિતિમાં પ્રગટવાનું થાય ત્યાં સુધી તેમ બને નહિ. સંસારવહેવારમાં કામ કરવાનું છે. જીવનવિકાસ કરવો હોય તો આવી પડેલું કર્મ ત્યજવાનું નથી. જે કર્મ ત્યજે છે તે કાયર છે. એમાં (મળેલાં કર્મમાં) ધૈર્ય, સહનશીલતા, હિંમત, ખમીર વગેરે ન પ્રગટાવીએ તો આ માર્ગમાં પણ કશું થાય નહિ. એટલે તેવું થવા માટે પ્રહ્લાદ અને વિભીષણ આપણામાં જીવતા થવા જોઈએ, પણ આપણામાં તે ક્યારે થાય ? આપણામાં intensity-તીવ્રતા, ધગધગતી તમન્ના પ્રગટે તો જ થાય.

કર્મમાં અનાસક્તિ પ્રગટાવો

ઈંદ્રિયોથી જોઈ શકીએ છીએ. મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ અને અહંકાર એ બધાંમાં પણ ચેતનાનાં ઘટકો છે. એ ન હોય તો આ બધું કામ (જોવું-સાંભળવું-સૂંઘવું-બોલવું) ન થઈ શકે. આવી સમજણ ન પ્રગટે તો સમજવું એને માટે (સદ્વૃત્તિ કેળવવા માટે) અનુરાગ નથી.

કર્મમાં એકરાગિતા પ્રગટવી જોઈએ. બિલ્વમંગલ, સુરદાસ આદિ હતા. તેઓ જગતની અધમાધમ સ્થિતિએ

પ્રગટેલા હતા, પણ તે સ્થિતિમાંય એવા તલ્લીન હતા કે બીજાંમાં મન જઈ શકતું નહિ. આપણે આપણાં મળેલાં કર્મમાં એકાગ્રતા, કેંદ્રિતતા પ્રગટાવી શકતાં નથી. તેમાં એકરસ થવું જોઈએ. આઠે પ્રહર મનાદિકરણોથી વળગેલાં રહી શકીએ તો જ કંઈક (જ્ઞાન) પ્રગટી શકે. કર્મમાં તેવા રત રહીએ તો એ યોગક્ષેમ વહેવડાવવાની જવાબદારી લેશે. ગીતામાં એવું લખ્યું છે. જો તેવા થવાય તો ભગવાન આપણું બધું સંભાળશે. એવું મારા મનમાં પ્રગટી ગયું હતું.

જો કર્મમાં અનાસક્તિ, નિર્લોભ, નિરહંકાર વગેરે પ્રગટે છે તો જ તેવી શક્યતા છે. તો નરસિંહ મહેતાને હાથોહાથ હાર આપવા જેવું પણ બને છે. મારા જીવનમાં પણ એવા પ્રસંગો બનેલા છે. જે બધું થયું છે તે ગુફામાં બેસીને નથી કર્યું. તેના જીવતા સાક્ષીઓ છે. મારા એક યુવાન મિત્ર પરદેશ ગયા. સ્ટીમરમાં મારા મિત્રો ઉપર ‘જીવનસંશોધન’ના પત્રો લખેલા, તે તેમણે વાંચ્યા. તેમને તેમાં રસ પડ્યો. તેઓ ત્યાર પછીના પત્રોની બીજી ચોપડી બહાર પાડે છે. જો ભગવાનનું રટણ-આકર્ષણ એકધારું ચાલ્યા કરે તો યોગક્ષેમ ચલાવે તેવો દઢ વિશ્વાસ છે. ‘ધ્રુવને આપ્યું અવિચળ રાજ, પોતાનો કરી થાપ્યો રે.’ ધ્રુવ એટલે નિશ્ચલ ગતિ. જે દ્વંદ્વમાં શક્ય નથી. દ્વંદ્વમાં contradiction of life (વિરોધાભાસી) સામસામાં પાસાંઓ હોય છે. કેટલાક જીવો જ્ઞાનની વાતો કરે છે. સંબંધ ન હોય તો એ બધી વાતો હું સાંભળી લઉં છું. જ્યારે તેવા જીવની સાથે નિકટનો સંબંધ થાય ત્યારે કહું કે આ વાતો ગળે ઊતરતી નથી. તે અંગેનાં જે લક્ષણો પ્રગટવાં જોઈએ તે દેખાતાં

નથી. દ્વંદ્વાતીત, ગુણાતીત સ્થિતિ પ્રગટી નથી ત્યાં સુધી જ્ઞાનની વાતો કરવી એ તો ગપ્પાં છે. ગુરુમહારાજે કહ્યું છે કે નિકટનો સંબંધ હોય તો સાચી વાત કહેવી.

દ્વંદ્વાતીત સ્થિતિમાં આઠે પ્રહર નિશ્ચળ સ્થિતિ રહેવી એ અશક્ય છે. થોડો વખત ભજનો કરતાં ભાવના પ્રગટે ખરી, પણ તેવો પ્રયત્ન સતત એકધારો કરીએ તો એવું થાય. જ્યાં સુધી એવો આદર્શ નથી હોતો ત્યાં સુધી તેવું શક્ય નથી.

જો તમારે સુખી થવું હોય તો...

જ્યારે જ્યારે સમાજનું પતન થાય ત્યારે મહાપુરુષ પ્રગટે છે. આ કાળ ભાવનાનો પતનકાળ છે. કઠણ કાળ છે. હું તો તેને પ્રપંચકાળ કહું છું. એવા કાળમાં આપણે જીવીએ છીએ ત્યારે માણસો એકબીજાનો જ વાંક કાઢે છે. કેટલાંક કહે છે કોંગ્રેસ આવી છે. સાળાઓ ખાઈ ગયા. હું આ બધું સાંભળું છું ત્યારે દુઃખ થાય છે. કોઈ પોતા વિશે વિચારતું જ નથી. જે બીજાંના દોષ કાઢતો હોય છે, તે પોતાને સમજતો નથી હોતો. જે **જીવ પોતાના દોષ ન જુએ તે કદી ઊંચે ન આવે.** કોંગ્રેસ એ પણ આપણા સ્વભાવના જ માણસોની બનેલી હોય છે. સરકારી તંત્ર એ પણ આપણા સમાજનો એક ભાગ છે. એને સારી રીતે ચલાવવા માટે સમાજ ઊંચા પ્રકારનો થવો જોઈએ. સમાજને ઉત્તમ દશામાં પ્રગટાવવા કોઈ કશું ન કરી શકે. એ તો આપણે જ મથવું પડે. બીજાંનો દોષ કાઢ્યા કરીએ તો આપણે ઊંચા આવવું નથી એવો અર્થ થાય. આપણે ઊંઘીએ છીએ. જો આપણે મથતાં હોત તો લક્ષણ જુદાં હોત. સહન કરવું હોય તો પ્રેમથી સહન કરો. ત્યાગ કરો. બીજાંના દોષ-અવગુણ જોવાના

મૂકી દો. બધાં માટે આદરભાવ, સદ્ભાવ, સુમેળ, પ્રેમ થવા ને ટકવા પણ ભૂમિકા કેળવવી જરૂરી છે. એ ન હોય તો કશું થઈ શકે નહિ. નામ સતત લેવાથી ફાયદો થાય એ વાત સાચી, પણ સંસારમાં સ્વચ્છંદી થઈને વર્તીએ, જીવદશાથી વર્તીએ તો ફાયદો થાય નહિ.

કોઈના અવગુણ ન જુઓ

ભગવાનના નામના એકધારા ઉચ્ચારણથી જ્ઞાનતંતુઓ પર સારી અસર થાય છે. એ વૈજ્ઞાનિક રીતે પુરવાર થાય તેવી હકીકત છે. જેમ સંગીતમાં મુગ્ધતાભરી લગની લાગે અને આનંદ આપે તેમ અભિરુચિ હોય એવા શબ્દ-સ્મરણના ઉચ્ચારણથી સમતા પ્રગટે. અને એની ધારણાશક્તિ મજબૂત થાય છે. સ્મરણની શક્તિથી સંસારમાં આઘાત-પ્રત્યાઘાત થવા છતાં જીવ અવરાઈ જતો નથી. આ અનુભવે સમજાય તેવી હકીકત છે. માણસો સુખી થવા ઈચ્છતા હોય છે, પણ તેમ બીજાંના ભોગે તેમણે નહિ કરવું જોઈએ. બીજાંને કેમ કરીને શાંતિ થાય તે રીતે વર્તવું જોઈએ. આપણું જ કુટુંબ લો. જે માણસ કુટુંબ માટે વિશાળતા, ઉદારતા, સહનશીલતા, કુટુંબ માટે ત્યાગ ન કરી શકે તે કશું ન કરી શકે. માણસ પોતાની પાસે બે રૂપિયા હશે તો કોઈને આપી શકશે. જેની પાસે કશું ન હોય તેઓ શું આપી શકવાના ? કુટુંબમાંથી જ એ ભાવનાને જન્માવવી જોઈએ. કુટુંબમાં કુસંપ પ્રગટાવીએ, કજિયો, ફ્લેશ, કંકાસ કરીએ તો બહાર સમાજની શું સેવા કરી શકવાનો ? ઘેરથી જ સેવા કરવાની શરૂઆત કર. બીજે ક્યાં સેવા કરવા જવાનો છે ? સુખી થવું હોય તો સૌ પ્રથમ ઘરનાં જ સભ્યો

સાથે સદ્ભાવ, સુમેળ પ્રગટાવવો. શું તે પણ ભાવના નથી ? લોકો બોલે ખરાં પણ તેવું કેવી રીતે થવાય તેની સમજણ નથી. કોઈ કહે છે કે બીજાં આડે ન આવે તો તેમ થાય, પણ આપણે સંકળાયેલાં હોઈએ એટલે એવું તો બનવાનું જ છે. ઘરમાં અરસપરસ પ્રેમ, સુમેળ કરવો પડશે. મારી પાસે ઘણાં આવે છે. તેમનાં કુટુંબમાં તો સુમેળ હોતો નથી. હું મારા પોતાનાં કુટુંબમાં રહેલો છું. માટે કહું છું કે એકબીજાના અવગુણ ન જોશો. સાચી હકીકત કહું છું. કુટુંબમાં નિહાળેલું છે. જો અવગુણ જોશો તો ક્લેશ, સંઘર્ષણ વધશે તો તમારું ભલું નહિ થાય. સંસારવહેવારનું સુખ મળશે નહિ.

વૈરાગ્ય

અવજ્ઞા સહીને, સહનશીલતા દાખવીને, અન્યાય સહન કરશો તો એ તપ છે. પ્રેમથી ઉદારતાથી તેમ કરવું જોઈએ. મારે એકલાએ જ આમ શા માટે કરવું. તે વિચારવું નહિ. સામો ન સમજે તો ત્યાગપૂર્વક સહન કરવું. બેળે બેળે નહિ. આ તો ઉમળકાનો માર્ગ છે. પ્રેમથી સહન કરવાની તૈયારી ન હોય તો ભગવાનને માર્ગે ઉન્નતિ થવાની નથી એમ સમજવું. આ ન થાય તો ભગવાનને માર્ગે ન જઈ શકાય. સંસાર વહેવાર એ માટે જ મળેલો છે. જગત મિથ્યા છે. આવું કહેશે તે ચાલશે નહિ. જગત મિથ્યા કહેનારાંને જ હું મિથ્યા કહું છું.

સમાજની મેં પણ ઘણી સેવા કરી છે. હું ભીખ માગીને ખાતો નથી. રોટલાનો મને અધિકાર છે. હું કમાઈ શક્યો હોત. છતાં પણ પ્રેમપૂર્વક સેવા કરી છે. એટલે અધિકાર છે. લશ્કરમાં સૈનિકને પણ વીસ વર્ષે પેન્શન મળે છે. મેં પણ સમાજની વીસ વર્ષ તે રીતે સેવા કરી છે. એટલે સમાજ પાસે

લેવાનો અધિકાર છે. કોઈ ઉપકાર કરતું નથી. મારા ગુરુમહારાજે મને કહ્યું છે કે 'તારે સાચી વાત કરવી. ઊંચી ઊંચી વાતો કરવી નહિ, કારણ લોકોની, સમાજની તેવી ભૂમિકા નથી. તું બ્રહ્મની વાતો કરે પણ તે માટે તેઓની લાયકાત નથી. તે અંગે નથી વૈરાગ્ય પ્રવર્તતો કે નથી અભ્યાસ.' વૈરાગ્ય એટલે નિર્લોભ, નિરહંકાર, નિર્મમત્વ, નિરભિમાનપણું એ બધાંનું 'સમટોટલ'. જ્ઞાનની વાતો ખોટી છે. સમાજ આચરણથી ઊંચો આવે. આપણે સમાજમાં ઘસડાઈએ છીએ. રેલમાં જેવી રીતે લાકડાં ઘસડાય છે તેવી રીતે સંસારરૂપી સમુદ્રમાં લાકડાંરૂપે ઘસડાઈએ છીએ. સમાજમાં પ્રેમભાવથી જીવવું એ શું સેવા નથી ? ન્યોછાવર થઈને ફનાગીરીથી સહન કરવાનું કરો. જ્યાં સુધી આપણા રાગદ્વેષ મોળા નથી પડ્યા ત્યાં સુધી એકબીજા પ્રત્યે પ્રેમ, સહાનુભૂતિ, ત્યાગ, ઉમળકો પ્રગટાવવો એ પણ સેવા છે.

મૌનએકાંતમાં અંધારું મદદકર્તા છે

આમ કરતાં કરતાં સ્મરણ કરીએ તો એવો ઉઠાવ થાય તે અનુભવથી સમજી શકે. એકલું બોલવાથી-ઉચ્ચારણથી લાભ થાય એ કબૂલ. મૌનએકાંતમાં અંદર સંસ્કારો ઊભરે છે. માણસ પોતાને સમજતો થાય છે. પોતાના વિશે વિચારતો અને આચરતો થઈ જાય છે તે માટે મેં આ સ્થળ ઊભું કર્યું-મારાથી બની શક્યું. પહેલાંનો યુગ 'cave culture' (ગુફામાં બેસી ભજન કરવાનો) હતો, જેમાં આપણે બેસી શકવાનાં નથી. અંદર વીજળીનો દીવો છે, પણ સળગાવવો નહિ. ઓરડામાં જેટલો અંધકાર વધુ હશે તેટલા જ્ઞાનતંતુઓ મજબૂત થશે.

અંધકારથી નુકસાન થાય એમ ડૉક્ટરો વગેરે કહે છે, તે બરાબર નથી. તેમને અનુભવ હોતો નથી. એની કૃપાએ સને ૧૯૪૧થી આ પ્રયોગ ચલાવું છું. હું માંદાઓને પણ બેસાડું છું. એક વખત એક દર્દી આવ્યો. તે કહે કે પા શેર પણ વજન વધતું નથી. વજન વધે તેવું કરો તો બેસું. મેં કહ્યું, આપણો પ્રેમનો નાતો છે. હું તો પ્રયોગવીર છું. મહાત્મા ગાંધીજીએ શીખવ્યું છે. તેઓ પણ પ્રયોગવીર હતા. પછી મેં તેને મૌનમાં બેસાડ્યો. એના પોતાના મેડામાં બેસવાનું બનેલું. આવી જગ્યા પણ ન હતી. મહાત્મા ગાંધીએ શીખવ્યું છે કે જે હોય એનાથી ચલાવવું. લાયકારી ન અનુભવવી. ઈશ્વરકૃપાએ તેમનું ત્રણ શેર વજન વધ્યું. એમાં આશ્ચર્ય નથી. દરેકનું તેમ વધે એમ કહી ન શકાય. એનું વધ્યું એ વાત ચોક્કસ છે.

અંદર બેસવાથી કરીને મનની એક પ્રકારની સ્થિતિ રહે છે, જે સંસારવહેવારમાં રહેતી નથી. હિંદુ સમાજમાં ભાવના છે, પણ તે સુષુપ્ત સ્થિતિમાં રહી છે. એ પ્રગટે તો સારું.

‘કર્મગાથા’ - કર્મ કેવી રીતે કરવાં

કર્મ કેવી રીતે કરવાં તેનું મને ભાન પ્રગટ્યું. મેં મારા મિત્ર ઉપર કવિતાઓ કાગળરૂપે લખી હતી, જે ‘કર્મગાથા’ના નામથી છપાવી છે. રવિશંકર મહારાજ તથા પૂજ્ય ઠક્કર બાપાએ તેમાં પ્રસ્તાવનારૂપે લખ્યું છે. રવિશંકર મહારાજ ઓળખે ખરા, પણ એમાં એટલું બધું લખ્યું છે, જે તેઓ એમ ને એમ લખે નહિ. મેં ‘કર્મગાથા’ના શ્લોકો બધાંને જ સરળતાથી સમજાય એવા લખેલા છે, મહારાજને એ એટલું

બધું મધુર લાગ્યું કે તેઓ જેલમાં ‘ગીતા’ ઉપર પ્રવચન કરતા તેના કરતાં વધારે આનંદદાયક ગણાવ્યું. તેઓ લખે છે, ‘હેમંતભાઈએ જાતે સંભળાવ્યું ન હોત તો ‘કર્મગાથા’ વિશે ખ્યાલ પણ નહિ આવત.’

જો આપણામાં કર્મ પ્રત્યે ભાવના પ્રગટે તો યોગ્ય રીતે કર્મ કરવાનું ભાન પ્રગટે. ‘ભક્ત એટલે તો ભોટ’ એવી લોકોમાં-સમાજમાં માન્યતા છે, પણ ભક્તમાં તો બુદ્ધિયોગ હોય છે. ભગવાન જ વિવેકવાળી બુદ્ધિ આપે છે. ભાવનામાંથી બુદ્ધિ જાગૃત થાય છે. એ જાગૃત થાય એટલે બેઠા થઈ શકાશે. એ બધું ભાવનાના મૂળ પાયા વગર બની શકતું નથી. મૌનએકાંત એ ભાવના પ્રગટાવવા માટેનો પણ આ પ્રયોગ છે. નામસ્મરણ લઈએ, કરીએ તો ઉચ્ચારનો ફાયદો થાય, પણ મળેલા જીવો સાથે સુમેળ પ્રગટાવ્યા, સૂઝ પ્રગટાવ્યા અને ભાવના પ્રગટાવ્યા વિના જોઈએ એટલો ફાયદો થવાનો નથી.

જીવનનું એક પાસું નથી. સમાજમાં ભાવના પ્રગટાવવા એવા અનેક અખતરા ચાલી રહ્યા છે. એક સમય એવો આવશે જ્યારે આપણો સમાજ, આપણી સંસ્કૃતિ મોખરે પ્રગટશે. સંસ્કૃતિને ભાવનાની દૃષ્ટિએ ત્યારે આપણે સર્વોચ્ચ સ્થાને પહોંચી શકીશું. એવો મને અચળ વિશ્વાસ છે. એવું દેખાય છે. અત્યારે ભલે આપણે પતનની સ્થિતિમાં છીએ. આપણે ભાઈઓ-ભાઈઓ વચ્ચે સહનશીલતાની ભાવના પ્રગટે એવું ઈચ્છીએ.

॥ હરિ:ૐ ॥

૧૧.મૌનમંદિર શા માટે ?

હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરત

તા. ૨૩-૨-૧૯૬૦

શુદ્ધ આત્માનો સંકલ્પ

સાધુમહાત્મા, ભક્ત લોકોના સંકલ્પ કદી મિથ્યા થઈ શકતા નથી. ભણેલાં ગણેલાં લોકોને ગળે આ વાત ઊતરતી નથી. જૂના જમાનાના ભક્તો કે મહાત્માઓની વાત જવા દઈએ, પણ મહાત્મા ગાંધીની જીવનકથામાં છે કે કોઈ એક શુદ્ધ આત્માનો સંકલ્પ હોય કે સ્વરાજ મળી જાય તો એ સફળ થાય. એમણે પોતે ૧૯૪૨માં આ સંકલ્પ Quit India (હિંદ છોડો)નો કરેલો તો પૂરો થયો છે. ગાંધીજીને એમના આત્મીયજનોએ એમ પણ કહેલું કે આ બનશે કે કેમ ? પણ એમના પોતાના દિલમાં જે ઊગ્યું તે એમણે સફળ કરી બતાવ્યું. એવી જ રીતે આવા મહાત્માઓએ કોઈ જીવ વિશે સંકલ્પ કર્યો હોય તો તે જીવની ભૂમિકાને સાનુકૂળ થઈ જાય એવો એ સંકલ્પ થઈ જાય. ગાંધીજીએ સ્વરાજનો સંકલ્પ કરેલો, પણ તે સંકલ્પને પ્રજાની યોગ્ય ભૂમિકા સાંપડી નહિ. એટલે સ્વરાજ્ય મળ્યું પણ પૂરેપૂરું નહિ. એટલે જે જાતનું સ્વરાજ્ય મળવું જોઈતું હતું તેવું નહિ થયું. દરેકને કર્મપ્રારબ્ધ પણ ભોગવવું જ પડે. મહાત્મા, સંત, ભક્તો વગેરે બધાંને પ્રારબ્ધ ભોગવવું પડે. રામને ચૌદ વર્ષ વનવાસ, કૃષ્ણને પારધીથી મૃત્યુનો યોગ ભોગવવો પડ્યો.

મૌનમંદિરમાં જીવનું કલ્યાણ નિશ્ચિત છે

મારા ગુરુમહારાજે મને કહ્યું હતું કે તારે અનેક જીવો સાથે કર્મપ્રારબ્ધ ભોગવવાનું છે, તે સારું, નરસું અને બધી રીતનું હોય, પણ જે જીવો તને મળે તેની સાથે એવી રીતે એ પ્રારબ્ધ ભોગવવું કે એ જીવોનું પણ સાથે કલ્યાણ થાય, પણ ત્યારે મને આ વાતની ગમ નહિ. આજે પણ નથી. એટલે મેં મારા ગુરુમહારાજને પૂછેલું, ‘કેવી રીતે એ ભોગવવું?’ ત્યારે એમણે મને આ જાતના ઓરડા બનાવવા કહેલું. એટલે એ બધા જીવો જે મળે તે બધાં સાથે આ રીતે પ્રારબ્ધ ભોગવાય કે જેથી એ બધાંની ઊંચે ગતિ થાય. બધાં સાથે સુમેળ, પ્રેમ, સદ્ભાવનો ગુણ કેળવતાં ઊંચે ગતિ થાય અને આમ અંદર પુરાઈને અંતર્મુખતા કેળવે તો એનું કલ્યાણ થાય. આવી રીતે કોઈ જીવ એકવીસ દિવસ એકવીસ વખત બેસે તો એવા જીવોનું કલ્યાણ થાય. એ નિશ્ચિત હકીકત છે. હું એ અંગે લખાણ આપવા પણ તૈયાર છું. એકાંતમાં જીવ પોતે કેવો છે, કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ, મત્સર, રાગદ્વેષ વગેરે એનામાં જે ભર્યા પડ્યા છે તે જાગૃત થાય છે, સમજાય છે. બાકી, કોઈ નવા જીવોનું outlook (દૃષ્ટિબિંદુ) પણ બદલાય છે. એને નવી નવી સમજણ પડે છે. અને એવાં ઘણાંને ઘણી જાતના અનુભવ થયા છે. આ પ્રયોગ હું એકવીસ વર્ષથી કરતો આવ્યો છું.

ભાગવતી જીવન કપરું છે, પણ તે ઊંચે ચઢવાનો રસ્તો છે. જીવદશા એ પતનની દશા છે. આપણે એમાં દ્વંદ્વની દશામાં હોવાથી સારુંનરસું, પાપપુણ્ય વગેરે કરતાં હોઈએ છીએ. એટલે

સંસારવહેવારમાં રહેલા આપણને પોતાને આપણી આંતરિક સ્થિતિનું ભાન જાગતું નથી. અને મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ અને અહમ્ વગેરેને આ જાતનો વિચાર કરવાનો પણ અવકાશ મળતો નથી. તેને માટે આ જગ્યા છે. અહીં જીવ પોતાને વિશે તટસ્થતાપૂર્વક વિચારી શકે છે. તમે હજારો રૂપિયા ખર્ચીને તીર્થ કરવા જાઓ, પણ તે મારી દષ્ટિએ નકામા પૈસા ખર્ચો છો, કારણ તમને તે જાતની ભાવના નથી પ્રગટેલી. જ્યારે અહીં મૌનઓરડામાં બેસવાથી એકાગ્રતા, પ્રસન્નતા, જાગૃતિ કેળવાય એવું છે. અહીં અંદર રહેવાથી એકાગ્રતા, શાંતિ, પ્રસન્નતા કેળવાય છે. જ્યારે બીજે કશે યાત્રાએ જવાથી એવું બનતું નથી. એટલે ખરું તીર્થ તો આ છે. એમાં જે નાહશે તેનું કલ્યાણ નિશ્ચિત જ છે. આ મારી જગ્યા છે એટલે નથી કહેતો, પણ જીવ એવો ગળાબૂડ સંસારમાં ડૂબેલો છે કે એને એનું મહત્ત્વ સમજાતું નથી. ગંગા પાસે છે એટલે તેનું મહત્ત્વ સમજાતું નથી.

સંતોએ સંસારને માર્ગ બતાવ્યો છે

નરસિંહ મહેતા પરમ ભક્ત હતા, પણ એમના ન્યાતીલા અને એમના ગામનાં લોકોએ એમને જંપવા ન દીધા. નિંદા, કૂથલી, હેરાનગતિ કરેલી. સંસારી લોક ભક્ત જીવને ઓળખી ન શક્યા. અહીં આ સ્થાનમાં બેસીને જો સાધના કરશો તો તે નક્કી ફળશે. અહીં બેઠેલા ત્રણ જીવોએ જ દર વખતે બેસવું એવું નક્કી કર્યું છે. એ સિવાય બીજાંઓએ તેવું નક્કી કર્યું નથી. ભગવાનના નામનું ઉચ્ચારણ કરવાથી કેવી રીતે કલ્યાણ થાય એમ ઘણાંને થાય, પણ ઘણા સાધુમહાત્માઓ અને

ભક્તોએ આવો પ્રયોગ કર્યો છે અને ઊગરી ગયા છે. જ્ઞાનેશ્વર, તુકારામ, મીરાં, રામદાસ વગેરે અનેક સંતો અને તે પણ હિંદુસ્તાનના દરેક ભાગમાં-ઉત્તર, દક્ષિણ, પૂર્વ, પશ્ચિમ બધે અને તે એકલા આપણા દેશમાં નહિ, દુનિયાના દરેક ભાગમાં થઈ ગયા છે. આ તમામ સંતોએ પોતે જે રીતે ભગવાનનું સ્મરણ કર્યું છે તે માર્ગ બતાવ્યો છે અને પોતે જે પામ્યા છે તે ખુલ્લું કર્યું છે. આ શરીર તમારી સામે બેઠું છે, તેની અત્યંત ગરીબી હતી. મેં ધાર્યું હોત તો કમાઈ શકત, પણ પ્રેમભાવથી દેશસેવામાં ઝંપલાવેલું. એટલે અમારી પાસે કંઈ પૈસોટકો નથી. વીસ વર્ષ સુધી દેશસેવા કરી છે, પણ અમને જ્યારે જ્યારે પૈસાની જરૂર પડે છે ત્યારે મળ્યા કરે છે. અમારો હજાર હાથવાળો ભગવાન અમારું ચલાવ્યા કરે છે. અને અમને બહુ લોકો જાણતા નથી. સુરતમાં થોડા લોકો જાણે છે, પણ તેઓ પણ પૂરા જાણતા નથી.

કુરુક્ષેત્ર બહુ મોટું તીર્થ છે

વળી, અહીં જે તાપી નદીનો ઓવારો છે, તે લાખ-બે લાખ રૂપિયા ખર્ચ કરતાં પણ નવો થાય નહિ એવો છે, એ ઘણો જૂનો છે, પણ અમે એવો સંકલ્પ કર્યો કે એને સુધરાવવો. એટલે એનું કામ શરૂ કર્યું છે અને એનું કામ ચાલે છે. ગામડાંમાંથી પૈસો લેવાની વાત જ નથી કરતો, કારણ બધાં ગામડાંઓને ચૂસે છે. હું ક્યાંયે પૈસા માગવા નથી ગયો. છતાં પૈસા મળ્યા જ કરે છે.

મારી સાથે એક બી.એ. થયેલાં બહેન (સરોજબહેન કાંટાવાળા) સંબંધમાં આવ્યાં છે અને આ મૌનઝોરડામાં બેસવાથી

એનામાં ભજન કરવાની શક્તિ જાગી અને એણે જે ભજનો લખ્યાં, તે એના બાપુજીએ છપાવી આપ્યાં. એને મફત વહેંચવા વિચાર કરેલો, પણ મને થયું કે એનું જો કંઈ મળે અને પૈસા ઉપજાવાય તો સારું. એ રીતે કરવાથી રૂ. ૧૨૫૦/- ઉપરાંત રકમ આવી. નાની સરખી ચોપડીથી અત્યાર સુધીમાં આટલા મળ્યા છે અને હજુ મળશે. આ તો નધણિયાતું કામ છે અને આવાં કામો કરવાં એ પુણ્યનું કામ છે. જૂના વખતમાં લોક કૂવા-ઓવારા બંધાવતા, પણ હવે એમ થતું નથી. કુરુક્ષેત્ર બહુ મોટું તીર્થ છે અને આ ઓવારો જબરજસ્ત છે. આ ઓવારો રિપેર થયો છે. તેથી, એની આવરદા ૫૦-૬૦ વર્ષ વધી ગઈ છે. હજુ એને રેલિંગ કરાવવી છે. મારી પાસે પૈસો નથી. સહુ જાણે છે, છતાં ભગવાન કૃપા કરીને બધું આપે છે.

મૌનઓરડામાં પ્રાણપ્રતિષ્ઠા થયેલી છે

ગીતામાતા કહે છે - એવો જે ભક્ત થાય જે મારામાં જ વસેલો રહે, મારું જ રટણ કરે, તેનું બધું હું સંભાળું છું. અનેક ભક્તોનું એણે કસોટીના કાળમાં સંભાળેલું છે. આ તો અનેકોએ પ્રયોગ કરેલો છે. આપણે ભલે ભગવાનના ન થઈ જઈએ, પણ આપણામાં કેવા સંસ્કારો પડેલા છે, આપણી વૃત્તિ કેવી છે, તે જાણવા માટે પણ એકાંતની જરૂર પરી. જીવ એકલો હોય, કોઈ જાતની દબલ વગર કે તદ્દન મુક્ત વાતાવરણમાં હોય ત્યારે એને એનું પોતાનું સાચું દર્શન થાય. અને આમાં દરેકને પોતાની જ સાચી સમજ પડે, જે સંસારના જીવનમાં ક્યારેય શક્ય નથી. આ મૌનઓરડાઓ મારા ગુરુમહારાજના હુકમથી બનેલા છે.

બીજું, મારા ગુરુમહારાજે એક હકીકત કહેલી કે કોઈને ભ્રમણામાં ન રાખતો. દરેકને સાચી પ્રયોગાત્મક હકીકત કહેવી. કોઈ ડોક્ટર કે હેલ્થ ઓફિસરને પૂછતાં તે એમ જ કહેશે કે આ જાતનું એકાંત પચાવવું બહુ અઘરું છે. તો આ મૌનમંદિરની અંદર ભગવાનની કૃપાથી અને ગુરુમહારાજના આશીર્વાદથી અંદર એવી ચેતનાશક્તિ રહેલી છે. જેથી, અંદર રહેલો માણસ આનંદથી દિવસો પસાર કરી શકે છે. અંદર રહેલી ચેતનાશક્તિને પરિણામે એ બને છે. જેલમાં આકરામાં આકરી સજા તે solitary cell (એકાંત કોટડી) અને તે ત્રણ જ દિવસ. તે બહુ આકરી સજા કહેવાય. મોટા ડોક્ટર, આરોગ્ય અધિકારી વગેરેનો એવો મત છે કે માણસને આ રીતે અંદર પૂરવામાં આવે તો માણસ ગાંડો થઈ જાય. આવા કેદીને ડોક્ટરો રોજ તપાસી જાય અને ગાંડો થઈ જાય તો એને તરત બહાર કાઢતા. અમે એ ભોગવેલું છે. એમાં તો જાળીઓ પણ હોય છે, તેમ છતાં એ એકાંતથી ગાંડપણ થઈ જાય છે. એવો મત વિજ્ઞાન અને સરકારની રાહે છે.

સુરતમાં આ પ્રયોગ તા.૧૬-૮-૧૯૫૯થી ચાલુ છે. નડિયાદમાં પાંચ વર્ષથી એ ચાલે છે. કુંભકોણમ્માં આઠ વર્ષથી ચાલે છે. નરોડા અને નવા ડીસામાં પણ ચાલે છે,* પણ હજી સુધી કશે કોઈ ગાંડો થઈ ગયો નથી. એટલે અમે અમારા ગુરુમહારાજના આશીર્વાદથી કહીએ છીએ કે આવીને તપાસો. અંદર જે ચેતનાશક્તિની મદદ છે, એ મદદ તમને ખબર ન

* હાલમાં નડિયાદ અને સુરત કાર્યરત છે.

પડે એવી રીતે મળે છે. અરે, ખુલ્લા જંગલમાં એકાંતમાં રહેવું અને એને પચાવવું પણ બહુ અઘરું છે, પણ અહીં તો એ જાતની પ્રાણપ્રતિષ્ઠા થયેલી છે. જેમ મૂર્તિની પ્રાણપ્રતિષ્ઠા વગર પૂજા નથી થતી, તેમ અહીં પણ પ્રાણપ્રતિષ્ઠા થયેલી છે.

નામસ્મરણથી જીવનવિકાસ

ભગવાનનું સ્મરણ તથા એના ઉચ્ચારણથી જીવનનો વિકાસ કેવી રીતે થાય ? ભગવાનનું સ્મરણ કરતાં કરતાં જો આપણે નિરાગ્રહી, નિષ્કામી, નિરહંકારી, નિર્લોભી વગેરે થતાં જઈએ તો નામસ્મરણનો ઉઠાવ સારો થઈ શકે છે. ઘણી વખત ઉઠાવ નથી થતો, કારણ કે આપણે હંમેશાં કામ, ક્રોધ, લોભ વગેરેમાં જ આસક્ત રહીએ છીએ. એટલે એની સમાજમાં પણ સારી છાપ પડતી નથી, અને એટલે સમાજમાં આ દૂષણો વધારે જોવાય. મારી સાથે રહેલાં માણસોને માટે પણ સાબરમતી આશ્રમમાં એક સંમેલન વેળા મને ફરિયાદ કરવામાં આવેલી ત્યારે હજુ બધાં એવાં ને એવાં જ છે, ત્યારે મારે પણ કહેવું પડ્યું કે સેવામાં પડેલા છે પણ એવાં ને એવાં જ રહ્યા છે. કોઈક જ જુગતરામભાઈ દવે, નરોત્તમભાઈ, બબલભાઈ મહેતા, રવિશંકર મહારાજ એવા આંગણીને ટેરવે ગણી શકાય એટલા જ શુદ્ધ રહેવાના. દરેક ક્ષેત્રમાં આવાં માણસો ઓછાં જ રહેવાના.

મૌનએકાંતના સંસ્કાર

જીવન શું છે એ જાણવાની જે લોકોની દૃષ્ટિ જાગી નથી એટલે એ તો ધીમે ધીમે સુધરવાના, પણ આ મૌનએકાંતમાં

રહેવાથી જે સંસ્કાર પડવાના તે તો ખૂબ જબરજસ્ત પડવાના અને એનાથી એનું કલ્યાણ જ થશે. એ સંસ્કાર આટલા એકવીસ દિવસના કદી મિથ્યા જશે નહિ અને અંદર રહીને જે પ્રાર્થના-ભજન ગાઈએ અને તેને અનુકૂળ જીવન જીવીએ તો આપણી ભાવના હંમેશાં જીવતી જ રહેવાની છે. એવો અભ્યાસ કર્યાથી એનો પ્રત્યક્ષ ફાયદો વર્તાય છે, પણ સમાજમાં એવાં માણસો નથી કે જેની આવી ધગધગતી ભાવના પ્રગટેલી હોય.

ભગવાનનું સ્મરણ એવા પ્રકારનું સાધન છે કે જે હરતાં-ફરતાં, ખાતાંપીતાં કે દરેક કાર્ય કરતાં કરતાં થઈ શકે છે. એનાથી એવી તો ધૂન પ્રગટે છે અને એ એવી ધસારાબંધ પ્રગટેલી રહે છે કે જેમ નદીમાં પ્રચંડ પૂર આવે છે ત્યારે તેનો પ્રવાહ બદલાઈ જાય છે, તેમ એવી ભાવનાનું પ્રચંડ પૂર જ્યારે પ્રગટે છે ત્યારે જીવનનો પણ પ્રવાહ બદલાઈ જાય છે. આ એક તદ્દન સાચી હકીકત છે. નદીમાં તો એવું બને છે, તે જોઈએ છીએ અને જીવનમાં પણ તેવું બનતું હોય છે.

આપણી ભક્તિનું માપ

અને એવું ભાવનાનું પ્રચંડ પૂર પ્રગટાવવા ભક્તિરૂપી સાધનની જરૂર છે. આ ભક્તિનો માર્ગ આનંદનો, પ્રસન્નતાનો તથા ન્યોછાવરીનો માર્ગ છે. આપણા મનમાં જો અનેક પ્રકારનાં વિચાર-વૃત્તિઓ જાગ્યા કરતાં હોય તો જાણવું કે હજુ આપણામાં પૂરી ભક્તિ પ્રગટી નથી. મારી સાથે જેઓ સંકળાયેલાં છે, તેઓને તો હું સંભળાવું છું, પણ બીજાંની વાતો સાંભળી લઉં. ભાવનાનું એકધારું અખંડ પૂર જ્યારે હું

તમારામાં પ્રગટેલું જોઉં છું ત્યારે હું ધન્ય થાઉં છું અને તમે પણ ધન્ય થાવ. એટલે મારી સાથે સંકળાયેલાંઓની વાત પરથી હું તેમને ઓળખી શકું છું. આ તો ન્યોછાવરીનો માર્ગ છે. કોઈ જીવ અપવાદરૂપે જ ભક્ત પ્રહ્લાદ, ધ્રુવ, શ્રીરામકૃષ્ણ પરમહંસ, મીરાંબાઈ કે સંત તુકારામ થઈ શકે. એ બધાં તો પૂર્વજન્મમાં સાધના કરેલા જીવો હોય છે અને જ્યારે એવી સાધના નિમિત્ત કારણથી જ્વાળામુખીની માફક ફૂટી નીકળે છે ત્યારે એ બધાં આપણી આગળ આ દૃષ્ટાંતરૂપે હોય છે. શ્રીરામકૃષ્ણ દેવ, શ્રીઅરવિંદ, સમર્થ સ્વામી રામદાસ, શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન એ તમામે પણ નિમિત્તરૂપે આ જીવનમાં સાધના કરેલી છે.

કુટુંબ પહેલું પગથિયું છે

આપણામાંનાં બધાં ભક્તિની મોટી મોટી વાતો કરે છે તે બરાબર નથી, કારણ કે એ તો બધી વધુ પડતી વાતો છે. સૌથી પહેલાં તો આ સંસારવહેવારમાં જે જીવોની સાથે કર્મપ્રારબ્ધ ભોગવવાનું થાય છે, તેઓની સાથે પ્રેમ, સદ્ભાવ, ને સુમેળથી વર્તો. દંદાતીત કે ગુણાતીત થયા સિવાય કદી પણ ચેતનનો અનુભવ થાય નહિ. ભાઈઓ કે કુટુંબીઓ માટે જો ઉદારભાવે ત્યાગ કરવાનું ન કેળવી શકીએ તો દંભ વધશે. જો પહેલું પગથિયું ન ચઢીએ તો આગળ કેમ જવાશે ?

વળી, અંદર મૌનમાં જે બેઠેલાંઓ છે, તેઓને મારી વિનંતી છે કે જે જીવોની સાથે આપણે સંકળાયેલાં છીએ, તેઓની સાથે પ્રેમથી, ત્યાગ કેળવીને આપણે સહન કરીએ. અને તે પણ પ્રેમથી સહન કરીશું તો જ તેનાથી શ્રેય થશે.

સહન કરવાનું તો દરેકને હોય છે. તે જો પ્રેમથી કરીશું તો આપણું પોતાનું કલ્યાણ છે. જો બેળે બેળે કરીશું તો આપણે વધારે દુઃખી થઈશું. જ્યાં સુધી સંસારમાં આપણે સંકળાયેલાં છીએ ત્યાં સુધી આવું સહન કરવાનું આવે તે પ્રેમથી સહન કરીએ તો એ પણ ભક્તિ જ છે, તપ છે. અને આવું ભોગવવાનું આવે તે આપણે એમ સમજીએ કે આપણું આ કર્મપ્રારબ્ધ ભોગવાઈ રહ્યું છે. એટલે આપણે જો સુખી થવું હોય તો એ બધું પ્રેમથી સહન કરવું. એટલે આપણે પોતે જ આપણી અણસમજને લીધે આ રીતે સુખી કે દુઃખી થઈએ છીએ. કોઈ ફરિયાદ કરે કે મારે જ સહન કરવાનું? તો એ વાત બરાબર નથી. જ્યારે સહન કરવાનું આવે ત્યારે મનને સમજાવવું કે આ તો કર્મપ્રારબ્ધ છે. સમાજ અનેક વ્યક્તિઓથી બનેલો છે. એટલે એકબીજાએ એકબીજા માટે ત્યાગ કરવો જ પડે તો જ સમાજ ઊંચે ચઢે. ત્યાગથી જીવન ઉન્નત થાય છે. જો પ્રેમથી ત્યાગ કરીએ તો જીવન ઊંચે ચઢે, પણ બેળે બેળે ત્યાગ કરીએ એટલે આપણને એનાથી જે શક્તિ મળવી જોઈએ તે મળતી નથી. જ્યારે ત્યાગ કરવાનો આવે ત્યારે જેના દિલમાં પ્રેમનો ઉમળકો પ્રગટે છે તેનું જીવન ધન્ય છે. સહન કરવાનું આવે તે સહન કરવું જ પડશે. એમાંથી કોઈનો છૂટકો નથી. તેમ જ ત્યાગ પણ કરવો જ પડશે. એટલે સમાજમાં છીએ ત્યાં સુધી સહન કરવાનું અને ત્યાગ કરવાનું રહેવાનું જ છે તો એને જો બેળે બેળે કરીશું તો જીવદશામાં વધારે ને વધારે રહીશું અને દુઃખી દુઃખી થઈ જવાના અને ઊલટા ખાડામાં પડવાના. બીજાં વિશે વિચાર્યા કરીશું તો જાણી જોઈને દુઃખી

થઈશું, કારણ એના એવા સંસ્કારો પડવાના, તો હું તો કહું છું કે આવું ખોટું નાણું શું કરવા એકદું કરો છો ? એનાથી તો નુકસાન જ જવાનું છે. ત્યાગ કરવાનું અને સહન કરવાનું આવે તે પ્રેમથી સહન કરો અને ત્યાગો અને આવું સહન કરવાનું કે ત્યાગવાનું શોધવા નથી જવાનું, પણ જ્યારે નિમિત્ત આવે ત્યારે પ્રેમથી સહન કરો અને એમ માનજો કે એ જીવ સાથે આપણું એવું પ્રારબ્ધ એટલે એ પ્રેમથી ભોગવવું. જે બીજાંના દોષ જુએ તે અજ્ઞાની છે અને પોતે વધારે દુઃખી થશે, સંતાપ પામશે. ઊલટું આપણે એમ સમજવું કે આપણા જ કારણે આ બધું થાય છે અને આપણે બીજાં સાથે પ્રેમ રાખીએ તો એવું જીવન પ્રગટશે, એવો આનંદ પ્રગટશે કે જેનો જોટો નહિ જડે, પણ આવા આનંદને ભોગવવા માટે સમાજમાં કોઈની તૈયારી દેખાતી નથી.

લક્ષ્મીનો સદ્દુપયોગ કરજો

લક્ષ્મીની સંસારવહેવારમાં જરૂર છે. લક્ષ્મી માયા છે એમ કહેનારાં ખોટાં છે. લક્ષ્મી તો શક્તિ છે. એનો સદ્દુપયોગ કરવો જોઈએ. જો એની સાથે વ્યભિચાર કર્યો તો એ તમને નીચે પાડશે. લક્ષ્મીનો જે ઉપભોગ કરે છે તે પાપી છે. તે પાપમાં પડશે. જે એનો સદ્દુપયોગ કરશે તેની લક્ષ્મી ટકશે. જૂના જમાનામાં સાત સાત પેઢી સુધી લક્ષ્મી ટકતી, પણ આજે એમ નથી. લક્ષ્મી એ પવિત્ર શક્તિ છે. એને તમે ભગવાનનાં કામમાં વાપરો. તમારા એકલા સ્વાર્થ માટે વાપરશો તો એ પતનનું કારણ થઈ પડશે. કોઈક એમ કહેશે કે મોટાને બધું પચાવી પાડવું છે એટલે આમ કહે છે, પણ મારે તો હજાર

હાથવાળો ભગવાન બેઠો છે. મારા સ્વાર્થ માટે હું બિલકુલ કહેતો નથી. લક્ષ્મી ભગવાન સ્વરૂપ છે. એને સાચી રીતે વાપરજો.

ભગવાનનું ભજન એ સદ્ભાવના પેદા કરવા માટે છે, નહિ કે નરકમાં રગદોળાવા. બે વાત એકીસાથે ન બની શકે. એટલે ધીરે ધીરે આ બે વસ્તુ કરવી. સહન કરવું અને ત્યાગ કરવો. એમ કરીએ તો જીવન ઉન્નત થશે જ. એટલે સંસારવહેવારમાં સહન કરવાનું ને ત્યાગ કરવાનું તો આવશે જ. પણ તે અન્ય કોઈનાથી સહન કે ત્યાગ કરવાનું થવાનું નથી, એ તો આપણે પોતે જ કરવાનું છે. એમાં બીજાંનો દોષ ન જોશો. શાંતિ રાખીને ઉદ્વેગ થવા દીધા વિના પ્રેમથી સહન કરવાનો પ્રયત્ન કરજો.

॥ હરિ:ૐ ॥

૧૨. આત્માને ઓળખતા શીખો

હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરત

તા. ૧૫-૩-૧૯૬૦

‘અણુ અણુમાં વસે મારો વહાલમો’

આ સંસારવહેવારમાં જે બધું છે, તે આપણી દૃષ્ટિએ જડ અને ચેતન લાગે છે. ઋષિમહાત્મા તો બધું જ ચેતનમય સમજે છે અને આજના જમાનામાં વિજ્ઞાને પણ તેવું સાબિત કરી બતાવ્યું છે કે અણુ જે આંખે જોઈ પણ શકાય નહિ, તેનામાં અનંત શક્તિ રહેલી છે. તે વિજ્ઞાન દ્વારા જોઈ શકીએ છીએ. ભક્તોએ ગાયું છે, ‘અણુ અણુમાં વસે મારો વહાલમો’ અને વિજ્ઞાને તે સાબિત કરી બતાવ્યું છે કે અણુ અણુમાં પણ પ્રચંડ શક્તિ છે, ભક્તો કહે છે એ ભગવાનની શક્તિ છે ને તે જ સૌથી શક્તિશાળી છે ને તે જ સમગ્ર બ્રહ્માંડનું સંચાલન કરે છે. વિજ્ઞાન કહે છે Atom (અણુ) સૌથી શક્તિશાળી છે.

લોકો કહે છે કે અમારામાં કેમ નથી ? એમ કહે છે પણ તેઓ વિચારતા નથી કે બુદ્ધિ કેમ ચાલે છે, કામ કેમ કરી શકીએ છીએ ? પ્રાણ, આશા, કામનામાં કેમ દોડી શકીએ છીએ ? જે ચીલો છે, તેમાં જ આપણે કામ કર્યા કરીએ છીએ. જો ચીલો બદલવામાં આવે તો આપણી શક્તિ તે પ્રમાણે કામ આપે. વીજળી છે, તેનો જે રીતે ઉપયોગ કરવામાં આવે તે રીતે તે કામ આપે છે. દીવામાં તે પ્રકાશ આપે છે. મશીનમાં તે ગતિ આપે છે. રેડિયોમાં તે અવાજ આપે છે. તમે જે ઉપયોગમાં લો તે કામમાં તે આવે છે.

અણુ અણુમાં જે શક્તિ છે, તે આપણામાં પણ છે, પણ આપણો ચીલો દ્વંદ્વનો છે. એટલે આપણી શક્તિ તે રીતે કામ આપે છે. આત્મા પોતે ચેતન છે. આત્માને ઓળખવો હોય તો ચીલો જુદો પાડવાની જરૂર છે. ચેતનનો ગુણધર્મ એવો છે કે તે અનુમંતા*, ભોક્તા** હોવા છતાં નિરાસક્ત, તટસ્થ છે. આપણે પણ આત્માના ગુણધર્મો કેળવવા જોઈએ, તટસ્થતા કેળવવી જોઈએ. પાંચ તત્ત્વો-પૃથ્વી, જળ, તેજ, વાયુ ને આકાશ એ બધાંમાં તદ્દૂપ થઈ જાય, છતાં પોતે નોખો રહે તેવું લક્ષણ આપણામાં પણ પ્રગટવું જોઈએ. આપણામાં જીવરૂપી પ્રકૃતિનું લક્ષણ છે. પ્રકૃતિમાં પણ શક્તિ છે. તેના વગર કશું કરી શક્યા ન હોત. આપણી શક્તિ જીવદશાના ચીલામાં દોરવાયેલી છે.

આપણામાંનું ખરેખરું ચેતન છે, તે આવા દ્વંદ્વના ગુણ સાથે તદ્દૂપ થઈ ગયું છે. તેને સ્વતંત્રપણે અનુભવવું જોઈએ. એવું થવા માટે, એમાંથી નોખા થવા માટે દ્વંદ્વનો જે ગુણ છે, તેની પકડમાંથી મુક્ત થવાનો ચીલો પકડવો જોઈએ, પણ તે માટે એવા પ્રકારની ઝંખના જાગવી જોઈએ. અસલ સ્વરૂપને અનુભવવા ધગધગતો જીવનનો હેતુ જાગવો જોઈએ, ઊર્ધ્વ દિશાની ઝંખના રહેવી જોઈએ. એ જાગે તો જ પ્રગતિ થઈ શકે, તે વિના નહિ થઈ શકે. એ ચીલો જુદો પડે ત્યારે ચેતનનો અનુભવ થાય. એને માટે ક્યાંકથી તો શરૂઆત કરવી પડે.

* અનુમંતા = અનુમતિ આપનાર

** ભોક્તા = ભોગવનાર

એને માટે ક્યાંકથી ખોદવું પડે. પ્રથમ શરૂઆત કરવી પડે. દિલમાં પણ ઝંખના વિના તમન્ના જાગશે નહિ. એટલે થોડી ઘણી ઈચ્છા થાય તો પ્રગતિ થઈ શકે તે માટે આ મૌનએકાંતનું સ્થળ છે.

લોકોની ભાવના ઊંચી થાય તે માટે આશ્રમ છે

અહીં એક એવા પ્રકારનો યજ્ઞ ચાલે છે, જે ઉત્તમમાં ઉત્તમ છે, એનો પ્રકાર જુદો છે. અમે તે નથી કાઢ્યો. ગુરુમહારાજની આજ્ઞાથી આશ્રમ સ્થાપ્યો છે. પ્રારબ્ધયોગે જે જે લોકો મળેલાં છે અને હવે પણ મળવાનાં છે તે સૌની ભાવના ઊંચી થાય તે માટે આ આશ્રમ કરેલો છે. તેમ થાય તો તે સ્થૂળ સેવા કરતાં પણ ઊંચી સેવા ગણાય એવું ગુરુમહારાજે કહ્યું છે. સ્થૂળ સેવા તો વીસ વર્ષ કરી પણ લોકોમાં રાગદ્વેષ વધ્યા. મોળા પડ્યા નહિ.

મહાત્મા ગાંધીજીએ કહ્યું કે અહિંસા કેળવો પણ તે કેવી રીતે કેળવાય ? નીતિમત્તા, ત્યાગની ભાવના ન હોય તો અહિંસા પાળી શકાય નહિ. ધન-લક્ષ્મી ક્યારે ટકે ? નીતિમત્તા હોય તો તે ટકે, માણસ દારુડિયો હોય, વ્યસની હોય તો ટકે નહિ. તેમ અહિંસાને ટકવા માટે રાગદ્વેષ મોળા પડ્યા હોય તો ટકે. રાગદ્વેષ મોળા પાડવા જોઈએ, પણ એ સમયે લોકોની ભાવના ઉત્તમ પ્રકારની ન હતી. એટલે રાગદ્વેષ મોળા પડ્યા નહિ. જે હંમેશાં સ્વાર્થ જ જુએ, પૈસા જ એકઠા કરે એનામાં ભાવના ક્યાંથી કેળવાય ? એના કરતાં એ સ્થૂળ સેવા પણ ઉત્તમ પ્રકારની છે. ધન, પૈસા, મિલકત, ઘરેણાં વગેરે એકઠાં કરતાં લોકોને હું જોઉં છું, પણ હવે તો લોકોનું રાજ્ય આવે

છે. રશિયામાં, ચીનમાં બધે એવું થયું છે. રશિયામાં તો સરકારે સોનું પણ લઈ લીધું હતું. માટે, કાળનાં લક્ષણો પારખો. કાળનાં લક્ષણો પારખીને જીવશે તે જ જીવી શકવાનો છે. સંઘરો કરીને રહેશો તો તે હવે નહિ ચાલે. માટે, આપતા રહો. જીવનમાં સાથે સાથે ત્યાગ કરતા રહો. કોઈ કહેશે કે મોટા સ્વાર્થી છે. માટે, આમ કહે છે, પણ મારો તો હજાર હાથવાળો ધણી છે, તે મને આપશે.

અહીં ભગવાનનું સ્મરણ થાય છે અને તેમાં જે સંસ્કાર પડે છે, તે જ્યારે ઉદયવર્તમાન થાય ત્યારે ગતિમાન થાય છે. સૌની સાથે હળીમળીને રહેવું. સદ્ભાવ, સહાનુભૂતિ, પ્રેમ, આદર, સુમેળ પ્રગટાવવાં. આવું કરતાં જો ભગવાનનું નામ લેશો તો તે પાકવા લાગશે.

બીજાંના દોષ જોવાનું છોડો

સંસારમાં તો સાસુ કહે છે કે વહુ આવી છે. મા કહે છે કે દીકરો આવો છે, વહુ કહે કે છે સાસુ આવી છે. બધાં એકબીજાનો વાંક કાઢ્યા કરશે પણ પોતે કેવો છે, તેની કોઈ વાત કરતું નથી. પોતાનું જ વાંકું છે તે કોઈ જોતું નથી, વિચારતું નથી. નથી ઘરડાંઓ પણ જોતા, નથી જુવાનો પણ જોતા તો આ નાનાઓ (બાળકો) તો શું જોવાના? નાનાઓ તો તમને જોઈને જ શીખવાના ને તમારી જોડે તેવી જ રીતે વર્તવાના. ત્યારે તમને કેવું લાગશે? ને આમ ને આમ રગશિયા ગાડા જેવું ચાલશે તો પરિવારમાં ક્યારે સદ્ભાવ, સુમેળ ને શાંતિ પ્રગટશે? માટે, તમે જે બધાં મારા સંબંધમાં આવ્યા છો તેમને સૌને પ્રાર્થના કરું છું કે બીજાંના દોષ જોવાનું છોડી દો. પોતાના દોષ જુઓ. મા પોતાના છોકરાને લાખ

વાર ધોતી હશે પણ તેને તેની સૂગ નથી હોતી. સહજપણે તેમ કરતી હોય છે. આધુનિક જમાનામાં કોઈ એવી મા પણ હોય છે કે જે ત્રાસ પામે છે. મેં તેવી સ્ત્રીને પણ જોઈ છે. અમારા જમાનામાં તો મેં જોયું છે. મારો નાનો ભાઈ જાજરૂ જતો ને કપડાં બગાડતો ત્યારે મારી મા કામમાં હોય તો હું સાફ કરી નાંખતો, પણ મા ઊલટું ના પાડતી. મેં કોઈ દિવસ મારી માને ત્રાસ પામેલી જોઈ નથી. આજકાલની સ્ત્રીઓ ત્રાસ પામે છે, પણ તે બરાબર નથી. મારી તમને બધાંને વિનંતી છે કે જેની સાથે રહેવાનું છે તેની સાથે પ્રેમથી, સદ્ભાવથી રહો. કેટલાંક કહે છે કે બીજાં અન્યાય કરે છે. ધારો કે તેવો અન્યાય કોઈએ કર્યો કે થયો હોય તો તે પ્રેમથી પી જાવ, સહન કરી લો. આ સંસારમાં ઝેર જ પીવાનું છે. પહેલાંના કાળની સમુદ્રમંથનની જે વાત છે, તે સાચી લાગે છે. દેવ અને દાનવોએ સમુદ્રમંથન કર્યું. અંતે શંકર ભગવાને ઝેર પીધું. આપણે પણ શંકર ભગવાન જેવાં બનીએ. આ સંસારરૂપી સમુદ્રમાં દેવ અને અસુરો રહેલા છે. અસુરો મંથન કરાવી રહેલા છે. એને કારણે સંસારમાં બધે ઝેર જ દેખાય છે. કોઈ પોતાની વાત કરતું નથી. હું તો જાણું છું, સમજું છું કે જે માણસ બીજાંનો વાંક કાઢતો આવે છે તેનો જ વાંક હોય છે, પણ હું તેવું કોઈને કહેતો નથી. પણ હા, નાનાભાઈ ડૉક્ટર, બાબુભાઈ જેવાને ગાળો ભાંડી લઉં ખરો. જો ભગવાનનું નામ ખરેખર લેવું હોય તો તો મળેલા જીવો પ્રત્યે સદ્ભાવ, સુમેળ, સહનશીલતા વગર ટકાશે નહિ. એવી ભૂમિકા વગર તે કેવી રીતે ટકી શકશો ? જેવી રીતે વ્યસની પાસે લક્ષ્મી ટકે નહિ તેવી રીતે સદ્ભાવ, સુમેળ વગર નામસ્મરણની ભાવના ટકે નહિ.

મારે, પ્રારબ્ધયોગે મળેલા જીવોને ઊંચે લાવવા છે

આ આશ્રમો જે કાઢ્યા છે, તે મેં મારા પોતાના સ્વાર્થ માટે કાઢ્યા છે. પ્રારબ્ધયોગે તમે જે બધાં મળ્યાં છો અને હવે પછી મળવાનાં છે, તેવાની ગતિ ઊંચી થાય તેને માટે કોઈ સ્થાન જોઈએ, એટલે આ સ્થળ ઊભું કર્યું છે. મારા ગુરુમહારાજનો હુકમ હતો, ‘કથા, વાર્તા કરવી નહિ, શાસ્ત્રોની વાત કરવી નહિ. પ્રવચન કરવું નહિ.’ વહેવારમાં સત્ય વર્તવું. અને આવે તેને સાચું કહેવું. આનાથી કરીને બે ચાર મિત્રો પણ ઊંચા આવે તો ઘણું.

આપણે કોઈ ને કોઈ જન્મમાં ભેગાં થઈ ગયાં હોઈશું. એટલે આપણે પ્રારબ્ધયોગે આપમેળે મળવાનું થયું છે. એવી રીતે પ્રારબ્ધયોગે તમે મળેલાં પૈકી કોઈ ને કોઈ રીતે ભાવનામાં ઊંચા આવો તેવી ભાવનાથી વર્તું છું. એટલે તમે જેમ તેમ યદ્વાતદ્વા રહો તે હું ન ચલાવી લઉં. જેમ તમારો મારી સાથે વધારે સંબંધ થાય તેમ મારી સાથે રહેવાનું કઠણ. ઘા પડ્યા વગર ઊંચે આવવાનું થાય નહિ. બજારમાંથી બે પૈસા વગર ખરીદી કેવી રીતે કરી શકો ? સંસારવહેવારમાં હારી જાવ તો આમાં કેવી રીતે ચાલી શકે ? ભગવાનનું નામ ઉત્તમ છે. તે ઘણાંને તારી દે છે. અનેક ભક્તો થઈ ગયા છે. તેમણે જે સત્ય અનુભવને અંતે તારવ્યું, તેથી તેમને કરુણા ઊપજી. તેના ઉપાય તરીકે ભગવાનનું સ્મરણ કરવાનું સત્ય તેમણે જગત આગળ મૂક્યું, પણ આપણે તેને માટે ભૂમિકા રચતાં નથી, એટલે એ ટકતું નથી. તમે બધાં મળેલાં સાથે ભેગાં

મળી સંપથી, આનંદથી રહો. સંસાર પણ આનંદ સ્વરૂપ જ છે. તમે બધાં સંસારને દુઃખરૂપે ગણો છો. મારા ગુરુમહારાજ તો સંસારને આનંદરૂપ માનતા અને એ આનંદને સુખ કહેતા. ચેતન એ પણ આનંદ જ છે. તેના સિવાય કશું નથી. આપણે જ તેને જુદું ગણીએ છીએ. નરસિંહ મહેતા પણ પહેલાં સામાન્ય જીવ હતા, પણ એમને ભાત્મીના મહેણારૂપી ટકોરો વાગ્યો અને એ ટકોરાથી ચેતી ગયા. એટલે એવા ટકોરાને સ્વીકારી લેવાય તેવી ભૂમિકા પાકવી જોઈએ. નરસિંહ મહેતાએ ગાયું છે :

‘વિવિધ રચના કરી અનેક રસ લેવા,
જીવ થકી શિવ થયો એ જ આશે.’

ભગવાનને પણ રસ લેવો હોય તો સાકાર થવું પડે. નરસિંહ મહેતાએ અનુભવ કરી જોયું. તેમણે આત્માના છ-આઠ-ગુણ ગણાવ્યા છે. અનુમંતા, સાક્ષી, ભોક્તા હોવા છતાં પણ તેને બંધન નથી. ચેતનનો અનુભવ કરવા મનુષ્યનું જીવન બનાવ્યું છે. ભગવાનની કે બ્રહ્મની વાતો આઘી રહી. જ્ઞાનની વાતો તો હિંદુસ્તાનમાં એટલી બધી ચાલે છે કે તેનો જાણે વ્યભિચાર થઈ ગયો છે.

આશીર્વાદ-કૃપા માટે લાયકાત કેળવો

મારા ગુરુમહારાજ કહેતા કે ‘એક ડગલું બસ થાય’. જ્યારે આપણે લોકો તો ખાલીખાલી ૭મી ભૂમિકા અને ૧૪મી ભૂમિકાની વાતો કરીએ છીએ. ગુરુ તો તારી અંદર બેઠેલા છે. આની પાસે ગયા, તેની પાસે ગયા. એ બધું નકામું છે. તમારી

અંદર જ પડેલાને જગવવાની જરૂર છે, પણ તે માટે ખમીર પ્રગટાવવાની જરૂર છે. તેનું તો નામનિશાન નથી. આમ તેમ જવું એ તો લૂલાપણાની નિશાની છે. મારા ગુરુમહારાજે મને કહ્યું હતું કે ભલે કોઈ ન આવે પણ તારે સાચી વાત કહેવી. સંસારમાં આપણે જેની તેની પાસે માગતાં રહીએ તો આબરૂ નથી રહેતી. તો તમારે આશીર્વાદ માગવાની શી જરૂર છે ? આપોઆપ મળશે. જો તમો તેને લાયક થાવ તો. આશીર્વાદ કોઈ દિવસ માગેલા મળતા નથી. મારા જેવો તો આશીર્વાદ માગનારને બે તમાચા મારી દે. આશીર્વાદ ને કૃપા જેવી મહાન વસ્તુ એમ ને એમ કેવી રીતે મળે ?

મારી સાથે સંબંધ રાખવો હોય તો કૃપા કરી કોઈ મહાત્મા પાસે જઈને ‘આશીર્વાદ આપો’ તેવું કહેશો નહિ. એ તો લૂલાપણું છે. તમે લાયક થશો તો કૃપા મળવાની છે. સૂર્ય પ્રકાશ આપે છે. તેમાંથી કોઈને તે બાકાત રાખતો નથી, છતાં કાચ તેને ગ્રહણ કરે છે અને ઠીકરું તેને ગ્રહણ કરતું નથી. આપણે ઠીકરા જેવાં છીએ. કૃપાને પાત્ર નથી થતાં. જો કાચ જેવાં થઈએ તો તે તરત મળશે. ઈશ્વરકૃપા તો છે જ. આપણે તેને લાયક થવાની જરૂર છે, જો તમે મારા ખરેખરા મિત્ર હોવ તો કોઈ પાસે માગશો નહિ. માગ્યે કંઈ મળતું નથી. તમારામાં સધ્ધરતા હશે તો તે મળશે જ. લાયકાત, ભૂમિકા પાકશે એટલે આશીર્વાદ ને કૃપા સામેથી આવીને મળશે.

સંસારવહેવારમાં પણ આપણી સધ્ધરતા હશે ને કોઈ પાસે માગવા જાવ તો મળે. નાનાભાઈ (ડૉક્ટર) જેવા સધ્ધર

હશો તો મળશે. જાતે સધ્ધર હોયા વિના કોઈ કશું આપશે નહિ. તમે સધ્ધર ન હોવ તો માગવા જાવ તો તે કહેશે, તમે ખોટું નહિ લગાડતા, પણ ગમે તેમ બહાનું કાઢશે, આ ભીડ છે, તે ભીડ છે, એમ કહી તમને લીલા તોરણે પાછા કાઢશે, પણ જો તમે સધ્ધર હશો તો જરૂર આપશે. એટલે લાયક થયા વગર, સધ્ધરતા આવ્યા વગર આશીર્વાદ મળી શકતા નથી. કૃપા હોય છે તો ખરી. એ માગવી એ તો ખોટું પામરતાનું દર્શન છે. પામરતા એટલે નબળાઈનું દર્શન. એ નબળાઈ જેની તેની આગળ ખુલ્લી ન કરવી. ગુરુમહારાજ કહેતા કે ‘બાંધી મૂઠી લાખની.’ જો લૂલાપણું બતાવ્યું તો માર્યા ગયા. સધ્ધરતા ન હોય અને ખુલ્લા પડી ગયા તો માર્યા જઈએ. તેવું જ આ માર્ગમાં પણ છે.

એવી વાત કોક પાસે જ કરાય. બેકી કરવા જાજરૂમાં જ જવું પડે. પામરતા એ લૂલાપણાનું દર્શન છે. એટલે એવી વાત તો જ્યાં થતી હોય ત્યાં જ થાય. આજે સમાજમાં જે પ્રસરેલું છે, તે પામરતાનું લક્ષણ છે. માટે, આશીર્વાદ, કૃપાની વાત છોડો. મરદ બનો. ત્યાગ, સહનશીલતા વગેરે કેળવો. આધ્યાત્મિક માર્ગમાં જે લાયકાત જોઈએ તે હોતી નથી અને આપણે વાત છેવટની કરીએ છીએ એ દંભ છે. એ છોડો. હું (તા. ૨૦-૨-૧૯૫૯ના રોજ) ગાંધી આશ્રમે હતો. જુગતરામભાઈ ત્યાં હતા. તેમની પાસે ગયો હતો. તેઓ કહેતા હતા કે ‘તારી આ વાત ગળે ઊતરતી નથી. કોઈ એ રીતે વર્તનાર દેખાતા નથી.’ મેં તેમને કહ્યું કે તેવા તો કોઈક જ

હોય ! જેમ ગાંધીજીના રસ્તે પણ એક બે તમારા જેવા જ છે. ગાંધીજીને કરોડોનું દાન મળેલું, છતાં પણમાં સાબરમતી આશ્રમ છોડી દીધેલો. મને પણ જો ભગવાન તેવી પણ આપે તો આશ્રમ છોડી દેતા વાર ન લગાડું.

જો આપણે ત્યાગ, સહનશક્તિ, ઉદારતા જેવા ગુણો કેળવીશું, હળી-મળી-ભળીને રહીશું, સહાનુભૂતિપૂર્વક ત્યાગ, ધીરજ રાખીને જીવીશું તો આનંદ જ છે. આમ થશે તો ભગવાનનું નામ લીધેલું ઊગી નીકળશે. એમાં યદ્વાતદ્વા ન ચાલે. મળેલું કર્મ ઉત્તમમાં ઉત્તમ રીતે પાર ઊતરે, કોઈનું કેમ કરીને ભલું થાય, એ વિચારો. એ બીજાં નથી કરતા એ વાત જવા દો. તું તારી જાતે કર. સમજીને વધુ માર પડે છે એવો સમાજનો નિયમ છે, પણ તે આપણને વધારે ઘડવા માટે, કેળવવા માટે છે. ઊંચા જવાનું થાય છે. એમ કરીને મથીશું તો ઊંચા ચઢીશું. અન્યાય પ્રેમથી સહન કરવો એનું નામ તપ છે, તપ કરશો તો જ આ ભાવ ટકવાનો છે. મારી આ અનુભવેલી હકીકત છે. આ કરીશું તો જ આગળ જઈ શકવાનાં છીએ. આમ કરીશું તો જ ટકવાનાં છીએ. ગુરુમહારાજના હુકમથી આશ્રમ બનાવ્યો છે. અહીં જે મૌનમાં બેસશે ને તેના જે સંસ્કાર પડશે, તેનો ઉદયવર્તમાન થયા વગર રહેશે નહિ અને જ્યારે તેનો ઉદયવર્તમાન થશે ત્યારે તે જીવને ઊર્ધ્વ તરફ લઈ જશે. આવી રીતે સતત અભ્યાસ કર્યા કરીશું તો એ ટકવાનું છે.

॥ હરિ:ૐ ॥

૧૩. ત્યાગની ભાવના

હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરત

તા. ૫-૪-૧૯૬૦

રામનવમી, સં. ૨૦૧૭

મહાત્માઓની જન્મજયંતી ઊજવવાનો હેતુ

દરેક પ્રજામાં સંસ્કૃતિ છે. આ પૃથ્વી ઉપર જેટલા પ્રકારના સમાજ છે, જેટલા દેશો છે તેટલી સંસ્કૃતિ છે. સમાજમાં જે જે દિવસે જે મહાન પુરુષો, અવતારી પુરુષો થઈ ગયા એવા દિવસોની સંસ્મૃતિ જાળવી રાખેલી છે. રામનવમી, કૃષ્ણાષ્ટમી વગેરે એવા અવતારી પુરુષોનાં નિમિત્તે છે. આવી પ્રથા આપણે ત્યાં જ થઈ છે એવું નથી. જૈન, બુદ્ધ, ખ્રિસ્તી દરેક પ્રજામાં આવી ખાસિયત છે. દરેક ઠેકાણે આવા મહાન આત્માઓના દિવસો પળાય છે અને એ રીતે તેમનું સંસ્મરણ જાગતું રાખવામાં આવે છે અને એ રીતે પ્રજાના માનસમાં એ પ્રકારના સંસ્કાર જાળવી રાખવામાં આવે છે. એ લોકોની ચેતનાશક્તિ છે, તેને જ લીધે તે લોકો સમાજમાં જીવતા રહી શક્યા છે, પણ બાહ્ય રિવાજથી તેઓ જીવંત બને છે એવું કશું હોતું નથી.

એવા પણ મહાત્માઓ થઈ ગયા છે કે જેમના જન્મ-દિવસ ઊજવાતા નથી. છતાં તેવા મહાત્માઓની સમગ્ર ચેતનાશક્તિ વિશેષ કામ કરતી હોય છે. રામાયણ અને મહાભારત જેવાં પુસ્તકોની પાછળ જેમની ચેતનાશક્તિ ભરેલી છે, તે રામ અને કૃષ્ણ અવતારી પુરુષ હતા. તેમના અવતારના સંસ્કાર સારાચે સમાજમાં ફેલાયેલા છે, એટલું જ નહિ પણ

જંગલમાં પર્વતની અંદર રહેનાર આદિવાસીઓમાં પણ તે સંસ્કાર પડેલા છે અને તે આપણા કરતાં વિશેષ ગાઢ રીતે પડેલા છે. હું તો ભીલોમાં કામ કરતો. તેમનામાં રામ અને કૃષ્ણની ભક્તિ ઊડિ ઊડિ છે. તેઓ રામનવમી, જન્માષ્ટમી વગેરે દિવસો ભક્તિ, ભજનો, ગીત, નૃત્યમાં ગાળે છે અને ખૂબ આનંદથી તેમ કરે છે. મહાત્મારત, રામાયણની કેટલી બધી અસર છે તે જોયું છે, પણ તે પુસ્તકોને લઈને નહિ, લખનારની પ્રતિભાને કારણે નહિ, પણ રામ અને કૃષ્ણની ચેતનાશક્તિ તેનું મુખ્ય કારણ છે.

એવા મહાત્માઓ થઈ ગયા કે જેમની ચેતનાશક્તિ ૫૦૦-૮૦૦-૧૦૦૦ વર્ષ સુધી સમાજના માનસમાં કામ કરતી હોય છે. એવા અવતારી મહાત્માઓ પ્રજાના માનસમાં જીવતા છે. એટલે એ લોકોનાં શરીર છૂટી ગયાં છે, છતાં પણ તેઓ જીવતા જ છે. હિંદુ ધર્મમાં જ નહિ પણ ઈસાઈ અને મુસલમાન લોકો પણ કહે છે. એવા મહાત્માઓનું સ્મરણ પ્રજામાં જાગતું રહે છે, તે સમાજના પુનરોદ્ધાર માટે અગત્યનું છે. આપણામાં શૌર્ય, શહૂર, હિંમત, ખમીર, પ્રેમભાવના, સદ્ભાવ, ત્યાગ વગેરે નથી. એનું કારણ એ છે કે આવા મહાન પુરુષો પ્રત્યેની ભક્તિમાં ઓટ આવી ગઈ છે. આવા મહાપુરુષો પ્રત્યેની ભક્તિ પણ સમાજને ઊંચે આણનારી બને છે. આવી ભાવનાને કારણે માનવી ફૂલોની સુગંધમાં-પમરાટમાં શ્વાસ લેવાને શક્તિમાન થઈ શકે છે. આ અકલ્પિત વાત નથી પણ જેમણે આવી ભાવનામાં ઉડ્યન કરેલું છે, તેમણે જાણેલું છે કે આવા પુરુષો પ્રત્યેની પ્રેમભક્તિ જીવને તારનારી છે. એટલે આવાં

પર્વો ગોઠવી દીધાં. જેવી રીતે બીજગણિત (એલજીબ્રા)માં કોમન ફેક્ટર (સામાન્ય અવયવ) છે તેવી જ રીતે દરેક સમાજમાં આવા દિવસો એ common factor જેવા છે. આવો દિવસ એવા અવતારી પુરુષના પ્રેમભક્તિપૂર્વકના સ્મરણમાં જાય તે માટે આવાં પર્વોની ગોઠવણ કરી. આવું હિંદુમાં અને હિંદુ ધર્મમાં જ નહિ પણ બધા ધર્મમાં અને બધા દેશોમાં છે. બધા ધર્મમાં ઊંચે આવવા પ્રજાએ જે મહેનત કરી, તેના કરતાં આવા મહાત્માઓનાં તપ, ત્યાગ, ભાવનાના બળે પ્રજાનું ઊંચા આવવાનું વધુ બનેલું છે. પ્રજાએ તે માટે જે વેઠ્યું છે, તેના કરતાં અનેકગણું આવા મહાત્માઓએ સાધના કરતાં કરતાં અને તપ કરતાં કરતાં વેઠેલું હોય છે. તેને લઈને પ્રજાનું ઊંચે આવવાનું બને છે.

જમીન વિના ઝાડ ઊગી શકે નહિ, વળી જો તેને ખેડખાતર આપવામાં ન આવે તોપણ ઝાડ ઊગી શકે નહિ. ઝાડ માટે ખેડખાતરની જરૂર ખરી, પણ base (પાયા) તરીકે તો જમીન જોઈએ જ તેવી રીતે પ્રજાના ઉન્નયન માટે, ઉદ્ધાર માટે મહાત્મા લોકોના baseની-પાયાની જરૂર અને તે રીતે તેમનું જીવવું પણ સમાજને માટે મહત્વનું છે. જે પ્રજામાં આવા મહાત્મા નથી હોતા તે પ્રજાનું ઊંચે આવવાનું બનતું નથી. આવા મહાત્મા હિંદુસ્તાનમાં હોય છે એવું નથી. દરેક ઠેકાણે હોય છે. કુદરતની રચના જ એવી છે. દરેક સમાજમાં સમાજને ઊંચે આણવા મહાત્માઓ જન્મ લેતા હોય છે.

જે જે મહાન પ્રજાઓ થઈ ગઈ, જેને વિશે આપણે ઇતિહાસમાં વાંચીએ છીએ, છતાં તેમનું નામનિશાન નથી રહ્યું. તેનું કારણ એ છે કે તે પ્રજામાં હાર્દ નથી, એવું વાતાવરણ

નથી, આવા મહાત્માપુરુષને જન્મવા માટેનું, તેમના અસ્તિત્વ માટેનું યોગ્ય વાતાવરણ રહેતું નહિ, એટલે તે પ્રજાનો સમૂળો નાશ થઈ ગયો અને એ નાશ પામવાનું કારણ આવા મહાત્માઓના અસ્તિત્વનો અભાવ.

આપણા સમાજમાં અનેક મહાન ઋષિમુનિઓ થઈ ગયા. કેટલાક તો પર્વતમાં કોઈ જાણી નહિ શકે, કોઈ જોઈ ન શકે, જેમના અસ્તિત્વની પણ કોઈને ખબર ન પડે, તેવી રીતે રહ્યા હતા અને રહેતા હશે. તેમની ભાવનાનાં આંદોલનથી પણ સમાજનું ઊંચું આવવાનું બનતું હોય છે, પણ આપણે હાલમાં મોહકલિલ દશામાં છીએ. જ્યાં સુધી બુદ્ધિમાં એ જ્ઞાનનો પ્રકાશ, સમત્વ પ્રગટ્યું નથી ત્યાં સુધી એવા અનુભવીઓની કદર કરવાની આપણી તાકાત નથી. એવા મહાત્માઓનું જીવન સારાથે સમાજને સ્પર્શતું હોય છે અને તેને લઈને જ સમાજનું અસ્તિત્વ હોય છે.

ભગવાન શ્રીરામ

સમાજ રામને યાદ કરે તે માટે આજનો દિવસ ઉત્સવ, તપ ભક્તિપર્વ તરીકે છે. એ કારણે આજનો દિવસ એ પવિત્રમાં પવિત્ર દિવસ છે. રામનું જીવન આપણા જેવા સંસારીઓ માટે યોગ્ય રીતે વિચારવા જેવું છે. રામે જ્યાં જ્યાં પોતાના જીવનને સ્પર્શતાં પ્રસંગો ઊભા થયા ત્યાં ત્યાં ત્યાગ કરીને સુમેળ રહે, સદ્ભાવના રહે, તેવી રીતે પોતે વધારેમાં વધારે દુઃખ વેઠ્યું અને જેઓ પોતાના હતા, તેમની પાસે વધારે ને વધારે દુઃખ સહન કરવાનું કરાવ્યું. સીતા સતી જ હતાં. તેઓ જાણતા હતા. અનુભવે પણ જાણેલું હતું. છતાં

સીતામાતાને અગ્નિપરીક્ષામાંથી પણ પસાર કરાવ્યાં હતાં, પોતે જેવા પ્રકારના અવતારશક્તિ હતા, તેવા જ પ્રકારના સીતામાતા પણ હતાં, રામ તેવું જાણતા હતા.

પણ પોતે રાજા હતા. પ્રજાની સાથે સુમેળ રહે, ખરેખરી ભાવના રહે એમ કરી તેમનો ત્યાગ કર્યો. એટલે પોતે જ ભોગવવું જોઈએ એ સિદ્ધાંત બીજાં માટે નહિ પણ પોતે ત્યાગ કરીને ભોગવવું જોઈએ. દુનિયામાં કહેવાય છે કે સમજી માણસને જ વધારે માર પડે છે. જે માર ખાય તે જ સમજી છે. એટલે કે જે ત્યાગ કરે, જાતે વેઠે તે ખરેખર સમજી, જ્ઞાની જાણવો. જે અણસમજી છે, અજ્ઞાની છે, તે નહિ સમજે. કેમ કરીને વધારે ખાવું, કેમ કરીને વધારે ભોગવવું એવું લક્ષણ એ અજ્ઞાનીનું લક્ષણ છે. સારાં નરસાં સમજવા માટેનું આ એક લક્ષણ તમારી પાસે મૂક્યું છે. બીજાંને ભોગે સુખ મેળવવાનું કરે છે, તે અજ્ઞાનીનું લક્ષણ છે. જ્યારે બીજાંના સુખને માટે પોતે ત્યાગ કરે, સહન કરે, તેને માટે હંમેશાં તત્પર રહે, ઉત્સુકતાવાળો, ઉમળકાવાળો રહે, મળેલાં બધાંને માટે દુઃખ વેઠવા મન તલપાપડ હોય તેને સાત્ત્વિક પ્રકારનો જાણવો. હંમેશાં તેવો માનવી ભાવનાવાળો હોય છે. સંસારમાં આંખ ઉઘાડી રાખી જોશો તો તમને આ દેખાશે. આવા માણસ ઉપર વિશ્વાસ રાખવામાં બિલકુલ જોખમ નથી, પણ જે બીજાંના ભોગે જીવતા હોય છે, તેમનાથી વેગળા રહેવું. તે લોકો ઉપર વિશ્વાસ રાખવો નહિ. જેવી રીતે આપણે ચાલતાં હોઈએ અને રસ્તામાં અગ્નિ આવે અને આપણે તેનાથી દૂર અળગાં રહીએ છીએ, તેવી રીતે આવા માણસથી દૂર રહેવું.

એવા માણસથી સમાજમાં ચેતતા રહેશો. સજાગ બનવાની જરૂર છે. શ્રીરામ, શ્રીઅરવિંદ, શ્રીરમણમહર્ષિ, શ્રીરામકૃષ્ણ પરમહંસ જેવા તો અપવાદરૂપે-rare જ હોઈ શકે. સામાન્ય લોકો તો લોલુપતા, કામના, આશા, તૃષ્ણા, મોહ, મત્સર વગેરેમાં જ રાયતા હોય છે.

રામે કેટલો ત્યાગ કર્યો હતો. તેમનો તો હક હતો. છતાં તે હક જતો કર્યો, પ્રેમથી જતો કર્યો. ભરતે પણ રાજગાદી લેવાની ના પાડી કે જે હકનું નથી, તે ભોગવી નહિ શકાય. તેમણે રામની આજ્ઞાથી રાજ્ય ચલાવ્યું, પણ રામની પાદુકા રાખીને જ. તેને પણ હક હતો. દશરથને ચાર છોકરા હતા. તે ગમે તેને આપી શકત. તેમણે રામને હક આપ્યો, છતાં રામે હક છોડ્યો ને તપ કર્યું. આ રીતે રામચંદ્રજીએ પ્રેમ અને ત્યાગનું દર્શન મૂક્યું. વાલ્મીકિ, તુલસીદાસે તેને કાવ્યમાં ગૂંથી લીધું અને જીવનમાં (સમાજમાં) ભાવના જીવતી જાગતી રહે, પ્રેરણા મળે તે માટે રામાયણની રચના કરી. રામાયણ ને મહાભારત એ આપણા દેશના મોટાંમાં મોટાં પુરાણ છે. રામને તો મર્યાદા પુરુષોત્તમ કહ્યા છે. આપણે રામ અને કૃષ્ણને સામે રાખીને જીવીએ.

રાવણ એ અજ્ઞાનનું પ્રતીક છે

આપણે તો આનંદને કચડી મારીએ છીએ. રાગદ્વેષ કરીને દ્વંદ્વાત્મક રીતે જીવીએ છીએ તેની પંચાત છે. આપણું અહમ્ ઘડી ઘડી ઊછળતું હોય છે. સમજણોની પકડ એટલી બધી મજબૂત હોય છે, આપણે જ સાચાં અને બીજાં નહિ. એટલે અથડામણ, સંઘર્ષ થાય છે. માટે, રામચંદ્રને સામે રાખીને ત્યાગ કરીએ તો સંસારમાં આનંદ આનંદ લાગે. રામે ૧૪ વર્ષ

વનવાસ વેઠ્યો, પણ તે રાવણને સંહારવા. દેવો પણ તેને ત્યાં બંધાઈ ગયા હતા. આ બધાં વર્ણનો એ પ્રતીક તરીકે છે.

જેવી રીતે રાવણે પોતાના તપથી દેવોને તાબે રાખેલા, તેવું જ વિજ્ઞાને પણ અત્યારે સિદ્ધ કરી બતાવ્યું છે. વીજળી, પાણી એથી પણ ઊંડાં અને ઊંચાં તત્ત્વોને પણ તાબે રાખ્યાં છે. રાવણ અને કંસને માટે કહીએ છીએ તેવી સ્થિતિ આજે સમાજમાં પ્રવર્તી રહી છે. રાવણે તપ તો ભારે કર્યું હતું અને એમાંથી શક્તિ પણ પ્રગટેલી, પણ એનામાં રાગદ્વેષ મોળા પડેલા નહિ. એટલે તપ કરવા છતાં, શક્તિ પ્રગટવા છતાં રાવણનો ઉદ્ધાર થયો નહિ, કારણ કે એનામાં અજ્ઞાન હતું. એટલે રાવણ એ અજ્ઞાનનું પ્રતીક છે. એણે તપ વડે ઊંચે ગયેલી શક્તિનો દુરુપયોગ કરીને બ્રાહ્મણોને પણ અકળાવ્યા હતા. અજ્ઞાનમાં પણ શક્તિ છે. જ્યારે પ્રજાના રાગદ્વેષ મોળા થઈ શકે ત્યારે શક્તિ પ્રગટે. શક્તિની બે બાજુ છે. જો અજ્ઞાનરૂપે રહે તો ખીણમાં પડીને નાશ થાય અને જો એ સારી બાજુ વળાંક લે તો બચી શકીએ અને પુનરોદ્ધાર થઈ શકે. રાવણમાં પણ શક્તિ હતી. સર્વનાશ થાય એવી શક્તિ આજે પણ ઊભી છે. એટલે આજે રામના અવતારની જરૂર છે. વિજ્ઞાને જે શક્તિ મેળવી છે, તેને કારણે આજે ઘણા દેશો સામસામે ઊભા છે અને જો એમાંથી યુદ્ધ થાય તો વિનાશ થાય એમ છે. વિજ્ઞાનીઓએ શોધ તો કરી. શક્તિ પ્રગટાવી પણ સમાજમાં રાગદ્વેષ મોળા પડ્યા નથી. જો રાગદ્વેષ ઘટે તો સુમેળ, સદ્ભાવના જાગ્રત થાય. માનવસમાજનો ઉદ્ધાર થાય. એ જ અત્યારે તો અગત્યનું છે, એટલે તે અંગેની શરૂઆત સમજુ માણસે ઘર આંગણેથી કરવી જોઈએ.

એકબીજા માટે ત્યાગ કરવાનો ઉમળકો, સમત્વ, સમભાવ કેળવીએ તો તે બને. એકબીજાથી ટકરાઈએ નહિ. બધાં પ્રત્યે સુમેળ, સદ્ભાવ, પ્રેમ રાખીએ. બીજાંનું હંમેશાં ભલું વિચારીએ. બીજાંને કઈ રીતે મદદરૂપ થવાય અથવા તો બીજાં કેમ કરીને આપણો સદુપયોગ કરી શકે એવી ઉદાત્ત ભાવના વ્યક્તિઓમાં થાય તો વ્યક્તિઓથી સમાજમાં પ્રગટે અને તેથી કરીને રાગદ્વેષ મોળા પડવાનું થાય.

આજે તો બે પ્રજા સામસામે એવી રીતે ઊભી છે કે જરાક અથડામણ જાગે તો મહાવિનાશ થઈ જાય, જેની આપણે તો કલ્પના પણ નથી કરી શકતાં. રામાયણ, મહાભારતમાં જે યુદ્ધની વાત આવે છે, તે મહાભારતનું યુદ્ધ ૧૮ દિવસમાં પૂરું થયું. જે વાંચીએ છીએ તેને આપણે ગપ માનીએ છીએ, પણ અત્યારે તેવી જ સ્થિતિ વિજ્ઞાને ઊભી કરી છે.

આવી રીતે અજ્ઞાનથી ભરેલી સંસ્કૃતિ જન્મતાં તેનો સર્વનાશ થઈ જાય છે. અજ્ઞાન, અવિદ્યાના પાયા ઉપર રચાયેલ સંસ્કૃતિ નાશ પામ્યા વગર રહે નહિ. મહાભારતના કાળની માફક માત્ર ને માત્ર વિજ્ઞાનથી બનેલી સંસ્કૃતિ તે જ પ્રમાણે નાશ પામવા સર્જાઈ છે. અત્યારે આપણે એવા શિખર પોઈન્ટ ઉપર ઊભેલાં છીએ કે જ્યાંથી સર્વનાશ થવાનો પણ સંભવ છે. માટે, દરેકે એવો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ કે જે શરીરધારી મહાત્માઓ છે, એવાનામાં આપણી ભાવના પ્રગટે ને તેનાથી સમાજનો ઉદ્ધાર થાય. એવા મહાત્માઓ આપણા કહેવામાં વર્તતાં નથી. તે લોકોના જીવન આપણી સાથે મળી ગયા હોય, એવી રીતે આપણી સાથે વર્તતાં લાગે, પ્રેમ કરતાં લાગે

પણ તેઓ તેમનું ત્રીજું લોચન (મહાદેવનું) ખોલતા નથી. તે આપણે જીરવી નહિ શકીએ. તેઓમાં અગ્નિ અને શીતળતા બન્ને છે. તેવી ગરમી હું બતાવતો નથી, કારણ જેમની સાથે પ્રારબ્ધયોગે સંબંધ છે, તે બધાંને ઊંચે લાવવાના છે. તેમ કરવા જાઉં તો આવે નહિ, એટલે જાણી જોઈને ખોલતો નથી, પણ મારા ગુરુમહારાજે સાચી વાત કહેવાનું કહ્યું છે, એટલે કહું છું. કોઈ પણ એવી શક્તિના કારણે આ સ્થાન છે તો તમે બધાં નમ્ર થાઓ. એ શક્તિ ટકી રહેવાને માટે નમ્રતા ખૂબ જરૂરની છે. જેટલી નમ્રતા છોડો તેટલો વહેલો તે મળેલી શક્તિનો, આ સ્થાનનો નાશ થાય. માટે, તમને બધાંને કહું છું કે મળેલું છે, તેને ટકાવવા માટે નમ્ર થજો. અહંકારથી તો નાશ થાય છે. રાવણે તપ કર્યું. શક્તિ પણ મળી, વૈભવ પણ મળ્યો, પણ અહંકાર ન ગયો, એટલે નાશ થયો. એટલે રાવણની માફક અહંકાર રહેશે તો નાશ થશે. માટે, એકબીજા માટે ત્યાગ, ઉમળકો વગેરે ગુણો કેળવજો.

મહાત્માઓ સમાજનું મૂળ છે

જે મળેલું છે તે તમારા બાપનું નથી. સમાજમાં સુખી થાવ અને વધારે વખત ટકી રહો, તેટલા માટે કહું છું. નદીનું મૂળ બહુ નાનું હોય છે. નર્મદા, ગંગા, યમુના, તાપી વગેરેના મૂળ જુઓ તો ઓટલા કરતાંયે નાનું હોય છે, છતાં વિશાળ પાણી વહેવડાવે છે. તેવી રીતે આવા મહાત્માઓ એ સમાજનું મૂળ છે, છતાં તેમને વિશાળ હૃદય છે.

એ લોકો બહુ જૂજ પ્રમાણમાં એટલે કે microscopic living exceptions હોય છે, એવાં લોકોનું અસ્તિત્વ એ જ

સમાજનું ઉદ્દગમસ્થાન છે. તેમને લીધે જ સમાજનું અસ્તિત્વ છે. એ તત્ત્વ કેવી રીતે ફૂલ્યું ફાલ્યું ?

મૌનએકાંતની પદ્ધતિ

મુનિઓ ગુફામાં રહીને તપ કરતા. મહાદેવભાઈનું ‘સંત ફાંસિસ’નું પુસ્તક વાંચેલું. તેમાં સંત ફાંસિસે પણ પર્વતમાં, ગુફામાં રહીને તપ કરેલું છે. એવી એ જાતની જ પદ્ધતિ technique આ મૌનમંદિરની પણ છે. આમાં આધુનિક સગવડો છે. અહીં અંધારું છે જ, પણ સાથે વીજળીના દીવા વગેરે પણ છે, પણ તેનો ઉપયોગ કરવાનો નથી. અહીં બેસીને જે તેનો ઉપયોગ કરશે, અજવાળું કે પ્રકાશ કરશે તો લાભ નહિ થાય. જેટલું અંધારું રાખશે તેટલો વધારે લાભ થશે. જે એને અંગે સાત્ત્વિક પ્રયત્ન ન કરે, તેને પણ લાભ ન થાય. અંદર બેસીને સાત્ત્વિક ભજનો, પ્રાર્થના વગેરે કરી શકે, આધ્યાત્મિક પુસ્તકો વાંચી શકે, જોવા માટે ઝૂંનો દીવો (નાઈટ લેમ્પ) આખો દિવસ સળગતો રાખેલો છે, એ પૂરતો છે. અમે તો કહીએ છીએ, પણ લોકો અંદર જઈને માનતા નથી, અંદર જઈને વ્યવસ્થા રાખતા નથી. ગંદી રીતે વાસણો મૂકે છે. નિયમોનું પાલન કરવું કે કેમ એ પણ માણસની પ્રકૃતિ ઉપર આધાર રાખે છે. અમે જુદી રકાબી રાખીએ છીએ કે જેથી જરૂર કરતાં વધારાનું તેમાં જુદું કાઢી શકાય કે જેથી અમારે ખપમાં આવે.

ભગવાનની, કુદરતની નિયમિત ગણતરી છે. સૂર્યનો પ્રકાશ, ભરતીઓટ એ બધાંમાં ગણતરી છે. કાળથી બદ્ધ હોવા છતાં એ નિયમિત વર્તે છે. અંદર બેસનારાં વ્યવસ્થા નહિ

જાળવે તો અમારે બૂમો પાડવી પડે. ધૂપિયું બારીમાંથી પરત મૂકે નહિ. અંદર બેસનારાંઓએ તો શિસ્ત discipline પાળવી જોઈએ. અહીં બહાર રહ્યા છીએ, તે ગુલામી કરવા નથી રહ્યા. અમે તો કહીએ છીએ. અમારો મિજાજ સહન કરવો હોય તો જ આવવું. કાળજીપૂર્વક જે તે મૂકી દેવું. સવારે ચા આવે ત્યારે ધોવાનાં કપડાં વગેરે મૂકી દેવું. આ તમને સમજાવી દીધું છે. જે કોઈ બેસવા આવે તે સમજણપૂર્વક આવે. વ્યવસ્થિત અમારા કહ્યા મુજબ વર્તવાનું દિલ હોય તો આવવું. હું કેટલાંયે વર્ષ એકાકી રહ્યો છું અને સેવા પણ બહુ કરી છે. વીસ વર્ષ સુધી નિઃસ્વાર્થ સૈનિકની જિંદગીની માફક સેવા કરી છે. Served like a selfless soldier અહંકાર, સમજણની મડાગાંઠ બધું છોડેલું છે. મારા જીવનમાં ઘણાં આવેલાં છે. તેઓ જાણે છે કે મારામાં કેટલા પ્રકારની નમ્રતા છે.

અહંકાર મોળો કરો ને સદ્ભાવ પ્રગટાવો

મારા ગુરુમહારાજે કહ્યું છે કે તારે સાચી વાત કહી દેવી. મદદ કોઈ કરતું નથી. મને મદદ તો મારો હજાર હાથવાળો કરે છે. તમે બધાં અહંકાર મોળો કરો. સદ્ભાવ, સુમેળ, સહનશીલતા વગેરે ગુણો પ્રગટાવો તો કુટુંબમાં પ્રેમ જાળવી શકશો. આપણે ઉમળકાથી બીજાંને સાનુકૂળ થઈશું તો બીજાંઓ એની મેળે થવાના છે. આ સાધનાનું સ્થળ બનાવ્યું છે. મારા ગુરુમહારાજે મને સમજાવ્યું હતું કે જીવન છે એટલે પ્રારબ્ધ છે અને પ્રારબ્ધના યોગે માણસોના સમાગમમાં આવવાનું બનવાનું જ. નથી બનવાનું એવું નથી. તો ખાલી ખાલી વાત કરવી નહિ. ફક્ત મિત્રને ઉદ્દેશીને કહેવું. જે જે માણસોને તારે મળવાનું

છે, તેની ગતિ ઊંચે થાય તે તારે કરવાનું છે. નાનાભાઈ (ડૉક્ટર), નટવરભાઈ, પરીખ સાહેબ, ચંપકભાઈ, જેભાઈ ડૉક્ટર જેવાને હું કહું છું. મારી સામે એક જ દષ્ટિ-ભાવના છે કે મળેલો જીવ કેમ કરીને ઊંચો થાય. તે માટે વહું પણ ખરો, પ્રેમ પણ કરું અને ક્રોધ પણ કરું. દિલમાં ભાવ જાગે તો ગદ્ગદ થયા સિવાય રહેવાતું નથી. મારા જીવનનું કર્તવ્ય એ જ છે કે જીવની ગતિ ઊંચી થાય. માટે, અહ્મને તોડો. અહ્મને ફટકા મારતા રહો તો જે મળેલું છે, તે જળવાઈ રહે છે. નહિ તો રાવણ જેવી દશા થશે.

રશિયા અને અમેરિકા જુદી જુદી વિરોધી એવી સમજણવાળા દેશો છે. ક્યારે ટકરાઈ જાય તે કહેવાય નહિ. દેવી તત્ત્વો અને આસુરી તત્ત્વો, પાપ અને પુણ્ય, એનો સંગ્રામ ચાલી રહ્યો છે. એકબીજા સામે ઘુરક્રિયાં કરી રહેલાં છે. રાવણે તપ કર્યું તેમ વિજ્ઞાનીઓએ પણ તપ કરેલું છે. મહેનત કર્યા વગર, તપ કર્યા વિના સિદ્ધિ મળતી નથી. તેના મનમાં ચોવીસ કલાક ચિંતવન, મનન ચાલ્યા કરે છે. પત્ની સાથે દરિયે ફરવા જાય ત્યારે પણ પોતાના પ્રયોગનું જ રટણ કર્યા કરે છે. એટલી લઢણ રાખે ત્યારે હાઈને પામી શકે છે. તે વિના મેળવી શકે નહિ. આવાં લોકોએ તપ તો કર્યું છે, પણ રાગદ્વેષ મોળા પાડ્યા નહિ. એમાંથી એમનું પતન થવાનું. જે શક્તિ મળેલી છે, એમની ભૂમિકા રાગદ્વેષવાળી હોવાથી તે ક્યારે ટકરાય તે કહેવાય નહિ.

માટે, મહેનતથી, પુણ્યના ઉદયથી કરીને, જે મળેલું છે, તે જેટલા નમ્ર થઈને રહેશો તો તે પ્રેમથી ટકી રહેવાનું છે.

॥ हरिःॐ ॥

૧૪. જેવી ભાવના તેવું કર્મ

હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરત

તા. ૨૬-૪-૧૯૬૦

ભગવાન ક્યારે આપણાં ઝેર પીવે ?

આપણે હાલમાં જે ભજન ગાયું એમાં ‘વહાલે મીરાં તે બાઈનાં ઝેર, હળાહળ પીધાં રે, પાંચાળીનાં પૂર્યાં ચીર, પાંડવ કામ કીધાં રે’. આપણે બધાંને પણ એમ થાય કે ભગવાન દુઃખ હરી લે તો સારું. તે એમ કરે પણ કોઈ એમ વિચારતું નથી કે મીરાંબાઈનાં દુઃખ કેવી રીતે, શા માટે હર્યાં. તે તો ભગવાનની સંપૂર્ણ ભક્ત બની ગઈ. તેમાં લીન થઈ ગઈ અને તે પણ એવા કાળમાં કે જ્યારે મુસ્લિમ સંસ્કૃતિનો આપણા દેશ ઉપર જબરજસ્ત હલ્લો આવી પડ્યો હતો. તે જમાનામાં પરદો તો અનિવાર્ય થઈ પડ્યો હતો. તેવા કાળમાં તેમણે ભક્તિ કરી અને તે સાધુસંતો સાથે ફર્યાં. તેમની સાથે ફરતાં એટલું જ નહિ પણ નાયતાં, કૂદતાં પણ હતાં. તે કાળમાં એવી રીતે ફરવું એ નાનીસૂની વાત ન હતી અને તેમાં એ તો રાજાની રાણી હતી. એટલે આવી રીતે ભગવાનમય થઈ ગઈ તેથી ઝેર પીધું. જેવી રીતે મીરાંબાઈનાં ઝેર પીધાં તેવી રીતે આપણાં પણ પી શકે. એ સાચી હકીકત છે, પણ આપણે તેવાં થઈએ ત્યારે તેવું બને. સંતભક્તો થઈ ગયા. તેમણે માર્ગ બતાવ્યો. પાપનું પ્રક્ષાલન* કર્મપ્રારબ્ધથી થઈ શકે છે. એટલે ખાલી થવું હોય, આનંદ મેળવવો હોય તો ઝેર પીવું

* ધોઈને સાફ કરવાનું કાર્ય

જોઈએ, પણ તે જ્યારે ભગવાનને વળગી પડીએ ત્યારે બને. અમે, વેશ તો લીધો છે ગુરુપણાનો, એટલે સમજાય છે કે કોઈ ખરેખરી રીતે વળગેલાં રહેતાં નથી. વળગેલાં રહીએ તો આપણાં કામ ભગવાન જરૂર કરે. આપણે તો આશા, અપેક્ષા જરૂર રાખીએ છીએ કે ભગવાન મારા ઉપર આટલાં કૃપામદદ કરે પણ એવાનાં મનના, વાણીના હાવભાવ હું તો સતત દેખ્યા કરું છું. ગુરુમહારાજે કહ્યું છે કે ચોખ્ખી વાત જરૂર કહી દેવી. જેને વળગવાનું છે, તેને લોકો વળગતાં નથી અને જેને નથી વળગવાનું તેને આમ જૂ ની જેમ વળગે છે.

અમે તો નિઃસ્પૃહી છીએ. અમારે તો તમારી સાથે દોસ્તી છે. અમારી પાસે કૃપા-આશીર્વાદ માગ્યા કરો તો વળગેલાં રહ્યા વગર ન બને. ભગવાન ઝેર પી તો શકે પણ ક્યારે તે બને ? જ્યારે આપણે મીરાંબાઈ જેવાં થઈએ ત્યારે.

‘પાંચાળીનાં પૂર્યાં ચીર, પાંડવ કામ કીધાં રે.’ પાંચાળીની આવી સ્થિતિ થવાની હતી, તે વખતે ભીષ્મપિતામહ, વિદુર વગેરે બેઠેલા. પાંચાળી તેઓને કહે છે : ‘પત્નીને જુગારમાં મૂકી શકે ? સંપૂર્ણ હારી ગયા હોય ત્યારે શું આવું થઈ શકે, ન્યાય તોળો.’ ભીષ્મપિતામહ તો મહાજ્ઞાની, મહાસમર્થ હતા. એમાં શંકા નથી. વ્યાસ મુનિને પણ તેમની કક્ષામાં જ મૂક્યા છે. કોઈ પૂછે તો ભીષ્મપિતામહ જેવા જ્ઞાની પુરુષોએ પોકાર, વિરોધ કેમ ન કર્યો ? પણ એનું થરમોમીટર આપણી પાસે નથી. વ્યાસ જેવા લખનાર હતા, તે પણ સમજતા હતા કે જ્ઞાની કેમ વર્તે. આપણા જેવા મનુષ્યને સાધારણ સંતોષ થાય, એટલા ખાતર કહ્યું કે તેઓ અન્નના દાસ હતા. કૌરવોનું

અન્ન ખાતા, એટલે બોલતા નથી. આપણા જેવાને સાધારણ સમજણ પ્રગટાવવા લખ્યું છે, પણ આપણે કર્મપ્રારબ્ધ ભોગવવાં પડે છે. તેમાં કોઈ આડે આવતા નથી. ભગવાન શું કરે ? તેં પોતે કર્યું છે તે તું જ ભોગવ હવે. ભગવાનને ગમ્યું તે ખરું એમ આપણે કહી દઈએ, પણ ભગવાનને ગમે તેવું વર્તવાને દિલ ક્યાં છે ? તને પોતાને સારું લાગે તેમ તું વર્તે છે. ભગવાનને ખીસામાં રાખીને ફરતો હોય તોપણ તેને સંતોષ થાત, પણ તેને તો ક્યાં અધ્ધર લટકાવીને રાખે છે. ભગવાનને ગમ્યું તેવું કર્યું એમ કહેવું એ તો નર્ચો દંભ છે. પાતક* છે.

જેવી ભાવના તેવું કર્મ

પ્રામાણિકનિષ્ઠા, સહાનુભૂતિ, સદ્ભાવ રાખો. વેરઝેર, ગમા અણગમા દૂર કરો. એકનિષ્ઠાથી ભક્તિ કરો તો કૃપા હાજરાહજૂર છે. આપણે કોઈ શેઠની સમય જોયા વગર સારી રીતે નોકરી કરીએ તો તેનો બદલો આપ્યા વગર રહે નહિ. તેવું આમાં પણ છે. એકનિષ્ઠાથી સ્મરણ, ભક્તિ કરીએ તો તેનું ફળ મળ્યા વગર રહે નહિ.

એક ભાઈ બેસવા આવેલા. તેમણે કહ્યું કે ‘મેં શરૂઆતમાં પોસ્ટમાસ્ટરના કારકુન તરીકે કામની શરૂઆત કરી. ડિપાર્ટમેન્ટમાં બધી પરીક્ષાઓ આપી અને દરેકમાં પહેલા નંબરે પાસ થયો. સમયનો ખ્યાલ રાખ્યા વગર કામ કરતો. અંતે અંગ્રેજ રાજ્યકર્તાઓએ મારી કદર કરી અને મારા ઉપર મહેરબાની કરી. હું છેલ્લે નાના કારકુનમાંથી પંજાબમાં Post & Telegraph ખાતાનો ડિરેક્ટર થયો. આજે ૭૦૦૦ રૂપિયા

* પાપ, દુષ્કર્મ.

તો પેન્શન મળે છે. એવો જ દાખલો અહીંયાં પ્રાંત ઓફિસરશ્રી ગોરધનભાઈ પટેલનો છે. તેઓ નાની જગ્યાએથી ઊંચા આવ્યા છે અને અત્યારે પ્રાંત ઓફિસર છે.’

કર્મ તો એકનું એક હોય છે, પણ ભાવના ઉપર કર્મનો આધાર છે. જેવી તમારી ભાવના તેવું કર્મ થવાનું છે. બાળક નર્ક ચૂંથે છે ને તેમાંથી પણ તેને આનંદ મળે છે. આપણને તેવું થતું નથી. સૂગ ચઢે છે. બાળકની માનસિક ભૂમિકા જુદી છે, આપણી જુદી છે. જો કર્મમાં ખરેખર આનંદ પ્રગટે તો એવાં કર્મથી ગુણશક્તિ પ્રગટવી જોઈએ, પણ તે ક્યારે બને ? કર્મ કરવાં માટે હૃદયમાંથી ભાવના પ્રગટવી જોઈએ. આપણાં મન, અહમ્, ચિત્તમાં અનેક પ્રકારનાં ઝેર ભરેલાં છે. ગમે તેટલો પુરુષાર્થ કરીએ પણ તે જાય નહિ, પણ ભગવાનની કૃપાથી થાય. કૃપાનું અસ્તિત્વ existence છે. મને તેની સંપૂર્ણ ખાતરી છે, પણ તે existence એમ ને એમ નહિ મળે. બજારમાં વરિયાળી લેવા જઈએ તો તેના પણ પૈસા આપવા પડે છે. તે એમ ને એમ મળતી નથી તો કૃપા કેવી રીતે મળે ?

કૃપા માટેની પાત્રતા કેળવો

મને મારા ગુરુમહારાજે તો દંડો આપવા માંડેલો. મેં ના પાડેલી. મેં તો કહ્યું કે હું તો બધાં સાથે ભળીને રહીશ. કોઈને જાણવા દઈશ નહિ. જો મેં દડો લીધો હોત તો જે કૃપા માગે તેને જ બે દંડા ઠોકતે. મારા ગુરુમહારાજ તો દંડો લે, એટલે માણસો જિન* સુધી ભાગી જાય. (ગુરુમહારાજ પાસે) રોજ

* હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરતથી ૫૦૦ મિટરના અંતરે જહાંગીરપુરા ચાર રસ્તા ઉપર આવેલ પુરુષોત્તમ જિનિંગ મંડળીનો ઉલ્લેખ છે.

સરેરાશ ૪૦૦-૫૦૦ માણસો આવે. કૃપા માટેની પાત્રતા કઈ રીતે કેળવવી એ આપણા મનમાં આવે તોપણ ઠીક, પણ આપણે તો પ્રેમ નહિ, કામ નહિ એવી રીતે વર્તવું છે. એ સમાજની નરી લાચારી છે. ભગવાન તો કહે છે કે નિશ્ચિંત થઈ જા, પણ તે ક્યારે બને ? આપણે અનન્યભાવથી મનન, ચિંતન, સ્મરણ વગેરેમાં લાગી પડીએ ત્યારે. *તૈષામ્ અભિયુક્તાનામ્*. આપણાં મન, ચિત્ત, બુદ્ધિ ને પ્રાણ એનામય જ થઈ જાય ત્યારે બને. ને એટલું કરવાથી આપણે પૂરેપૂરાં ચેતનમય શૂરા થઈ ગયાં છીએ એવું પણ નથી. પૂરેપૂરા ભક્ત થઈ જઈએ તો જીવદશાની સ્થિતિમાં પ્રાણ, ચિત્ત વગેરેમાં પડેલાં જેર એકદમ ખલાસ થાય ને ભગવાન પી જાય. કૃપાનું એટલું બધું મહત્ત્વ છે,

મીરાંબાઈ એ ઐતિહાસિક દાખલો છે, એમાં જેર મોકલ્યું તેવું બન્યું હોય કે ન બન્યું હોય, પણ આ સો ટકા સાચી વાત છે કે ભગવાન જેર પી લે છે. આપણે અનેક પ્રકારનાં જેર ભરી રાખેલાં છે. જો ચેતન હાજર ન હોય તો જીવી ન શકાય. વ્યથા, ઉપાધિ, મુશ્કેલી વગેરે આવે છે, પણ ચેતનના અસ્તિત્વના લીધે ટકી શકાય છે. એમાંથી બળ મળે છે. માનવી આધિવ્યાધિથી રઝળતો, બળતો હોવા છતાં ચેતનને કારણે તે એ બધુંયે જીરવી શકે છે, ટકી રહે છે. ઘણાં લોક પૂછે છે કે આનાથી બીજો કોઈ રસ્તો નથી ?

ટૂંકો રસ્તો ભયજનક હોય છે

‘Every problem has its own solution’ દરેક કોંચડાને પોતાનો ઉકેલ હોય છે. કોઈ કોંચડો એવો નથી કે જેનો ઉકેલ ન હોય, પણ તમારે ઉકેલ કરવો નથી. કરવો

હોય તે મથે, અખંડ સ્મરણ ક્યારે થાય ? કોઈ શોર્ટ કટ (ટૂંકો રસ્તો) છે કે નહિ ? Short cut is always dangerous. ટૂંકો રસ્તો હંમેશાં ભયજનક હોય છે. તેવો રસ્તો તો કોઈ મહાસમર્થ હોય તે જ ખોળી શકે. એને માટે પ્રયંડ ઉત્કટ તાલાવેલી જોઈએ. કોઈ પણ તાલાવેલીને ભગવાન પ્રત્યેની તાલાવેલી સાથે સરખાવી ન શકાય. એમાંનો એક રસ્તો short cut છે. ‘પ્રાણાયામ.’ એનાથી જલદી સ્થિરતા આવી શકે, પણ એને માટે શરતો છે. એ ન પાળવામાં આવે તો જીવનું અકલ્યાણ થાય છે. લોકો સમજતાં નથી અને ઊંટવેદું કરવા મંડી પડે છે. શુદ્ધતા બિલકુલ જાળવતા નથી. આયુર્વેદ એ પણ એક વિષય છે, પણ તે કોને શીખવવો જોઈએ તેની શરતો છે. તે શીખનાર ધનનો લોભી ન હોવો જોઈએ. ગરીબાઈમાં જીવન જીવવા ટેવાયેલો હોવો જોઈએ. તે પરોપકારી હોવો જોઈએ. જેને બીજાંનું દુઃખ જોઈને કરુણા ઊપજતી હોવી જોઈએ. જેને આવું લાગે તેને આ વિષયનું જ્ઞાન આપવું જોઈએ. પ્રાણાયામ પણ જેનાં આશા, ઈચ્છા, કામના, લોભ વગેરે ટળી જાય તેને શીખવાય. મારી પાસે કોઈ શીખવા આવે તો હું ના પાડું. આવી જીવદશામાં તે થઈ જ ન શકે. સાધના માટે આવનારને પણ ના પાડું. ફેફસાંમાં એવી લાયકાત જ નથી. લોકો શક્યતા possibilityનો વિચાર નથી કરતાં. કરનાર અને કરાવનાર બન્નેને નુકસાન છે. ડૉ. જેભાઈ જેવા કહે અને હું તેમને દેખાડું, પણ પરિણામ આપે નહિ. એમને એમ થાય કે પ્રાણાયામ ખોટું છે. જોકે વસ્તુ સાચી હોય છે, પણ પરિણામ ન

આવતાં તેમની શ્રદ્ધા તૂટે છે અને તેનું પાપ મને લાગે છે. પ્રાણાયામ એ short cut જરૂર છે, પણ તે અમુક સ્થિતિ પ્રગટે ત્યારે જ થઈ શકે. ધ્યાન જે તે કરવા માંડે છે, પણ એકાગ્રતા વગર ધ્યાન શક્ય નથી. વેપાર પણ મૂડી વગર થતો નથી. પ્રાણાયામ, ધ્યાન વગેરે પણ એક જાતનો વેપાર જ છે. માટે, ભજન કર, નામસ્મરણ કર અને એ રૂપે મૂડી એકઠી કર.

બીજો પણ short cut ટૂંકો માર્ગ અઘોરી પંથ છે. તેમની એક એક ચીજ ઘૂણા ઉપજાવે એવી છે, પણ તેને માટે પણ ઉચ્ચતા હોવી જોઈએ. મારે માટે કામ કરનારને પણ હું ન દેખાહું. આ બધા યોગથી જે પરિણામ આવે તેવું જ પરિણામ ભગવાનના સ્મરણથી પણ આવે. જે પરિણામ લયયોગ, હઠયોગ, તંત્રમાર્ગથી ઊપજે, તે પરિણામ સ્મરણથી પણ આવે. પાપીમાં પાપી, અધમમાં અધમ હોય તે પણ તરી શકે. આજે પણ તેવા છે. નથી એમ નહિ. પાપીમાં પાપી, અધમમાં અધમ પણ જપ કરી તરી જાય છે. ગોળ નાખ્યા વગર ગળ્યું થતું નથી. સંતમહાત્માઓએ આ રસ્તો અનુભવે બતાવ્યો છે.

મારો સ્વાર્થ પણ અપરંપાર છે. હું તો કહું છું કે મારી પાસે આવશો નહિ. હું તો સ્વાર્થી છું. અહીં આવવું હોય તો કામ કરવું પડશે. કુરસદ હોય તો એકાંતમાં બેસી નામસ્મરણ કરવું. કોયડાની વાત કરવી, પણ તે ક્યારે કે દિલથી વળગેલા રહો ત્યારે. લોકો કહે છે કે સ્મરણ મનમાં તો રહે છે. તમને યાદ કરીએ છીએ પણ તે ખોટી વાત છે. દિલ હોય છે તે તો ફના થઈ જાય છે. તમે તમારા દિલને પૂછી જોજો. મારે તો તમારાં બધાં સાથે એકરસ થઈ જવું છે.

ભાવનાથી કરીને ઊંચા આવો

અહીં તો મિત્રોએ કર્યું છે, તે કરવા દીધું છે. નડિયાદમાં તો બિલકુલ કાઢી નાખ્યું છે. આ તો બહુરૂપીનાં પીંછાં જેવું છે. દિલની વાતો તમે કરો તો અમે રાજી થઈએ. પાસે આવવાની તક મળે. મારાથી ઉકેલ થાય તો તમને મારામાં શ્રદ્ધા પણ વધે. મારે તો દોસ્તી કરવી છે. મારે પક્ષ નથી. તમને અંદર અંદર ભલે એ હોય, પણ હું તો બધાં સાથે દોસ્તી કરું છું, પણ સાથે કહી દઉં કે તમારો મિજાજ નહિ ખમું. અહીં આવીને જે નહિ કેળવાશે તે નહિ ટકી શકે, તે ખસી જશે. તેના પગ ભારી થઈ જશે. નરસિંહ મહેતાએ ગાયું છે, ‘પક્ષાપક્ષી ત્યાં નહિ પરમેશ્વર’. તમને પક્ષ હોય તે જુદી વાત. મને પક્ષ નથી. તમારો કોઈ સાથે ભલે વિરોધ હોય, પણ મારે મન તો તમે અને તમારા વિરોધી બન્ને સરખા છે. હું તો તમારા વિરોધી સાથે પણ તમારી સાથે વર્તતો હોઉં એ રીતે જ વર્તું. તમે તે બધું ચાર વર્ષના અનુભવથી જોયું છે. તમે બધા તો વેપારી છો, વહેવારુ છો. એમ ને એમ આવો નહિ. બધું સમજો છો. ભગવાનની કૃપાએ અને પ્રારબ્ધસંજોગે આપણે ભેગાં થયાં છીએ તો મળી જાણીએ. હું તો તમને મદદ કરું છું.

અત્યારે તો જ્ઞાનનો વ્યભિચાર થઈ ગયો છે. જ્ઞાનની વાત હું તમને કરીશ નહિ. તેવી વાત એમ ને એમ કહેતો નથી. તમને સંસારવહેવારની વાત કરું છું. તમે એક રીતે ઉપયોગી થાવ અને હું બીજી રીતે થાઉં. આપણે એવી રીતે એકબીજાના ઉપયોગમાં આવીએ તે વધારે સારું છે. કોંપડા ખુલ્લા થઈને કહો. વચ્ચે પડદો રાખશો નહિ. જો દિલથી

વળગેલા રહેશો તો અણધારી મદદ મળી રહેશે. મિત્રોએ તેવી વાત કરેલી છે. અણધારી મદદ તેમને મળેલી છે. તમે વિચારશો તો તમને પણ એવું લાગ્યા વગર રહેશે નહિ. મદદ અમે કરી છે, એવું પણ અમે નથી કહેતા. પ્રારબ્ધયોગે એવું બની જાય છે. મારે તો તમારી નજીક આવવું છે. દોસ્ત થવું છે અને તમારી સાથેનું પ્રારબ્ધ ભોગવવું છે. આ નક્કી વાત છે. મારો તો એક જ સ્વાર્થ છે કે ભાવનાથી કરીને તમે ઊંચા આવો. મારે કોઈ પ્રપંચ નથી. આટલો પ્રપંચ છે. આ મોટામાં મોટો સ્વાર્થ છે.

મોટાને વળગેલા રહો

મારી પાસે તો સંબંધ જાળવવાનું સાધન-medium of contact મળે નહિ. અહીં કશો નિશ્ચિત કાર્યક્રમ નથી. કીર્તન, ભજન, પ્રાર્થના પણ નહિ, ઉપદેશ નહિ. તારે કરવું હોય તો કર. સમજણ શા માટે આપે છે ? કોઈ પૂછે કેમ કરવું તો બતાવું પણ ખરો, નિરાંતે કરો. અનેક જન્મથી યોગ છે. એક ડગલું તો શીખો. બૈરી, છોકરાં, વેપાર, પ્રતિષ્ઠાને વળગેલા રહો છો તેવી રીતે અહીં પણ વળગેલા રહો. જેટલું કામ કરીશું તે પણ સારું છે. સંજોગ નથી એમ કહેવું એટલે દિલમાં પાપ છે. સંસારમાં કરો છો કે નહિ ? તારી વાતને સાચી રીતે સમજાવ. તું કહીને ફરી શા માટે જાય છે ? સાચું કહેને કે હવે મન નથી. આપનારા તો બીજાં મળી રહેશે. અમે તો સમજીએ છીએ. હું કહું છું કે વળગતા રહેશો તો દિલ થશે. લોકો શું કહે છે તેની અમને ખબર હોય છે. પગે શા માટે લાગે છે ? જે કહેવું હોય તે મોઢે જ કહો. મનમાં શા માટે કહે છે ? હું તો ભીખુભાઈને પણ કહી દઉં. તારે દોસ્તી

કરવી. હું તો જેમ સાચું હોય તેમ બોલી દઉં છું. અમે તમારી રાહે રાહે ચાલીએ તો દોસ્તી, ને જરા બેચાર કડવાં વેણ કહ્યાં કે પતંગનો દોર કપાઈ ગયો. અમે તો નિઃસ્પૃહી પણ છીએ અને સ્પૃહાવાળા પણ છીએ. અનાસક્તની ભૂમિકા ઉપર આસક્ત છીએ. તમારા ઉપર એટલી આસક્તિ છે.

નડિયાદમાં ગૌરીશંકર કરીને એક પ્રખ્યાત જ્યોતિષી છે. કુબેરદાસ મને તેમને ત્યાં લઈ ગયા હતા. તેમણે તો કહ્યું કે તમારું પતન થઈ ગયું. તમે શા માટે લોકોને ચાહ્યા કરો છો ? રાગ કરો છો, તમે તો ભગવાનને વેગળા કરી દીધા. મેં કહ્યું મારે તો એ કરવું પડશે, પણ હું બધાંને ચોખ્ખું સાંભળાવું છું. એટલે લોકો મારી પાસે આવવાના નથી. ગરજ એવી પ્રગટેલી નથી. સંસારમાં ડૂબેલા રહી જાય. મધમાં માખી પડે તેવું ન થાય. હું તો ચોખ્ખું કહેનાર. એટલે લોકો મારાથી ભાગશે. લોકોનો સ્વભાવ એવો છે કે મીઠું કહેનારને સાંભળશે. સાચું કહેનારને નહિ સાંભળે. લોકોને કલ્યાણ-અકલ્યાણ, શ્રેય-અશ્રેયની સમજણ નથી. અમારી પાસે કડવા શબ્દો છે, મીઠો પ્રેમ પણ છે અને લપડાક પણ છે. સાચું સગું કોણ કહેવાય તે સમજવાવાળાં પણ કોઈ નથી. અમારે તો એક મળે તોપણ બસ. એકમાંથી અનેક થાય છે. એટલે સાચી વસ્તુ ખોળવાની જરૂર છે. અંદર બેસશે એટલે તેની સમજણ પડશે. ક્યાં રાગ પ્રગટેલો છે, ક્યાં દ્વેષ પ્રગટેલો છે, ક્યાં મોહ પ્રગટેલો છે. તેની અંદર બેસવાથી ખબર પડે. શ્રદ્ધા, પ્રેમ, ભાવના પ્રગટાવવાનું આ સાધન છે. આપણે બીજી વાતો ઉપર ગયાં.

હવે પહેલી વાત ઉપર આવીએ. ઝેર પીધાં. મીરાંબાઈનાં ઝેર પીધાં, તેવો જ દાખલો ઈતિહાસમાં નરસિંહ મહેતાનો છે. તેમની વાતોમાં પણ કુંવરબાઈનું મામેરું, શામળશાનો વિવાહ, અને હૂંડી સ્વીકારવાની વાત છે. આવા તો અનેક ભક્તોનાં કામ ભગવાને કર્યાં છે.

દક્ષિણની આવી જ એક વાત છે. એક ભક્તને ત્યાં ભગવાન જાતે આવી છાપરું ચાળતાં. તેમની સામેવાળાએ કહ્યું કે તું તારા ભગવાનને બતાવ કે જેથી તેને પકડી લઉં. જ્યારે તે છાપરું ચાળવા આવ્યા ત્યારે ભક્તે તેને બતાવીને કહ્યું કે આ ભગવાન છે ત્યારે તે માણસ વિચારવા લાગ્યો. આવા તે ભગવાન હોય ? તેને વિશ્વાસ ક્યાંથી થાય ? પણ હકીકત એ છે કે ભક્તને કાજે ભગવાન તો માણસધારી પણ થઈ જાય છે. જો માણસધારી ન હોય તો આપણે પારખી શકીએ નહિ, દેખી શકીએ નહિ. હીરાનું મૂલ્ય ઝવેરી જ પારખી શકે. મારું એવું માનવું છે.

મોટા સાથે દોસ્તી કરો

માટે પ્રેમ કરો, ભગવાનને માનવા શ્રદ્ધા, ભક્તિ જોઈએ. સામાન્ય મનુષ્ય દેહધારી ભગવાન થઈ શકતો નથી. અનંતમાં, ચેતનમાં જો સતત રહી શકતો હોય તો જ ભગવાન. ભક્ત, સંત, યોગી એ બધાંમાં શક્તિ potentiality* વાળી છે. તમે સમુદ્રનું પાણી એક કાચલામાં લઈને ચાખો કે સમુદ્રમાંથી સીધું ચાખો, ખારાશ લાગવાની. સમુદ્રની અનંતતા હોવા છતાં એમાં ગુણ એકસરખા દેખાવાના. સમુદ્ર એટલે જેને સીમાડા નથી,

* વિકાસની ક્ષમતાવાળી શક્તિ

અનંત છે. સમુદ્રનું પાણી કુલડીમાં હોય તોપણ ગુણ સરખા. મનુષ્યમાં ચેતન પ્રગટે તો ગુણ સરખા જ આવે. જ્યાં સુધી પ્રારબ્ધયોગ છે અને શરીર છે, અનેક જન્મના સંસ્કાર લઈને આવેલાં હોઈએ છીએ. તેનાં સ્વભાવ, પ્રકૃતિ વ્યક્ત-mani-fest થયા કરશે. અહીં મર્યાદા આવી ગઈ. ચેતનને મર્યાદા નથી. મનુષ્યધારી ચેતનને મર્યાદા છે. જ્યાં સુધી શરીર છે ત્યાં સુધી તે સંપૂર્ણ નથી. એને પ્રારબ્ધયોગ છે. અમે તો ચેતનનો અનુભવ કર્યો છે, પણ તમને શ્રદ્ધા નથી. આપણે દોસ્તી શા માટે ન કરીએ ? મિત્રને કહી શકાય. તેની આગળ ખુલ્લા થઈ શકાય. તેની નજીક જઈ શકાય. મારી સાથે મિત્રતા રાખો અને ખુલ્લા મને બધું કહી દો. સમાજમાં જેની ને તેની આગળ કહેવાની તમારી રીત ખોટી છે, પણ તમને મારામાં ભક્તિ ને શ્રદ્ધા નથી. માટે, ફળ આપી શકું નહિ. જેને એવાં ઉચ્ચ કોટિનાં પ્રેમભક્તિ ને શ્રદ્ધા પ્રગટેલાં હોય તેટલું જ તેને માટે ઉત્તમ. મારી ને ડો. નાનાભાઈ વચ્ચે તેવું ન થાય તે સારું. તેના કરતાં અમારી વચ્ચે દોસ્તી પ્રગટે તો ઉત્તમ. તેમ દોસ્તી થતાં, પ્રેમ વધતો જાય તો માનવું કે ભક્તિ છે, લાગણી છે, ભાવના છે. માટે, દોસ્તી કરીએ તે વધારે સારું છે. આ બધા વેશ મૂકી દેવા, સંસારવહેવારમાં પ્રામાણિકતા, સાદાઈથી રહીએ, ત્યાગ કરીએ, ઘસાતાં શીખીએ એ પણ ભક્તિ છે. સ્મરણ ન કરવાનું કહેતો નથી. તે કરો તો ઉત્તમ છે, પણ સાથે એકતા કેળવીએ અને વળગેલા રહીએ, દોસ્તી કરીએ. તમે અહીં આવો, આવીને કામકાજ કરો. નામ લેતાં લેતાં

તેમ કરો. એકાંતમાં બેસી ભગવાનનું નામ લો. છ-આઠ આનાના પૈસા અને સમય બગાડીને અહીં આવો છો. તો આટલું પણ ન મળે તો મને સંતોષ ન થાય. તમને એમ લાગે કે અમારા પૈસા ખર્ચીએ તેમાં તમારું શું જાય છે ? પણ અમને તમારા પૈસા પણ અમારા પોતાના લાગે છે. અહીં આવો તો આશ્રમનું કામ કરવું હોય તો જ અહીં આવવું. બૈરાંને પણ કહું છું. ચોખ્ખી વાત કરું છું. પાછળ નહિ. કોઈ અમને આખાબોલા કહે, પણ અમે જેવા છીએ તેવા માએ જણ્યા છે તેવા છીએ.

ભગવાન કપટ નહિ ચલાવે

ભગવાન ભગવાનની વાત મૂકી દો તે ઉત્તમ છે. ભગવાનના નામે છેતરપિંડી ન ચલાવો. તમારા દિલ સાથે કપટ ન રાખો. કપટ રાખશો તે ભગવાન નહિ ચલાવી લે. હું તો મારું ચાલે તો જ્યાં કપટ દેખું ત્યાં ખંજર મારું, પણ ખૂનનો આરોપ આવી જાય. ન્યાયાધીશને પણ ખરી વાતની ખબર નહિ પડે. તે પણ કહેશે કે ગાંડો થઈ ગયો છે. એકબીજાને મળ્યા છીએ તો પ્રેમ કરીએ અને ઉકેલ કાઢીએ. કોયડા મારે પણ હોય પણ હું કાંઈ કરતો નથી. જે તે બન્યું તે ભગવાનની કૃપાથી બન્યું એમ માનીને સ્વીકારી લઉં છું. મારા ગુરુમહારાજ પાસે વેશ્યા, નાયનારી, ગાનારી, વેપારી સમાજના એકેક થરનાં માણસો આવતાં. હું પણ આશીર્વાદ માગવા ગયો હતો, પણ ગુરુમહારાજ માટે મરી ફીટવાની તૈયારી ખરી. હું આખા કુટુંબને છોડીને ગયો હતો. પરીક્ષિતલાલભાઈ અને ઠક્કરબાપાએ ખૂબ વાર્યો. મેં કહ્યું, મેં

તો કુટુંબને માટે બે અઢી વર્ષની જોગવાઈ કરેલી છે અને સાધના કરીને પણ મારો ધર્મ ચૂકવાનો નથી. એમાંથી હું છટકી શકું એમ નથી. એમ કહીને ગયો હતો. મારી પાસે વેપારીઓ આવે છે, પણ કબૂલે છે કે અહીં આવવામાં લાભ છે. શાંતિ મળે છે. મેં તો ઘણા વખતથી કહ્યું હતું કે મંદીનો કાળ આવવાનો છે. પી.ટી. (પી. ટી. પટેલ-કુંજરાવ ગામના, ખેડા જિલ્લાના તમાકુના વેપારી) તો માને પણ નહિ. કે તમાકુમાં મંદી ક્યાંથી આવવાની ? પણ માલ જ એવો પાક્યો કે મંદી થયા વગર રહે જ નહિ. અને ખરેખર મંદી આવી છે. ત્રણ ચાર વર્ષ કઠણ કાળ આવવાનો છે. મારું શરીર નહિ હોય ત્યારે લોકો કહેશે કે મોટાની વાતો સાચી હતી.

હું તમને બધાંને કહું છું કે આપણે ભાવનામાં જીવી શકીશું તો આ કઠણ કાળ શાંતિથી વેઠી શકીશું. માટે, જે કામ કરો તે ઉત્સાહથી કરો. કામ કરતાં કંટાળશો તો મરશો. સંસ્કૃતમાં શ્લોક છે ‘તેન ત્યક્તેન ભુંજથાઃ’ ત્યાગી ત્યાગીને ભોગવો. ત્યાગ કેળવી કેળવીને સંતોષથી જીવો. એક ટ્રસ્ટમાંથી મને દર મહિને ૧૦૦ રૂપિયા મળતાં. તેમાંથી મેં એક પૈસો વાપર્યો નથી. બધી રકમ ગાંધી આશ્રમને ચોપડે જમા છે. આજે પણ તમે ત્યાં જઈને જોઈ શકો છો.

જિંદગીમાં ક્યારે પણ તાગડવિન્ના કર્યા નથી. દૂધ નહિ, ઘી નહિ, છતાં ચલાવ્યું છે. આપણને જે કાંઈ મળ્યું છે, તે એકલાને ભોગવવા નથી મળ્યું. આ હકીકતનો જીવનમાં પાઠ ઉતારતાં ત્યાગશો માટે મળશે જ એવી અપેક્ષા પણ સેવશો

નહિ. મારા ભાઈએ એક કાવ્ય બનાવ્યું છે. ‘દીધાથી કોઈ દી ના ઘટે, તમે આપો રે આપો તેમ વધે.’*

પણ તમે પરિણામની આશા રાખીને આપો તે ભાવનાથી કરીને આપેલું નહિ કહેવાય.

પાત્રતા ધરાવનાર વ્યક્તિને દાન આપો

મારી પાસે સો રૂપિયા હોય તો તે બધા આપી દઉં એ ગુણ ખરો, પણ અવગુણ થઈ ગયો ગણાય. કોઈને પૈસા આપવા, મદદ કરવી એ સારું છે, પણ એ સંસારમાં મળેલા જીવોના પાલનના ભોગે નહિ. તમને મળેલાં નિમિત્તો - કુટુંબની, જો તમે વેપારી હોવ તો તમારાં માણસોની, અન્ય લેણદેણની જવાબદારી પહેલાં નિભાવો. એવે વખતે અપરિગ્રહ ધર્મ નથી, પરિગ્રહ ધર્મ છે. જરૂર જેટલું માણસે પાસે રાખવું જ જોઈએ. આ વાત કોઈ સમજતા નથી.

આપવાની તો ટેવ પાડવી, પણ આપતી વખતે પાત્રની યોગ્યતા જોવી. જો તેવું જોવા દાનત કેળવીશું તો પાત્ર જરૂર મળી રહેશે. સંસારવહેવારમાં આપણે આપીએ કે નહિ આપીએ, આપવું જ પડે છે. કોઈ મુશ્કેલીમાં આવી પડે તોપણ આપવું પડે છે. તો તેમ આપવું કે ઘસાવું એ પ્રેમ ઉમળકાથી કરવું. જે કરીએ તે આપણા પોતાના માટે છે, એમ માનીને કોઈ પણ કામ કરીએ તો તે ઉત્તમ છે.

નામસ્મરણ એ સરળ સાધન

આ માર્ગને માટે ટૂંકા રસ્તા short cut છે, પણ તે કરી નહિ શકાય. અનુભવીઓએ કહ્યું છે કે ભગવાનનું સ્મરણ એ

* પુસ્તકના અંત ભાગે આ કાવ્ય પ્રિન્ટ કરેલું છે.

બધાંમાં સરળ રસ્તો છે. એ તો આબાલવૃદ્ધ બધાં કરી શકે અને એ પણ ગમે તે સમયે અને કર્મ કરતાં કરતાં એ બધાંની વચ્ચે. બીજગણિતમાં જેમ સામાન્ય અવયવ હોય છે તેવું છે. કોઈ પણ ધર્મમાં માળાનો ઉપયોગ થાય છે. માળા એ સર્વ સાધારણ છે. હું તો જંગલમાં ભીલોની વચ્ચે કામ કરતો. અઘોર જંગલમાં પણ એકેક ઝૂંપડે ભગવાનનું સ્મરણ. દરેક ઝૂંપડે ભજન કરતા હોય તો એવા મસ્તીથી નામ લે. અમે તો કહીએ છીએ કે એ લોકો સુધરેલા છે, આપણે નહિ. એ લોકો એકબીજા ખાતર ઘસાય છે, તેવી ઉદારતા આપણામાં નથી. આ મારો જાત અનુભવ છે. આપણું માનસ કલુષિત છે, સંકુચિત છે, લાગણી વિક્સેલી છે, પણ વિકૃત સ્વરૂપે, ઉન્નત ભાવનાના સ્વરૂપમાં નહિ. આપણે સુધરેલાં છીએ એમ નહિ પણ વાસ્તવમાં બગડેલાં છીએ. આપણે બુદ્ધિનો ઊંધો ઉપયોગ કર્યો છે. શક્તિ અવળી રીતે વાપરી. એ લોકોમાં ભલે જડતા છે, પણ એ લોકોનું જીવન કેવું છે તેનો તો દાખલો લો. નિરાંતે ભજન કરે છે, છોકરાંઓ પણ સાથે બેસે છે.

જ્યારે આપણે ત્યાં તો માનવી ગાંડો થઈને દોડાદોડ કરે છે. તે નથી છોકરાંઓ સાથે બેસતો કે નથી બૈરી સાથે વાત કરતો. એવી રીતે કે જાણે દારૂ પીધેલો રખડતો હોય. આનું નામ જીવન નથી. વેપાર-પૈસા ટકા એકલું જ જીવન છે એમ ન સમજો. જે બધાં મળેલાં છે તેમને કેળવો. ભાવનાથી જીવન જીવવાનું કરો તો આ સ્મરણ પણ ફળે.

॥ હરિ:ૐ ॥

૧૫. સર્વને સુલભ : નામસ્મરણ

હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરત

તા. ૧૦-૫-૧૯૬૦

નામસ્મરણ સંતભક્તોની શોધ છે

સંસારવહેવારમાં જ્યાં સુધી જીવવાનું છે ત્યાં સુધી કંઈ ને કંઈ કામ કરવું પડે છે. તેના સિવાય ચાલવાનું નથી. માનવી પ્રવૃત્તિ એકલો કરતો હોય છે, છતાં તે બીજા જીવો સાથે સંકળાયેલો હોય છે. પોતાનાં કર્મને લઈને બીજાંની સાથે સંકળાયેલાં હોવાથી સંસારમાં ક્લેશ, સંઘર્ષણ, અશાંતિ વગેરે થયા કરે છે. જીવનમાં આનંદ પણ થાય છે અને સાથે સાથે આ બધું પણ થાય છે.

આપણી પ્રકૃતિ જે દ્વંદ્વની ઘડાયેલી છે તેથી સંસારમાં સુખદુઃખ, પાપપુણ્ય ચાલતાં હોય છે. એટલે સંઘર્ષણ, અશાંતિ, ક્લેશ વગેરે પણ થવાનું. આવાં ક્લેશ, દુઃખ, સંતાપ, તાપ, વેદનાથી બચવા ઋષિમુનિઓએ ખોળતાં ખોળતાં ઘણા રસ્તા ખોળ્યા. ઝાડ એક જ છે, પણ વર્ગીકરણ જુદાં જુદાં હોય છે. કોઈ આંબો, કોઈ પીપળો, કોઈ વડ કહેવાય. મનુષ્યમાં પણ ચેતન અને પ્રકૃતિ એક જ પ્રકારનાં હોય છે, પણ વર્ગીકરણ જુદાં જુદાં હોય છે. પ્રકૃતિ ત્રણ ગુણની બનેલી હોય છે. કોઈકમાં જ, બહુ ઓછાં લોકોમાં તે સત્ત્વગુણની હોય છે. બાકી, મોટે ભાગે તે રજસ અને તમસ ગુણોની ભરેલી હોય છે. એવાને રજસ અને તમસ સિવાય બીજી સૂઝ પડતી નથી. ઋષિમુનિઓએ સતત આનંદ અને ચેતનને ખોળી કાઢવા

સાધના કરી અને જુદા જુદા રસ્તા ખોળી કાઢ્યા. વેદકાળના પહેલાં પણ ભાવનાનું ક્ષેત્ર બહુ વિશાળ હતું ને વેદકાળમાં પણ ભાવનાનું ક્ષેત્ર વિશાળ હતું.

ભાવનાત્મક વૃત્તિ કેળવવા માટે તેની સંસ્થાપના માટે બાહ્ય આધારની તે કાળમાં જરૂર ન હતી. ઋષિમુનિઓનું એવું ઉચ્ચ કોટિનું જીવન હતું. એવાં એમનાં શરીર હતાં. એટલે એ ભાવના ટકાવવા કશાએ સાધન mediumની જરૂર ન હતી. તે કાળમાં મૂર્તિ પૂજા પણ ન હતી, સદ્ગુરુ પણ ન હતા, પોતે જ પોતાના ગુરુ હતા. જેમ જેમ વખત જતો ગયો તેમ તેમ ભાવના નીચે ઊતરતી, ઘટતી ગઈ. એટલે તેને ટકાવવા માટે બીજાં બધાં સાધનો શોધ્યાં. તે માટે ધ્યાનયોગ, લયયોગ, કર્મયોગ, જ્ઞાનયોગ, ભક્તિયોગ, પ્રપત્તિયોગ વગેરે સાધનો ખોળ્યાં કે જેથી સમાજમાં ભાવના ટકી રહે. તે જ પ્રમાણે આગળ જતાં સંતભક્તોએ નામસ્મરણનો માર્ગ ખોળી કાઢ્યો. એ અપંગ, હરિજન, વૃદ્ધ-યુવાન, સ્ત્રી, પુરુષ, બાળક, સમાજની કોઈ પણ વ્યક્તિ, કોઈ પણ જીવ કરી શકે. જે કોઈ પરિણામ બીજા યોગથી આવી શકે, તેવું જ પરિણામ ભગવાનના સ્મરણથી પણ નીપજી શકે.

સંતભક્તોએ સમાજના જીવો પ્રત્યેની કરુણાને લઈને નામસ્મરણનો રસ્તો ખોળીને સમાજની સામે મૂક્યો, પણ તેનું પરિણામ અનુભવવાને માટે જે ઝંખના, તાલાવેલી, ઉત્કટતા હોવાં જોઈએ, પણ એવી તાલાવેલી કોઈ જીવમાં પ્રગટેલી જોતો નથી. જ્યાં સુધી એવી તાલાવેલી લાગેલી નથી ત્યાં સુધી બની શકે નહિ. આપણે જીવનમાં જે કાંઈ પ્રવૃત્તિ કરતાં હોઈએ

છીએ, તે તાલાવેલીના કારણે નહિ પણ બધાંને (સંજોગોને) કારણે કરવી પડે છે. એટલે કરીએ છીએ. એ (સંસાર) ધક્કો મારે છે અને આપણને બળાત્કારે કર્મમાં જોડે છે. આપણે પ્રેમના ઉમળકાથી કશું કરતાં નથી. સ્વાર્થ, ગરજ લાગવાથી એ કામમાં પરોવાયેલાં રહીએ છીએ. ભગવાનના નામમાં એવાં સ્વાર્થ, ગરજ નહિ લાગવાથી નામસ્મરણની પ્રવૃત્તિ એકધારી થઈ શકતી નથી.

એકાંતમાં મૌન ધારણથી સ્વભાનની જાગૃતિ

કોઈ થોડો કાળ પણ એકાંતમાં મૌન ધારણ કરે તો એને પોતાનું ભાન જાગી જાય. એ માટે આ મૌનએકાંતની જગ્યા છે. એ એમાં બેસે એટલે વત્તાઓછા પ્રમાણમાં ભાન જાગે કે પોતે ક્યાં લપટાયેલો છે, પણ એમાંથી કઈ રીતે છુટાય તેનું ભાન નહિ જાગવાથી ને જાગૃતિ નહિ રહેવાથી પાછો જ્યાં ને ત્યાં જ ચાલ્યા કરે છે. ભગવાનનું સ્મરણ એકધારું ચાલે તો એ ચેતનનો અનુભવ કરે, એ હકીકત સાચી નથી. અજપાજપથી સ્મરણની અખંડતા થાય, પણ એથી ભાવનાની અખંડતા થતી નથી. તેને તો ત્યારે પણ વાર હોય છે. સ્મરણની એક પ્રકારની સળંગતા પ્રગટ્યા પછી ભાવનાની અખંડતા માટેની ભૂમિકા પ્રગટે છે ને પછી તેમાં ગાઢતા પ્રગટે છે અને વિશેષ ને વિશેષ નામસ્મરણ થાય ત્યારે ભાવના પ્રગટે અને એવી ભાવનાથી અખંડતા અને સળંગતા પ્રગટે પછી આપણાં સ્વભાવ ને પ્રકૃતિનાં જુદાં જુદાં સ્વરૂપો બદલાતાં જાય. આ બધું બન્યા પછી સાધનાના માર્ગમાં પ્રવેશતા વાર લાગતી નથી. આવો યોગ એક જન્મનો નથી હોતો, જન્મોજન્મનો યોગ હોય છે.

સાત દિવસ કે એકવીસ દિવસ બેસવાથી કાંઈ નહિ બને, પણ એમાંથી બહાર નીકળ્યા બાદ અભ્યાસ કાયમ રાખે તો બની શકે. કોઈ કહે છે, પૂછે છે કે નામસ્મરણથી શું વળે ? પૈસા મેળવવા બુદ્ધિ કામ લાગે છે, તેવી રીતે મન, ચિત્ત, પ્રાણને મદદ કરનાર નામસ્મરણ છે. પૈસો માત્રથી પૈસા નહિ કમાવાય ને સચવાય. એમાં પણ મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ ને અહમ્ એ પાંચની ખાસ જરૂર. એ જેટલાં ઉત્તમ હોય એટલાં ઉત્તમ રીતે તે મદદ કરી શકે. જો એ (પાંચ) સંતાપ, ક્લેશ, સંઘર્ષણ, ત્રાસવાળા, ત્રસિત ત્રસિત હોય તો ધંધામાં યોગ્ય મદદ નહિ કરે, પણ એ (પાંચ) સારાં હોય, શાંત હોય તો ધંધામાં મદદ કરે. એ પાંચેયને શાંત રાખવા માટે ભગવાનનું સ્મરણ જ ઉત્તમ પ્રકારનું સાધન છે. એનાથી બુદ્ધિ સૂક્ષ્મ બને. એનાથી આપણી બુદ્ધિમાં રહેલાં મડાગાંઠો, શંકાકુશંકાની વૃત્તિ, દલીલ, તર્ક, સંદેહ, સંશય કરવાની ટેવો ટળશે. બુદ્ધિ સૂક્ષ્મ પ્રકારની થતી જશે.

નામસ્મરણથી સંસારમાં શાંતિ મળશે

સંસારવહેવારમાં કોયડાઓ તો ઊઠતાં જ રહેવાના, પણ જો બુદ્ધિ સૂક્ષ્મ પ્રકારની થતી જતી હશે તો એનો ઉકેલ પણ સારી રીતે કરી શકશો. બુદ્ધિ આપણને કોયડા ઉકેલવામાં વધારે મદદ કરી શકે એનું કારણ સ્મરણ છે. સ્મરણથી જેવી રીતે કર્મ ઉત્તમ થાય તે જ પ્રમાણે આપણી અંદરની ઈંદ્રિયોને સતેજ રાખવા, કેળવવા ભગવાનનું સ્મરણ પણ એટલું જ ઉત્તમ છે. હું આ અનુભવથી કહું છું કે જીવનમાં રળવા માટે એ ધનના કરતાં પણ વધારે ઉપયોગી સાધન છે. ભગવાનનું

સ્મરણ કરીએ તો સે (બરકત) મળે. કર્યા વગર કેવી રીતે ખબર પડે ? સાકર ખાધા વગર ગળ્યું છે કે નહિ તે કેમ સમજાય ? આમાં આરપાર ગયા સિવાય આનું હાર્દ સમજી શકવાનાં નથી.

ભગવાનનું સ્મરણ સંસારી હોય છતાં જરૂર લઈ શકે છે. સાધુઓ લે કે નહિ લે, પણ આપણે માટે એની વધુ જરૂર છે, કારણ કે સંસારમાં ક્લેશ, દુઃખ, વેદના, સંઘર્ષણ, અશાંતિ વગેરે થવાનાં છે અને એની ખરેખરી દવા ભગવાનનું સ્મરણ જ છે. માટે, સંસારમાં જ્યારે દુઃખ, ઝઘડા, ક્લેશ, સંતાપ, અશાંતિ, અથડામણ થયા કરે ત્યારે સ્મરણ, પ્રાર્થના, ભજન, સત્સંગ, સદ્વાચન કરવું. એ મોટામાં મોટી દવા છે. કરી જુઓ ત્યારે ખબર પડે. તે સિવાય સમજણ નથી પડવાની. નામસ્મરણ હરતાં ફરતાં બોલતાં ચાલતાં કેમ લેવાય ? તેનાથી શો ફાયદો ? એ સવાલનો જવાબ પોતાને અનુભવ થયા સિવાય ન આપી શકાય. એને માટે કોઈ સાક્ષી પ્રમાણ નથી, પણ કર્યા કરવાથી જ અનુભવ થાય. દૂધપાક બહુ સરસ છે તે એકલાં વખાણ કરવાંથી ખબર નહિ પડે, પણ ચાખવાથી જ ખબર પડે. સંતભક્તો તો સ્મરણ એ જ ઉત્તમ છે એમ કહી ગયા છે તેથી નહિ પણ જાતે કરવાથી તેની ખબર પડે. પાંચ લાખ કે પાંચ કરોડવાળાની ઈર્ષ્યા કરવાથી તો ઊલટું દુઃખી થવું પડે છે. પ્રયત્ન કરી પાંચ પચીસ હજાર કમાઈશું તો સુખી થઈશું. આપણી આગળ પોતાના અનુભવ વડે કરીને સંતભક્તોએ જે નામસ્મરણનું સાધન મૂક્યું છે, તે લેતાં જઈશું તો સુખી થઈશું. અશાંતિ, ક્લેશ, સંઘર્ષણ, અથડામણ, સંતાપ

એ તો રોજનો વહેવાર છે અને એ કારણે રોજ દુઃખી થવાનું બને છે તો એમાંથી શાંતિ મળે, મુક્તિ મળે. પૈસા વગર થઈ શકે એવું સહેલામાં સહેલું સાધન નામસ્મરણ છે. ને એ એટલું બધું મદદમાં આવે છે કે બૈરી, છોકરાં, સંસાર એ બધાંની મદદ નામસ્મરણની મદદ આગળ કાંઈ વિસાતમાં નથી.

નામસ્મરણનો લાભ લેવા અણગમા, રાગદ્વેષ ઘટાડો

સંસારમાં દુઃખ છે, છતાં મનથી ખરેખર દુઃખ લાગેલું હોતું નથી. જો ખરેખર દુઃખ લાગેલું હોય તો જેવી રીતે મકાનને આગ લાગે છે ત્યારે ચાર માળ ઉપર હોય તો ત્યાંથી પણ ભુસ્કો મારે છે, તેવી રીતે તમે નામસ્મરણ કરતા થઈ જાવ પણ તમને તેવું ખરેખર લાગ્યું નથી. મા દીકરાને ચાહતી નથી. દીકરો માને ચાહતો નથી. જાણે સગપણ લાગેલું નથી ! મા દીકરીને ન ચાહે, પતિ, પત્ની અને છોકરાં છૈયાંનું એવું હું જોઉં છું કે તે બધું ઉપરછલ્લું હોય છે. ખરેખર લાગેલું નથી. ‘લાગે તે ભાગે.’ માટે, આ બધાં ક્લેશ, અશાંતિ વગેરેમાં શાંતિ આપનાર સ્મરણ એકલું જ છે. માટે, તેનો સહારો લો. તેનાથી કશું બગડી જવાનું નથી. બગડી જતું હોય તો એ લખી આપીએ છીએ કે ખોટની મૂડી અમે ભરપાઈ કરી આપીશું. નામ લેતાં ઘણાંએ ઉત્તમ કોટિનાં કામ કર્યાં છે. એના દાખલા પણ ઉત્તમ છે. મહાત્મા ગાંધીએ અખંડ સ્મરણ કર્યું. તેમનું કામ બિલકુલ બગડ્યું નથી. એવાં તો ઘણાં થઈ ગયાં છે. નામ લેતાં લેતાં રાગદ્વેષ મોળા પડે. અણગમા ટળવા જોઈએ. જો તે (રાગદ્વેષ મોળા પાડવાનું) ન મટાડો તો તેનો

(સ્મરણનો) આસ્વાદ નહિ માણી શકો. આ તો આવો છે એવું કહેશે પણ પોતે કેવો છે, તે કોઈ જોતું નથી. જેઓ મને વળગેલા છે, ગુરુ માનેલો છે, તેઓ પણ જ્યારે આમ કહે છે ત્યારે મારા ગુરુમહારાજે મને દંડો આપેલો તે યાદ આવે છે, પણ મેં લીધેલો નહિ. લીધો હોત તો બે ઠોકતે. ભગવાનનું નામ લેવું હોય તો અણગમા કાઢો. જેના પ્રત્યે રોષ હોય ત્યાં પ્રેમ કરો. ભગવાને કહ્યું છે રોમેરોમમાં મારી શક્તિ છે. બધાંમાં હું છું. અણુએ અણુમાં હું છું, પણ હું પોતે હુંને ભૂલી ગયો છું. આ જ મોટી પંચાત છે. ભગવાનની રચનાની આ ખૂબી છે. નહિ તો આપણે આવું કરીએ નહિ. આપણા રાગદ્વેષ ઘટાડો. એક પગલું બસ થાય. મોટી વાતોથી કશું નહિ વળે. આટલું કરીશું તોપણ બસ થશે. સંસારમાં ભાઈભાંડુ છે, ત્યાં પણ રાગદ્વેષ છે. પોતપોતાનું તપાસો. મળેલાં સંપીને પ્રેમથી રહીએ. રાગદ્વેષ ઘટાડીએ અને ભગવાનનું નામ લઈએ તો જરૂર લાભ થાય.

દુઃખ, સંઘર્ષ, સંતાપમાં નામસ્મરણ કરો

ભગવાનનું નામ લેવાથી રાગદ્વેષ મોળા પડે, પણ તે દસ પંદર કલાક લેવાથી તેનો પાનો-ઉત્સાહ ચડે ત્યારે, ત્યાં સુધી નહિ. ભગવાનનું સ્મરણ અનેક રીતે મદદ કરતું હોય છે. અનંતકાળથી સ્મરણની સંસ્કૃતિ ચાલી આવેલી છે. રોમેરોમમાં તે વણાયેલી છે. જરા કાંઈ થાય કે ‘ઓ બાપ’ કરે છે. એ બાપને બોલાવતો નથી પણ ભગવાનને બોલાવે છે. જે સંસ્કૃતિમાં ઊછર્યો હોય, તેને તે બોલાવે. એ ચેતનમાં ગયા સિવાય શાંતિ મળતી નથી. એને માટે ઝંખના, તાલાવેલી લાગેલાં નથી. દુઃખની

વાત અનુભવથી સાચી છે, પણ એમાં હળવાશ થાય એ માટે સ્મરણ કરવું જોઈએ એ પણ સાચું છે. હળવાશ મેળવવી હોય તો ભગવાનનું સ્મરણ મદદ કરશે. ‘એ કેવી રીતે મદદ કરે?’ કોઈ પૂછે તો કહું છું કે જેમાં ગૂંચ આવે, તે વાતાવરણથી અલગ થઈ જાવ તો ગૂંચનો ઉકેલ મળી રહેશે. નાનપણમાં જ્યારે હું ભણતો ત્યારે મારું ગણિતશાસ્ત્ર બહુ સારું, પણ જ્યારે કોઈ દાખલાનો ઉકેલ નહિ મળે તો હું જ્યારે જાજરૂ જાઉં ત્યારે યાદ આવી જાય અને પછી બહાર નીકળીને ગણવા બેસું તો દાખલો થઈ જાય, તેવી રીતે દુઃખ, સંઘર્ષ, સંતાપ વગેરે આવી પડે ત્યારે નામસ્મરણ કરવા માંડો તો અશાંતિ જરૂર દૂર થાય. એ બધું હળવું થઈ જાય. ચેતનના અનુભવની વાત જવા દો. દુઃખ હળવું થાય એટલા માટે પણ તમને કહું છું કે જ્યારે આવું થાય ત્યારે ભજન, સ્મરણ, પ્રાર્થના, સત્સંગ કરશો તો અનેક પ્રકારનાં દુઃખોમાંથી હળવાશ પ્રગટશે.

॥ હરિ:ૐ ॥

૧૬. મૌનએકાંત

હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરત

તા. ૧૭-૫-૧૯૬૦

પહાડી જગા, જંગલ, મૌનએકાંત માટે ઉત્તમ

હમણાં આપણે ભજન ગાયું. ભક્ત કવિ પ્રેમળદાસે એક લીટીમાં લખ્યું છે;

‘નરસિંહ મહતાને હાર હાથોહાથ આપ્યો રે’. આ કેવી રીતે બન્યું ? જગતમાં ચમત્કાર જેવું કશું હોતું નથી. આપણને તે ચમત્કાર જેવું લાગે છે, કારણ આપણે પાછળનાં કારણો સમજી શકતાં નથી. એટલે ચમત્કાર જેવું લાગે છે. કારણ વિના કશું કર્મ બનતું નથી. પાણી કેવી રીતે બન્યું ? વિજ્ઞાને ખોળી બતાવ્યું કે બે ભાગ હાઈડ્રોજન ને એક ભાગ ઓક્સિજનનો સંયોજિત થાય એટલે પાણી (H₂O) બને. તેવી જ રીતે આ પાંચ તત્ત્વોમાંથી કેટલું બધું બન્યા કરે છે. પાંચ તત્ત્વો પૃથ્વી, જળ, તેજ (અગ્નિ), વાયુ ને આકાશનું આ શરીર બન્યું છે. તમે સાધનામાં ઊંચે જેમ ઊંચે જાવ તેમ ખબર પડે. ઋષિમુનિઓએ ખોળી કાઢ્યું કે એકાંત કેમ ઉત્તમ છે. પહાડ, જંગલ ઉપર વધારે સારી રીતે એકાંત પાળી શકાય. કોઈ પણ સાત્ત્વિક કર્મને માટે દૂરની જગ્યા વધારે ઉત્તમ. એકાગ્રતા માટે ખાસ તેની જરૂર. જ્યાં વસ્તી હોય ત્યાં ઈચ્છા, કામના, આશા, તૃષ્ણા, લાલસા વગેરેનાં મોજાંનાં આંદોલનો રહેવાનાં. તેનું પ્રમાણ ઘણું ઉત્કટ પ્રમાણમાં રહેવાનું.

મૌનએકાંતની કેડીએ ■ ૧૫૦

જીવાત્માની વૃત્તિ પ્રમાણે વાતાવરણનાં આંદોલનો પકડાય

જેમ આ વાતાવરણ (Ether-ઈથર = સૂક્ષ્મ વાયુરૂપ તેજાબ)માં એકે એક રેડિયો સ્ટેશનેથી, એક દેશના જ નહિ પણ પૃથ્વીના કોઈ પણ ભાગમાંથી, વિવિધ દેશોના રેડિયો સ્ટેશનમાંથી અવાજનાં મોજાં પ્રસારવામાં આવે છે, તે શબ્દોનું વહન વાતાવરણ મારફત થાય છે. તે જ શબ્દ આખી પૃથ્વીમાં એક જ પળે વ્યાપે છે. એ વ્યાપવાનું કારણ એ કે શબ્દની પાછળ વીજળીનો ભારે પ્રવાહ મૂકેલો હોય છે. શબ્દનાં મોજાંને ઈથર (વાતાવરણ) તે શબ્દના મૂળ સ્વરૂપે પકડી રાખે છે ને પછી આપણે જે સ્ટેશનને ટ્યૂન કરીએ ત્યારે તે અવાજનાં મોજાં આપણા રેડિયોમાં શબ્દો સ્વરૂપે સાંભળી શકીએ છીએ.

તેમ જુદાં જુદાં લોકોનાં મનની અંદર જુદી જુદી વૃત્તિઓ હોય છે. મનુષ્યમાં મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ ને અહમ્ એ પાંચ અંતઃકરણો છે. એ બધાંની દ્વારા જ વૃત્તિ, આશા, ઈચ્છા, તૃષ્ણાનાં મોજાં આ વાતાવરણમાં ફેલાતાં રહે છે. આવું વાતાવરણ આપણી પૃથ્વી ઉપર રહેલો જીવાત્મા પકડી લે છે. જે જીવાત્માની જેવા પ્રકારનાં વૃત્તિ, પ્રકૃતિ, સ્વભાવ તેવા પ્રકારનાં મોજાં તે વાતાવરણમાંથી ગ્રહણ કરે છે. લોભી માણસ હોય તો તે પ્રકારનાં આંદોલન પકડે. કામી હોય તો તે પ્રકારનાં આંદોલન પકડે. ક્રોધીને વળી તે પ્રકારનાં આંદોલન તેના આધારને સ્પર્શે છે. આ કારણને લઈને એકાગ્રતા કેળવાતી નથી. ઋષિમુનિઓએ એકાગ્રતા માટે અભ્યાસનાં સ્થળો વસ્તીથી દૂર પસંદ કર્યાં છે. જ્યાં સૌંદર્ય હોય, એકાંત હોય, નદીઓ હોય કે સરોવરો હોય અને વસ્તીથી દૂર હોય તેવાં સ્થળોને

પસંદગી આપી છે. આવાં સ્થળો એકાગ્રતા ને કેંદ્રિતતાનું વલણ કેળવવા બહુ મોટો ફાળો આપે છે. મનુષ્યના આધારને આ પાંચ તત્ત્વો વધારે સ્પર્શ કરે છે, કારણ ત્યાં તેજ (અગ્નિ), વાયુ, પૃથ્વી, જળ, આકાશ વગેરે સ્વચ્છ હોય છે. વસ્તીના વાતાવરણથી ઘણે દૂર હોય છે. તેજ, વાયુ, જળ અને પૃથ્વીને તો અનુભવી શકીએ પણ આકાશને નહિ અનુભવી શકાય, કારણ એ તો (abstract-અમૂર્ત) શક્તિ છે. આપણે તેને જોઈ શકીએ નહિ. આપણી સંસ્કૃતિના અનુભવીઓએ કહ્યું છે કે વાયુ ઘણા પ્રકારના છે. વૈજ્ઞાનિકો તે ખોળવા લાગ્યા છે. બીજાં અનુભવીઓએ પણ તેવું કહેલું છે. ઓક્સિજનમાં તેજનું પ્રમાણ વધારે છે. આકાશમાં ક્ષોભ ખળભળાટ-agitation થયો. આ ભાવાત્મક વર્ણન છે. ક્ષોભથી વાયુ પ્રગટ્યો. વાયુમાંથી તેજ (અગ્નિ) પ્રગટ્યું. આમ, આકાશ, વાયુ, તેજ ત્રણ મળીને જુદા જુદા પ્રકારના વાયુના પ્રમાણ ભેળા થયેલા છે. પર્વત ઉપર ઊંચે ઊંચે જઈએ તેમ તેમ એકાગ્રતા કેળવાય અને નિષ્ઠા પાકી થઈ જાય. પછી ભંગ થવાનો ભય રહેતો નથી. ઋષિઓએ સાધનાનાં સ્થળો પર્વતો, ગુફા વગેરે પસંદ કરેલાં. તે વિજ્ઞાનથી પણ સાબિત કરી શકાય એવું છે.

સુખી થવા રાગદ્વેષ મોળા પાડો

આપણી ભૂમિકા તે પ્રકારની કેળવાયેલી હોતી નથી. એકાગ્રતા વગર કોઈ પણ કર્મ ઉત્તમ રીતે થઈ શકવાનું નથી. રાગદ્વેષ એ દ્વંદ્વની અથડામણ છે. એ એટલી બધી વ્યાપેલી છે કે સુમેળ, સદ્ભાવ રાખી શકાતો નથી. માટે, સુખી થવું હોય તો રાગદ્વેષ મોળા પાડો, ઉદારતા કેળવો. જો આટલું કરશો

તોપણ આપણું મનુષ્યજીવન સુખી થશે. ઋષિમુનિઓએ અનુભવે કહ્યું છે કે આ શક્તિ એકદમ પ્રાપ્ત થઈ શકવાની નથી. રાગદ્વેષ મોળા પડે, એને માટે આંતરિક શક્તિ હોવી જોઈએ, જેવી રીતે ઐજિન ચાલવા માટે અગ્નિ જરૂરી છે તેવી રીતે આપણામાં રાગદ્વેષ મોળા પાડવાનું વલણ ઊઠવું જોઈએ. તેમાંથી મુક્તિ મેળવવાનું ભાન થવું જોઈએ. તે માટે આપણામાં આંતરિક બળ હોવું જોઈએ. એ બળ તો આપણામાં છે, પણ જાણે કે આપણે બળ વિનાના થઈ ગયાં છીએ. આપણે આંખ વગરના, કાન, નાક વગરના થઈ ગયાં છીએ કે જોઈ શકતાં નથી, સાંભળી શકતાં નથી, સુવાસ લઈ શકતાં નથી. એ શક્યતા ઉપજાવવા માટે મૌનએકાંત એ મોટામાં મોટો ખોળી કાઢેલો ઉપાય છે. સંસારની પ્રવૃત્તિથી અલગ થઈને મૌનએકાંત સેવવાં જોઈએ. આ હું કહેતો નથી. મેં ખોળેલો માર્ગ નથી. ઋષિમુનિઓએ સાધના કરીને અને વિજ્ઞાને પણ શોધખોળ દ્વારા એ સ્વીકારેલો છે. યુરોપના સ્વિટ્ઝરલૅન્ડમાં એલોપથીના એક ડૉક્ટર છે અને તેમણે આ બાબત ઉપર પુસ્તક-શાસ્ત્રો લખેલાં છે. તેમણે સંશોધન કરીને લખ્યું છે કે દરેક માણસે શરીરે સુખી થવું હોય, મન તંદુરસ્ત, સ્ફૂર્તિવાળું, ચેતનમય, જાગ્રતિવાળું રાખવું હોય તો એકાદ મહિનો એકાંત સેવવું જોઈએ. એ મારા તમારા જેવા નથી, પણ એક હોશિયાર તજજ્ઞ ડૉક્ટર છે અને તેમણે લખેલું છે.

અંધારામાં જ્ઞાનતંતુઓ સતેજ (tone up) થાય

અંધારું જ્ઞાનતંતુઓને સતેજ (tone up) કરવા માટે જરૂરી છે. અજવાળાનો ઓછો ઉપયોગ કરવો. મારી આ

વાત ઉપર અંદર મૌનમાં બેસનારાંઓ ધ્યાન આપતા નથી. અંધારાનું સેવન વધારે ઉપયોગી છે. જ્ઞાનતંતુઓનું યોગ્ય સમારકામ કરવા માટે, શરીરનું ચેતન ટકાવવા માટે અંધકારવાસ અત્યંત જરૂરી છે. કુદરતે પણ રાતરૂપે અંધારું બનાવ્યું છે. તેને બદલે આપણે ૧૧ વાગ્યે સૂઈએ છીએ. અજવાળું ૧૨ કલાક અને અંધારું ૧૨ કલાકનું બનાવ્યું છે. ઉષા ને સંધ્યા વેળાનો પ્રકાશ બહુ ઓછો હોય છે. શરીરને પ્રકાશ ને અંધકારની સરખી જ જરૂર છે. શાસ્ત્રકારોએ આ પ્રયોગ કર્યો છે. વિજ્ઞાને સંશોધન research કરેલું નથી. તેનું સંશોધન કરવાની ખરેખરી જરૂર છે. તે અંગેની ઝંખના જાગેલી નથી. એ જરૂરી છે એમ મને લાગે છે. મેં તો પ્રયોગ કરેલો છે. જ્ઞાનતંતુઓને મજબૂત કરવાં માટે અંધારાની વિશેષ જરૂર છે. અંદર અંધારું રાખશો તો મનને શાંતિ મળશે જે શરીર માટે વધુ હિતકર છે. કાયાકલ્પની જે વિધિ વર્ણવી છે, તેમાં પણ સાત ઓરડાની વાત છે. જુદી જુદી ક્રિયા માટે જુદા જુદા જાજરૂ, સ્નાન એમ ક્રમે ક્રમે હોય છે. છઠ્ઠામાં ધ્યાન, પ્રાર્થના કરવાનાં હોય છે અને છેલ્લે સાતમામાં જ્યાં સપૂચું અંધારું હોય છે, ત્યાં જ માણસે વધારેમાં વધારે કાળ ગાળવાનો હોય છે અને અમુક જાતની ઔષધિ લેવાની હોય છે. હું ઘણા ભાઈઓને આમળા ખાવાનું કહેતો. કાયાકલ્પમાં પણ ઔષધિનું સેવન કરાવવામાં આવતું. આ પ્રયોગનું પોંડિચેરીથી Advent માસિક નીકળે છે, તેમાં શાસ્ત્રીય પદ્ધતિએ વિવરણ વાંચ્યું. જેને વાંચવું હોય તે વાંચી શકે છે. આમ, આ અહંકારની વાત નથી પણ હકીકતની વાત છે. એક વત્તા એક એટલે બે

એના જેવી સત્ય હકીકત છે. આપણા દેશમાં આવો કોઈ મૌલિક પ્રયોગ નથી. માણસ જિંદગીભર પ્રવૃત્તિમાં એવો રોકાયેલો હોય છે અને ધૂંસરીમાં એવો જોડાયેલો હોય છે કે પોતાની જાત વિશે વિચાર કરવાનો અવકાશ જ નથી. મારા મિત્રો કહે છે કે તેં વીસ વર્ષ સેવાનાં કામમાં ગાળ્યાં છે. છતાં ઘઉંમાંથી જેમ કાંકરો વીણીને બહાર ફેંકી દે, તેમ તને ફેંકી દીધો છે. તું આ શું લઈ બેઠો છે ? હું કહું છું શક્તિ, ભાવના ભલે હોય પણ કાર્ય રાગદ્વેષવાળું હશે તો સેવા પણ તેવા જ પ્રકારની થવાની. ઍજિનમાં જેવી વરાળ હોય તેવી તેની ગતિ રહેવાની.

મનાદિકરણોને સાત્ત્વિક બનાવો

મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ ને અહમ્ ને સત્ત્વ ગુણવાળા કરવાં જ પડશે. જો આપણાં મનાદિકરણો સદ્ગુણ, ત્યાગ કરવાની ભાવના, મતસહિષ્ણુતાવાળાં નહિ કેળવાયા હશે તો ઉત્તમ પ્રકારનાં કર્મ નહિ થઈ શકે. તેને સીધા કરવા કોઈ હથિયાર જરૂરી છે, પણ હથિયાર નહિ હોય તો સેવા સારી રીતે નહિ થઈ શકે. કરોડો વર્ષ સેવા કરશે પણ કશું વળે નહિ.

મહાત્મા ગાંધીજી અહિંસા વિશે કહી ગયા હતા, પણ એનો ઝોક કેવી રીતે આવે ? રાગદ્વેષ મોળા પડ્યા સિવાય અહિંસા કેવી રીતે પળાય ? મન, બુદ્ધિ ચિત્ત, પ્રાણ ને અહમ્માં તટસ્થતા, સમતા, સમત્વના ગુણો પ્રગટે તો રાગદ્વેષ મોળા પડે.

પોતાની જાતનું અવલોકન કરવા આવા સાધનની જરૂર. હું વખાણ કરવાં નથી કહેતો, પણ હકીકતની વાત છે. આ

તો બેસનારને rational (તર્કસંગત - સમજી શકાય તેવાં) કારણો કહ્યાં છે. તેનો ખરેખર ઉપયોગ કરી શકે ને સમજે તે માટે કહું છું. વીજળીના દીવાનો ઉપયોગ ન છૂટકે કરવો.

શરીરની રચના પાંચ તત્ત્વોમાંથી થઈ છે. ભૂખ અને તરસ એ શરીરની પ્રાથમિક જરૂરિયાત છે. જો ખોરાક ન મળે તો માણસ માટે માણસનું ખૂન કરવા પણ શક્તિમાન થશે. He can even murder the man. પણ જો આપણે ભગવાનનું નામ વિશેષ પ્રમાણમાં લીધા કરીએ, આકાશતત્ત્વનો વિશેષ ઉપયોગ કરીએ તો ભૂખ તરસ નહિ લાગે. આ શુદ્ધ પ્રયોગની હકીકત છે, કલ્પનાની હકીકત નથી. સંપૂર્ણ સાક્ષાત્કાર પામેલો પુરુષ સંપૂર્ણ સ્વામિત્વવાળો હોય, તે ભૂખ, તરસ, મળમૂત્રથી પર હોય છે. એનાં મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ ને અહમ્ આકાશતત્ત્વનો વધારે ઉપયોગ કરતા હોય છે. ભગવાને આપણને પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિયો આપી છે. તેના વડે કરીને આ પાંચ તત્ત્વોનો યોગ્ય ઉપયોગ કરવો. આકાશતત્ત્વ બહુ સૂક્ષ્મ abstract (અમૂર્ત) છે. આંખોએ જોઈ શકાય નહિ. એ પાંચ તત્ત્વોની રચના સમજીએ. આકાશ એટલે શબ્દ. જળ એટલે રસ. પૃથ્વી એટલે ગંધ, તેજ એટલે રૂપ અને વાયુ એટલે સ્પર્શ. એટલા માટે કુદરતે આપણને પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિયો આપેલી છે. કેટલા પ્રમાણમાં તેનો ઉપયોગ કરવો એ વાત આપણે ભૂલી જઈએ છીએ. એ શાસ્ત્રીય હકીકત છે. એ સમજવા જેટલી યોગ્યતા આપણામાં નથી. એટલી સમતા આપણે કેળવી નથી, આપણી બુદ્ધિ સંસારી ગડમથલમાં રોકાયેલી છે. આંતરિક વ્યવસ્થામાં રોકાયેલી છે. એટલે આરો

આવે નહિ. બુદ્ધિ દ્વંદ્વથી ઘેરાયેલી હોય છે. એનાં પણ કારણો છે. એને સમતામાં પ્રગટાવશો તો ગાડું બરાબર ચાલશે.

ગીતામાતાએ જપયજ્ઞને ઉત્તમ વર્ણવેલો છે

એ બરાબર કરવા સાધના સિવાય કોઈ રસ્તો નથી. તે જલદી મેળવવા માટે જુદા જુદા માર્ગો છે. સંસારી તે કરી શકે નહિ, પણ એ બધા માર્ગમાં ભગવાનનું નામ એ ઉત્તમ માર્ગ છે. ગીતામાતાએ જપયજ્ઞને ઉત્તમ વર્ણવેલો છે. કોઈ પણ પ્રકારનો શાસ્ત્રાર્થ થાય ત્યારે ગીતાને પ્રમાણભૂત ગ્રંથ ગણવામાં આવે છે. દસ લાખ યજ્ઞમાં ખર્ચીએ તેના કરતાં જપયજ્ઞ ઉત્તમ છે. ગીતામાતા કહે છે. આ પ્રમાણ છે અને તે માનવું પડે. જે ઘરેડની રીતે ચાલે તે મુક્ત નહિ. જેનામાં મૌલિકતા હોય તે મુક્તનું પ્રમાણ છે.

નામસ્મરણ દ્વારા અંતઃકરણોની શુદ્ધિ

જો તમો ભગવાનનું નામ લીધા કરશો તો કર્મ કરવાનાં પાંચ કરણો મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ ને અહમ્ની શુદ્ધિ થશે તો કર્મ એટલાં શુદ્ધ થશે. આ અનુભવની હકીકત છે. શુદ્ધ એટલા માટે કે એક માણસ પોતાનાં સ્વભાવ ને પ્રકૃતિથી કામ કરે છે, જ્યારે બીજો ભગવાનનું સ્મરણ કરતો કરતો કરે છે એટલે કર્મ પ્રત્યેની સમજ કેળવાશે. મળેલા જીવો સાથે જ પ્રાપ્ત કર્મ કરવાનું છે. ત્યાં રાગદ્વેષ, અહમ્, આસક્તિભાવ વિશે એની ઉત્કટતા મોળી પડશે. જ્યારે કાળક્રમે એવા સંસ્કારો ઉદયવર્તમાન થાય ત્યારે તેને આ માર્ગે લઈ જાય. જ્યારે પહેલો માણસ સ્વભાવ ને પ્રકૃતિથી કામ કરે એ કર્મના બંધનમાં જકડાતો જાય. એને રાગદ્વેષ, અહમ્, આસક્તિભાવના સંસ્કારો

વધુ ગાઢ પડશે. જ્યારે એ સંસ્કારો ઉદયવર્તમાન થાય ત્યારે એને ભોગવવાનો વારો આવશે. જ્યારે બીજો ભગવાનનું સ્મરણ કરતો કરતો કર્મ કરે છે, એટલે એની વૃત્તિઓની ઉત્કટતા મોળી પડતી જાય છે. જ્યારે એ સંસ્કારો ઉદયવર્તમાન થાય ત્યારે એની માત્રા મોળી પડેલી હોય છે. તેથી, એને કોઈ વિચાર આવે અને જાય. એવો જીવ વૃત્તિઓની ગુલામીમાંથી ધીરે ધીરે છૂટતો જાય છે. હું અહીં મૌનએકાંત-શહેરથી દૂર, રળિયામણી જગ્યાએ, નદીકિનારે લેવડાવું છું. અહીં આવનારાંને કહું છું કે અહીં વાતો ન કરો. ભગવાનનું નામ લો, પણ એનું હાર્દ અહીં આવનારાંઓ પણ સમજતા નથી. ભાથું મેળવવાના સ્થળને વાતો કરીને તમે નરક બનાવો છો. મારા ગુરુમહારાજ હોય તો દંડો મારે. અહીં આવો તો ભાવના રાખીને આવો. સત્સંગ, પ્રેમ, ઉદારતા, મતસહિષ્ણુતા-સહાનુભૂતિ રાખવાનો પ્રયત્ન કરો. આ મારો વેરી છે, વિરોધી છે એવું કાઢી નાખો. કુદરતની રચનામાં વિવિધતા ને વિસ્તાર નજરે પડે છે, એના વગર કુદરત નથી. એ પણ ચેતનનું અંગ છે. દુનિયામાં વિવિધતા રહેવાની જ છે. જગત એક ચોકઠાનું કદી નથી બની શકવાનું. આપણે આટલી સીધી સાદી વાત ન સમજીએ ? અહીં આવનારે તો એ સમજવી જરૂરી છે.

ભગવાનનું નામ લો તો વાંધો નહિ આવે. આ કરશો તો સમાજનું, આપણા બધાંનું કલ્યાણ થશે.

॥ હરિ:ૐ ॥

૧૭. સંતાપને હરનાર શ્રીહરિનામ

હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરત

તા. ૨૪-૫-૧૯૬૦

જપથી શાંતિ મળે છે

જેની બુદ્ધિ બહુ તર્ક દલીલવાળી હોય, તેને મનમાં એમ થાય કે હરિ:ૐ કે ભગવાનનું નામ લેવાથી આપણાં મનાદિકરણો પર શું અસર થાય ? પણ બુદ્ધિથી આ વાતનો કોઈ ઉકેલ નથી. એવા દાખલાઓ તો છે. જેના ઉપર આપણને સદ્ભાવ હોય, જેઓ પ્રામાણિક હોય તેવા વાત કરે તો તુરંત ગળે ઊતરે. શબ્દમાં શક્તિ રહેલી છે. મંત્રમાં પણ શક્તિ રહેલી છે. કિશોરલાલભાઈ*એ આ વાત સાબિત કરી બતાવી છે. ‘જીવનશોધન’ નામના પુસ્તકમાં જપ ઉપર તેમણે લખ્યું છે. તેઓ સાપનો પણ મંત્ર જાણતા હતા. મંત્ર એ મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ ને અહમ્ ઉપર અસર કરનાર છે. કિશોરલાલભાઈએ તો સેવાના ક્ષેત્રમાં કામ કર્યું છે. તેમનામાં તો વિશ્વાસ મૂકી શકાયને ? હેમંતભાઈનાં બહેનના જમાઈ નર્સિંગ વિભાગના રજિસ્ટ્રાર છે. ઈંગ્લેંડ જઈ આવેલા છે. તેઓ પણ સાપનો મંત્ર જાણે છે. કિશોરલાલભાઈ જેવા આ વાત કરે છે. એટલે (બુદ્ધિ ભલે સ્વીકાર ન કરે પણ) એમાં તથ્ય તો હશે જને ! તેમના કરતાં આધ્યાત્મિક બાબતમાં ઘણા આગળ વધેલા ઉચ્ચ જીવાત્માઓએ પણ કહેલું છે. સંતાપ, ક્લેશ, ઉદ્વેગ, અશાંતિ, જેવા તાપ હોય તો તેમાં પણ જપ

* કિશોરલાલ ઘનશ્યામદાસ મશરૂવાળા. ઉચ્ચ આધ્યાત્મિક ભૂમિકા ધરાવતા ગાંધીવાદી લેખક - કવિ - ભક્ત.

કરવાથી શાંતિ મળે છે. કોઈ કોયડામાં ગૂંચવાયેલાં હોઈએ ત્યારે ભગવાનનું સ્મરણ કરવાથી શાંતિ મળે છે. પ્રયોગ કરવાથી ખબર પડે. આપણી બુદ્ધિ સ્વીકારે કે ન સ્વીકારે પણ એ એટલી જ સ્પષ્ટ અને સત્ય હકીકત છે.

નામસ્મરણ રામબાણ દવા છે

સૂર્ય પ્રકાશ આપે છે અને તાપ (ગરમી) પણ આપે છે. પ્રકાશ અને તાપને જુદા ન પાડી શકાય. જપ શાંતિ પેદા કરનાર છે. શ્રદ્ધા ન હોય તો જુદી વાત. જેને મુશ્કેલી લાગતી હોય, કોયડામાં આવરાઈ ગયા હોય ત્યારે મનને હળવું કરવા માટે કોઈ ઉપાય તો લેવો જોઈએને ? જેણે કરવું હોય તેણે આ ઉપાય લઈ જોવો અને ખાતરી કરવી. જેણે કોયડામાં સબડ્યા કરવું હોય, તેને કાંઈ કહેવાનું નથી. જે આવાં ગૂંચ કે કોયડામાંથી છુટકારો મેળવવા ઈચ્છે, તેને માટે આ રામબાણ દવા છે. જેવી તાવ, ગૂમડાંની દવા હોય છે, તેવી આ કોયડાઓ માટેની દવા છે.

સમાજમાં જે ત્રસિત છે, ત્રસિત છે, આઘાત પ્રત્યાઘાતના સંઘર્ષમાં ખૂંપેલાં હોય છે અને જેમને તેમાંથી નીકળવાની ઝંખના જાગે છે, તેને અમે કહીએ છીએ કે ભગવાનના નામસ્મરણથી ઉકેલ જરૂર થશે. ભગવાનના નામમાં ચેતનાશક્તિ રહેલી છે. શબ્દની અસર છે. એ તો કબૂલ કરવું જ પડશે. કોઈને પ્રેમથી બોલાવો તો પ્રેમથી જવાબ મળશે, પણ ગાળ ચોપડો તો ખબર પડે. પ્રેમની વાગ્ધારાની અસર પડ્યા વગર રહેતી નથી. કોષ, ઉદ્વેગ કરીએ તો જુદી અસર થાય. આ હકીકત એટલી સ્પષ્ટ છે કે બુદ્ધિને તે સ્વીકાર કર્યા વગર ચાલે તેમ નથી.

આપણને શ્રદ્ધા ન હોય અને સાવ કોરેકોરાં હોઈએ ત્યારે પણ જો ભાવનાથી સ્મરણ કરીએ તો તેની જ્ઞાનતંતુ ઉપર

જરૂર અસર થાય. ગીતામાતામાં તો ભગવાને કહ્યું છે કે ‘યજ્ઞોમાં હું જપયજ્ઞ છું.’ આ આચરી શકાય એવું વહેવારુશાસ્ત્ર છે. બધાંને એ માન્ય છે. વૈષ્ણવ સંપ્રદાય, શંકરાચાર્ય, રામાનુજ, શીખ કોઈ પણ પંથવાળા ‘ગીતા’ને પ્રમાણભૂત ગ્રંથ ગણે છે. જ્યારે શાસ્ત્રાર્થ થાય ત્યારે તેનાં વચનને પ્રમાણ ગણવામાં આવે છે. જેવું ઈસાઈ લોકોનું બાઈબલ અને મુસલમાનોનું કુરાન, તેવું જ આપણી હિંદુ સંસ્કૃતિ માટે ગીતા. એ હાથમાં રહી શકે એવું પુસ્તક છે.

ગાંધીબાપુનો મૂળ પાયો ભક્તિભાવ

ગાંધીજીએ પણ કહ્યું છે કે ગીતામાતા મુશ્કેલીમાં મદદ કરે છે. તેમનો પણ મૂળ પાયો ભક્તિભાવનાવાળો હતો. તેમને ભગવાનમાં અટલ વિશ્વાસ હતો. તેમને ધાર્મિક ભાવનામાં અટલ વિશ્વાસ હતો. આપણે તેમની ધાર્મિક ભાવનાને બાજુએ મૂકી દીધી અને સેવાને પકડી. ધર્મ એ તો એમને માટે સકળ પ્રવૃત્તિનું મૂળ હતું. એમાંથી આ બધી સેવા કરી શક્યા. એમણે જે રાજકીય સેવા કરી છે, તે પણ ભગવાનને ખાતર કરતા. તેમને બધાં વિશે આદર હતો. કોઈના પ્રત્યેનો સદ્ભાવ એમનો ઘટ્યો નથી. એમના વિરોધી ઉપર પણ સદ્ભાવ રાખતા. કાયદે-આઝમ મહમદઅલી ઝીણાએ તેમને કેટલીયે વાર અવગણ્યા છે. તેઓ તો ગાંધીજીને હિંદુ લોકોના નેતા જ ગણતા, હિંદના નહિ. તેવા પ્રત્યે પણ ગાંધીજીએ સદ્ભાવ જ રાખ્યો છે. પોતે જાતે કરીને મળવા ગયા છે. આપણે પણ જો વિરોધી પ્રત્યે જીવતોજાગતો સદ્ભાવ રાખીશું તો આપણને પોતાને લાભ છે. આપણને એટલી અશાંતિ ઓછી થાય. એમણે એ (સદ્ભાવની) ભૂમિકા ઉપર બધી પ્રવૃત્તિ ચલાવી

હતી, પરંતુ આજે સેવાના ક્ષેત્રમાં તેનું મૂળ જ રહ્યું નથી. સદ્ભાવની ભૂમિકા પ્રત્યેની અભિમુખતા જ રહી નથી.

ગાંધીબાપુનો વારસો ચૂક્યા છીએ

ગાંધીજીએ ૧૯૧૯થી પ્રવૃત્તિ શરૂ કરી ત્યારથી ૧૯૬૦ સુધીના સમયનું વિહંગાવલોકન કરવાનું ભગવાનની કૃપાથી બને છે ત્યારે લાગે છે કે આપણે ભીંત ભૂલ્યાં છીએ. આપણે તેમને રાષ્ટ્રપિતા Father of Nation કહીએ છીએ, જ્યારે તેમની ભાવનાનો, ચેતનાનો, સંસ્કૃતિનો વારસો લેવાનો ચૂકી ગયાં છીએ. આપણામાં એ માટેની અભિવૃત્તિ જ જાગેલી નથી. તેમને નામસ્મરણ ઉપર અટલ શ્રદ્ધા રહેતી. ગાંધીજી હંમેશાં માળા સાથે રાખતા. સૂતી વખતે પણ તેમની પાસે રહેતી અને સતત સ્મરણ કરતા, એ સાચી હકીકત છે. માળા સતત તેમની પાસે રહેતી. એમની વસ્તુઓનો સંગ્રહ કર્યો છે, તેમાં માળા પણ છે. એ વિશે વધારે કહેવું યોગ્ય નથી. એમને ભગવાનના નામમાં અટલ શ્રદ્ધા હતી અને એવા મહાત્મા આપણા આ કાળમાં થઈ ગયા છે. આપણે તેમની પાસે રાજકીય પ્રવૃત્તિના પાઠ તો શીખ્યાં, પણ તેનો પાયો, તે શેના ઉપર ઘડવી એ ન શીખ્યાં. જે તેમણે કર્યું તે આપણે ભૂલી ગયાં છીએ.

નમ્રતાનો ગુણ કેળવો

સંસારવહેવારમાં કર્મને કારણે અનેક જીવોની સાથે સંકળાવાનું બનવાનું ને તેને કારણે અશાંતિ, ક્લેશ, સંઘર્ષણ, અથડામણ વગેરે પણ થવાની પૂરેપૂરી શક્યતા છે. આ બધું થાય તો પોતાને જ ત્રાસ થાય. તેમાંથી ઊગરવા માટે આપણે આવા વખતમાં પણ શાંતિ ટકી રહે એવા કલ્યાણના માર્ગની ઈચ્છા રાખીએ, પણ એ ક્યારે બને ? આપણને બધાં પ્રત્યે

સદ્ભાવ, મતસહિષ્ણુતા, ઉદારતાનો ભાવ જાગે ત્યારે. એ થાય તો સંઘર્ષણ, ક્લેશ વગેરેમાં પણ અણગમો થાય નહિ. ગમા અણગમા દૂર થવા માટે પણ આ બધાં સદ્ગુણો જરૂરી છે. સેવા ક્યારે ઉત્તમ રીતે થાય ? જ્યારે આપણું અહમ્ બિલકુલ ઓગળી ગયું હોય ત્યારે અભિમાન ઘટે અને હૃદયથી નમ્ર બનીએ તો કર્મ સારાં થઈ શકે. સેવા પણ સારી થઈ શકે. આ બધું સાચોસાચ પ્રગટ્યું હોય તો જ આ બની શકે. નહિ તો અશક્ય.

સંસારવહેવારમાં તો બધાં સાથે મળવાનું થવાનું જ. જો અહમ્થી મળીશું તો કામ સુધરવાનું નથી. આપણી જ સમજણ સાચી છે, એ વાત ઉપર જ અથડામણ બીજાંઓ સાથે થયા વગર રહેવાની નથી. તે ન થવા દેવી હોય તો મતસહિષ્ણુતા જોઈએ. અને એ માટે હૈયાની નમ્રતા જોઈએ. ઉપર ઉપરથી નમ્રતા દેખાડવી એ તો દંભ છે અને દંભ એવા પ્રકારનો અવગુણ છે કે માણસનું પતન કરાવે છે.

સુખશાંતિ મેળવવાં હોય તો નમ્રતાનો ગુણ કેળવવો જોઈએ. સાચી નમ્રતા કેળવ્યા વગર જે બધાં સાથે મળવાનું થવાનું તેમની સાથે અથડામણ થવાની જ. માટે, અહમ્ તોડવું જોઈએ. અહમ્ને ફટકા પડે એવી પરિસ્થિતિને પ્રેમથી સ્વીકારી લેવી જોઈએ તો જ નમ્રતા માટેની ઝંખના જાગેલી છે, એમ કહેવાય.

હૃદયમાં ભાવના પ્રગટ્યા વગર તેવું બની શકશે નહિ ને એવી ભાવના કેળવવા માટે નામસ્મરણ, સત્સંગ, સદ્વાંચન એ ઉત્તમ ઉપાય છે. તે બધાંથી ભાવના ફૂલીફાલી રહેશે. સાચો સત્સંગ તો આ કાળમાં દુર્લભ છે. એવાં પુસ્તકોનો જીવતોજાગતો અભ્યાસ કરો, પરંતુ કર્મને અવગણીને સત્સંગ કરવા જાય તે પણ બરાબર નથી. પ્રાપ્ત કર્મ તો કરવું જ રહ્યું.

અહમ્ ઓગાળવા ભાવનાથી કાર્ય કરો

અમે ભગવાનની કૃપાથી નરી આંખે જોઈ શકીએ છીએ કે અહમ્થી કામ નહિ કરી શકો. ઊલટા ઝઘડા ઊભા કરશો. એકબીજા વચ્ચે સદ્ભાવ નહિ રહે. અથડામણ કરશો. માટે, સુમેળ સાધવો હોય, અણગમો ન થાય, એવું થવા દેવા માગતાં હોઈએ તો ભાવના કેળવવાની, જીવતી રાખવાની અત્યંત આવશ્યકતા છે. એને માટે ભગવાનનું સ્મરણ, સત્સંગ, સદ્વાંચન એ ઉત્તમ સાધન છે. કોરાં કર્મથી ભાવનાને જીવતી ન રાખી શકાય. ભાવનાને જેમ વધારીએ તેમ અહમ્ ઘટે. એના સિવાય અહમ્ ઓગળે નહિ. ભાવનાને ખરેખરી જિવાડશો તો જ અહમ્ ઓગળશે. ભાવના પ્રત્યે ઝંખના જાગે, તે માટે અભિમુખતા થાય તો અહમ્ ઓગળ્યા સિવાય રહે નહિ. અહમ્ની ભૂમિકાથી કરેલાં, ભાવના વિનાનાં ઉત્તમમાં ઉત્તમ સાત્ત્વિક કર્મ પણ જીવનમાં રાગદ્વેષ પ્રગટાવવાનાં. એ અહમ્ની પ્રકૃતિને કારણે આપણે બીજા જીવ સાથે અહમ્ની પ્રકૃતિ પ્રમાણે જ વર્તવાનાં. આપણાં પ્રકૃતિ ને સ્વભાવ જેવાં તેવી જ છાયા આપણાં તે ભૂમિકામાં કરેલાં કાર્યમાં પણ રહેવાની. ને તેને કારણે પ્રસંગમાં આવેલા જીવાત્મા પ્રત્યે આઘાત પ્રત્યાઘાતની આપણા ઉપર ને સામા ઉપર અસર થવાની. તે ન થવા દેવા માટેની કળા શીખીશું તો ભાવના જીવતી રહેશે.

અહમ્થી થયેલું ગમે તેવું ઉત્તમ કર્મ પણ રાગદ્વેષ વધારનાર, ભેદ વધારનાર બનવાનું. આપણાં પ્રકૃતિ ને સ્વભાવને કારણે તેમ બનવાનું. એટલે આપણે આપણાં પ્રકૃતિ

ને સ્વભાવને સુધારવાં જ રહ્યાં. ને ભાવનાવાળું કાર્ય કરવું હોય તો તે રીતે ચાલવું પડે ને તે તો ચાલનારને જ ખબર પડે. પગમાં કાંટો વાગ્યો હોય તો તે કાઢવો જ પડે છે. એટલે ભાવનાથી કાર્ય કરવું હોય તો અહમ્ને ઓગાળતા રહો. ભાવનાને મહત્ત્વ આપવું હોય તો જીવન વિશેના વિચાર દિલમાં ઉતારો. એ વિચાર જાગશે તો આપણને લાગશે કે આપણા અહમ્થી કરેલાં કાર્યોવાળું જીવન ઉત્તમ નથી. જેને એમ દિલથી લાગશે, તેને ઝંખના જાગશે. જેને લાગતું નથી, તે તો અલમસ્ત હાથી કે ચોમાસાનું ઘાસ ચરેલો સાંઢિયો છે, તેવી રીતે પ્રકૃતિથી દોરાઈને મસ્ત ફરે, તેને અહમ્ની મસ્તી રહેવાની. એનાથી ભેદ, રાગદ્વેષ વધવાના. તળાવમાં કાંકરા નાખવાથી કૂંડાળાં થાય છે. ખાસ કરીને મારા મિત્રને કહું છું, તેને ટોકું છું કે તું જે કામ હાથમાં લે છે તે બગાડે છે. તને બોલાવ્યા વગર તું આવ્યો છે. તે તારી ભાવનાને ઘડવા, જન્માવવા, ગાઢ બનાવવા, જીવતી રાખવા, સમજી સમજીને આવ્યો છે તો તારે અહમ્ ટાળવું પડશે. લોકોનાં પ્રમાણપત્ર આપણને ભ્રમણામાં નાખે છે. આપણા પોતાના દિલમાં જાગવું જોઈએ. આપણા પોતાનું થરમોમિટર આપણું જ હૈયું હોવું જોઈએ. ભગવાનની ચેતનાની ભાવના કેળવવા માટેનું સાહિત્ય, ભક્તિ, કર્મ, જાગૃતિ એ બધાંમાં જે રચ્યોપચ્યો રહેશે, તેનામાં ભાવના જાગશે. કામમાં પરોવાયેલાં હોય તેઓ પણ ભગવાનનું સ્મરણ કામ કરતાં કરતાં કરી શકે. એ કર્મ કરવાની સાચી રીત છે. આ મૌન વડે તેનું રહસ્ય સમજાશે.

મૌનઓરડાઓ આધ્યાત્મિક વિજ્ઞાનની પ્રયોગશાળા છે

મૌનથી મનનું, દિલનું પૃથક્કરણ થાય છે. સંસારમાં એવું ભાન ભાગ્યે જ કોઈને પ્રગટે. આપણાં મનાદિકરણોને કેળવવાં માટે આ સૂક્ષ્મ પ્રયોગ છે. મૌનઓરડાઓ તો આધ્યાત્મિક વિજ્ઞાનની પ્રયોગશાળા છે. સતત ૧૪-૧૫-૧૬ કલાક એક જ પ્રકારની પ્રવૃત્તિમાં દિવસો જાય. એના ગાઢ સંસ્કાર પડે અને એ સંસ્કારનો જ્યારે ઉદયવર્તમાન થાય ત્યારે એ જ પટમાં વહન કરાવે. કોઈ પૂછશે કે ભાવના ક્યારે પ્રગટે ? નમ્રતા પ્રકટે તો ભાવના પ્રગટે. એ માટે મૌનએકાંતવાળા નામસ્મરણની જરૂર છે. મતસહિષ્ણુતા થાય. જે પ્રેમ કરશે તેની સાથે સૌ કોઈ પ્રેમ કરશે, પરંતુ જે કોઈ પોતાના વિરોધી સાથે પણ પ્રેમ કરશે તેમનામાં પ્રેમની ગાઢતા density પ્રગટશે. એમાં આપણું પોતાનું જ કલ્યાણ છે. એવો ભાવ રાખી કર્મમાં પ્રેરાઈશું ત્યારે બિલકુલ ભાર નહિ લાગે. આખી દૃષ્ટિ બદલાઈ જશે. દૃષ્ટિ અંતર્મુખ થઈ જશે. એવો માણસ ક્રોધ કરશે ત્યારે દૃષ્ટિ અંતર્મુખ કરીને જોશે. ક્રોધનું મૂળ પોતાનામાં ખોળશે. પોતા પ્રત્યે અભિમુખતાને કેળવવા માટે, અંતર્મુખતા કેળવવાને માટે ભાવનાની ખાસ જરૂર. જીવનવિકાસ માટે ઉત્તમ સાધન ભાવના છે. એ કેળવવા પ્રાર્થના, ભજન, સત્સંગ, સદ્વાંચન ઉત્તમ સાધનો છે. એમ કરતાં કરતાં ગુણ અને શક્તિ આવશે. શરૂશરૂમાં હું પણ ગુણો કેળવવા ખૂબ મથ્યો છું. રચનાત્મક કાળમાં કિશોરલાલભાઈની મારા ઉપર ઘણી અસર હતી. એકલા ગુણો કેળવવા બહુ પ્રયત્ન કર્યો પણ ફાલ્યો નહિ. ગુણો ઘણી જાતના હોય છે. દયા, કરુણા, પ્રામાણિકતા, સદ્ભાવ વગેરે વગેરે સાત્ત્વિક ગુણો છે, પણ

હું ફક્ત પ્રયત્નોથી ફાવ્યો નહિ. તે ભગવાનનું સ્મરણ કરતાં કરતાં પ્રાર્થના કરતાં કરતાં સહેલું થયું. મેં કેવી રીતે પ્રાર્થના કરી છે, તેના કાગળ મિત્રો ઉપર લખેલા છે. જેનાં પુસ્તકો પણ પ્રગટ થયાં છે.

સંઘર્ષણ, દુઃખ, વેદનાના સમયે અલગ થાવ

કોઈ પણ ગૂંચ, મુશ્કેલીમાં ભગવાનનું સ્મરણ ઉત્તમ છે. એનાથી ઉકેલ આપમેળે મળી જાય છે. આવરાઈ જઈએ તો સાચો ઉકેલ નહિ જડે. અમે કહીએ છીએ કે ગૂંચને બાજુએ મૂકો. ભલે પ્રાર્થના નહિ કરો. બીજું વાંચો. તમને જે વ્યક્તિ ગમે તેની સાથે, તમારા મિત્ર સાથે વાત કરો. રેડિયો વગાડો. ઉકેલ આપમેળે જડી આવશે. આ તો માનસશાસ્ત્રીય સત્ય (Psychological fact) છે. જ્યારે સંઘર્ષણ, દુઃખ, વેદના થાય ત્યારે એમાં પડી નહિ જતાં, એમાંથી વેગળા થઈ જવાનું રાખો અને બીજાં કામમાં ચાલ્યા જાવ. એમ કરશો તો ઉકેલ મળશે. મન શાંત રહેશે, જીવન જીવવું હોય તો દુઃખી થઈને, આવરાઈ જઈને શા માટે જીવવું ? જીવન આનંદ માટે છે. ભગવાન કહે છે. સચ્ચિદાનંદ એટલે સત્, ચિત્ ને આનંદ. આખું બ્રહ્માંડ આનંદમય છે. સત્ એટલે હોવાપણું, ચિત્ એટલે સભાનતા, આનંદ એટલે ચેતનનું-બ્રહ્માંડનું વ્યક્ત સ્વરૂપ. જે હયાત છે, જેની સભાનતા છે અને જે સદાય આનંદમય છે તે જ સાચું જીવન છે. સંસાર પણ આનંદ માટે છે. માણસને કોઈ પણ વાતમાં રસ ન હોય તો જીવી ન શકે. ના પાડે તો વાત ખોટી છે. સંસારરસ અમૃત છે. એનો લહાવો લૂંટવો હોય તો ભાવના કેળવવી જોઈએ. એ કરવા અહમ્ ટાળીએ.

॥ હરિ:ૐ ॥

૧૮. સંસારવહેવાર

હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરત

તા. ૭-૬-૧૯૬૦

સંસારવહેવાર

સંસારવહેવારમાં કોઈ બરાબર ઓથ આપે એવું લાગી જાય તો તેને આપણે બરાબર વળગેલાં રહીએ છીએ. સંસારવહેવારમાં મુશ્કેલી, કોંચડા, ગૂંચ, ઉપાધિ વગેરે પ્રકટયાં હોય ત્યારે જે તેને ઉકેલી શકે તેવાંને આપણે વળગેલાં રહીએ છીએ. તેનું બહુમાન કરીએ છીએ. આદરમાન કરીએ છીએ. તેના પ્રત્યે સદ્ભાવ રાખીએ છીએ. જ્યારે તે ગૂંચ, કોંચડા ઉકેલવામાં મદદ કરે છે, તે કાળમાં તેવો ભાવ રાખીએ છીએ. પછી ભલે જુદી વાત. આ સંસારવહેવારમાં ઓથ આપે એવું કોઈ હોય તેને આપણે વળગેલાં રહીએ છીએ. એ વાત તો બુદ્ધિ સ્વીકારે છે.

ગીતામાતામાં ભગવાન પણ કહે છે કે ‘તું મારો ભક્ત થઈ જા, તો તારો બધો ભાર હું ઉપાડી લઉં.’ એવું ગીતામાતા પોકારીને કહે છે. તેવું છાનામાના તે કહેતા નથી. હિંદુ ધર્મમાં અનેક ફાંટાઓ છે. હિંદુ ધર્મમાં છે એવું બીજામાં નથી, છતાંયે મુસલમાન અને ખ્રિસ્તી ધર્મમાં પણ અનેક ફાંટા છે. હિંદુ ધર્મમાં ‘ગીતા’ એ માન્ય ધાર્મિક ગ્રંથ છે. બધા ફાંટાઓ એને આધારભૂત ગણે છે. જ્યારે શાસ્ત્રાર્થ થાય ત્યારે ગીતાજીનો આધાર લેવામાં આવે છે.

‘तेषां नित्याभियुक्तानां योगक्षेमं वहाम्यहम् ।’

ભગવાન ભક્તનો ભાર ઉપાડી લે છે. આમ, ગીતામાં ખુલ્લું કહેવામાં આવ્યું છે. પછી તું શા માટે ચિંતા કરે છે. સંસારમાં

મુશ્કેલી, દુઃખ, પાપ, પુણ્ય, સંતાપ, ગૂંચ, કોયડા તો રહેવાનાં જ. જેમ અગ્નિ ગરમ લાગે ને મળ વાસ મારે છે તેમ આ બધું સંસારવહેવારમાં રહેવાનું. તેમાંથી એકમાત્ર ઊગરવાનો ઉપાય બતાવ્યો છે કે તું મારે શરણે આવી જા, તો બધો ભાર હું લઈ લઉં, છતાં પણ આપણે તેમ કરતાં નથી. તો ગીતામાતાનો શો વાંક ? ભગવાને અનેક ભક્તોના ભાર ભૂતકાળમાં ઉપાડ્યા છે. ભજનમાં જોયું નરસિંહ મહેતાને હાર હાથોહાથ આપ્યો. એ તો ભૂતકાળની વાત થઈ. આજે પણ એવું છે. મહાત્મા ગાંધીએ, લોકમાન્ય ટિળકે ફાળા માટે એક કરોડની ટહેલ નાખી અને તે પણ મર્યાદિતકાળમાં એક મહિનો કે બે મહિનામાં એકઠા કરવાના હતા, સમયનો ગાળો મને યાદ નથી. એની બેસન્ટે પણ લેખ લખેલો. બીજાંઓએ પણ એ વાત હસી કાઢેલી. તેવા કાળમાં આ શક્ય બનેલું. મહાત્મા ગાંધીના જીવનમાં આવા ઘણા દાખલા બન્યા છે. એનું ઉદાહરણ એટલા માટે આપું છું કે આ વાત આપણા કાળમાં બનેલી છે. તે ઉપરાંત, બીજા ઘણા દાખલા છે. પૉંડિચેરીમાં અરવિંદ આશ્રમ જુઓ. ત્યાં પૈસાની કોઈ વાતે કમી નથી. તે ઉપરાંત, રમણ મહર્ષિ, રામદાસ સ્વામી વગેરેના દાખલા પણ મોજૂદ છે. તેઓના આશ્રમો પણ ચાલે છે. સંસારવહેવારમાં આપણે પણ જોઈએ છીએ કે આપણાં ઘણાં કામો થતાં હોય છે.

આપણે અનેક કોયડા, ગૂંચ, મુશ્કેલીઓ જોતાં હોઈએ છીએ, છતાં તે બધાં ટળી જાય છે. આપણે ભલે જીવદશાવાળાં હોઈએ, છતાં પણ આપણામાં ચેતન રહેલું છે તેથી, બધું થયા કરે છે. બુદ્ધિ એ ચેતનની નજીક છે એમ કહેવાય છે. તે જ્ઞાન પ્રેરનારી

છે એમ પણ કહેવાય છે, છતાં પણ તે ખપમાં આવતી નથી, કારણ આપણે ગૂંચ, મુશ્કેલી, દ્વંદ્વથી આવરાઈ ગયાં છીએ. જેમ પાણીમાં વમળ થાય ને તેમાં ભેરવાયેલો અચ્છો તરવૈયો પણ તેમાંથી છૂટી શકતો નથી, તેવી રીતે આ જીવદશાનાં વમળમાં આપણે ભેરવાઈ પડ્યાં છીએ. એટલે આપણી બુદ્ધિ કશે કામ નથી લાગતી. તે આવરાઈ જવાથી કલુષિત બની ગઈ છે. તેથી, મોહકલિલ કહેવાઈ છે. મોહરૂપી કાદવમાં ખરડાયેલી છે. તેથી, તે ઉકેલ આપી શકતી નથી. આપણે આપણી આવી બુદ્ધિથી વિચારીએ તે સંપૂર્ણ સત્ય નથી. તે દોષવાળું જ રહેવાનું. pros and cons (તરકેણ અને વિરોધી દલીલોવાળી સ્થિતિ) વગેરેથી ઉપર થઈને વિચારવું રહ્યું. બુદ્ધિમાં અનેક પ્રકારની મડાગાંઠો હોય જેમ કે આપણું જ સાચું છે. ખરી રીતે સત્ય અટકેલું નથી, એવું સમજવા તૈયાર થાય, બુદ્ધિ પ્રજ્ઞાસ્વરૂપ થાય ત્યારની વાત જુદી.

ઈસુ ભગવાન કહે છે કે બીજાં માટે એકદમ અભિપ્રાય આપ નહિ. તું તારો જ વિચાર કર, બીજાં માટે અભિપ્રાય આપવા જતાં તારો જ ન્યાય થઈ જશે. સાંભળેલું છે.

‘यदा यदा मुञ्चति वाक्यवाणं तथा तथा

जातिकुलप्रमाणम् ।’

એવું સંસ્કૃતમાં છે. ગુસ્સામાં હોય તો કોઈના વિશે અભિપ્રાય આપીશ નહિ. તારે તારા પોતા વિશે વિચારવાનું છે. બીજાં વિશે આવેશમાં આવીને બોલી પડશે તો તારી જાત, કક્ષા ખુલ્લી પડશે ને સમાજમાં તારું મૂલ્યાંકન થઈ જશે. અનુભવીઓએ કહ્યું છે કે પોતાની જાતને ખોળ, પણ આપણે તો વિચારીશું જાતને ખોળવી

એટલે શું ? તમે કહેશો, અમે તો સંસારનું જ રટણ કરીશું તો પછી અમે કહીએ છીએ કે તને ઠીક લાગે તે કર. સંસારમાં ચાર જાતના ભક્તો હોય છે.

આર્ત, અર્થાર્થી, જિજ્ઞાસુ, જ્ઞાની.

ગીતામાતાએ આ ચાર જાતના ભક્તો વર્ણવ્યા છે.

આર્ત : જે સંસારથી બધી જ રીતે ત્રસ્ત અને પીડામાં છે. શરીરથી અને મનથી દુઃખી છે, છતાંય જેની શ્રદ્ધા ભગવાનમાં અડગ છે અને જે ભગવાનને ભજે છે, તે આર્ત.

અર્થાર્થી : જેને જીવનમાં ધન કમાવાની લાલસા છે અને જે એવું માને છે કે ધન વડે જ સુખી થવાય અને ભગવાનની તેવા હેતુથી જે ભક્તિ કરે છે, તે અર્થાર્થી.

જિજ્ઞાસુ : જેને પોતાનો જીવનવિકાસ કરવો છે અને જેનું લક્ષ્ય ઈશ્વરપ્રાપ્તિ છે, જેનામાં ઊર્ધ્વજીવન વિશે જ્ઞાણામુખી જેવી ધગધગતી જિજ્ઞાસા પ્રગટી ગઈ છે, તેવો ભક્ત તે જિજ્ઞાસુ.

જ્ઞાની : જેણે ઈશ્વરનો સાક્ષાત્કાર કર્યો છે, જે અનુભવી પુરુષ છે, જે કર્મના બંધનમાંથી મુક્ત થયો છે, જેનાં તમામ કર્મો પ્રભુપ્રીત્યર્થે થઈ રહ્યાં છે, તેવો ભક્ત તે જ્ઞાની.

શબ્દના અનેક અર્થ

જેને અનેક પ્રકારનાં સ્વાર્થ, ઈચ્છા, લાલસા હોય તે અર્થાર્થી કહેવાય. જેવી રીતે બાળક મા પાસે કોઈ વસ્તુની સતત માગણી કરે તેવી રીતે જે ભક્ત સંસારી સુખની જ ભગવાન પાસે માગણીઓ કર્યા કરે તે અર્થાર્થી. શબ્દના જુદા જુદા અર્થ થાય છે, એ સંસ્કૃતની ખૂબી છે. બીજી ઘણી ભાષાઓ છે. મને કાંઈ ચોપડીઓનું જ્ઞાન નથી, પણ કોલેજમાં ભણતા ત્યારે પ્રોફેસર આપ્ટે સાહેબ કહેતા તે હું કહું છું. એક દિવસ

‘ગો’ શબ્દના એટલા વિવિધ અર્થ કરી બતાવેલા ! આજે મને તે બધા યાદ નથી, પણ એ વાતનું સ્મરણ છે. ગાય, ભાવના, વૃત્તિ, જેમાંથી અમૃત મળે છે, ગાય વડે દૂધરૂપી અમૃત મળે છે વગેરે વગેરે અર્થ ઘટાવેલા. સંસ્કૃતમાં એક શબ્દમાંથી અનેક અર્થ થાય છે, બીજી કોઈ ભાષાનું તેવું નથી. સંસ્કૃત એવી ઊંચી ભાવનાવાળી જીવંત ભાષા છે. એનો અભ્યાસ કરનારા માત્ર કાશીના પંડિતો નથી. એ વળી બીજી જ હકીકત છે. જર્મનીમાં પણ સંસ્કૃતનો અભ્યાસ કરનારા જીવે છે.

ભગવાન આગળ વાત કરો

મને મુનિ જિનવિજયજીએ કહ્યું છે. મેં તેમની પાસે કામ કર્યું હતું. તેઓ ગૂજરાત વિદ્યાપીઠમાં આવેલા. ગાંધીજીએ તેમને અમદાવાદ બોલાવેલા. તેમને પુરાતત્ત્વની લાઈબ્રેરી કાઢવી હતી. તેઓ જર્મનીમાં રહેતા. અભ્યાસ કરવા માટે જાતે રાંધીને ખાતા વગેરે. આ તેમની કહેલી વાત છે. આ તો આપણે જુદી વાતે ચડ્યાં. મૂળ વાત ઉપર આવીએ. આપણે જીવદશાવાળાં ભલે રહ્યાં, પણ અર્થને માટે પણ તું મારો ભક્ત થા. મુશ્કેલીને ભગવાન આગળ રજૂ કરો, આત્મનિવેદન કરતા રહો. એમ કરતાં કરતાં અંગ્રેજીમાં જેને સાઈકિક કોન્ટેક્ટ (ચૈતસિક સંપર્ક) કહે છે, તે થશે. આ તો માનસશાસ્ત્રથી સ્વીકારાય તેવી વાત છે. જેમ મિત્ર આગળ વાત કરતાં જો આપણું મન હળવું થતું હોય તો તેવી વાત પ્રેમથી, ઉમળકાથી કરીએ, એવી રીતે સુખશાંતિ મેળવવા માટે ભગવાન આગળ વાત કરો. જેવી રીતે ભાઈબંધને વાત કરો છો તેવી જ રીતે ભાવનાથી ઉમળકાથી કરીને ભગવાન આગળ વાત કરો તો હળવાશ,

પ્રસન્નતા જરૂર મળશે. સંસારમાં પ્રસન્નતાની ખૂબ જરૂર છે. સંસારને અનુભવીઓએ ખૂબ જુદી જુદી રીતે વર્ણવ્યો છે. કેટલાંકે સંસારને અમૃતમય કહ્યો છે. આપણને એ વાત ગળે ઊતરતી નથી. એને ગપ્પું માનીએ છીએ, કારણ કે આપણે દુઃખ, આધિ, વ્યાધિ, ક્લેશ, સંતાપ વગેરેથી આવરાયેલાં છીએ, એટલે એક પ્રકારનાં આંધળાં છીએ. આંધળા માણસોની વાર્તા છે. એકના હાથમાં હાથીના કાન આવે તેને હાથી સૂપડા જેવો લાગે. બીજાના હાથમાં હાથીનું પૂંછડું આવે તેને હાથી દોરડા જેવો લાગે. ત્રીજાના હાથમાં હાથીનો પગ આવે તેને હાથી થાંભલા જેવો લાગે. ચોથાના હાથમાં હાથીની સૂંઢ આવે તેને હાથી તાડના ઝાડ જેવો લાગે. તો વળી પાંચમાંના હાથમાં હાથીની સૂંઢ આવે તો તેને હાથી સાપ જેવો લાગે. એટલે જેના હાથમાં જે આવે ને તે મનથી જેવું સમજે તે તેવા પ્રકારનું વર્ણન કરે છે. તેને તે સાચું લાગે પણ તે સમગ્ર જગત માટે સત્ય નથી. તેવી રીતે ભગવાન જ પતિતોદ્ધારક છે એ જ સત્ય છે, પણ તે એકલો પતિતોદ્ધારક જ નથી, એને કોઈ વાતની સીમા, કોઈ વાતનું બંધન નથી. એ સર્વવ્યાપી છે. મારો કહેવાનો મતલબ એ છે કે એવું જે ચેતન છે, તેને અર્થને માટે પણ કહેતા જાવ. દિવસના ૫૦-૬૦ વાર એને નજર સમક્ષ લાવો. એનાથી સાઈકિક કોન્ટેક્ટ (ચૈતસિક સંપર્ક) બનશે. તે વખતે ભગવાન આગળ નિવેદન કરતા રહો. જ્યાં સુધી મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ ને અહમ્ ભગવાનમાં લય નહિ થઈ ગયાં હોય ત્યાં સુધી આ જીવનમાં દુઃખ, મુશ્કેલી, મૂઝવણ

લાગશે. એ પ્રમાણે જ બનવાનું છે. જેની બુદ્ધિ બ્રહ્મમય બની ગઈ હોય તેને સંસાર અમૃત તુલ્ય લાગે.

વિદ્વાનને માન આપો

કોઈ ઈજનેર આપણી પાસે આવીને કહે કે આમ કરો તેમ કરો, તે આપણે તરત જ માની લઈએ છીએ, તેમ કોઈ ડૉક્ટર આવીને કહે, દર્દીને ટાઈફોઈડ છે ત્યારે કશીય શંકા ઉઠાવતાં નથી, કારણ કે તેની પાસે ડિગ્રી છે, M.B.B.S.ની ડિગ્રી લીધી છે, હોસ્પિટલ કાઢી છે એટલે તે માનવું પડે, પણ અનુભવી કશું કહે તે જાણકાર છે એની ખાતરી શી ? કાશીમાં પંડિતો ઘણા છે. 'વિદ્વાન સર્વત્ર પૂજ્યતે.' વિદ્વાનને પારખી શકાય, પણ અનુભવીને ન પારખી શકાય. અમારા ગુરુમહારાજ કહેતા કે વિદ્વાનને માન આપજે. અનુભવી હોય તે તો ગાળ પણ આપી દે. તે સમજાય નહિ. તમારી એટલી કક્ષા થાય તે પછી કાળ નિમિત્ત જાગે અને તેવું બને ત્યારે સમજાય, પણ આ બધી પંચાત ટાળવી હોય તો બુદ્ધિને પ્રજ્ઞાસ્વરૂપ (શુદ્ધ, ચૈતન્યસ્વરૂપ) બનાવો. જ્યાં સુધી બુદ્ધિ તેવા પ્રકારની થાય નહિ ત્યાં સુધી બધું ડહોળાયેલું રહેવાનું.

અનુભવીઓએ જુદી જુદી રીતે સાધના કરી છે ! જેવો જેવો કાળ તે તે પ્રકારે સાધન લીધાં છે. આપણા દેશમાં જ નહિ પણ બધે તેમ જ બન્યું છે. બાપદાદાનો ખજાનો કામ નહિ આવે. તું સાધન કર. રાગદ્વેષથી પર થા. કેટલીક વિદ્યાઓ એવી છે કે જેથી અહમ્ વધે છે. આપણે તો એક જ વાત લક્ષમાં રાખવાની છે કે અહમ્ ઘટાડવાનું છે. અહમ્ એટલે

'degraded form of chetan'-ચેતનનું નીચે પડેલું સ્વરૂપ છે. ચેતન જળમાં જળરૂપે, તેજમાં તેજરૂપે, વાયુમાં વાયુરૂપે છે. મળ, વિક્ષેપ ને આવરણને કારણે આપણું ચેતન તેવું હોય છે, પણ ચેતનને તેના યોગ્ય પટમાં વહેવડાવવું હોય તો તેને યોગ્ય ચેનલ-નહેર ખોદવી પડશે. તે ત્યારે જ બને કે જ્યારે આત્મા તરફ વલણ થાય, પણ તેને માટે બુદ્ધિ રાગદ્વેષથી પર થવી જોઈએ, પણ તે એકદમ બને નહિ. માટે કહ્યું છે કે ભગવાનનું નામ લો. હિંદુ ધર્મમાં નહિ પણ દુનિયાના બધા જ ધર્મોમાં જપ ઉપર ભાર મૂકેલો છે અને જપને જ ખરો આધાર ગણેલો છે.

મુશ્કેલી દૂર કેવી રીતે થાય ?

નામ એ common factor-સામાન્ય અવયવ છે. બધા જ ધર્મનું રહસ્ય એમાં જ છે. આપણે સુખદુઃખ, મુશ્કેલીઓ, ગૂંચો આવે ત્યારે બુદ્ધિ એમાં આવરાઈ જાય નહિ એવું ભગવાનને કહેવાનું રાખો. તેવે વખતે સ્મરણ કરો, ભજન કરો, સત્સંગ કરો. તમે તેમાં ને તેમાં અટવાયા કરો એટલે મુશ્કેલીઓનો કાળ વધવાનો. પાંચ મિનિટને બદલે પાંચ કલાક, પાંચ દિવસ સુધી રહે, પણ બુદ્ધિને તેનાથી વિમુખ કરો તો ઉકેલ તુરંત જ મળી જાય. તેવે વખતે સત્સંગ, સ્મરણ, ભજન કરવું. બુદ્ધિને એમાં ન પાડવી એટલે ઉકેલ મળી જશે.

મહાત્માની સકળ પ્રવૃત્તિ નિમિત્તમાં પ્રવેશ અર્થે છે

મહાત્માઓ ધર્મની વાત કરતા હતા. ધર્મનું પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ શું ? જ્યાં ધર્મ હોય ત્યાં પરાક્રમ, શૌર્ય, શૂરાતન, ઉદારતા અને સહિષ્ણુતાના ગુણો પ્રગટવા જોઈએ. એકબીજા પ્રત્યે

સદ્ભાવ, પ્રેમ જાગવો જોઈએ. તે અત્યારે છે ખરું ? તે તો ઘરેડ સ્વરૂપે છે. ધર્મ તો સુપ્ત અવસ્થામાં પડેલો છે. ધર્મ જીવતો હોય તો આપણે કાયર હોઈએ ? ભાઈઓ ભાઈઓ વચ્ચે કુસંપ હોય ખરો ? વેર હોય ખરું ? અમુક પુરુષોમાં તેવાં (ધર્મનાં) લક્ષણો છે, પણ તેવા લાખોમાં કોક હોય.

આપણામાં મતમતાંતરો ઘણા છે. ધર્મ તો આપસમાં ઝઘડો કરાવે છે. આ મારું ખરું અને તારું ખોટું. ધર્મ તો રાગદ્વેષ વધારવાનું કામ કરે છે. એટલે એ ખરો ધર્મ નથી. આપણે ધર્મની વાત જવા દેવી. ગુરુમહારાજે કહ્યું છે કે ‘જે કોઈ તારી પાસે આવે તો કામ કેવી રીતે સારું થાય તે કહેજે. બ્રહ્મની ભૂમિકાની વાત કરવાથી કશું નહિ વળે, જેને જે જોઈએ તેને તે આપ.’ વળી, કોક તો જગત મિથ્યાની વાત કરે છે, પણ તું વહેવાર તો ચલાવે છે તો જગત મિથ્યા શાને કહેવાય ? બ્રહ્મ સત્ય હોય છે, પણ તે ચેતનની અપેક્ષાએ (relatively). ભલે તે સત્ય હોય, પણ તેવી વાત કરવાનો કશો અર્થ નથી. વાતો કરવાથી બ્રહ્મનો અનુભવ થવાનો નથી.

અનુભવીઓને જાણવા કેવી રીતે ? તે તો તેની વાણીથી પરખાશે. એ ન પરખાય તેવું કશું નથી. ઝવેરી હોય તો હીરાની જાત પારખે. ઝવેરી થઈએ ને અભિરુચિ થાય ત્યારે કંઈ જાણી શકીએ. અનુભવીઓની, મહાત્માઓની સકળ પ્રવૃત્તિ મળેલાં નિમિત્તમાં પ્રવેશ થવા માટે હોય છે. મારે નારુશંકરભાઈ સાથે સારો સંબંધ છે. હું તેમને બે ગાળ દઈ દઉં, દઈ શકું, બીજાંને તેમ થાય નહિ. અનુભવી સકળ પ્રવૃત્તિ

મળેલાં નિમિત્તના ઉત્કર્ષ માટે છે. એ અનોખો છે. એની કોઈ એક જ મેથડ-પદ્ધતિ નથી. એવા પ્રત્યે સદ્ભાવ રાખીએ તોપણ ચાલે. તો ભગવાનનું સ્મરણ કરો. ગૂંચ, કોંચડો, મુશ્કેલી વખતે આવરાઈ ન જતાં સ્મરણ-પ્રાર્થના વગેરે કરો, એ practical વહેવારુ ઉપાય છે. કોઈ કહે કે કામ કરતાં સ્મરણ કેવી રીતે થાય ? હું તો કહું છું કે તે મનમાં કરવાનું છે. ભલે કામ કરતાં હોઈએ, બેઠાં બેઠાં પણ તે કરજો તો મુશ્કેલીનો જરૂર ઉકેલ થઈ જશે.

બધાં સાથે પ્રેમથી વર્તો

સંસારવહેવારમાં કર્મ તો કરવાનાં જ છે ને કર્મને કારણે વ્યક્તિની સાથે સંકળાયેલાં રહેવાનાં તો તેવી વ્યક્તિ પ્રત્યે મીઠાશથી વર્તવું. મીઠાશ દંભવાળી નહિ હોવી જોઈએ, હૃદયપૂર્વકની હોવી જોઈએ. તારે કામ તો ચલાવવું છે, તે વ્યક્તિઓથી થશે કે બીજાંઓથી થવાનું છે ? કર્મ તો જડ છે, પણ વ્યક્તિઓ પ્રત્યે પ્રેમ, ઉદારતા, સહાનુભૂતિભર્યું વલણ રાખીશું તો કર્મ ઉત્તમ થવાનું. તેવે વખતે તરડાઈ જઈ રોષથી વાત કરશો તો કામ નહિ થાય. કામમાં ઊલટી ખલેલ પહોંચશે. વેપારમાં પણ આ અજમાવી જુઓ, ભલે એનું પરિણામ જલદી ન આવે. એ માર્ગ આકરો છે. કોઈએ ગુસ્સો કર્યો અને તમે સામો ગુસ્સો કર્યો તો નહિ ચાલે. સંસારવહેવારમાં આમ નમ્રતા રાખીશું તો અભિરુચિ પ્રગટશે. માટે, કર્મ કરતાં કરતાં સંકળાયેલાંની સાથે રોફ, અભિમાન, રુઆબ, ગુસ્સો કરવાનું છોડી દો. ત્યાગ કરવાનો આવે તો ત્યાગ કરો. આપણા માટે એટલું પણ બસ છે. આવી ભાવનાથી

જીવીશું તો ચેતન પ્રત્યેનું વલણ વિશેષ થતું જશે, મન વધારે શાંતિવાળું, પ્રસન્નતાવાળું થશે. અશાંતિ રાખશો તો નહિ થાય. સંસારમાં આપણે કર્મથી વિખૂટાં પડી નથી શકતાં. કર્મ ઉત્તમમાં ઉત્તમ ત્યારે થાય જ્યારે પ્રેમ, સદ્ભાવ, સહાનુભૂતિથી વર્તશો, નહિ તો કામ બગાડશો. મુશ્કેલી-ગૂંચ આવે ત્યારે આવરાઈ નહિ જતાં મનમાં સ્મરણ કરો, પછી જે સ્થિતિ થાય તે અનુભવો. નામની મહત્તાની વાત હું નથી કરતો, હું તો સાઈકોલોજી - માનસશાસ્ત્રની રીતે વાત કહું છું. આપણે એક પ્રવૃત્તિમાંથી બીજી પ્રવૃત્તિમાં જઈએ ત્યારે પહેલી વાત આપણા સુષુપ્ત મન subconscious mindમાં પડેલી હોય છે. તે બીજી પ્રવૃત્તિમાં જવાથી આપમેળે ઊકલી જાય છે. માટે, મુશ્કેલીઓમાં તેનાથી આવરાઈ નહિ જતાં તેનાથી વિમુખ થવું તો પ્રશ્નો હલ થશે.

સંસારમાં અભ્યાસ

આપણે સંસારવહેવારમાં જીવવું તો છે તો શા માટે દુઃખી થઈને, ફ્લેશ પામીને જીવવું ? અશાંતિમાં શા માટે રહેવું ? સામાન્યપણે માથું મૂકી દેવાનું પણ આપણાથી બનવાનું નથી. ભગવાનનું નામ લેતાં લેતાં એક એવા પ્રકારની ભૂખ જાગશે કે આપણે માથું મૂકી દેવા પણ તૈયાર થઈ જઈએ. સંસારમાં તેવું બનતું હોય છે. જ્યારે ગરજ પ્રગટે ત્યારે માથું મૂકતાં હોઈએ છીએ. ભગવાનનું નામ લેવું અને તે લેતાં લેતાં એવો કાળ આવશે કે અભિરુચિ જાગશે અને અભિરુચિ જાગે એટલે અભ્યાસ થશે. અભ્યાસ એટલે શાસ્ત્રાર્થ નહિ. અભ્યાસ અને

વૈરાગ્યથી ભગવાનને પામીશ, એમ ગીતામાતાએ કહ્યું છે. અભ્યાસ અને વૈરાગ્યનો અર્થ મને પહેલાં સમજાતો નહિ, પણ ખોળતાં ખોળતાં મને જડી ગયો. મેં ઘણા મહાત્માઓને સાંભળ્યા છે પણ ઉકેલ જાતે ખોળ્યો છે. પોતે જ બ્રહ્મસ્વરૂપ છીએ. એનો આધાર ક્યાં લેવાનો ? એ વિચાર કરીશું ત્યારે અનાસક્તિ, નિર્મમત્વ, નિર્લોભ, નિરહંકાર વગેરે પ્રગટે તેને વૈરાગ્ય કહેવાય.

સંસાર અસાર નથી

જગત મિથ્યા છે એમ કહે છે, તેમને હું કહું છું કે સંસારમાં વહેવાર કરવો છે તો તેવું કહેવાનો શો અર્થ ? તેઓ કહે છે કે આપણે કામના, લોલુપતા, મદ, મત્સરવાળાં છીએ. ભલે જેવાં છીએ તેવાં છીએ પણ પાસે ભગવાન બેઠા છે, તેમને પ્રણામ કરીને કહું છું. શાસ્ત્રો વાંચીને નહિ, અનુભવથી કહું છું કે ભુલાવામાં પડશો નહિ, આવું આચરણવર્તન કરો અને સ્મરણ કરો. જ્યારે આશા, તૃષ્ણા, લોલુપતા વગેરે ઘટવાં જાય ત્યારે સતત અભ્યાસ કર્યો છે એમ કહેવાય. ચેતન છે જ, પણ તે જીવદશાની ચેનલમાં વહે છે. માટે, એ ચેનલ બદલો. એ ચેનલ બદલીએ અને અભ્યાસ કરતાં કરતાં આવા થઈએ એટલે વૈરાગ્ય આવે. સંસાર અસાર છે એમ લોકો કહે છે, પણ જો રસ ન હોય તો માણસ પળભર પણ જીવી નહિ શકે. પૃથ્વીના પડમાં ગમે તે માનસશાસ્ત્રના અભ્યાસીને પૂછો.

જગતને મિથ્યા કહેનાર પણ વહેવાર તો ચલાવતો હોય છે. જેણે ચેતનનો અનુભવ કર્યો છે તેવો અનુભવી આવું કહેશે નહિ.

આપણે સંસારવહેવારમાં કર્મ સંબંધ રહેવાનો. સંસારમાં કર્મ કરતાં કરતાં નિર્મમત્વ, નિર્લોભ, નિરહંકાર, અનાસક્તિ વગેરે કેળવવાં પડે, તે બધું એકદમ નહિ થાય. તેનું ભાન રાખીશું તો એ બની શકશે. એવી સ્થિતિ થાય ત્યારે અકળાઈ નહિ જઈએ.

સંસારવહેવારમાં સુખી થવું છે તો બે વાત કરો. વૈરાગ્ય અને અભ્યાસ કેળવો. બીજી વાતોથી ભરમાશો નહિ. કર્મ કરતાં કરતાં જ્યારે મુશ્કેલીઓ, ગૂંચો આવે ત્યારે માનસિક સ્મરણ કરજો. રુઆબથી, અહંકારથી વર્તશો નહિ. દંભ કરશો નહિ પણ પ્રેમથી સહાનુભૂતિથી વર્તજો. આમ કરતાં કરતાં નિર્મમત્વ, નિરહંકાર વગેરે સદ્ગુણો પ્રકટશે. આવી ભૂમિકા પ્રગટાવવા માટે ભગવાનનું સ્મરણ તો કરી જુઓ.

આપણે તો એક ડગલું બસ થાય. જરા જરા કરીશું તોપણ બસ છે.

॥ હરિ:ૐ ॥

૧૯. ભાવનાનું મહત્વ

હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરત

તા. ૨૩-૮-૧૯૬૦

‘ભગવાનને એનો ભક્ત વહાલો છે’

‘હરિને ભજતાં હજી કોઈની લાજ જતી નથી જાણી રે...’

એ ભજનમાં ભક્ત કવિ પ્રેમળદાસ નર્યો પક્ષપાત કરતા હોય એવું કોઈને પહેલી નજરમાં લાગે. પ્રેમળદાસ તો ભક્ત કવિ હતા, પણ ગીતામાતા પણ કહે છે કે ‘ભગવાનને એનો ભક્ત વહાલો છે.’ એટલે ભગવાન ભક્તનું કામ પહેલું કરે છે ને બીજાનું કામ પછી કરે છે. તેણે પ્રહ્લાદને ઉગાર્યો છે ને હિરણ્યકશિપુને માર્યો છે. સંસારવહેવારમાં પણ પ્રેમ હોય ત્યાં આપણે એકબીજાને મદદ કરવા જઈએ છીએ, પણ આપણી ભગવાનમાં એવી સ્થિતિ થઈ જાય ત્યારે ભગવાનને આપણે મદદ માટે કહેવું પડતું નથી. એટલે જ્યાં સુધી કહેવું પડે છે ત્યાં સુધી ભગવાન પ્રત્યે આપણો પ્રેમ થોડો ઓછો છે એમ કહેવાય. જ્યારે આપણે ભગવાનમય થઈ જઈએ છીએ ત્યારે આપમેળે આપણાં કામ કરે છે. ભગવાન ગરુડે ચડીને આવશે એમ કહેવાય છે તેનો અર્થ એ જ છે.

ભગવાને વિભીષણને રાજ્ય આપ્યું, કારણ કે તે ભગવાનનો પરમ ભક્ત હતો, તેણે રાવણને મદદ નથી કરી. અમારો ભગવાન તો ષડ્ઐશ્વર્યવાળો છે, તે અનેક પ્રકારની સમૃદ્ધિવાળો છે. પૃથ્વી ઉપર સુરાજ્ય સ્થપાશે ત્યારે ભગવાન સમૃદ્ધિ જરૂર લાવશે. જ્યાં પારદર્શક નમ્રતા છે ત્યાં ગરીબાઈ નથી.

મૌનએકાંતની કેડીએ ■ ૧૮૧

ભાવના પ્રગટાવવા કર્મ કરવાનું છે

નરસિંહ મહેતાને હાર હાથોહાથ આપ્યો. આજના જમાનામાં પણ એવું બને છે, ધગધગતું નસીબ જોર કરતું હોય ત્યાં ખેતરમાં જતાં જતાં લાત વાગે અને ચરુ મળે છે. ગુરુમહારાજે મને આજ્ઞા કરી છે કે હકીકત પુરવાર ન થાય તેવી હકીકત કહેવી નહિ. જ્યારે કોઈના પરત્વે પ્રેમ થઈ જાય તો તેનો દોષ દેખાતો નથી, ભક્તનું એ પ્રત્યક્ષ લક્ષણ છે. તમને જો ખરેખરું વહાલ હોય તો દોષ પ્રત્યે પણ દુર્લક્ષ થાય એવી આપણી સ્થિતિ પ્રગટે એ વહાલનું, પ્રેમનું ખરેખરું પ્રત્યક્ષ લક્ષણ છે. જેના જીવનમાં ભાવના ન પ્રગટે તેનાથી કશુંય થાય નહિ, પણ ભાવના આવે ક્યાંથી ? ભાવના એ પ્રકૃતિ-સ્વભાવથી પરની કક્ષા છે, એ એક હકીકત છે. ભાવના એ પ્રકૃતિ, સ્વભાવ, દંદ્ર ને ગુણથી પરની સ્થિતિ છે. માટે, ભાવનાના વિકાસ માટે એવી પ્રવૃત્તિ લેવી જોઈએ કે જે દંદ્રાત્મક ન હોવી જોઈએ, ચેતન પ્રત્યેની પ્રવૃત્તિ એ ભાવના કેળવવાની પ્રવૃત્તિ છે. એ પ્રકારની ભાવના કેળવવા એવા પ્રકારનો આધાર લેવો જોઈએ. ભાવના પ્રગટાવવા સતત કર્મ કરવું જોઈએ. આપણે કર્મ કરીએ છીએ, પણ હેતુનું ભાન રહેતું નથી. આપણામાં ચેતન રહેલું છે, પણ તેની awareness-સતત જાગૃતિ પ્રગટેલી નથી હોતી. ભાવના વગર ગુણશક્તિનો વિકાસ થાય નહિ. એટલે આનંદ પણ નહિ આવે. ભાવનાથી કરેલાં કર્મમાંથી અનેક પ્રકારનું સુખ ઊપજે. આપણાં શાંતિ અને પ્રસન્નતા જળવાઈ રહે. ભાવના હોય તો એકલાં કર્મ કરતાં કરતાં પણ આ બધું સાંપડી રહે.

પાકો નિર્ધાર પ્રગટે તો ધારીએ તે કરી શકાય

એના માટે ઋષિમુનિઓએ જબરજસ્ત ક્ષેત્ર ખોલ્યું છે, એ હકીકત છે. આપણી સંસ્કૃતિ આપણે ભૂલી ગયાં છીએ. આર્યસંસ્કૃતિ એ ચેતન છે. આર્યપ્રજામાં - આર્યપ્રજા એટલે સાધારણ રીતે હિંદુ સમાજ કહો - તેમાં પ્રકૃતિનું ચેતન કહો, એનો ભાવ જાગેલો નથી. ઋષિમુનિઓએ તો આ કહેલું છે. એમને લાગ્યું કે ઘરેડથી કર્મ કરવાં એનું નામ જીવન નહિ, જીવન ઉચ્ચ ક્ષેત્રની હકીકત છે. જીવીએ ત્યારે ખબર પડે. અંદર પડી જો, પછી કહે. એ હકીકતના પરિચયમાં આવ્યા વગર ખબર પડે નહિ. પરિચય કેળવ્યા વગર બોલીએ ત્યારે માનવીને એમ લાગે કે ગપ્પાં મારે છે. પ્રયોગ કર્યા સિવાય બોલે તેનો અર્થ નહિ, ભાવના પ્રયોગ કર્યા સિવાય સમજાતી નથી. બધાંને એવી જાગૃતિ થતી નથી. ઋષિમુનિઓને લાગ્યું હશે કે ભાવના જાગતી હશે તો સાધનાની જરૂર નહિ, પણ તેવી ભાવના ઓછી થતી ગઈ. પછી કર્મકાંડના medium (માધ્યમ)નો આધાર લીધો. એના આધારે પણ ભાવનાની ઉત્કટતા ન ટકવા બેઠી ત્યારે આપણા લોકોએ મૂર્તિઓ સ્થાપી. સમાજની ભાવના ટકી શકે, એ માટે મૂર્તિપૂજા એક સાધન છે. ભાવના વગર ગુણશક્તિ નથી.

મૌનમંદિર ભાવના કેળવવાનું સાધન છે

લોકો ભણેલાં ખરાં પણ ખરેખર ભણેલાં નથી. ભણેલાં તો સમજી જ શકે છે, પણ ભણતરનું અહમ્ એટલું બધું છે કે આપણે તો બુદ્ધિશાળી, આપણે સમજવાની પણ મનાઈ ફરમાવીને બેઠાં છીએ. ઊલટું ટીકા કરીએ છીએ. મન, બુદ્ધિ, ચિત્તને તાળાં માર્યાં છે ! આપણે પોતે હજાર આંખવાળાં, હજાર હાથવાળાં છીએ, આપણે જો ધારીએ અને પાકો નિર્ધાર

કરીએ તો ધારીએ તે કરી શકીએ. મહાત્મા ગાંધીજીએ પોતાના જીવનવૃત્તાંતમાં લખ્યું છે, તેમણે સ્વરાજ્ય લેવા પાકો નિર્ધાર કરેલો અને સ્વરાજ્ય લીધું પણ ખરું.

આપણે તો મંદિરે જવાનું પણ માંડી વાળ્યું. જેમ જેમ ભાવના ઘટતી ગઈ તેમ તેમ સાધન સ્થૂળ થતું ગયું. એ ભાવના મૌનમાં બેસવાથી, ૨૧ દિવસ સુધી સતત નામસ્મરણ કરવાથી જાગૃત થાય. બહાર સંસારમાં તો પોતાનામાં રહેલી અનેક પ્રકારની વિકૃતિ વગેરેનો, પોતાના વિશે વિચાર કરવાનો અવકાશ નથી. અહીં અંદર કોઈ કોઈને જોતો નથી. એ રીતે વિચાર કરવાનો અવકાશ મળે છે. અહીં પોતાને જ સમજવા માટે પ્રયત્ન કરે તો પોતાનું દર્શન થાય. જ્યારે જીવનમાં ભાવના જાગૃત થાય છે ત્યારે જ સાચી સમજણ પ્રગટે છે, ગતાનુગતિક રીતે નહિ. ગીતામાતામાં અર્જુન કહે છે : 'નષ્ટો મોહઃ..... કરિષ્યે વચનં તવ' (ગીતા ૧૮.૭૩) હે ભગવાન, આ સકળ સંસારને હું મારો ગણતો હતો, પણ તે મારો મોહ હતો. તેની હવે મને સમજ પડે છે અને હવે મારો મોહ નષ્ટ થયો છે. હવે તમે જેમ કહેશો, તમારા વચન મુજબ જ હું કરીશ.' લોકો કહેશે : એ ગપ્પું છે, પણ નહિ આપણે બધાં મોહમાં ભાન ભૂલ્યાં છીએ. જ્યારે બધા મોહ નાશ પામશે ત્યારે આ સ્થિતિ મળશે. ત્યારે શરણાગતિની સ્થિતિ થાય. આ જ ખરું જીવન છે, બીજું નહિ. આવા જ માણસ સમતા, તટસ્થતા અને વિવેક રાખે છે.

ચેતનની દશામાં આ જ ખરું છે એવું નથી, બધું જ ખરું છે. પુરુષોત્તમ ભગવાન ગીતામાં દર્શન કરાવે છે. પ્રારબ્ધના

સંજોગે પાપની ક્રિયામાં ઊતરવું પડે. છતાંય પાંડવોને મુક્તિ મળી. એ કેવી રીતે થાય ? ભગવાનની શરણાગતિથી મોહ નષ્ટ થયો. ભગવાનને સહારે રહીને સકળ કર્મો (યુદ્ધ) કર્યા પછી એ પાપમાં કેવી રીતે લઈ જાય ? પ્રત્યક્ષ કરીને આપમેળે એ સાબિત થાય તોપણ બુદ્ધિ સ્વીકારે નહિ. આવું શાસ્ત્ર છે.

ભાવના કેળવવા સાધન જોઈએ. બહાર હોઈએ તો લાગણી-આવેશ થોડો કાળ ટકે. અંદર એ ભાવના સતત ચાલુ રહે અને એને જીવતીજાગતી રાખે, જેમ આ ઝાડ છે. એના બીજને પૃથ્વીનો સ્પર્શ લાગે અને વરસાદનું પાણી લાગે પછી સંવર્ધન એની મેળે થયા કરે છે. અહીં ભાવના કેળવાશે, પછી આપમેળે એનો વિકાસ થયા કરશે. સંગ્રામ તો ભાવનાને કેળવવા માટે છે, ઉત્તમ કરવા માટે છે. જેનો ભાવ જ જાગ્યો નથી એવા ભાવનાને વિશે કશું કરી શકવાના નથી. જેને ભૂખ લાગશે તે ખાવાનો જ છે. કાળકાળાંતરથી ભાવના જગાવવા માટે જુદાં જુદાં સાધનો પ્રગટ્યાં છે, છતાં પણ ભાવનાનો નાશ થવા લાગ્યો ત્યારે સ્થૂળ સાધનો પણ પ્રગટ્યાં, એ ટકાવવા માટે મૂર્તિ આવી.

મૌનમંદિરમાં ભાવના ઝડપથી કેળવાશે

અહીં તો ભાવના કેળવવા નામસ્મરણનું સાધન છે, મૂર્તિ રાખી નથી. જે કોઈને જેમાં અભિરુચિ હોય તે તે સાધન કરી શકે. અમુક જ પ્રમાણે કરવું તેવું બંધન નથી. હું તો બાળકને પણ મૌનમાં બેસાડું. નંદલાલના સાડાત્રણ વર્ષના છોકરાને એકલાને મૌનમાં બેસાડેલો. માતા પાસે નહિ રહે, નાનામાં નાનાને બેસાડવાની મારી તૈયારી છે. હું તો કોઈ પણ ધર્મનાને

બેસાડું, હરિજન બહેન આવવાની છે, શિક્ષિકા છે. અમારે ત્યાં આવેલી. મેં કહ્યું, ‘મફત નહિ બેસાડું.’ કહે, ‘પૈસા નહિ હોય તો કશેથી માગી લાવીશ.’ ભાવના વગર કરેલ કર્મો ઉત્તમ પ્રકારનાં હોય, પણ તેનું પરિણામ ઉત્તમ ન આવે. બાળક નરક ચૂંથે છે, ખાય છે, છતાં તેને આનંદ આવે છે, આપણે તેની ઘૂણા કરીએ છીએ. કર્મ એક જ છે, કર્મ કરતી વખતે કેવા પ્રકારની ભાવના રહે તેના ઉપર આધાર રાખે છે. વાસનામાં મન રોકાયેલું હોય તો કર્મ ઉત્તમ ન થાય. માટે, મનને ઉત્તમ બનાવો. મનને એવું ઉત્તમ બનાવી દો કે સારાં નરસાંપણાનો ભેદ જ ન રહે. એને માટે ભગવાન પ્રત્યેની ગતિ રહે તો જ બને. ભાવનાને કેળવવા અનેક પ્રયત્નો કર્યા. કેમ કરીને ચેતનતત્ત્વને વહેલા અનુભવીએ. એ પ્રયોગોમાંથી જ્ઞાનયોગ, ભક્તિયોગ, સાંખ્યયોગ વગેરે માર્ગ થયા. આ બધું પ્રયોગથી સાબિત કરી શકાય એમ છે. જેવી રીતે પરદેશ જવું હોય તો પૈસા જોઈએ, તેવી રીતે વૃત્તિ શુદ્ધ કરવા ભગવાન પ્રત્યેની ગતિ જોઈએ અને જો એ રીતે વૃત્તિ શુદ્ધ થયેલી હોય ત્યારે મન લાયક બને, પણ આપણે ઝંપલાવવાને તૈયાર હોતાં નથી.

કેમ કરીને નિર્મોહી, નિરહંકારી, નિર્મમ થવાય તે વિચારતાં નથી. નામસ્મરણનું સાતત્ય પ્રગટે અને સાથે સાથે આ બધા ગુણો પણ પ્રગટે તો ત્રિવેણીસંગમનું ફળ મળે. વાત કહેવાથી કિંમત નથી સમજાતી, પ્રયોગથી જ વાત સાચી રીતે સમજાય છે. કોઈ પણ વસ્તુનો સ્વાદ જીભ ઉપર મૂકવાથી જ સમજાય છે. મારા ગુરુમહારાજનો હુકમ છે, ‘ભાષણો કરવાં છોડી દો, બોલવું નહિ, પ્રવચન કરવું નહિ.

પાસે આવવા દે, દિલનો પ્રેમ ન થાય ત્યાં સુધી વચન ગળે ઊતરવાનાં નથી.’ મારા ગુરુમહારાજના હુકમ પ્રમાણે જ ચાલું છું. પ્રેમ થાય ત્યારે જ વચન ગળે ઊતરે છે. હજારો ભાષણ કરી જાય પણ ભાષણ કરનારની ભાવના નથી. શબ્દને લઈ જનાર ઈશ્વરતત્ત્વ છે. શબ્દને પ્રસારવા જેવી રીતે વીજળીની શક્તિ ફેંકવામાં આવે છે તેવી રીતે ભાવનારૂપી શક્તિ ભાષણ કરનારમાં હોતી નથી, અને જે આપણામાં જ નથી તે સામી વ્યક્તિમાં ક્યાંથી આવે ? એ તો નર્ચો આડંબર છે. ગુરુમહારાજે જ્યારે મને આ બધું કહ્યું ત્યારે મને ગળે ઊતર્યું નહિ, પણ હવે તે સમજાય છે.

ભાવના એ પ્રાપ્ત કરીને સ્વીકારી લેવાની વસ્તુ છે, એ લાચારીપણાની નિશાની નથી. ભાવનાનો જુવાળ ઘટે ત્યારે વિખૂટા પડી જવાય, છતાં મેં કોઈનો સાથ છોડ્યો નથી. ભાવના હોય છે તો છૂટા પડી શકાતું નથી.

કોઈ પૂછે છે, ‘મોટા, તમને શું દુઃખ છે ?’ દુઃખ શરીરને છે આત્માને નહિ. મારી પાસે સૂક્ષ્મદર્શક યંત્ર નથી, નહિ તો જોઈ શક્યા હોત કે કેટલાં આનંદ, ઉલ્લાસ, પ્રસન્નતા, ઉત્સાહ, ત્યાગ વગેરે છે, કેટલાંયનાં કોકડાં ઉકેલ્યાં છે.

આજે તો આપણી બુદ્ધિ મોહકલિલ થઈ છે, તે એનાથી જકડાયેલી છે. એટલે સાચો ઉકેલ નહિ કરી શકે. રાગદ્વેષ, ગમા-અણગમાથી જકડાયેલી છે, તે સાચું જ્ઞાન કેવી રીતે પ્રેરે ? આ બધાંથી મુક્ત થવું પડશે અને તે માટે આ એક જ રામબાણ ઉપાય છે. અહીં ભાવના રાખતાં આગળ વધીશું તો ગુણ પણ પ્રગટશે.

॥ हरिःॐ ॥

२०. संतनुं सूक्ष्म कार्य

हरिःॐ आश्रम, सुरत

त।. ३०-८-१८६०

मानवज्जवननो हेतु

आ संसारवહેવારમાં અશાંતિ, ત્રાસ, વેદના થાય, સુખ ન લાગે એટલે આનંદ પણ ન લાગે એવું આપણને વારંવાર થયા કરે છે ત્યારે એના ઉપરથી આપણે જો વિચારીએ તો એમ લાગે કે આ જિંદગી આનંદ માટે છે અને જ્યારે આનંદ નથી મળતો ત્યારે બેચેન બની જઈએ છીએ. બધાંને આનંદની પ્રવૃત્તિ ગમે છે. પશુ, પક્ષી, જળચર વગેરેને પણ આનંદની પ્રવૃત્તિ ગમે છે, જોકે તેઓ આપણા કરતાં વધારે વિકાસ નથી પામ્યાં. મનુષ્યોની એ વિકાસ પામેલી યોનિ છે. પશુ-પ્રાણીમાં સુખદ લાગણી વિકસ્યા કરે છે, એ લોકોને પ્રયત્ન નથી કરવો પડતો. સામી બાજુએ એ લોકોમાં વેરની ભાવના પણ છે. મનુષ્યને કુદરતે જે ધર્મ આપ્યો છે, તેને સંતોષવા માટે પ્રકૃતિ છે. આપણે સળંગ રીતે એવું કશું ભોગવતાં નથી. પશુ, પક્ષી આદિ લોકોમાં આપમેળે સંયમ રહેલો છે. મનુષ્યની બુદ્ધિનો આંતરિક વિકાસ થયેલો છે. આપણામાં મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ ને અહમ્ છે, પ્રાણીમાં મન, બુદ્ધિ ખીલેલાં નથી, પ્રાણ છે, ચિત્ત પણ છે. કામવૃત્તિ અમુક કાળ પૂરતી સંયોગની ભૂમિકામાં પ્રગટે છે. મનુષ્ય જ એક એવું પ્રાણી છે કે જેનાં મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ ને અહમ્નો વિકાસ થયેલો છે. એ વિકાસનો હેતુ ભાવના પ્રગટાવવાનો છે, તેને બદલે મનુષ્યે

તેને નકારાત્મક વૃત્તિઓને પોષવામાં જ વાપર્યાં છે અને એમાંથી જ આનંદ લે છે, પણ તેવો આનંદ હંમેશાં ટકતો નથી. એવો વિકાસ શું કામનો ? જે કર્મની પાછળ લોલુપતા, આશા વગેરે ધૂંધવાતું રહેલું હોય છે એને કામ કહે છે. જેને કામ થાય તેને જ ક્રોધ થાય અને બુદ્ધિ બગડે. જેમ દૂધમાં મેળવણ નાખીએ એટલે દહીં થાય છે, તેમ બુદ્ધિ બગડે એટલે સર્વનાશ થાય. અનુભવી લોકોએ જોયું કે આ ન થાય તો જ બચાય. કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ, મત્સર, અહમ્ એમાંથી એક પણ દાખલ થાય તો આખું ટોળું આવે. એને કારણે અશાંતિ, તાપ, વેદના બધું થાય, આનંદ ન થાય, ચેન ન પડે એવું થાય.

દ્વંદ્વની ભૂમિકાનું મહત્ત્વ

મનુષ્યનું શરીર મળ્યું છે, પણ સાથે એને દ્વંદ્વની ભૂમિકા પણ મળી છે. એટલે મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ ને અહમ્ એ જ રીતે વર્તવાનાં છે, એ બધાંનો ઢાળ એ જ બાજુ રહેવાનો. અહમ્ને ઢાળ મળ્યો છે પ્રકૃતિનો, એ જ રીતે અહમ્ કામ કરે છે. નદી જે બાજુ ઢાળ હોય તેમ જ વહે છે. ઋષિમુનિઓએ જોયું કે ઈચ્છા અનિચ્છાએ-*in spite of our willingness or unwillingness* પણ આમ જ થાય છે, વરસાદ પડે એટલે ઘાસ ઊગી નીકળે, તેવી રીતે કામ ઉત્પન્ન થાય એટલે આ બધું થાય. એટલે કામ ન થાય એને માટે એ લોકોએ ઉપાય વિચાર્યા. મન હંમેશાં કામને ઝંખે. મનની એવી સ્થિતિ થાય કે તેને કામ ઝંખવાની સ્થિતિ ન રહે. સરકાર કહે છે કે વસ્તી

વધે છે. એટલે એવો ઉપાય યોજવો કે જેથી બાળક ન થાય. શાસ્ત્રો તો કહી ગયાં છે કે એક કે બે જ બાળકો થવાં જોઈએ.

ચેતનમય આનંદ કેળવો

સહકારી સહધર્મ પાળો, એકબીજાના ખરા સાથી બની રહો. એકબીજાનાં કામમાં પ્રેરણાત્મક બનો. જિંદગીમાં આ બધું ભૂલ્યાં છીએ, ધર્મ શું છે, તે ભૂલ્યાં છીએ, શું આચરવું, તે ભૂલ્યાં છીએ. આ માર્ગ ઋષિમુનિઓને કેમ સૂઝ્યો ? એનાં મૂળ કારણ એમ તો શોધવાં પડ્યાં. મનની એવી સ્થિતિ ઉત્પન્ન થાય કે કામ સ્પર્શે જ નહિ. નંદલાલભાઈ એક દવા ચોપડે છે, જેનાથી મચ્છર કરડે જ નહિ, એવી સ્થિતિ મનની થઈ જાય, જેનાથી કામ હોવા છતાં કરડે જ નહિ. તે મનની એવી સ્થિતિ થઈ જાય તો (કામ) સ્પર્શે જ નહિ. જિંદગી આનંદ માટે જ છે, પણ આપણે વેઠ ઉતારીએ છીએ. બળદ જેવી રીતે કરે છે તેવી રીતે, પણ તેને આપણાં જેટલાં સંવેદનો, ત્રાસ થતાં નથી, વેદના થાય છે પણ તે જડ છે. આપણી ઈંદ્રિય વિકસેલી એટલે ક્ષોભ-ત્રાસ લાગે છે. ઋષિમુનિઓએ આપણું મન નીરવતાને પામે પણ તે જડ નીરવતા નહિ, તે માટે વિચાર્યું. મન ઢોર જેવું નીરવ થાય, ઢોર એકસમયે એક જ પ્રવૃત્તિમાં રત રહે, મનની એવી સ્થિતિ થાય ત્યારે નીરવતા ચેતનાત્મક રહે. પ્રાણીઓમાં તો બિલકુલ જડતા હોય છે, જ્યારે આપણામાં એવી નીરવતા પ્રગટે જેમાં મન વિચારશૂન્ય હોય સાથોસાથ ચેતનાત્મક પણ હોય. ઋષિમુનિઓ આવી સ્થિતિ ઈચ્છે છે, આવી મનની સ્થિતિ થાય ત્યારે કામ તમને વળગે નહિ. જેવી રીતે કમળ કાદવમાં રહે છે, છતાં કાદવનો સ્પર્શ

થતો નથી, તેવી રીતે કામ નહિ વળગે તેવી સ્થિતિ થાય તો જ ગંગામૈયાના પુનિત પ્રવાહ જેવો સતત આનંદ પ્રગટે.

હરિ:ૐ

આ પૃથ્વીમાં અનેક જાતની બાબતમાં કળા-વિદ્યા ખીલેલાં છે. તેને દરેકમાં રસ છે. ‘રસો વૈ સઃ’ તે એટલે ચેતન. તે જ રસ છે. તે સર્વ રસમાં આનંદ સ્વરૂપે સર્વવ્યાપી છે. તે જ આનંદ છે. એવું એક તત્ત્વ છે. તેનું નામ આપ્યું ચેતન. જ્યાં તે ડૂબે તેમાં રસ જ હોય, આનંદ જ હોય, પણ તે આનંદ ચેતનની ભૂમિકાવાળો હોય, સંસારી આનંદ નહિ. મન વિચાર વિનાનું થાય ત્યારે ચેતનના રસમાં ડૂબે પણ તે વિચાર વિનાનું કેવી રીતે થાય ? તેનો ઉપાય એક પ્રાણાયામનો છે. આપણે તો સંસારવહેવારનાં માણસો, તે શક્ય નથી. ‘હરિ:ૐ’ લંબાવીને કરજો તો વિચાર નહિ આવે. આ ઓચિંતું જડ્યું, મથામણ કરે તો સત્ય ઓચિંતું જડે. પહેલાં મોતિયા કાચા કાઢી શકાતા નહિ. ડૉ. ઓચ્છવલાલ ગાંધી અહીં આપમેળે આવેલા. તેઓ કહે કે યુરોપમાં મગજમાં ઈન્જેક્શન આપવાથી મોતિયા છૂટા પડી જાય છે. તે જોયું, પ્રયોગો કર્યા. નેત્રપટ Ratina સાથે દોરડાં સંધાયેલાં હોય છે, મોતિયાને તે પકડી રાખે છે. ઈન્જેક્શન મૂકવાથી નસો લૂલી થઈ જાય છે. એટલે મોતિયો છૂટો પડી જાય છે. એટલે પછી કાઢી નાખે છે. એવી રીતે પણ હરિ:ૐ માટે સતત એકધારું મથામણ કરતાં સાંપડ્યું. આવી રીતે શ્વાસ લેવાનો પ્રયત્ન કરે તો તેટલો વખત વિચાર નહિ આવે. આવી રીતે હરિ:ૐ લંબાવીને બોલવાથી પણ એ ગાળાની અંદર વિચાર નહિ આવે. સપૂયો વિચાર નહિ આવે એવી સ્થિતિ

થાય તો નિરહંકાર, નિર્મમત્વ, નિરાસક્ત થાય તો કામક્રોધની સ્થિતિથી ઉપરની સ્થિતિએ ટકી જવાય, અમે તો આ બધું કહીએ પણ તમને સ્પર્શે નહિ તો મુશ્કેલ. એટલે મનની એવી સ્થિતિ પ્રગટાવવા માટે જુદાં જુદાં સાધનો થયાં.

મહાત્માની દોસ્તીથી શાંતિ મળશે

કર્મમાર્ગ, તંત્રમાર્ગ, ભક્તિમાર્ગ, જ્ઞાનમાર્ગ આ બધાં સાધનો આપ્યાં, પણ ઋષિમુનિઓએ જોયું કે આ બધાં લોકો તો નહિ કરી શકે. જગતને એવું સાધન આપો કે દરેક જણ કરી શકે. માટે, ભગવાનનું સ્મરણ એનું નામ એ જ સરળ, નિર્દોષ સાધન છે. એ કરતાં કરતાં અખંડતા-સળંગતા પ્રગટાવીએ તો જે પરિણામ યોગતંત્રથી આવે તે જ પરિણામ નામસ્મરણથી આવે એવું તેમણે અનુભવ્યું. તે કરતાં કરતાં અનેક ભક્ત થઈ ગયા, ઐતિહાસિક વાત છે ને આજે પણ સત્ય છે, એ સ્થિતિએ પહોંચેલા છે, એ પ્રયોગની હકીકત છે. એને માટે ધગધગતાં તમન્ના, વિશ્વાસ પ્રગટવાં નથી. અનેક કારણોથી મન ક્ષુબ્ધ, અકળાયેલું-ગૂંચવાયેલું હોય છે તો પછી શું કરવું ? તો કહે મહાત્મા સાથે સત્સંગ કરો, પણ તે પ્રેમભક્તિથી કરજો, તેમની દોસ્તી બાંધજો, ભલે નામ ન લો. આ કઠણ કાળને હું તો પ્રપંચકાળ કહું છું. એવા મહાત્મા મળવા એ પણ મુશ્કેલ છે, પણ પ્રારબ્ધનો યોગ હશે તો મળી જશે, સંસારમાં એવાં લોકો છે ખરાં. જેવી રીતે બગીચામાં ફૂલ ખીલે છે અને મગજ તર થાય છે, એવી રીતે આવા મહાત્માની સુવાસથી પણ લાભ થશે, એવા મહાત્માઓના જીવનની ખુશબો પણ અસર કરશે. એવા

મહાત્માઓને ખોળવાની આપણને તમન્ના નથી. કોઈકને મળે છે તોપણ એને ઝંખના નથી. એની દોસ્તી કરશો તોપણ તમને અઢળક શાંતિ મળશે. તે પણ ન થાય તો સારી ભાવના કેળવો.

પોતાની જાતને જ ઓળખો

ચારે પાસાંથી માનવી ઓળખી શકાય નહિ. એક માણસ કોઈકને લુચ્ચો લાગે, બીજાંને ભલો લાગે, કોઈને દયાળુ લાગે. એક માણસને સમગ્ર રીતે ઓળખવા આપણે લાયક નથી તો પછી મહાત્મા કેવી રીતે ઓળખાય ? માટે, એ મૂકી દો, જાતને ઓળખી લો, બીજાંને ઓળખવાનું તારું ગજું નથી. લાકડી મૂકવાથી તાવ ન મપાય ! થરમોમિટર જ જોઈએ. એટલે પહેલાં જાતને ઓળખ, બીજાંને ઓળખવાનું છોડી દે. બીજાં સાથે પ્રેમ કરવાનું શીખ, તું પ્રેમ કર. પ્રેમથી ભેદ ઘટશે અને તે તેનું લક્ષણ છે, તું કેવો છે તે જો. જેઓ બીજાંની વાત કરે છે ત્યારે તેમની ઉપર એક ડાંગ ફેંકું એવું થાય છે. ગુરુમહારાજે દંડો આપ્યો હતો અને કહ્યું હતું કે ‘જે કહે તેને બે મૂકવી.’ પણ મેં લીધો નહિ. આજે લાગે છે કે લીધો હોત તો સારું થાત, ભલે મારી પાસે તે નહિ આવે. બૈરાંને પણ એમ કહેતાં દેખું છું. તેમને પણ કહું છું કે તું તારી જાતને વિચારજે. મારી પાસે આવે, તેને કહું છું કે તમે બહિર્મુખ થઈ ગયા છો, અંતરમાં કામ કરતા મટી ગયા છો, આંખે જે દેખ્યું તેમાં મોહ પામી ગયા છો. કુદરતનું સૌંદર્ય ઊંચી ભાવનામાં લઈ જાય અને સૌંદર્ય વિકાર પણ પેદા કરે. બન્ને વસ્તુ કુદરતે બક્ષેલી છે. જેમ જેમ તે વિકાર વધારે તેમ તેમ તે

વધારે દુઃખી. આથી, આપણું વિશેષ પતન થાય. સાગમટે સુધારી દેવાનું પણ શક્ય નથી. ૧૯૧૯થી સુધારાનો ઝંડો લઈને નીકળ્યો પણ લોકો કેટલાં સુધર્યા ? ઊલટું વધારે પતન થયું છે. ગુરુમહારાજે દંડો લઈને કહ્યું, ‘ગાંધીજી સાથે વીસ વર્ષ સેવા કરી તેનું શું પરિણામ આવ્યું ?’ જ્યારે દંડો ઠોક્યો ત્યારે ચેતી ગયો. બાહ્યસેવામાં રાગદ્વેષ હોય છે. જ્યાં સુધી પોતાનામાં ઊંડા ન ઊતરીએ, પોતાની જાતને ઓળખવા પ્રયત્ન ન કરીએ ત્યાં સુધી શુક્કરવાર વળશે નહિ. સંસારવહેવારમાં કોઈની સાથે સંબંધ નથી રાખવો એ શક્ય નથી, શરીર છે ત્યાં સુધી વહેવાર કરવો જ પડશે. બધાંની સાથે સદ્ભાવ, સહાનુભૂતિ રાખીશું તો લોકોના અવરોધનાં મોજાં વિક્ષેપ નહિ કરે, આપણને અશાંતિ નહિ થાય, ચલાયમાન નહિ થવાય, ખૂન થાય છે તે નહિ થાય. આવી રીતે વર્તતાં વાર લાગશે, પણ તેનાથી તમે ક્ષુબ્ધ નહિ થાઓ, મનમાં કાંઈ થાય નહિ, આવી સ્થિતિ પેદા થશે. ભગવાનના સ્મરણથી નીરવતા પ્રગટે છે. આનંદ ટકે એ માટે નિરામય, નિરાસક્ત, નિરાગ્રહી થવાની વૃત્તિ કેળવવી.

કર્મનો હેતુ

કર્મ મળેલાં છે એ ભાવના કેળવવા માટે. મળેલું કર્મ ઉત્તમમાં ઉત્તમ રીતે કરીએ અને એને યથાયોગ્ય ભાવના કેળવવાનું સાધન-medium સમજીએ, એવું ભાન પ્રગટાવીએ તો ગુણશક્તિ જરૂર પ્રગટે. એ રીતે વર્તવાનું કર્યું તો મનની એવા પ્રકારની સ્થિતિ ઉત્પન્ન થશે કે જેનાથી સંસારનાં આધિવ્યાધિ સ્પર્શી શકશે નહિ.

તિજોરીની ચાવી ખોવાઈ હોય તે ખોળવાનો પ્રયત્ન કરતાં હોઈએ અને બીજું કામ આવી પડે તોપણ ચિંતવન ચાવીનું જ રહે. મનનું ચિંતવન ભાવના કેળવવાની ધારણામાં રહ્યા કરે એ માટે ભગવાનનું સ્મરણ ઉત્તમ વસ્તુ છે, પણ તે ગંગાના પુનિત પ્રવાહની જેમ ઉત્તમ અખંડ રીતે લેવું જોઈએ. તેની સાથે નીરવતા, નિરહંકાર વગેરે પ્રગટાવવાનું કરીએ તો એવી સ્થિતિ પ્રગટે કે **‘કર્તુમ્ અકર્તુમ્ અન્યથા કર્તુમ્’** જેવાં શક્તિમાન થવાય.

મહાત્માનો પ્રારબ્ધયોગ

પ્રારબ્ધને કારણે જે જે જીવોની સાથે જે પ્રકારનું પ્રારબ્ધ છે, તેવું તેની સાથે ભોગવવું પડે છે.

મહાત્માને શરીર હોવાથી મર્યાદા હોય છે પણ ગુણમાં નહિ. સમુદ્રના એક બિંદુમાં ખારાશ હોય અને આખાં સમુદ્રની ખારાશ હોય તે એક જ પ્રકારની હોય છે. શરીરધારી જે આત્માને ચેતનનો અનુભવ થાય છે, તેના ચેતનમાં અને ચેતનના ગુણમાં ફરક નહિ પણ શક્તિની મર્યાદા જરૂર રહે છે, જેમ કે રેલગાડી પાટા ઉપર ચાલે છે તેમ ચેતનાવાળો આત્મા એનું શરીર પ્રારબ્ધાધીન હોવાથી તે પ્રમાણે ચાલે છે, પણ એને તેનું કર્મ બંધન નથી, એવું એણે કેળવી લીધેલું હોય છે.

મારો પ્રચાર કરવો નહિ

મનને કશું સ્પર્શે નહિ એ માટે સાધન જોઈએ, અને આવું સરળ સાધન એ ભગવાનનું નામસ્મરણ છે. આ એવું સરળ સાધન છે, યોગવિદ્યા કે બીજાં કોઈ પણ સાધન કરતાં સરળ

છે. સંસારવહેવારમાં એટલા બધા અટવાયેલાં હોઈએ છીએ કે શાંતિ કે કશું હોતું નથી. એટલે ગુરુમહારાજે આ બતાવ્યું છે અને આજ્ઞા કરી છે કે ‘જે આવે તેને બેસાડવા, પ્રચાર કરવો નહિ.’ તમે પણ પ્રચાર કરશો કે અતિશયોક્તિ કરશો તો મારું ખૂન કરો છો એમ ગણાશે. તમે પ્રેમને કારણે કરો છો પણ ખરી રીતે મારું ખૂન જ કરો છો. તમે લાગણીથી બોલો પણ અતિશયોક્તિ થયા વગર રહે નહિ.

એના કરતાં પ્રેમથી સોંપેલું કામ કરો. તમારા વિકાસ માટે કરજો, ગણતરીથી કર્યું કે કશાક ખ્યાલ કે વિચારથી કર્યું તો તે નકામું છે. કોઈ વિકાસના હેતુથી કરશો તો જુદી વાત.

નામસ્મરણથી સંસારનાં બધાં વિઘ્નો, અશાંતિ વગેરે ભુલાય છે, એની ખુમારી ટકે. પ્રારબ્ધે કરીને મળવાનું આ સ્થાન ઊભું કર્યું છે. તમારે ખાતર નહિ, મારા પ્રારબ્ધ ખાતર કર્યું છે. હું બોલવાનું કરું છું, પ્રેમ કરું છું, દિલથી હલું છું, ચલું છું એ સત્ય કહું છું, એ સત્ય કરું છું. મારું કોઈ બગાડશો એની મને બીક નથી, કોઈ બગાડશે તો ભગવાન બગાડે છે એમ માનીશ.

તમને ઝાંખી થાય તે પણ ઉચ્ચ પ્રકારનો આનંદ છે.

॥ હરિ:ૐ ॥

૨૧. સ્મરણનો અભ્યાસ

હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરત

તા. ૨૦-૯-૧૯૬૦

ટોળાંમાં કલ્યાણ નહિ

શહેરના અને અહીં આવનાર મિત્રોને મારી વિનંતી છે કે હું ક્યાંક જાઉં કે અહીં આવું ત્યારે સ્ટેશને પધારશો નહિ, ત્યાં આવીને સમય અને પૈસા બગાડવાનો અર્થ નથી. તેટલો વખત ને શક્તિ સારાં કામ કે પરોપકારનાં કામ કરવામાં આપો. આ રીતે સમયનો ને શક્તિનો બગાડ દુરુપયોગ થાય છે. સંસારમાં લક્ષ્મી એક મોટામાં મોટી શક્તિ છે, જગત આજે એને માપે ચાલે છે. લક્ષ્મીવાળો ગમે તેવો હોય, દુરાચારી હોય તોપણ લોકો એને માન આપે છે, જ્યારે ગરીબ ચારિત્ર્યવાન હોય પણ લોકોને મન કશી કિંમત નથી. લક્ષ્મીની તો કિંમત છે. છતાં આજે સમયકાળની કિંમત વિશેષ છે, એ લોકોના લક્ષમાં ઊતરતું નથી. એવી રીતે ટોળાંમાં આવવું એમાં મુદ્દલે કલ્યાણ નથી. ખરેખર જો ભાવના હોય તો મારું કામ કરો. ટોળાંમાં જવું આવવું, હોહા કરવી એ પદ્ધતિનો કશો અર્થ નથી. એનાથી ખરેખરાં ભાવ કે ઝંખના જાગતાં નથી. ખરેખરાં ઝંખના કે ભાવ જેને જાગે તે બોલ્યા વગર રહી શકતો નથી. આ રીતે આવવામાં મને તો નર્યો દંભ લાગે છે.

આશ્રમમાં આવવાનો હેતુ

અહીં આશ્રમમાં જેટલા છે તે અહીંના કામકાજમાં રોકાયેલા છે. અહીં અનેક કામ હોય છે, ખેતીકામ હોય, બાંધકામ ચાલતું હોય, ક્યારેક સુથારીકામ, કડિયાકામ. એમ

અવારનવાર કામો ચાલ્યા કરતાં હોય છે. માટે, અહીં આગતાસ્વાગતા થાય એવી આશાથી કદી પણ આવશો નહિ. અહીં આવવું હોય તો સત્સંગની ભાવનાથી આવવું, આશ્રમમાં કામ કરવાની ભાવનાથી આવવું. સ્વાગતની આશા કે અપેક્ષાએ આવવું નહિ. સ્વાગત કરવાની અમારી ભાવના નથી એવું નથી, પણ કામમાં એવી સગવડ નથી. અમે આવવાનું કહેતા નથી, ઉમળકો થાય તો જરૂર આવવું. અહીં આવવાથી કેમ કરીને ભાવના પ્રગટે તેમ વર્તવું, અહીં આવી સત્સંગની વાત કરો. આશ્રમને માટે કરો છો તે તમારા કલ્યાણ માટે કરો છો એવી ભાવનાથી કરજો, અમારા માટે કરો છો એવું માનશો નહિ. જે કાંઈ કરો તે પ્રેમ-ઉમળકાથી પ્રભુપ્રીત્યર્થ કરો છો એમ માનીને કરશો. મંગળવારે આવો ત્યારે વાત કરવાનું રાખશો નહિ. તમારે ગરજ હોય, સત્તર વાર ગરજ હોય તો બીજા દિવસે આવવાનું રાખશો. આ તો એમ કે ફેરા ભેગો ફેરો ને પ્રાર્થના પણ થાય ને મળતા પણ અવાય, તે ચાલે નહિ, તમે નહિ હશો તો બીજાં મળી રહેશે. મારો ભગવાન તો હજાર હાથવાળો છે. હું સમાજને-લોકોને જોઉં છું, બધાં પોતાનું કામ પહેલું કરે છે. મંગળવારે ઘરનું કામ હોય તો આવવું નહિ. આ તો આ બાજુ નીકળ્યા ને આશ્રમ ગયા ને વાત કરી આવ્યા એવું નહિ રાખશો.

નામસ્મરણ તે જીવતોજાગતો ગુરુ છે

હવે, ભજનની વાત. ભગવાનના સ્મરણથી કેટલી જાતનો સહારો મળે છે ? જાની સાહેબ અંદર બેઠેલા. કેટલીય ટેવો એમને હતી. બીડી, ચા વગેરેની, અંદર કશું નડ્યું નથી. ભગવાનનું નામ એટલે એ તો જીવતીજાગતી ધનલક્ષ્મી જેવું

છે. નામ લીધે રાખો તો શાંતિ પ્રસન્નતા રહેશે, અટવાઈ નહિ જવાય, મૂંઝાઈ નહિ જવાય, મનને પ્રસન્ન રાખ્યા કરશે. જ્યાં સુધી સંસાર છે ત્યાં સુધી કોયડા આવ્યા કરવાના, એનાથી મુક્ત થવા ભગવાનના સ્મરણનો સહારો લેવો જોઈએ. પ્રાર્થના-સ્મરણ કરશો તો પેલા બધાંમાં (ગૂંચ-કોયડામાં) ગૂંચવાઈ જતું મન અટકી જશે. આ તો માનસશાસ્ત્રનો સિદ્ધાંત છે. આપણું મન એક કોયડામાં ગૂંચવાયું હોય અને ઉકેલ ન મળે ત્યારે આપણે મનને બીજાં કશામાં રોકવું તો પહેલાંની મુશ્કેલી ઓછી થશે. આમ કરવાથી આધિ, વ્યાધિ, ચિંતા, ફિકર વગેરેમાં મોટામાં મોટી હળવાશ પ્રગટશે. માટે, આ કરી જુઓ તો ખબર પડે.

જે માણસ ભગવાનનું સ્મરણ કરે છે અને જેને એનો અભ્યાસ છે, તે અભ્યાસને કારણે એનો ઉકેલ એકદમ જડી આવે છે. તમારું મન જ્યારે એક કોયડામાં અટવાયેલું હોય ત્યારે Sub conscious mind (સુષુપ્ત મન) વિચારમાં ગરકી જાય છે. એ માનસશાસ્ત્રીય હકીકત છે. જ્યારે આપણું મન પ્રાર્થના એકાગ્રતામાં રોકાયેલું હોય ત્યારે વિચારનો ફણગો ફૂટી જાય છે. જો ભગવાનનું સ્મરણ ચાલુ રાખશો તો આધિ વ્યાધિના ઉકેલ પણ તમને મળશે, આ હું અનુભવની વાત કરું છું. તમે પ્રયોગ કરી જોજો, અનુભવે જ હકીકત સમજાશે, સંસારમાં અનુભવ જેવો બીજો કોઈ ગુરુ નથી. મારા જેવા દેહધારી છે તે એમ નહિ ઓળખાય. જ્યાં સુધી તેમની સાથે દોસ્તી ન થઈ જાય, તાદાત્મ્ય ન થઈ જાય, તેનામાં એકરૂપ થઈ ન જવાય ત્યાં સુધી ઓળખાય નહિ. આપણે સંસારી માણસને

સંપૂર્ણ રીતે નથી ઓળખી શકતાં તો પેલાને કેવી રીતે ઓળખવાનાં ?

માટે, સંસારમાં જીવતોજાગતો ગુરુ તે નામસ્મરણ છે, તે આંધળાની લાકડી છે. તે મુશ્કેલીમાં હિંમત ટકાવી રાખે છે, તે પ્રગતિમાં આગળ ને આગળ ડગલાં ભરાવે છે, બળ, સાહસ, ખંત, ઉત્સાહ, ધીરજ બધું આપે છે. આધ્યાત્મિક ભૂમિકામાં પણ એટલાં બધાં વિઘ્નો આવે છે કે, તે વિઘ્નો પણ દૂર કરવાની ભગવાનના સ્મરણ સિવાય બીજાં કોઈની પણ શક્તિ નથી. એટલે આ બધાંને માટે ઉત્તમમાં ઉત્તમ સાધન સ્મરણ જ છે. અને તે બધાં લઈ શકે. પુરુષ, સ્ત્રી, બાળક તથા કોઈ પણ જાતિનાં લઈ શકે.

સ્ત્રીઓને વેદ ભણવાનો અધિકાર છે

સ્ત્રીઓ પણ આચાર્યા થઈ ગઈ છે, તેના ઐતિહાસિક દાખલા છે, જેમ કે ગાર્ગી વગેરે તો ઋષિમુનિઓ સાથે વિવાદ પણ કરતાં હતાં, અને તે પણ એટલી ઉચ્ચ કક્ષાએ કે જાતિભેદનું ભાન રહેતું નહિ, ખ્યાલ રહેતો નહિ. વેદોએ કહ્યું છે કે સ્ત્રીઓને શાસ્ત્ર ભણવાનો અધિકાર નથી, એ બિલકુલ ખોટી વાત છે. એ તો જ્યારે ભાવનાનું પતન થયું ત્યારે કહેવા લાગ્યા કે સ્ત્રીઓને વેદ ભણવાનો અધિકાર નથી.

માતાના પેટમાં આપણે નવ મહિના રહેવાનાં. જો તેમનામાં જ્ઞાન નહિ હશે, સંસ્કાર નહિ હશે તો આપણામાં ક્યાંથી આવવાના ? ક્યા મૂર્ખાઓએ આ લખ્યું છે તે સમજાતું નથી. હું આ ગુસ્સાથી ઉતારી પાડવા કહેતો નથી. હું એક વખત બનારસ ગયો હતો. નરસિંહરાવ ભોળાનાથ દિવેટિયાની

દીકરીની દીકરીઓને હિંદુ યુનિવર્સિટીમાં લઈને ગયો હતો. ત્યાં બંગલો ભાડે રાખીને રહ્યાં હતાં. તેમની બી.એ.ની પરીક્ષામાં ઋગ્વેદનો અભ્યાસ કરવાનો હતો, તેમાં જુદા જુદા છંદ વિશે એક વિષય હતો. ગાયત્રી છંદ, શાર્દૂલવિકીરિત છંદ જેવો. તેમાં માત્રાની રચના, શબ્દોની રચના કેવા પ્રકારની ? આરોહ અવરોહ કેવી રીતે આવે ? તે કેવી રીતે બોલાય ? તે પદ્ધતિ જાણવા વિદ્વાન પાસે જવું પડે. કાશી કરતાં દક્ષિણમાં તેવા વિદ્વાન વધારે છે, પણ છોકરીઓને ભણાવવા બનારસમાં કોઈ તૈયાર થાય નહિ, ૧૦૦-૨૦૦ રૂપિયા આપતાં પણ કોઈ તૈયાર થાય નહિ. તે લોકો કહે કે ‘બહેનો આગળ ઋચ્યા બોલાય નહિ’ અને પરીક્ષામાં પચીસ માર્ક્સનો એ સવાલ આવે. એ બરાબર લખી શકે તો ગણિતની માર્ક્સ મળે. હું હિંદુ યુનિવર્સિટીના આ વિષયના અધ્યાપકને મળ્યો. તેમની પાસે પણ અસલ પદ્ધતિનું જ્ઞાન નહિ. તેઓ પણ કહે, ‘અમે તો કોલેજમાં શીખેલા. અમે તો એ પ્રશ્નના માર્ક્સ ઉડાવી દઈએ.’ આખરે માલવિયાજીને મળ્યો. તેમને મેં કહ્યું કે ‘વિષય રાખ્યો છે પણ શીખવનાર કોઈ નહિ.’ તેમને પણ કહ્યું કે ‘વિદ્વાનો આ સાચી હકીકત સમજવા તૈયાર નથી.’ તેમણે કહ્યું કે ‘બેચાર મારા જાણીતા મિત્રો છે અને સારા સાત્ત્વિક છે, તેમના ઉપર ચિઠ્ઠી લખી આપું.’ તેમની ચિઠ્ઠી લઈને ગયો તોપણ કોઈ તૈયાર થયું નહિ. પછી ભગવાનને પ્રાર્થના કરી. માનવીએ બધા પ્રયત્નો કરવા જોઈએ, પછી જ પોકાર પાડી શકાય. લોકો કહે છે કે ‘નિર્બલ કે બલ રામ’ પણ તે ખોટી વાત છે. રામ તો સબળતા-પુરુષાર્થીના પ્રતીક છે. એટલે બધી

બાજુએથી નિષ્ફળતા મળવાથી ભગવાનને પોકાર કર્યો. મને એક વિદ્વાન મળી ગયા, તેમને પગે લાગ્યો. ગુરુમહારાજનો હુકમ હતો. મેં મારી મુશ્કેલી સમજાવી. તેઓ સમજાવવા તૈયાર થયા. એટલું જ નહિ પણ અઠવાડિયા સુધી બોલાવી સંપૂર્ણ સમજાવ્યું. આટલી સહેલી વાત પણ વિદ્વાનો સમજવા તૈયાર નથી, હું તો તેમને વિદ્વાન નહિ કહું, પણ પોતાંને માથે લઈને ફરનારા, ભાર લઈને ફરનાર જેવા ગણું. એવા વિદ્વાન, સમાજનો ઉદ્ધાર નહિ કરી શકે. તેમને તો ભાર ઊંચકીને ફરનાર મજૂર જેવા ગણું. તેઓ ભલે ચર્ચામાં હરાવે, પણ ખરું જ્ઞાન ચોપડી વાંચવાથી નહિ આવે. અંતરનું જ્ઞાન એ તો જુદું હોય છે. માણસને કામ કરવાની અભીપ્સા જાગવી જોઈએ.

આ જ ખરી યાત્રા

આપણે વેપારનું કામ કર્યા કરીએ છીએ, તે કોઈને પૂછવા જતાં નથી પણ જેમ તેમાં ઊંડા ઊતરીએ તેમ આપોઆપ સૂઝ પડે છે, પણ જીવનનું કામ કરવાનું છે, તેનું ભાન જાગ્યું નથી, તે ભાન જગાવવા માટે આ પ્રયોગ છે. અહીં બેસીને જે પ્રયોગ કરશે તે જ ખરો અનુભવ, ખરી જાત્રા છે. બાકી, જાત્રાએ જવું એ તો નકામું છે, પૈસાનો બગાડ થાય છે. એ તો ફરવાનું મન હોય, એટલે જઈએ છીએ પણ તે ખરી જાત્રા નથી, નર્યો પૈસાનો અને સમયનો બગાડ છે. અહીં તો એકધારો પ્રયોગ, ૧૪-૧૫-૧૮ કલાક એકધારો પ્રયોગ કરો, એના જેવી જાત્રા નથી. આ અમારું છે માટે એમ કહેતો નથી.

તમે ગમે તેટલાં શાસ્ત્રો-પ્રવચનો સાંભળો પણ એમાંથી એકાગ્રતા જામે નહિ, પણ અહીં જે કરશો એનાથી જે ઊંડો

સંસ્કાર પડશે તે જાત્રાથી કે પ્રવચનો સાંભળવાથી નહિ પડે. માણસો ઢ-ગધેડા જેવા છે, માણસોને એટલાં બધાં પૂંછડાં વળગેલાં છે. આપણે ગધેડાને કહીએ છીએ પણ તેના કરતાં આપણા કાન નિંદા, કૂથલી વગેરે સાંભળવા માટે મોટા છે, સંસારની નકારાત્મક વાતો સાંભળવા માણસ અને તેના કાન ઉત્સુક છે. તેથી, આપણે એવા માણસને ‘લંબકર્ણ’ કહીએ છીએ. તમે જાતે વિચારજો કે આ વાત સાચી છે કે ખોટી ?

શ્રેષ્ઠ ઉપાય - ભગવાનનું સ્મરણ

આ બધાંમાંથી ઊગરવા માટે કોઈ શ્રેષ્ઠ ઉપાય હોય તો ભગવાનનું સ્મરણ છે. એ બહુ મોટી દવા છે. તે મારણ પણ છે અને તારણ પણ છે. મારણ એટલા માટે કહું છું કે જીવદેશાને હરનારું છે અને તારણ એટલા માટે કહું છું કે સાથે સાથે ભાવનાને પ્રગટાવનારું છે. આવી એક દવા, જે મારણ અને તારણ બન્ને એકસાથે છે, તે નામસ્મરણ. અનેક ભક્ત લોકો અને ઋષિમુનિઓએ લોકો ઉપર કડુણા લાવી આ સાધન આપ્યું છે. એનાથી એકદમ તપસ્વી થઈ જવાના નથી, પણ આ સંસારવહેવારમાં કશા કોંચડા-ગૂંચમાં અટવાઈ જવાનું થવાનું, તેવે વખતે આ ભગવાનના નામસ્મરણનું ભાથું સાથે રાખજો, જેમ ધનને તિજોરીમાં રાખો છો તેમ આને હૃદયમાં સ્થિત કરજો.

નામસ્મરણનો ખપ

લોકોને વિચાર આવે છે કે એ શું ખપમાં આવે ? હું કહું છું કે ‘કરી તો જો.’ પાણીમાં પડ્યા સિવાય અને હાથ

હલાવ્યા સિવાય તરીને જવાય નહિ, તેમ આ કરતાં કરતાં અજપાજપ સુધી જવાય ત્યારે એનો લાભ સમજાય. માણસ ખોટા આવવા છતાં એકના એક ધંધાને ૧૫-૨૦ વર્ષ પકડી રહે તો તે ધંધો એક વખત જરૂર ચારી આપે. માણસ લક્ષાધિપતિ હોય, પાસે દસ વીસ લાખ રૂપિયા હોય અને તે બધું શૂન્ય સુધી છૂટી જાય છતાં તે વેપારને પકડી રાખે તો પાછો ઉપરની સ્થિતિ ઉપર આવી જાય, તેવાઓને પણ મેં જોયા છે. લોકો કહે છે કે ભગવાનના નામમાં કશો સ્વાર્થ નથી, શા માટે એને વળગી રહીએ ? અમે કહીએ છીએ કે તમારો એમાં સ્વાર્થ છે. જેમ આપણે શરીર જરૂરનું, સાથે કાન, આંખ, હાથપગ-બધી ઈન્દ્રિયો એટલી જ જરૂરની, તેવી રીતે શાંતિ, પ્રસન્નતા વગેરે જાળવવાં અને માંદગી, ચિંતા, ઉપાધિ વગેરેમાં ટકવા માટે ઉત્તમમાં ઉત્તમ સાધન ભગવાનનું સ્મરણ છે, પરંતુ લોકોને તેમાં શ્રદ્ધા, વિશ્વાસ નથી. તે શ્રદ્ધા વગર અને કર્યા વગર તે અનુભવી શકાતું નથી. શ્રદ્ધા એટલે અંધશ્રદ્ધા નહિ. આપણને ચલાવે, ગોદાટે એ જ શ્રદ્ધા સાચી, અને સાચી શ્રદ્ધા હોય તો જ જ્ઞાન પામે, ગીતામાતા કહે છે કે એવી શ્રદ્ધા પ્રગટે તો ભગવાનનું સ્મરણ આપણને અનેક પ્રકારે મદદ કરનાર બને.

ગાયત્રીમંત્ર એ સૂર્યદેવની પ્રાર્થના છે

ઋગ્વેદમાં ગાયત્રીનું પ્રતીક છે. તેને માતાનું સ્વરૂપ આયું છે. તેની પ્રાર્થના છે. તેનો મંત્ર (ગાયત્રી મંત્ર) છે. તેમાં બળ અને શક્તિ પ્રગટાવવાનું, જે સ્થિતિમાં છીએ તેનાથી ઊંચે ઊઠવાનું આહ્વાન છે. આપણા ઋષિમુનિઓએ સૂર્યને અર્ચના કરી છે. ગાયત્રી મંત્ર એ સૂર્યદેવની પ્રાર્થના છે. સૂર્ય ખરી

રીતે તો તેજ અને શક્તિ આપનાર છે, આપણામાં પણ તેજ અને શક્તિ પ્રગટો, ચેતનને એ પ્રાર્થના છે.

અત્યારે તો આપણી બુદ્ધિ મોહકલિલ છે. તે સાચો ઉકેલ લાવી શકે નહિ. એ આવરણ હઠે તો જ્ઞાન આપમેળે પ્રગટે. એવું આવરણ હઠાવવા માટે ગાયત્રી મંત્ર મોટામાં મોટી પ્રાર્થના છે, અનુભવીઓએ તેવું કહ્યું છે. મેં એ પ્રાર્થના ગુજરાતીમાં સમજાવી છે.*

નિયમિત અભ્યાસનું પરિણામ

મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણનાં આવરણો, અહમ્ની મડાગાંઠો, એ બધું ટાળવા માટે કોઈ સાધન હોય તો ભગવાનનું નામસ્મરણ છે, તે એટલાં બધાં પરિણામ આપનારું છે. પ્રત્યક્ષ મૌનમાં ૭-૧૪-૨૧ દિવસ બેસો. અને પછી પણ વેપાર કરતાં, ખાતાંપીતાં, હરતાંફરતાં ભગવાનનું નામ લીધા કરશો તે ખૂબ જરૂરી છે, પણ અભ્યાસ ચાલુ નહિ રાખો તો ગિલેટ** ઊતરી જાય. એવી જાતનું ગિલેટ આવે કે તે કસોટીના પથ્થર ઉપર પણ જવાબ આપે અને છેતરાઈ જવાય, છતાં તે ઊતરી તો જવાનું. જો તમે અભ્યાસ ચાલુ નહિ રાખો તો કોરા થઈ જાય. ફરીથી બેસો તો બેટરી કેટલી જલદી ચાર્જ થઈ તે જોઈ શકાય. એટલે મારી બધાંને પ્રાર્થના છે કે અહીં જે અભ્યાસ કરો તેમાંથી પ્રેરણા મેળવજો. નંદરબારથી ભગત આવેલા, તેઓ તો રાત્રે પણ જાગતા. માટે, ભગવાનના નામનું જે ભાથું મળ્યું છે, તેનો ઉપયોગ બહાર નીકળ્યા પછી પણ કર્યા

* પુસ્તકના અંત ભાગે ઉપલબ્ધ છે.

** મૂળ ધાતુ ઉપર સોના કે ચાંદીનો ઢોળ

કરજો તો ઘણી સરળતા પ્રગટશે. કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ વગેરે શત્રુઓ હણવામાં તમને મદદ મળશે. આ અનુભવની હકીકત છે, તે બુદ્ધિના તુક્કાથી નહિ સમજાય, અનુભવ માટે પ્રયોગમાં ઝંપલાવવું જ રહ્યું. બળ, હિંમત, સાહસ, ધીરજ વગેરે ગુણ કેળવીને આ પ્રયોગમાં જે ઝંપલાવે તેને સાચો અનુભવ માલૂમ પડશે. એનો ઉઠાવ કેમ કરીને જલદી થાય તેમ કરજો. માટે, કેમ કરીને નિર્મમ, નિરાસક્ત, નિરહંકારી થવાય તે વિચારજો. અને જો એ કરીએ તો એનાથી અનેક ગુણોનો ઉઠાવ થાય. એ બધું નહિ બને તોપણ ભગવાનનું નામ લેતા રહો. જો તેમાં અખંડતા પ્રગટશે તો એવી તેજસ્વિતા પ્રગટશે કે જેનાથી આત્માના પ્રકાશને ઢાંકી દેનાર કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ વગેરે નાશ પામશે, હઠવા માંડશે. આત્મા પ્રકાશમાન થશે. એનાથી એવી આંતરિક શક્તિ પ્રગટશે કે જેનાથી કરીને આ બધા અવગુણોને જરૂર હઠાવી શકીશું. આ કપોલકલ્પિત* હકીકત નથી.

હું તો તમને ચાહું જ છું

અનુભવીઓએ જાતે ફના થઈ જઈને જે તત્ત્વ તેમને ભાસ્યું, તે પરમ કૃપાથી આપ્યું છે. આપણે ભગવાનના સ્મરણનો આશરો લેતાં નથી, માણસ ધનનો આશરો લે છે. પણ સ્મરણનો આશરો લીધા વગર તે કેવી રીતે મદદ કરી શકે? આપણે સંસારવહેવારમાં પરિચય વગરના પાસે જઈએ, તો તે આપણું કામ કરે ખરા? માટે, ભગવાનનો આશરો લેવો હોય તો તેને શરણે જવું પડશે. તે ક્યારે બને? મમત્વ

* પાયા વિનાની, અધ્ધર

મૂકી દો ત્યારે. આપણે તો આપણું બધું આગવું રાખવું છે તો તે પણ નવરો નથી. જો દેહધારી હોય તો બે લગાવી દે.

‘મોટા’નો પ્રેમ

હું સંસારમાં જોઉં છું, મનમાં ‘મોટા’ કેટલો વખત રહે છે, તે વિચારજો. ગુરુમહારાજે આજ્ઞા કરી છે કે સાચી વાત કહેવી. અમારે તમારી સાથે દોસ્તી કરવી છે એ વાત પણ સાચી. છતાં સાચી વાત કહેવી રહી. તમે તમારાં સ્વરૂપને સમજજો, મનને, દિલને લાખ વાર વિચારજો. તમે કહેશો તો અમને વાંધો નથી, મદદ ન થાય તો નહિ કરતા, પણ તમે બધા મારા મિત્રો છો, તે અનુભવે સમજાશે.

અમારે તમારી સાથે દિલની ભાવના-ચાહના છે, તમારા સંસારવહેવારનાં ગૂંચ-કોંચડા લાવજો, તમને જરૂર શાંતિ થશે, એ સેવા કરવા જ આ જગ્યા બનાવી છે. પહેલાં પણ સેવા કરતો હતો. હવે પણ સેવા કરીએ છીએ. ભગવાન કહે છે તેમ પ્રેમ કરવો છે પણ પ્રેમ સુંવાળો નથી. તે સુંવાળો પણ છે અને વજ્રથી પણ કઠણ છે. જેણે જીવન ત્યાગી દીધું છે, તેને પણ કહું છું કે તારામાં અહમ્ છે. નમ્રતાને ન પામે ત્યાં સુધી ભક્તિનો પ્રકાશ મળે નહિ, ત્યાં સુધી જીવનનું ખરું તત્ત્વ પામી નથી શકવાનો. જેની જેની સાથે પ્રારબ્ધયોગ છે, તેને મળવા માટે આ જગ્યા છે. તમારી ખુશામત કરવાની નથી, પ્રસંગ આવે તો કહેવું પડે, ગુસ્સે પણ થવું પડે. વિચારશો તો આંખ ઊઘડી જશે, જો ઠોકર વાગે તો પગમાં દુઃખ જરૂર થવાનું.

મારા દિલની ખાતરી છે કે હું તો તમને ચાહું જ છું. ભગવાને કરીને પ્રારબ્ધ ભોગવવા મને અહીં મૂક્યો છે. એટલે પ્રેમ કરું છું. પ્રેમ પંપાળે ને શિક્ષા કરે. એના જેવી સુંવાળી ભાવના નથી. પ્રેમ કરું ત્યારે ગમે, પણ વજ્ર જેવી કઠણ વાત નહિ ગમે.

ચેતનામાં નિષ્ઠા પામેલો જીવ અત્યંત સ્પૃહાવાળો પણ હોય અને અત્યંત નિઃસ્પૃહ પણ હોય. તમને વિચારો આવે કે તે આમ કેમ કરે છે ? પણ તે તો એવો જ હોય. અગ્નિ ગરમ હોય તો લાગે, એ એનું લક્ષણ છે. લક્ષણને બે પાસાં છે, તે બે પાસાં સમજવાં પડે ત્યારે ખરી હકીકત સમજાય.

તમારે અહીં આવવું હોય તો આવજો, નહિ આવવું હોય તો નહિ આવતા. હું કઠણ થાઉં છું પણ મારો ધર્મ બજાવું છું. મને માફ કરજો એમ કહેતો નથી પણ જો કઠણ થઈ સાચી વાત ન કરું તો બેવફા ગણાઉં. ટોળાંથી કશુંય નહિ વળે. મહાત્મા ગાંધી અહીં સુરતમાં નદીકિનારે ભાષણ કરતા, કેટલાં લોકો આવતા ! પણ કશું વળ્યું નથી. એકાદ બે ચિનગારી પ્રગટી તોપણ બસ. મેં બહુ લોકો દીઠાં. હું કહું છું કે સીધી અને સાચી વાત કરશો તો તમને સારું થશે. હું સાચી વાત સમજાવી શકીશ. જો તમે મેલ રાખીને આવશો તો મેલ વધવાનો. ખુલ્લા દિલથી બધી વાત કરશો તો શાંતિ થશે. ભગવાનનું સ્મરણ કરતા રહો, સાથે પ્રાર્થના-સેવા કરતા રહો, રાગદ્વેષ મોળા કરતા રહો ને અહમ્ને મટાડતા રહો તો જ આપણે મળ્યાનો કાંઈ અર્થ છે.

॥ હરિ:ૐ ॥

૨૨. ‘મોટા’ સાથે દોસ્તી

હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરત

તા. ૨-૧૦-૧૯૬૦

પ્રકૃતિ - ગુણ ને દ્વંદ્વની બનેલી છે

જમીન ઉપર જો સારો તાપ અને વરસાદ પડે તો જમીનની લાયકાતની ખબર પડે. વરસાદ પડ્યા વિનાની અને ખેડખાતર કર્યા સિવાયની જમીનમાં બી વાવે તો ઊગે નહિ. જમીન ગમે તેટલી ઉત્તમ હોય પણ સારું ખેડખાતર થયું ન હોય અને જમીન તપેલી ન હોય તો વરસાદ પડવા છતાં બરાબર ઊગે નહિ. એ એક સત્ય પ્રમાણસિદ્ધ હકીકત છે. એમાં કોઈ શંકા કરતું નથી, એમાં શંકા ઊઠતી નથી. તેવી જ રીતે આધ્યાત્મિક પ્રકારનું જીવન, ચેતનાત્મક જીવન પ્રગટવા એવી ભૂમિકાની જરૂર છે. એના વગર ભગવાનરૂપી બી ફૂલીફાલી શકતું નથી. ભગવાનનું સ્વરૂપ સાકારસ્વરૂપ-સોનાના ઢોળ જેવું છે. અગ્નિ વગર ગરમી નહિ, જ્યાં અગ્નિ ત્યાં ગરમી. ચેતનનાં ઘણાં લક્ષણો છે. એક તો તાદાત્મ્યભાવ.

આપણે મનમાં ભાવ હોવા છતાં પ્રકૃતિ ને સ્વભાવથી વર્તીએ છીએ. માત્ર પ્રકૃતિ ને સ્વભાવને જ અનુભવીએ છીએ. આપણામાં બે તત્ત્વો છે : પ્રકૃતિ ને પુરુષ. પુરુષ અંદર છે, પણ તે સુષુપ્ત દશામાં છે, પ્રકૃતિ આગળ પડતી છે. પુરુષની સ્થિતિ જાણે કે It is under veil (પડદો). અત્યારે પુરુષ પડદાની પાછળ છે.

પ્રકૃતિ એ દ્વંદ્વ ને ગુણની બનેલી છે. તેના દ્વારા જે કર્મ થાય તે દ્વંદ્વથી જ ભરેલાં હોય છે. કોઈક જ જીવ સત્ત્વગુણની પ્રકૃતિવાળો હોય, બાકી તો રજસ ને તમસથી જ પ્રવૃત્તિ કરતા હોય છે. દ્વંદ્વ હોવાથી જ સામસામાં પાસાંમાં કામ કરીએ. દ્વંદ્વ એટલે સુખદુઃખ, પાપપુણ્ય, પ્રકાશઅંધકાર સામસામાં જોડકાંમાં બધાં કામ કરી રહ્યાં છે. આપણામાં ચેતન છે, પણ તે છતું થતું નથી. આપણાં કર્મમાં medium (માધ્યમ) તરીકે આપણાં પ્રકૃતિ અને સ્વભાવ રહેવાનાં. જેવી રીતે નોકર સ્વતંત્ર નથી, પણ કહ્યા પ્રમાણે વર્તે છે, તેવી રીતે પ્રકૃતિ એ સ્વતંત્ર નથી. એટલે ચેતન છતું થાય, મોખરે આવે તો પ્રકૃતિ એને વશ રહે.

આપણી જીવદશામાં અનેક જન્મના સંસ્કારો પડેલા છે. તેનાં વલણો ઊઠે છે, તે પ્રમાણે આપણે કામ કરીએ છીએ. પ્રારબ્ધને કારણે સ્વજનો મળેલાં હોય છે. આપણે પ્રકૃતિથી બંધાયેલાં છીએ. એટલે ચેતન હોવા છતાં તેનું ભાન જાગતું નથી. એટલે આપણાથી બ્રહ્મ-ચેતન પણ અનુભવી શકાતું નથી. ભગવાન કે ચેતન દરેકમાં પ્રવેશેલાં છે. કોઈ કશામાં નથી એમ નહિ, પણ આપણે અનુભવી શકતાં નથી. પ્રકૃતિનું મોં ચેતન તરફ નથી.

આપણે ગુણ ને દ્વંદ્વથી ટેવાયેલાં છીએ. તેમાં રાયેલાં રહીએ છીએ એટલે ચેતન અનુભવાતું નથી. બ્રહ્મની રીતે કેમ વર્તી શકતાં નથી ? ગુલામની રીતે કેમ કામ કરીએ છીએ ? આપણામાં બ્રહ્મ-ચેતન છે, છતાં આમ કેમ વર્તીએ છીએ ? અનુભવે

ખબર પડી કે આપણું ચેતન પ્રકૃતિરૂપ બની ગયું છે, ચેતન જ પ્રકૃતિ છે એવું બની ગયું છે, પણ હકીકતે ચેતન સ્વતંત્ર છે, નોખું છે. ચેતનને અનુભવવા દ્વંદ્વાતીત ને ગુણાતીત થઈએ, એનાથી પર થઈએ તો અનુભવી શકાય. એવાં કેવી રીતે થવાય તેની શોધ ચાલી. એમ કરતાં કરતાં જોયું કે પ્રકૃતિમાં અનંતતા ને વિવિધતા છે, તે એક જ માર્ગે નિશ્ચિત થઈ શકે નહિ. કેમ કરીને વહેલામાં વહેલા એવું થવાય તે માટે જુદા જુદા સંપ્રદાય-ધર્મધારણાની પ્રણાલિકા સ્થપાઈ. એમ કરતાં કરતાં લાગ્યું કે સાધના કોણ કરી શકે ? જેને જેને બ્રહ્મને જાણવાની તાલાવેલી-ભૂખ જાગી છે, તે જ આ માર્ગે જઈ શકે. જેવી રીતે સંસારમાં ધનની જરૂર હોય છે. એટલે આપણે એ માટે પ્રયત્ન કરીએ છીએ, દરેક જણ એ માટે (પૈસા કમાવવા)ની પ્રવૃત્તિમાં પડે છે, કોઈને કહેવું પડતું નથી. એમાં ઉપદેશ આપવો પડતો નથી. મહાત્મા, પ્રવચનકાર, કથાકાર થઈ ગયા. કોઈને કહેવું પડતું નથી. કમાવાની ભૂખ લાગે એટલે પ્રવૃત્ત થવું પડે. ઉપદેશની જરૂર પડતી નથી, કારણ કે ગરજ હોય છે ! એ જ રીતે આ માર્ગમાં ગરજ પ્રગટી નથી, ગરજ પ્રગટે તો આ કામ સરળતાથી થઈ શકે. આપણે ચેતનના અંશ છીએ, ચેતન છીએ એટલે એનો થોડો ગુણ છે. આપણે પ્રકૃતિવશ જીવતાં હોઈએ છીએ.

આપણે સમાજમાં સંગઠિત રીતે રહીએ છીએ. એટલે એકબીજા માટે થોડેઘણે અંશે ઘસાવાની વૃત્તિ હોય છે. જ્યાં જ્યાં મેળ હોય છે ત્યાં તેવી વૃત્તિ રહે છે, જ્યાં મેળ નથી

હોતો ત્યાં વેગળાં રહીએ છીએ, એ સંસારની અનુભવેલી હકીકત છે.

આપણા વર્તનથી જ કર્મમાં સરળતા પ્રગટશે

બીજાંનાં પ્રકૃતિ સ્વભાવ ખરાબ હોય ત્યાં આપણે મેળ, સદ્ભાવ રાખતાં નથી. કર્મ કરતાં કરતાં બીજાંના દોષ જોવાનું રાખીશું તો ઘર્ષણ વધશે. ઘર્ષણ વધશે તો કર્મ સારી રીતે ક્યારે થાય ? માટે, બીજાંના દોષ જોવા જ નહિ. આપણે તો સુમેળથી વર્તવું. એ રીતે વર્તવાથી કર્મ પણ સારી રીતે થશે, ઘર્ષણ નહિ થાય, બીજાંના મનમાં પણ આપણા પ્રત્યે ધીરે ધીરે સદ્ભાવ પ્રગટશે ને સૌથી મહત્વનું તો એ કે આપણી ભૂમિકા કેળવાશે. કર્મ સાથે વ્યક્તિ સંકળાયેલી હોય છે. એટલે જો આપણું વર્તન સરળતાભર્યું, સદ્ભાવવાળું હશે તો કર્મ સારું થશે, આપણી મુશ્કેલી ઘટતી જશે. આપણને કઠણ નહિ પડે. આપણને આપણું કર્મ મદદરૂપ થઈ પડશે. દિલમાં સરળતા પ્રગટતી જશે અને એ રીતે ભૂમિકા પ્રગટતી જશે.

માનવી સાધના ન કરે, ભગવાનનું નામ ન લે. ચેતનમાં માનતો ન હોય તેથી ચેતનનું અસ્તિત્વ મટી શકતું નથી. આવી રીતે જીવનવહેવારમાં મિલનસાર સ્વભાવ રાખીશું, બધાં સાથે સદ્ભાવ રાખીશું તો જીવનમાં મુલાયમતા પ્રગટશે અને એમ થશે તો ભૂમિકા કેળવાશે ત્યારે અભિરુચિ જાગશે. ચેતન પરત્વેની જાગૃતિ વિશેષ પ્રગટશે. ચેતનને પ્રગટાવવાની વાત બાજુમાં રાખીએ તોપણ સંઘર્ષમાં આવ્યા વગર જીવનવહેવારનાં કામો થાય, એ પણ મોટી વાત છે. એટલે એ માટે, સ્વાર્થને માટે પણ બીજા જીવો સાથે હળીમળીને તેમના દુર્ગુણો પ્રત્યે દુર્લક્ષ રાખીને

વર્તીશું તો કર્મમાં સરળતા પ્રગટશે. અને એમ થશે તો શાંતિ, પ્રસન્નતા ધવાશે નહિ. ચેતનને ગણ્યા સિવાય પણ આ જાતની ટેક્રનિકની જરૂર છે.

પ્રકૃતિમાં રહ્યે ચેતનનો અનુભવ નહિ થઈ શકે

આ સ્થૂળ વહેવારની હકીકત છે. ચેતનના પ્રવેશની વાત કરીએ તો લાગ્યા વગર રહેશે નહિ. ચેતનના કારણે જ બધું કામ થઈ શકે. એવું ચેતન છે. એ બુદ્ધિ કબૂલ કરે એમ છે. ભગવાનને તમે માનો કે ના માનો છતાં કબૂલ કરવું પડે છે. પ્રકૃતિ જડ છે. તમસ, રજસ અને સત્ત્વગુણથી બનેલી છે. ભગવાન ગુણાતીત છે. પ્રકૃતિથી પ્રેરાયેલાં આપણે સકળ કર્મો કરીએ છીએ. ચેતનને અનુભવવું હોય એ રીતે પ્રવર્તાવવું હોય અને છતું કરવું હોય તો દ્વંદ્વાતીત અને ગુણાતીત થયા વગર બીજો રસ્તો જ નથી. દ્વંદ્વાતીત, ગુણાતીત થવું જ પડશે અને તો જ એને અનુભવી શકાશે. શહેર પૂરેપૂરું જોવું હોય તો વિમાનમાં બેસી ચક્કર લગાવીએ તો જ ખ્યાલ આવે. ગઈ રેલ વખતે પ્રધાનશ્રી હિતેન્દ્ર દેસાઈ વગેરેએ વિમાનમાં ઉડ્યન કરેલું. એટલે પૂરનો વત્તાઓછા પ્રમાણમાં ખ્યાલ આવી શકેલો. એટલે રેલનો ખ્યાલ મેળવવા માટે વિમાનનો આશરો લેવો પડ્યો હતો. માટે, કોઈપણ ગૂંચનો ઉકેલ તેમાં ને તેમાં રહીને નહિ થઈ શકે. તેને માટે તો હંમેશાં ઉપર જવું જોઈએ. એટલે પ્રકૃતિમાં રહી ચેતનનો અનુભવ નહિ થઈ શકે. તેની ઉપર જવું પડશે. એની ઉપર જવા અનુભવીઓએ અનેક જાતના રસ્તા કર્યા છે. તેમણે જોયું કે સંસારવહેવારમાં જીવો ગૂંચવાયેલા છે. વ્યક્તિ સાથે, સગાં

સાથે તદ્દુપ-ઓતપ્રોત થઈ ગયા છે. આથી, બીજી રીતે (ઉપર જવાનું) બની શકશે નહિ. વળી, તેઓ બીજા માર્ગો પણ લઈ શકશે નહિ અને ભારે સાધનો દ્વારા સાધના પણ નહિ કરી શકે. એટલે તેવા જીવોને ગૂંચ, કોયડા, મુશ્કેલી વગેરેમાં શાંતિ, સહારો, આશ્વાસનની જરૂર રહેશે. અનુભવીઓએ વિચાર્યું કે આવા જીવોને તંગ વાતાવરણમાં હળવાશ ક્યાંથી થાય ? એટલે કરુણા લાવીને અનુભવે કરીને મૂક્યું કે ભગવાનનું સ્મરણ તેમને ઉગારશે. એનાથી માનસિક સ્થિતિ હળવી થઈ જશે. આ ભગવાનનું સ્મરણ સકળ પ્રકારના જીવો કરી શકે. એને માટે જુદા સમયની પણ જરૂર નહિ પડે, હાલતાં ચાલતાં, કામ કરતાં કરતાં પણ એ લઈ શકાય, એવી શક્યતા છે.

નામસ્મરણથી ગૂંચ ઉકેલાશે

કોઈ વળી પૂછે કે સ્મરણ કરવાથી તે ગૂંચ કેમ દૂર થઈ શકે ? એ તો માનસશાસ્ત્રનો વિષય છે. એ તો જેને એનો અભ્યાસ હોય તે વાત મંજૂર રાખે. આપણે જ્યારે ગૂંચવાયાં હોઈએ ત્યારે તેનો ઉકેલ જડે નહિ. જ્યારે જ્યારે કોયડો-ગૂંચ આવે ત્યારે તેમાં પડી નહિ રહો. તે વખતે એકાંતમાં સ્મરણ, પ્રાર્થના, ભજન વગેરેમાં મન પરોવો. એટલે આપમેળે ઉકેલ મળી આવશે. કોઈ મિત્ર હોય, જેની સાથે પ્રેમ હોય તેની સાથે સોબત કરો, તેને વાતચીત કરો. એ રીતે મનને હળવાશ થશે. જે કોયડો હશે તે તો subconscious - સુષુપ્ત સ્થિતિમાં પડેલો હોય છે. એટલે અંદરથી જ આપમેળે ઉકેલ જડી આવશે.

આ practical-વહેવારુ પ્રયોગ છે. સંસારી મિત્રોએ આ પ્રયોગ કરવા જેવો છે. જ્યારે આમ કરશો ત્યારે ખબર પડશે કે મોટાએ જે હકીકત કહી છે, ખરેખર તે સાચી છે. સમજુ હોય તો આવી ગૂંચ કે કોંચડો આવે ત્યારે તેની તે સ્થિતિમાં પડી ન રહે. એમાં પડી રહેવાથી એની અસર વધારે ઘેરી થશે. વધારે ગૂંચવાશે. માટે, એવે વખતે એનાથી વેગળાં થઈ જાવ. વિચારની channel-પ્રવાહ બદલાવી દો. મિત્ર વગેરે સાથે બેસીને વાતચીત કરો. ગપ્પાં મારશો તોપણ મન હળવું થશે. એટલે આપમેળે કોંચડાનો ઉકેલ મળી આવશે. જો આમ કરતાં કરતાં પણ ઉકેલ ન આવે તો ભગવાનમાં શ્રદ્ધા રાખીને સ્મરણ, પ્રાર્થના, આત્મનિવેદન, સત્સંગ વગેરે કરશો તો વધારે સારો ઉકેલ મળી આવશે.

સંસારવહેવારમાં મુશ્કેલી, ગૂંચ, કોંચડાઓ તો પ્રગટવાનાં જ. સુખદુઃખ આવવાનાં જ. એનાથી વેગળું થઈ શકવાનું નથી. એની શક્યતા પણ નથી. વળી, કોઈ પ્રશ્ન પૂછશે કે ભગવાને આ બધું કેમ કર્યું ? આ સવાલ મૂર્ખાપણાનો છે. ભગવાને આપણને સાથે બુદ્ધિ પણ આપી છે. તો આપણી લાલચો, કામનાઓ વગેરે કેવી છે તે તેનાથી (બુદ્ધિથી) વિચારો. કયા માર્ગે જવામાં પતન છે તેનો તમે વિચાર કરો. તમે લલચાઈ જાવ, લાલસા, કામનાઓમાં ફસાઈ જાવ તેવું તમે કર્યું છે. ભગવાને સાથે સાથે બુદ્ધિ પણ આપી છે તેનો ઉપયોગ કેમ નથી કરતા ? એટલે ભગવાનને દોષ દેવાનો કશો અર્થ નથી. બુદ્ધિનો ઉપયોગ કરીએ તો ફસાવાનો વખત નહિ આવે.

બુદ્ધિને શુદ્ધ કરો

બુદ્ધિ તો પ્રકાશ આપનાર છે. કોઈ કહેશે કે ખોટી વાત. તો હું કહું છું કે સંસારવહેવારમાં કામની સમજણ પડે તે કેવી રીતે પડે છે? બુદ્ધિને કારણે જ તેમ થાય છે. એટલે તે પ્રકાશ આપનારી છે. ચેતનની સૌથી નજીકનું કરણ-અંગ બુદ્ધિ છે. તેનો ઉપયોગ લેતાં નથી. એટલે તે જાડી (જડતાવાળી) છે. તેનો તમે ઉપયોગ કરશો તો તેનું હાર્ટ પણ તમને સમજાશે. ભગવાને બુદ્ધિ પણ આપી છે. વિવેકશક્તિ-power of discrimination-સાયુંખોટું પારખવાની શક્તિ પણ આપી છે. તો તેનો તમે ઉપયોગ કેમ કરતા નથી? બુદ્ધિ શબ્દનો મૂળ ધાતુ 'બુધ' છે. એટલે કે જાણવું. જે આપણને બધાંનું મૂળ સમજાવે તેનું નામ બુદ્ધિ. તેનો ઉપયોગ કરીએ તો રહસ્ય સમજાય. જે જે કાર્યમાં બુદ્ધિનો પ્રવેશ થાય, તે તે કાર્યમાં બુદ્ધિ પ્રકાશ આપે. ગીતામાતા કહે છે કે અત્યારે બુદ્ધિ મોહકલિલ એટલે કે મોહરૂપી કાદવથી ખરડાયેલી છે. જેવાં આપણાં ચશમાં હોય તેવો રંગ દેખાય. કાળાં ચશમાંમાંથી ધોળું નહિ દેખાય. તેવી જ રીતે આપણી બુદ્ધિ પણ કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ, મત્સર, રાગદ્વેષ, મડાગાંઠો વગેરે કાદવથી ખરડાયેલી હોય એટલે ચેતન કેવી રીતે અનુભવાય? અત્યારે બુદ્ધિના સંસ્કાર જુદી જાતના છે, પણ તે આ બધા પૂર્વગ્રહોથી મુક્ત થાય તો જ સાચું જ્ઞાન પ્રગટાવે.

અનુભવી પુરુષોએ જોયું કે બુદ્ધિ જ જ્ઞાનને સમજણ પ્રેરનારી છે. તેને જ પકડો. તો બુદ્ધિને જ શુદ્ધ કરી નાખો.

શાસ્ત્રકારોએ જુદા જુદા રસ્તાઓ શોધ્યા છે, પણ બધાં તો તે નહિ કરી શકે. એટલે બુદ્ધિ શુદ્ધ કરવા માટે સહેલામાં સહેલો ઉપાય ભગવાનનું સ્મરણ જ છે. ઘણા મિત્રો કહે છે કે ભગવાનનું નામ લેવાથી બુદ્ધિ સુધરે ખરી ?

ચિત્તના સંસ્કારો

આપણામાં સંસ્કૃતિની પરંપરાથી ભગવાનની ભક્તિ અને નામસ્મરણના સંસ્કારો પડેલા છે. ભગવાનનું સ્મરણ અનેક ઉપાધિઓથી મુક્ત કરે છે. એણે અનેક ભક્તોના જાતજાતના કોયડા ઉકેલ્યા છે. આજે પણ તેવું થાય છે. ઘણા કોયડાઓ એનાથી solve થયા છે, ઉકેલી શકાયા છે. ભગવાનનું સ્મરણ એવું તો બળવાન છે. ભાવના તો આપણા લોકોમાં છે. પ્રયોગની રીતે પણ મેં લોકોને જોયા છે. ભૂતમાં નહિ માનનારા પણ અંધારામાં ધોતિયું ભેરવાયું હોય તો બી જાય. ચિત્તમાં સંસ્કાર પડેલા હોય તે ક્યાં જાય ? પરંપરાના સંસ્કાર ચિત્તમાં ઘૂસેલા હોય અને એની જોડે ભાવના પણ હોય છે. ભાવના એ તો લેહ એટલે કે ગુંદર છે, એ તો ચોંટાડી દે છે.

પોપટની જેમ ન બોલો

પોપટની જેમ બોલો તો શું વળે ? મનુષ્યની અને પોપટની શરીર રચનામાં ફેર છે. મનુષ્ય અને પોપટના શરીરમાં રહેલા ચેતનના વિકાસમાં આસમાન જમીનનો ફેર છે. પોપટનાં મન-બુદ્ધિ-ચિત્ત-પ્રાણ ને અહમ્ વિકસેલાં નથી. આપણે તો પોપટની રીતે પણ નામ નથી લઈ શક્યાં. આપણે કર્મ કરતાં હોઈએ તેમાં પણ ભાવના છે, તેનો પાસ લાગેલો

છે, અનેક કાળનો અને અનેક જન્મોથી એ પાસ લાગ્યો છે. એ ક્યાં જવાનો ? આપણે તે વિશે વિચારતાં નથી. એ પાસનો સદુપયોગ કરીએ ને તેને કારણે સતત સ્મરણ થાય તો ભાવનામય વાતાવરણ ઊભું થાય. આપણી બુદ્ધિ જે મોહકલિલ છે તેને જો ભાવનાનો પાસ લાગે તો તે ભાવનામય થઈ જાય. અને જેમ વધારે ભાવનામય થાય તેમ તેમ તે બુદ્ધિ મોહકલિલથી મુક્ત થાય અને એના જ સ્મરણમાં રંગાયેલી થાય. બુદ્ધિને ભાવનાનો પાસ લાગે તો આયુર્વેદમાં દવાઓમાં પુટ* આપવામાં આવે છે, તેમ બુદ્ધિને ભગવાનના સ્મરણરૂપી ભાવનાનો પુટ આપ્યા કરવાથી મોહકલિલ મટી જાય, દૂર થાય.

આપણે તો નકારાત્મક રીતે તરંગો વહેવડાવીએ છીએ. આપણને બુદ્ધિને શુદ્ધ કરવાની ભૂખ લાગી નથી, જાગી નથી. ભગવાનનું સ્મરણ એક એવું સાધન છે કે તે બધી વખતે કરી શકાય, બીજાં સાધનો ગમે ત્યારે થઈ શકે નહિ. માણસ સંસારવહેવારના ભારથી હળવો કઈ રીતે થઈ શકે ? વૈદ જેવી રીતે દવા આપે છે તેવી રીતે અનુભવીઓએ, સંતભક્તોએ જીવન ન્યોછાવર કરીને સમર્પણ કરીને નિયોડ આપ્યો છે. તેઓ પોકારી પોકારીને કહે છે કે દુઃખી શા માટે થાવ છો ? ભગવાનનું નામ લો. નામસ્મરણથી હળવાશ પ્રગટશે, બુદ્ધિ તીક્ષ્ણ થાય છે. સૂક્ષ્મ થાય છે. પોતાના અનુભવથી કરીને આ નિયોડ આપ્યો છે.

* ઔષધિઓનું મિશ્રણ

ગુરુ સાથે દોસ્તી કરો

ઘણાં લોકો કહે છે કે ભગવાનનો ભક્ત તો ભોટ હોય છે, પણ ખરેખર તો કોઈનાથી પણ ના ઉકેલાય તેવા અનેક કોયડાઓને તે પોતાની પ્રજ્ઞાસ્વરૂપ બુદ્ધિથી ઉકેલી આપે છે. ભક્ત હંમેશાં જ્ઞાનાત્મક હોય છે. ભોટ હોય તે ભક્ત નહિ. અનુભવી-મહાત્મા ભગવાન સ્વરૂપ હોય છે તે તો ગમે ત્યાં પ્રવેશે, પણ તમે તો તાળાં મારીને બેસો છો, ખંભાતી તાળાં મારી મૂકો છો, પ્રવેશવા દેતા નથી. મહાત્મા લોકોને તમારામાં તો હળવું, ભળવું હોય છે. સત્સંગનો મહિમા બહુ ગવાયો છે પણ ભાવના જોઈએને ? વૈદોને ત્યાં દવા લેવાની ગરજ-ભાવના હોય છે, તેમ સત્સંગ કરવા પણ ભાવનાવાળી ભૂમિકા જોઈએ. ઋષિમુનિઓએ કહ્યું છે કે સત્સંગ કરો, ભાવના કેળવો. હું સાચું કહું છું કે મારા ગુરુમહારાજે possible reality-વાસ્તવિકતાની ભૂમિકા ઉપર પગ મૂકીને વાત કરવાની આજ્ઞા કરી હતી : 'જે આચરી શકે તે જ વાત કરવી.' તમે સત્સંગ કરો પણ શેનો કરવો તેની તમને ગતાગમ નથી.

સત્સંગની ભાવના રાખો તો દોસ્તી થાય. ગુરુ સાથે કેમ વર્તવું ? તેની સાથે દોસ્તી કરો. મિત્રતા, શરણાગત કેમ થવું ? તે તો કરો તો ખબર પડશે. હું માગું અને ન હોય તો ના પાડશો. મેં કેટલીય વાર જોયું છે કે લોકો ખૂન કરી નાખે છે, દોસ્તી કરો તો આપમેળે ખબર પડશે.

આપણે વહેવારમાં કોઈનું નથી સાંભળતાં, પણ મિત્રનું સાંભળીએ છીએ. આપણો છોકરો બરાબર ના હોય, આપણા

કહ્યામાં ના હોય તો જેની સાથે તેની દોસ્તી હોય તેની પાસે કહેવડાવીએ છીએ. માટે, વાત ગળે ઉતારવા પણ દોસ્તીની જરૂર. અમે તો ગધેડા-પામર છીએ, પરિચય કરતાં સમજણ પડશે. માટે, સાચી દોસ્તી કેળવો. એનાથી કરીને તમારામાં ભાવના ઊતરવાની. અમારી સાથે શરણાગતિ-પ્રેમ કેળવો, અનુકૂળતાની ભૂમિકા પ્રગટાવો, ઝાઝા વિચાર નહિ થવા દો. એવો જો પ્રેમ કરીએ અને સત્સંગ કરીએ તો બુદ્ધિ પણ ઝટ સુધરે. આવો મારો અનુભવ છે. મને સાધનામાં મુશ્કેલી પડતી ત્યારે હું ગુરુમહારાજ પાસે જઈ શકું એવી મારી સ્થિતિ ન હતી. સાધના કરતાં કરતાં મને સૂક્ષ્મ, સૂક્ષ્મતમ ને સૂક્ષ્મતર મુશ્કેલીઓ પડેલી જેનું વર્ણન કરવું પણ અશક્ય છે. તેવી વેળાએ ગુરુમહારાજને શરણે ગયેલો. રૂબરૂમાં નહિ. માનસિક શરણાગતિ કેળવેલી. તે ગુરુમહારાજની પ્રેરણાથી પુરુષાર્થ કરતાં કરતાં બધી મુશ્કેલીઓ દૂર થતી ગઈ. કેવી રીતે દૂર કરવી તેનું જ્ઞાન પ્રગટ્યું. હૃદયમાં ભાવ પ્રગટાવવા, મદદ મેળવવાની કળા શીખવી પડશે. પ્રેમનો અનુભવ પણ સંસારવહેવારમાં લો, સંકળાયેલાં સાથે પ્રેમ કરો. પ્રેમ કરો તો ઉમળકાથી કરજો. ત્યાગ કરતાં કરતાં સહન કરવું પડશે. ચેતન, બ્રહ્મમય ચેતનનો ત્યાગયજ્ઞ પળેપળ ચાલી રહ્યો છે. ત્યાગ બેળે બેળે પણ કરવો જ પડે છે, પણ બેળે બેળે કરેલો ત્યાગ ઊગશે નહિ. પ્રેમથી કરેલો સાચો ત્યાગ આનંદ પ્રગટાવે છે.

સંસારનાં કર્મો ઉમળકાથી કરો

સંસારવહેવારમાં કેટલાંક કામો તો કરવાં જ પડે છે. તેમાં ના પાડીએ તે ચાલતું નથી અને જ્યારે કરવું જ પડતું

હોય ત્યારે બેળે બેળે શા માટે કરવું ? આનંદથી કરો, પ્રેમથી કરો. બેળે બેળે કરવાથી માણસમાં વિકૃતિ થાય છે, પોતાને જ ગુમાવવાનું હોય છે. એનાથી વિશેષ નુકસાન તો આપણે બગડીએ છીએ, જીવદશાનાં નકારાત્મક સ્વરૂપમાં પ્રગટીએ છીએ, જ્યારે સાચા પ્રેમથી વિશેષ હળવાશ મળે છે. પ્રેમ એ ત્યાગનું સ્વરૂપ જ છે. એ શક્તિ પ્રગટાવે છે, ગુણભાવ વધારે છે. આ માન્ય થઈ શકે એવી હકીકત છે, એને માટે દલીલ થઈ શકે નહિ. આટલું પણ લોકો કરી શકતાં નથી. એનાથી સાધનામાં આંતરિક બળ મળે છે અને ભગવાનનું સ્મરણ સકળ કોઈ કર્મ કરતાં કરતાં કરશો તો આ માર્ગે—ભગવાનને માર્ગે—જઈ શકાશે ને સંસારવહેવારનાં કર્મો પણ સારી રીતે કરી શકાશે.

શૂરાનો માર્ગ

જો સંસારમાં મળેલાં કર્મો ઉત્તમ રીતે કરશો તો ગુણશક્તિ વધશે. એમ કરતાં નિરહંકારી, નિરાસક્ત, નિર્મોહી થતા જવાશે. કર્મ તો કરવાનું જ છે. કર્મ મૂકનાર બાયલો-નામર્દ છે. શરીર છે ત્યાં સુધી કર્મ તો કરવાનું જ છે. ભક્તિ તો પરાક્રમીને માટે છે. આ બધું નહિ હોય તો ભક્તિ નહિ કરી શકો. માટે, સંસારનું કર્મ બેળે બેળે, વેઠની રીતે ન કરો. જે કર્મ કરો તે બહુ ઉમંગથી, ઉમળકાથી કરો, ભલે સ્વાર્થના કારણે કરતાં હોવ પણ કર્મ ઉત્તમ રીતે કરો. જેવી પ્રબળ ભૂમિકા પ્રગટશે તેવું પ્રબળ ખમીર પણ પ્રગટશે, ને એ ખમીર કોઈ ને કોઈ રીતે કામ આવશે. હંમેશાં કૂવામાં હોય તો હવાડામાં આવે. જે ક્ષેત્રનાં કર્મમાંથી ખમીર પ્રગટે એવું કર્મ

કરો. એવું ખમીર હશે તો ભગવાનનું નામસ્મરણ લઈ શકીશું. મારા ગુરુમહારાજે મને હુકમ કર્યો કે તારે લોકોને મળવાનું થશે. નિમિત્તકારણને લીધે મળેલાંનું પ્રારબ્ધ તારે ભોગવવાનું છે તો તે મળેલાંની ગતિ ઊંચી થાય તેવું કર્મ તારે કરવાનું છે. શ્રીરામકૃષ્ણ પરમહંસ વગેરે જેવા અનેક મહાત્માઓ થઈ ગયા. તેઓને પણ પ્રારબ્ધયોગ ભોગવવો પડ્યો છે. સમાજમાં ભાવનાનું પતન થયેલું હું જોઉં છું.

મનુષ્યદેહ બહુ દોહલો છે

સંસારવહેવારમાં મનુષ્યજીવન દોહલું છે. એનું રહસ્ય, મહત્ત્વ, મહત્તા આપણે સમજતાં નથી. જેમ ગામડીઓ હીરાને કાચ જ સમજે તેમ. આપણે તેને હીરો સમજીએ છીએ એટલે જતનથી રાખીએ છીએ. જો મનુષ્યજીવનનું જતન થાય તો ચેતનનો અનુભવ થઈ શકે છે. સૃષ્ટિમાં ચૌદ પ્રકારની યોનિવાળા જીવો છે, દેવયોનિ, મનુષ્યયોનિ, પશુ-પક્ષીયોનિ, જળચરયોનિ, વનસ્પતિયોનિ વગેરે. તેમાં માત્ર મનુષ્યયોનિમાં જ દ્વંદ્વની રચના છે, બીજી કોઈ યોનિમાં નથી. દ્વંદ્વ એટલે બે સામસામાં પાસાં. જ્યાં સુધી જીવનમાં સારું બનતું હોય કે ચાલતું હોય ત્યાં સુધી ખબર નહિ પડે, જ્યારે સંઘર્ષ થાય, ઘર્ષણ થાય ત્યારે જ ખબર પડે. દ્વંદ્વની રચના જ્ઞાન પ્રગટાવવા માટે છે. જ્યાં સુધી ઘર્ષણ નહિ થાય ત્યાં સુધી સાચી સમજણ પડે નહિ. એવી રચના મનુષ્યદેહમાં જ છે. માટે, મનુષ્યદેહ બહુ દોહલો કહેવાયેલો છે. સમાજમાં આજે પણ એ જ ભાવના જીવંત છે. મનુષ્યજીવન આપણને મળેલું છે, તેને આપણે સાર્થક કરીએ. ભલે એક ડગલા જેટલી એ તરફ - ચેતન

તરફ આપણી ગતિ થાય. જેટલું થાય તેટલું પણ સારું છે. આપણી પાસે પાંચ પૈસા થાય તો એક પૈસા જેટલું પણ સારું કર્મ કરવું જોઈએ. સંગ્રહ કરશો તે નહિ ચાલે. સંસાર ત્યાગથી ચાલે છે. તું રાખી મૂકે તે નહિ ચાલે. બીજાં માટે વાપરવું જ પડશે. એમાં છૂટકો નથી થવાનો. તમે કંજૂસને જુઓ, તેને પણ છોકરા છોકરીનાં લગ્ન આવે ત્યારે વાપરવું પડે છે, તેવી રીતે બીજાંને માટે પણ કશુંક કરવું જોઈએ.

તમારામાં શક્તિ હોય તેને સન્માર્ગે વાળજો તો શાંતિ, પ્રસન્નતા, આનંદ વધશે. પ્રસરવું, વિકાસ પામવો એ ચેતનનો ગુણધર્મ છે અને તે મનુષ્યદેહમાં વિકસી શકે. એનો વિકાસ મનુષ્યદેહથી જ થઈ શકે. દેવને પણ મનુષ્યદેહ ધારણ કરવો પડે છે. માત્ર મનુષ્યદેહથી જ આ બની શકે. એટલા માટે મનુષ્યજન્મને બહુ દોહલો કહ્યો છે. માટે, જે અમૂલો દેહ મળ્યો છે, એ દેહની અંદર સદ્ભાવના, સુમેળ, ત્યાગ વગેરે પ્રગટાવો એ પણ ઉત્તમ કર્મ છે.

॥ હરિ:ૐ ॥

દીધાથી કોઈ દી ના ઘટે

દીધાથી કોઈ દી ના ઘટે, હો સંતો વહાલા, દીધાથી કોઈ દી ના ઘટે,
તમે આપો રે આપો તેમ વધે, હો સંતો વહાલા દીધાથી કોઈ દી ના ઘટે.

૧. વાવો છો એક બીજ પામો છો કેટલાં કણના મણ મણ થાયે,
રોકીને પાઈ પાઈ રૂપિયા રળે ભાઈ, એવા વેપારી ઘણાયે.

- હો સંતો વહાલા દીધાથી કોઈ દી ના ઘટે.

૨. બોરડી એકલી કેટલાં બોર દે, તેનો તો દાખલો વિચારો,
દીધું તેથી તેનું ખૂટી ગયું ના, થયો વર્ષે વર્ષે વધારો.

- હો સંતો વહાલા દીધાથી કોઈ દી ના ઘટે.

૩. દુનિયા પાણી પી જાય છે કેટલું, તેનો તો કરો રે સરવાળો,
મેઘલો ગણી ગણી માંડે વરસવા તો, એનો અંજામ શો વિચારો.

- હો સંતો વહાલા દીધાથી કોઈ દી ના ઘટે.

૪. દેજો દેજો એમ ઊછળી ઊછળીને કહેતો, દેખોને ઓલ્યો સાગર રાણો,
આજ છે ભરતી કાલે આવશે ઓટ, પછી મોકો વહી જાશે દેવાનો.

- હો સંતો વહાલા દીધાથી કોઈ દી ના ઘટે.

તમે આપો રે આપો તેમ વધે, હો સંતો વહાલા દીધાથી કોઈ દી ના ઘટે.

- શ્રી સોમાભાઈ ભાવસાર

(પૂજ્ય શ્રીમોટાના નાના ભાઈ)

गायत्रीमंत्र

(अर्थभावना-सूर्यप्रार्थना)

(अनुष्टुप)

तेज तत्त्व थकी जन्मे, बुद्धि तो सर्व अंतरे,
बुद्धिना स्वामी तेथी छो, सूर्यदेव, तमो भरे.

हे सूर्य ! मुज बुद्धिमां, बक्षो तेजस्विता मने,
भीले विवेक ने जेने, वापरी शकुं वर्तने.

अनेक शी मडागांठो, पडेली बुद्धिमां मने,
तेथी ज आवराये छे, बुद्धिनी दृष्टि वर्तने.

सर्वनी पर पाडे छे, प्रकाश, बुद्धि अेक ते,
सर्व उज्जणनारा ते, उज्जणो मुज बुद्धिने.

‘पाउजो पगलां प्रभु’, पृ. १८

- श्रीमोटा

॥ હરિ:ૐ ॥

આરતી

ૐ શરણચરણ લેજો, પ્રભુ શરણચરણ લેજો,
પતિત ઉગારી લેજો (૨) કર ગ્રહી ઉર લેજો. ...ૐ શરણ.

મનવાણીના ભાવો, કર્મ વિશે ઊતરો, પ્રભુ (૨)
મન, વાણી ને દિલને (૨) કૃપાથી એક કરો. ...ૐ શરણ.

સર્વ મળેલાં સાથે, દિલ સદ્ભાવ ઊગો, પ્રભુ (૨)
છો અપમાન થયાં હો (૨) ત્યાંયે ભાવ બઢો. ...ૐ શરણ.

નિમ્ન પ્રકારની વૃત્તિ, ઊર્ધ્વગમન કરવા, પ્રભુ (૨)
પ્રભુકૃપાથી મથાજો (૨) ચરણશરણ ગ્રહવા. ...ૐ શરણ.

મનના સકળ વિચારો, પ્રાણતણી વૃત્તિ, પ્રભુ (૨)
બુદ્ધિતણી સૌ શંકા (૨) ચરણકમળ ગળજો. ...ૐ શરણ.

જેવા દિલ હોઈએ પ્રભુ, તેવા દેખાવા, પ્રભુ (૨)
મતિ મુજ ખુલ્લી રે'જો (૨) સ્પષ્ટ જ પરખાવા. ...ૐ શરણ.

દિલમાં કંઈક ભર્યું હો, તે થકી બીજું ઊલટું, પ્રભુ (૨)
કદી પણ મુજથી ન બનજો (૨) એવી મતિ દેજો. ...ૐ શરણ.

જ્યાં જ્યાં ગુણ ને ભાવ, દિલ ત્યાં મુજ ઠરજો, પ્રભુ (૨)
ગુણ ને ભાવની ભક્તિ (૨) દિલ મુજ સંચરજો. ...ૐ શરણ.

મન, મતિ, પ્રાણ પ્રભુ ! તુજ ભાવ થકી ગળજો, પ્રભુ (૨)
દિલમાં તુજ ભક્તિની (૨) છોળો ઊછળજો. ...ૐ શરણ.

-શ્રીમોટા

॥ હરિ:ૐ ॥

પૂજ્ય શ્રીમોટાના જીવનની મહત્વની તવારીખ

જન્મ : તા. ૪-૯-૧૮૯૮, ભાદરવા વદ યોથ, સંવત ૧૯૫૪

સ્થળ : સાવલી, જિ. વડોદરા, નામ : ચૂનીલાલ,

માતા : સૂરજબા, પિતા: આશારામ, અટક : ભાવસાર.

૧૯૧૬ : પિતાનું અવસાન.

૧૯૦૫ થી ૧૯૧૮ : તૂટક અભ્યાસ-સાથે આકરી મજૂરી.

૧૯૧૯ : મેટ્રિક પાસ.

૧૯૨૦ : વડોદરા કોલેજમાં.

તા. ૬-૪-૧૯૨૧ : કોલેજ ત્યાગ.

૧૯૨૧ : ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ પ્રવેશ.

૧૯૨૨ : વિદ્યાપીઠનો ત્યાગ. હરિજન સેવાનો આરંભ.

૧૯૨૨ : ફેફરુંના રોગથી કંટાળીને ગરુડેશ્વરની ભેખડ ઉપરથી આત્મહત્યાનો પ્રયાસ, દેવી બચાવ, 'હરિ:ૐ' જપથી રોગ મટાડવાનો સફળ પ્રયોગ.

૧૯૨૨ : 'મનને'ની રચના.

૧૯૨૩ : 'તુજ ચરણે'ની રચના.

૧૯૨૩ : વસંતપંચમીએ પૂ. શ્રીબાળયોગીજી દ્વારા દીક્ષા. શ્રીકેશવાનંદજી ધૂણીવાળા દાદાનાં દર્શને - સાંઈખેડા ગયા. રાત્રે સ્મશાનમાં સાધના અને દિવસભર પ્રભુપ્રીત્યર્થે હરિજનસેવા.

૧૯૨૪ : 'તુજ ચરણે' ની પ્રથમ આવૃત્તિનું પ્રકાશન.

૧૯૨૬ : લગ્ન-હસ્તમેળાપ વખતે સમાધિનો અનુભવ.

૧૯૨૭ : હરિજન આશ્રમ, બોદાલમાં સર્પદંશ-પરિણામે 'હરિ:ૐ' જપ અખંડ થયો.

૧૯૨૮ : સાકોરીના પૂ. શ્રીઉપાસની બાબાનું નડિયાદમાં આગમન, એમના આદેશ મુજબ સાકોરી જવું-ત્યાં મળમૂત્રની પથારીમાં સાત દિવસ.

૧૯૨૮ : પહેલી હિમાલયયાત્રા.

૧૯૩૦ : મનની નીરવતાનો સાક્ષાત્કાર.

૧૯૩૦ થી ૧૯૩૨ દરમિયાન સાબરમતી, વીસાપુર, નાસિક અને ચરવડા જેલમાં. હેતુ-દેશસેવાનો નહિ, સાધનાનો. સખત પરિશ્રમ અને લાઠીમાર દરમિયાન પ્રભુસ્મરણ-મૌન. વિદ્યાર્થીઓને સમજાવવા વીસાપુર જેલમાં સરળ ભાષામાં શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાનું વિવરણ લખ્યું- 'જીવનગીતા'

૧૯૩૪ : સગુણ બ્રહ્મનો સાક્ષાત્કાર.

- ૧૯૩૪થી ૧૯૩૯ દરમિયાન હિમાલયમાં અઘોરી બાવા પાસે જવાનું બન્યું, ધુવાધારના ધોધની પાછળની ગુફામાં સાધના. ચૈત્ર માસમાં છાણાંની ૬૩ ધૂણી ધખાવી નર્મદાકિનારે ખુલ્લામાં શિલા ઉપર નગ્ન બેસીને ૨૮ દિવસની સાધના, શિરડીના સાંઈબાબાનું પ્રત્યક્ષ દર્શન-આદેશ-સાધનાના અંતિમ તબક્કાનું માર્ગદર્શન.
- ૧૯૩૯ : તા. ૨૯-૩-૧૯૩૯ : રામનવમી, સંવત : ૧૯૯૫ના રોજ કાશીમાં નિર્ગુણ બ્રહ્મનો સાક્ષાત્કાર. હરિજન સેવક સંઘમાંથી રાજનામું. 'મનને'ની પ્રથમ આવૃત્તિનું પ્રકાશન.
- ૧૯૪૦ : (તા. ૯-૯-૧૯૪૦) જન્મદિવસે, (ભાદરવા વદ ચોથ) વિમાનમાર્ગે અમદાવાદથી કરાંચી જવાનો ગૂઢ હુકમ.
- ૧૯૪૧ : માતાનું અવસાન.
- ૧૯૪૨ : હરિજન સેવક સંઘમાંથી છૂટા થયેલા, છતાં હરિજન કન્યાછાત્રાલય માટે મુંબઈમાં ફાળો ઉઘરાવ્યો. બે વખત સખત પોલીસમાર-દેહાતીત અવસ્થાના પુરાવા.
- ૧૯૪૩ : ૨૪, ફેબ્રુઆરીમાં ગાંધીજીના પેશાબના ઝેરી જંતુઓનું પોતાના પેશાબમાં દર્શન. નૈમિત્તિક તાદાત્મ્યનો અનુભવ.
- ૧૯૪૫ : હિમાલયની યાત્રા-અદ્ભુત અનુભવો.
- ૧૯૪૬ : હરિજન આશ્રમ, અમદાવાદ મીરાંકુટિરમાં મૌનએકાંતનો આરંભ.
- ૧૯૫૦ : દક્ષિણભારત, કુંભકોણમ્માંકાવેરીનદીનેકિનારેહરિ:ૐઆશ્રમનીસ્થાપના.
- ૧૯૫૪ : સુરતના કુરુક્ષેત્રમાં એક ઓરડીમાં મૌનએકાંતનો આરંભ.
- ૧૯૫૫ : (તા. ૨૮-૫-૧૯૫૫) નડિયાદ, શેઠી નદીને કિનારે હરિ:ૐ આશ્રમની સ્થાપના.
- ૧૯૫૬ : (તા. ૨૩-૪-૧૯૫૬) સુરત, કુરુક્ષેત્રમાં તાપી નદીને કિનારે હરિ:ૐ આશ્રમની સ્થાપના.
- ૧૯૬૨થી ૧૯૭૫ : શરીરના અનેક રોગો-સતત પ્રવાસ સાથે ૩૬ અધ્યાત્મ-અનુભવ ગ્રંથોનું લેખન-પ્રકાશન.
- ૧૯૭૬ : ફાજલપુર-મહી નદીના કિનારે શ્રી રમણભાઈ અમીનના ફાર્મ હાઉસમાં તા. ૨૩-૭-૧૯૭૬ના રોજ માત્ર ૯ જણની હાજરીમાં આનંદપૂર્વક દેહત્યાગ. પોતાનું 'ઈંટ-ચૂનાનું સ્મારક ન કરવાનો આદેશ' અને આ નિમિત્તે મળેલી રકમનો ઉપયોગ દૂર ગુજરાતનાં પછાત ગામોમાં પ્રાથમિક શાળાના ઓરડાઓ બંધાવવાના લોકફાળામાં કરવાની સૂચના.

॥ હરિ:ૐ ॥

આશ્રમમાં ઉપલબ્ધ પુસ્તકોની યાદી

નંબર	પુસ્તકોના વિભાગ	ટોટલ પુસ્તકો
૧.	ગદ્ય પુસ્તકો	૧૪
૨.	પદ્ય પુસ્તકો	૫૧
૩.	શ્રીમોટા-ટેપવાણી	૧૮
૪.	શ્રીમોટા પ્રવચન-વાણી	૭
૫.	સ્વજનોને પત્રો આધારિત પુસ્તકો	૮
૬.	સ્વજનોની અનુભવકથા તથા સ્મૃતિગ્રંથ	૮
૭.	સંકલિત પુસ્તકો	૨૨
૮.	જીવનકવન	૧૧
૯.	અન્ય પુસ્તકો	૧૪
૧૦.	હિંદી પુસ્તકો	૧૫
૧૧.	અંગ્રેજી પુસ્તકો	૨૨
૧૨.	કેલેન્ડર (દીવાલ અને ટેબલ)	૧

પૂજ્ય શ્રીમોટા વિરચિત ગદ્ય પુસ્તકો		૧૪. જીવનદર્શન	૧૯૫૯
નં.	પુસ્તક	પ્ર.આ.	પૂજ્ય શ્રીમોટા વિરચિત પદ્ય પુસ્તકો
૧.	જીવનસંગ્રામ	૧૯૪૬	૧. મનને
૨.	જીવનસંદેશ	૧૯૪૮	૨. તુજ ચરણે
૩.	જીવનપાથેય	૧૯૪૯	૩. નર્મદાપદે
૪.	જીવનપ્રેરણા	૧૯૫૦	૪. જીવનગીતા (નાની)
૫.	જીવનપગરણ	૧૯૫૧	૫. હૃદયપોકાર
૬.	જીવનપગથી	૧૯૫૧	૬. જીવનપગલે
૭.	જીવનમંડાણ	૧૯૫૨	૭. શ્રીગંગાચરણે
૮.	જીવનસોપાન	૧૯૫૨	૮. કેશવ ચરણ કમળે
૯.	જીવનપ્રવેશ	૧૯૫૩	૯. કર્મગાથા
૧૦.	જીવનપોકાર	૧૯૫૪	૧૦. પ્રણામ પ્રલાપ
૧૧.	હરિજન સંતો	૧૯૫૪	૧૧. પુનિત પ્રેમગાથા
૧૨.	જીવનમંથન	૧૯૫૬	૧૨. જીવનગીતા (મોટી)
૧૩.	જીવનસંશોધન	૧૯૫૭	

પૂજ્ય શ્રીમોટાનાં પ્રવચનનાં પુસ્તકો	
નં. પુસ્તક	પ્ર.આ.
૧. શ્રીમોટા સાથે વાર્તાલાપ	૧૯૭૯
૨. મૌનએકાંતની કેડીએ	૧૯૮૨
૩. મૌનમંદિરનું હરિદ્વાર	૧૯૮૩
૪. મૌનમંદિરનો મર્મ	૧૯૮૪
૫. મૌનમંદિરમાં પ્રભુ	૧૯૮૫
૬. મૌનમંદિરમાં પ્રાણપ્રતિષ્ઠા	૧૯૮૫
૭. મૌનમંદિરમાં હરિસ્મરણ	૨૦૧૫

પૂજ્ય શ્રીમોટાનાં સ્વજનોને પત્રો આધારિત પુસ્તકો

નં. પુસ્તક	પ્ર.આ.
૧. મુક્તાત્માનો પ્રેમસ્પર્શ	૧૯૮૦
૨. શ્રીમોટાની દાંપત્ય-ભાવના	૧૯૮૦
૩. સંતહૃદય	૧૯૮૩
૪. ધનનો યોગ	૧૯૮૪
૫. પગલે પગલે પ્રકાશ	૧૯૮૯
૬. સમય સાથે સમાધાન	૧૯૯૩
૭. શ્રીમોટા-પત્રાવલિ ૧/૨	૧૯૯૫
૮. કેન્સરની સામે	૨૦૦૨
૯. હસતું મૌન	૨૦૦૪

સ્વજનોની અનુભવકથા

નં. પુસ્તક	પ્ર.આ.
૧. આશ્રમની અટારીએથી	૧૯૮૧
૨. શ્રીમોટાની સાથે સાથે	૧૯૯૦
૩. શ્રીમોટા સાથે હિમાલયયાત્રા	૧૯૯૪

૪. શ્રીમોટાની મહત્તા	૧૯૯૫
૫. મળાયું પણ ભળાયું નહિ	૧૯૯૫
૬. મળ્યા-ફળ્યાની કેડી	૨૦૦૧
૭. મોટા - મારી મા	૨૦૦૩

સ્મૃતિગ્રંથ

નં. પુસ્તક	પ્ર.આ.
૧. જીવનસ્ફુલિંગ	૧૯૭૩

સંકલિત પુસ્તકો

નં. પુસ્તક	પ્ર.આ.
૧. જીવનપરાગ	૧૯૬૩
૨. સંતવાણીનું સ્વાગત (તમામ પુસ્તકોની પ્રસ્તાવનાનું સ્વતંત્ર પુસ્તક)	૧૯૭૭
૩. અંતિમ ઝાંખી	૧૯૭૮
૪. વિધિ-વિધાન	૧૯૮૨
૫. સુખનો માર્ગ	૧૯૮૩
૬. પ્રાર્થના	૧૯૮૪
૭. લગ્ને હજો મંગલમ્	૧૯૮૫
૮. નિરંતર વિકાસ	૧૯૮૭
૯. સમર્પણગંગા	૧૯૮૯
૧૦. જન્મ-મૃત્યુના રાસ	૧૯૮૯
૧૧. નામસ્મરણ	૧૯૯૨
૧૨. શ્રીમોટા અને શિક્ષણ	૧૯૯૪
૧૩. ફનાગીરીનો નિર્ધાર	૧૯૯૬
૧૪. પૂજ્ય શ્રીમોટા વચનામૃત ૧ થી ૪ (૧ પુસ્તક)	૧૯૯૬
૧૫. પ્રસન્નતા	૧૯૯૭
૧૬. ભગતમાં ભગવાન	૨૦૦૦

૧૭. દુર્લભ દેહ મનુષ્યનો	૨૦૦૭
૧૮. દૈવાસુર સંગ્રામ	૨૦૦૭
૧૯. પ્રસાદી (ગુજરાતી)	૨૦૦૮
૨૦. પૂજ્ય શ્રીમોટાના બે બોલ (તમામ પુસ્તકોમાંથી લેખકના બે બોલનું સ્વતંત્ર પુસ્તક)	૨૦૧૪

૨૧. જીવનયોગ ભાગ ૧ અને ૨	૨૦૧૬
૨૨. બુદ્ધિ	૨૦૧૭

જીવનકવન

નં. પુસ્તક	પ્ર.આ.
૧. શ્રીમોટા-જીવન અને કાર્ય ભાગ-૧, ૨	૧૯૭૫
૨. પારસલીલા	૧૯૭૫
૩. તરણામાંથી મેરુ	૧૯૭૬
૪. વિદ્યાર્થી મોટાનો પુરુષાર્થ	૧૯૮૯
૫. મહામના અબ્રાહમ લિંકન	૧૯૯૩
૬. પ્રેરક વિભૂતિ મહાત્મા ગાંધી	૧૯૯૪
૭. શ્રીકેશવાનંદજી ધૂણીવાળા દાદા	૧૯૯૬
૮. ગોધરાના બાપજીનું જીવનચરિત્ર	૧૯૯૮
૯. મારી સાધનાકથા	૨૦૦૫
૧૦. પૂજ્ય શ્રીમોટાના વહાલા ઝીણાભાઈ	૨૦૦૫

૧૧. જીવન સાર્થકતાની કેડીએ ૨૦૨૦ પૂજ્ય શ્રીમોટાના વહાલા 'ભાઈ' શ્રી નંદુભાઈની સંક્ષિપ્ત જીવનવિકાસગાથા ભાગ-૧ અને ૨
--

અન્ય પુસ્તકો

નં. પુસ્તક	પ્ર.આ.
૧. શ્રીમોટાચરણે	૧૯૭૦
૨. બાળકોના મોટા	૧૯૮૦
૩. શ્રીમોટા ચિત્રકથા	૧૯૮૭
૪. આહુતિ મંત્ર અને આરતી	૧૯૯૫
૫. હરિ: ઝું આશ્રમ શ્રીભગવાનના અનુભવ કાજેનું સ્થળ	૧૯૯૬
૬. કૃપાયાચના શતકમ્	૧૯૯૬
૭. ધ્યેય અને ધ્યાન	૨૦૦૦
૮. ચિદાકાશ	૨૦૦૦
૯. પ્રાર્થના પોથી	૨૦૧૦
૧૦. શ્રીમોટા ઉપલબ્ધિ અને ઉપદેશ	૨૦૧૪
૧૧. શ્રીમોટાચરણે આંતર પ્રવેશ	૨૦૧૬
૧૨. શ્રીમોટાચરણે ત્રિભાષી (ગુ. હિં. અં.)	૨૦૧૮
૧૩. બધું આપણામાં જ છે	૨૦૧૮
૧૪. સમર્થ સદ્ગુરુ પૂજ્ય શ્રીમોટા	૨૦૧૮

हरिःॐ आश्रम में उपलब्ध हिंदी पुस्तकों का लिस्ट

क्रम पुस्तक	प्र.आ.	८.	श्रीमोटा के साथ वार्तालाप	२०१२
१. पूज्य श्रीमोटा एक संत	१९९७	९.	विवाह हो मंगलम्	२०१२
२. कैंसर का प्रतिकार	२००८	१०.	बालकों के मोटा	२०१२
३. सुख का मार्ग	२००८	११.	विद्यार्थी मोटा का पुरुषार्थ	२०१२
४. दुर्लभ मानवदेह	२००९	१२.	मौनमंदिर का मर्म	२०१३
५. प्रसादी	२००९	१३.	मौनमंदिर का हरिद्वार	२०१३
६. नामस्मरण	२०१०	१४.	मौनएकान्त की पगडंडी पर	२०१३
७. हरिःॐ आश्रम (श्रीभगवानकेअनुभवकास्थान)	२०१०	१५.	मौनमंदिर में प्रभु	२०१४

English books available at Hariom Ashram Surat. January - 2020

No. Book	F. E.	16.	Shri Sadguru	2010
1. At Thy Lotus Feet	1948	17.	Human To Divine	2010
2. To The Mind	1950	18.	Prasadi	2011
3. Life's Struggle	1955	19.	Grace	2012
4. The Fragrance Of A Saint	1982	20.	I Bow At Thy Feet	2013
5. Vision Of Life - Eternal	1990	21.	Attachment And Aversion	2015
6. Bhava	1991	22.	The Undending Odyssey	
7. Nimitta	2005		(My Experience Of Sadguru Sri Mota's Grace)	2019
8. Self-Interest	2005	23.	Pujya Shri Mota	2020
9. Inquisitiveness	2006		Glimpses of a divine life (Picture Book)	
10. Shri Mota	2007	24.	Genuine Happiness	2021
11. Rites and Rituals	2007			
12. Naamsmaran	2008			
13. Mota for Children	2008			
14. Against Cancer	2008			
15. Faith	2010			

॥ हरिःॐ ॥

॥ हरिःॐ ॥

મૌનએકાંતમાં સ્મરણ

કોઈ કહે છે ભગવાનમાં શ્રદ્ધા નથી, તો હું કહું છું કે શબ્દમાં શક્તિ રહી છે. વિજ્ઞાને તે પુરવાર કરેલું છે. શબ્દને કારણે ધૂન પ્રગટે છે. વિચાર ઓછા આવે છે. બીજા સંસ્કાર મન ગ્રહણ કરે તો તેની અસર ઝાઝી ન થાય. આવું સ્મરણ બહાર ન થાય. અંદર ૧૫-૧૭ કલાક લેવાય છે. કોઈ દલીલ કરે છે. અંદર ખાવાપીવાનું, નાહવા ધોવાનું મળે, તો ઝાડ નીચે બેસીને કેમ ન લેવાય, આની શી જરૂર ? તેનો જવાબ એ છે કે આપણે તે રીતે ટેવાયેલા નથી. સરળતા હોય તો ભગવાનનું નામ સરળતાથી લઈ શકાય. અંદર બેસનારને શરીરથી કશી હેરાનગતિ થાય છે, પણ આપોઆપ મટી જાય છે. કશો વાંધો આવતો નથી. કોઈક અંદરથી લખે કે શરીરને આમ થયું છે. હું તેને હિંમત આપું છું અને સારું થાય છે. મારામાં શક્તિ છે એવું નથી, પણ એવી ચેતનાશક્તિ છે કે ભગવાનને પ્રાર્થના કરવાથી શારીરિક પીડા જતી રહે છે.

- શ્રીમોટા

‘મૌનએકાંતની કેડીએ’, છઠ્ઠી આ., પૃ.૪૫